

14978/65

Wzrostek z kolekcji królewskiej
dłukotaję Niewieścińskiego, starosty
tuchołskiego, właściciela granicy
z tego rękopiśmiennymi uwagami.

MF

235377

III

CHRISTOPHORI VARSEVICII

Turcicę Quatuordecim.

HIS ACCESSERVNT OPVSCVLA DVO.

L. Friderici Ceriole, de Concilio & Consiliariis Prin-
cipis, ex Hispanico in Latinum versum vnum,
& de Legato Legationeque eiusdem
Varseuicii alterum.

Omnia his rebus & temporibus accommodata.

CRACOVIAE,

In Officina Lazari, Anno Domini,

M. D. XCV.

Ex libr: Niewiesinski.
L. 1. 5. 9. 5.

1 235377

III

SERENISS. PRINCIPI,
 & Domino, Domino
 SIGISMUNDO III.
 REGI POLONIAE ET SVECIAE.
 S. P.

Cum unà ex Suecia tecum, Sigismunde Rex, Dantiscum appulsem, & de maiori quotidie Europæ à Turcis incendio accepissem nuncium, ut minora omnia, quæ summa hîc requiruntur, habeam, pro antiquioris parentis patriæ charitate, facere non potui, ac nec debui quidem, quominus prioribus Turcicis meis tribus, quibus olim Turcam Persico bello occupatum urgendum suadebam, undecim alias adiungerem, & Philippicarum Ciceronis instar, dispari licet ingenij & eloquentiæ laude, sub tuo sacro nomine peruulgarem. Utinam saltem alium quàm olim M. Tullij exitum (quæ tamen in lucem veritatis proferri debuit) mea sortiatur commentatio. Sed utcunq; tandem euenerit, modò Respub. salua sit, non laborabo. Omnia quippè omnium regnorum Comitia, sed Polonici maximè, perpetuam belli Turcici meditationem continere est necesse, utpotè cum plenaq; christianorum bella, pax, & socium, solùm illud Turcicum immaturè & intempestivè gestum, seruitus & exitium consequatur. Quæ etiam de causa, magnus ille Tarnouius Comes, Polonis suis perpetuò vigilandum, & Turcæ fœderibus nunquam fidendum esse censebat, cum ille Polonos tanquam in quodam ciuiliario ad certam prædam sibi seruaret, ne interim binis in locis simul bellum gerere cogeretur. Quod quàm firmis rationibus adductus tum suaserit, cum & Solymantum aliis Otthomanis fœderibus colendis constantiorem, & Hungariam adhuc integriorem videret, non facîle dixero; næ haud quidem & parum illum vidisse, & in artibus tam bellicis quàm urbanis exercitatum fuisse, dubitanter affirmabo: loquebatur enim ut multi, sentiebat ut pauci, quod illius solidæ, rerum dominæ argumentum erat sapientiæ. Atq; idem ille, cum propter Rhodum tanquam nidulum quendam, Ionio mari inclusum, à Solymano Turca captum, cum Sigismundo suo Rege abiectis ornamentis, vestem pullam induit, hacq; ratione dolorem suum maximum præ se tulit; quid iam faceret vicino Hungariæ regno, decore & præsidio christiani nominis, & Polonici regni patrimonio, annonæq; subsidio ambusto, & ceu quodam mortuo cadauere intendo? Omnis profecto arcendus malis procrastinatio periculosa est, sed vicino ardente pariete periculosissima. Quò etiam magis, dum his tot tan-

tiq; , quæ nos manent, malis medicinam disquiro, & quæ ad rem quadare possint, mecum ipse attentius confidero; adieci his Turcicis, vel opuscula, alia duo, L. Friderici Ceriole, de Concilio, & Consiliariis Principis: vnum ex Hispanico in Latinum versum, quod inter tot & tantos præstantes Senatores tuos, quem, vnum alteri hac in parte præposuisssem, nescius; tandem Illustriss. Principi Cardinali Radiuilo, vipotè Hispanicæ linguæ, morum, & institutorum gnaro, inscribere placuit: & de legato, legationeq; meum opusculum alterum, perillustri viro, Stanislao Minscio, Palatino Lanciciensi, qui tanta cum dignitate, tuo nomine, obiit legationem Romæ dedicatum; vt quoniam hæc dubia & formidolosa Reipub. tempora, ad res quasq; maximas tractandas, & conficiendas, Consiliariis & legatis idoneus opus habeant. Abcant interim leuioni negotia alia: & tu, qui sicuti præesse, sic & debes omnibus virtute præiuisse, quòd ad eum fieri per occupationes magis poterit, hos Consiliarios mutos, tuis aliquando consultationibus etiam adhibeto; quos olim ille Alphonsus Arragonum & Neapoleos Rex, verè appellatus sapiens, optimos & vemeissimos esse censebat: præsertim cum Ceriola ex media virorum Principum orbis terræ luce, salutarium consiliorum & institutorum doctis præceptionibus, & apposis exemplis, tantus auctor fuerit, quantus dici & haberi maximus hac tempestate potuerit. Quem biennio antè Ioannes Ceuenbilerus, Cæsareus in Hispaniis legatus, vir summus in eas nauigaturus, diem suum obiisse, iussit mihi nunciari. Quod ideò commemoro, ne aut falsam apud mortuos venari gratiã, aut transferendis idiomatibus in latinũ externis ostentare velle videar industriã; quorum alterum stuporis, alterum esset vanitatis. De meis interim monimentis aliorum esto iudicium: & inprimis, Rex optime, tuum, cui pro mea tenui & infirma parte, ad hoc tam necessarium bellum aliis quoq; excitandis, immò & patriæ ipsi, si quid officij præstitero, id equidem Deo Opt: Max: acceptum feram; sin secus peccatus meus adscribam, & nihilominus pro veteri meo & laborioso genere & instituto vitæ, ad posteri temporis memoriã, hanc quantulamcunq; meam, cum aliis, quæ mox & plures & grauiores sequentur, relinquam lucubrationem, testem meæ perpetuæ erga te obseruantie, & constantissimæ in Rempub: voluntatis, quam omnibus in rebus perspicies, quæ ad eius tuamq; amplitudinem maximè pertinebunt. Quod reliquum est felix, & augustum, æquabile diuturnumq; imperium, & de hæreditariis christiani nominis & seminis hostibus desideratam victoriam diuinitus tibi precor. Cracouiæ Idib. Febr. Anno 1595.

Sacræ Maiestatis vestræ Regiæ

Deuotissimus & fidelissimus
subiectus & seruus. C. Varsseuicius.

CHRISTOPHORI VARSEVICII

Turcicæ Quatuordecim.

T V R C I C A I.

MAXIME EXPEDIRET REIPVB. IAM PRIDEM impendentia auertisse nos potius mala, quàm temerè sperasse meliora. Minuit quippè difficultatem labor, ~~tempestiuè necessariis rebus, quàm serò conquirendis.~~ Sed quoniam præterita reprehendi, quàm corrigi magis soleant; danda est opera, vt non tam ea, quæ præterlapsa sunt verbis exaggerando, quàm ad ea, quæ nos manent mala, animum applicando, patriam, quæ omnes omnium charitates in se vna complexa est, calamitate prohibeamus. Etenim tot tantisq; christianis Regnis atq; Prouinciis, in Mahometanorum redactis seruitutem, & rei benè contra Turcas gerendæ occasionibus occurrentibus rarò, semel verò oblatis & posthabitis reuertentibus serò; quid aliud magis expedierit nobis, quàm tot tamq̃ue bellicosis nationibus ad arma contra eos excitatis, huic rei & tempori non amplius indormire? Diuini enim quisq; ingratus est beneficij, qui opportunè oblata, occasionis alterius expectat tarditatem. Amisimus profectò, quæ amitti potuerunt maxima atq; charissima: & partim dissensione, partim procrastinatione nostra, tot & tantas vrbes, regiones, prouincias, regna & imperia christiana, Turcici tyranni subiecimus potestati; sic vt nihil non peruium conatui, nihil non patens libidini, nihil eius sufficiat abdomini, nobis nostrisq; deuorandis. Qui, quod olim nescio quis Tyrannorū veterum populo Romano, hoc ille christiano ceruicem dari vnā, quam facilius amputaret, maximopere concupiscit. Quæ vt grauia & calamitosa sint omnia, multo tamen adhuc grauioribus & calamitosioribus rebus, à nobismetipsis seu quædam seges & materia comparatur. Obest ad sua suorumq; retinenda potentioribus domi inuidia: Vexat & potentes & imbecilles pariter Mahometanorum foris potentia: Est qui contentione ancipiti, nunc disiungendis, nunc maioribus difficultatibus im-

plicandis potentioribus, aut meliori loco, aut tutiores suas futuras res opinatur, sed fallitur. Hoc enim modo Paleologos Græciæ dominos christiani quidā inter se cōmittendo, cū ea ratione eorum prouincias in suam potestatem venturas existimarent, & suas ipsorum perderunt. Semper enim à domo vicina incendia & arma longè expedit tenuisse. Qua tamen ipsa in re, magna cautione est opus, ne maximis hostium exercitibus, exiguis opponendis copiis, nos nostraque omnia veniant in discrimen. Nihil enim Ferdinandi olim Cæsaris in Hungaria magis attriuit vires, quàm quæ promissa erant, & citò submitti debebant, diu expectata ordinum imperij auxilia, & magnis copiis cunei nostrorum oppositi, & dissolutio morum, disciplinæq; militaris: multa enim amisso causantur prælio, sed vnus ille prælij euentus nunquam potest occultari. Sunt porrò, qui non tam in hostico, quàm domi nostræ tractandis armis occupatos nos esse, & non tam offendendum hostē, quàm defendi nostra aiunt debere. Egregiè profectò: quasi alibi, quàm in solo patrio prælium periculosius committatur; & quasi semel amisso, omnia simul in periculum & discrimen nō vocentur: & quasi prius non perderemus hoc modo omnia, quàm Turcicæ frenum aliquod per id imposeretur cupiditati: nunquam enim hostis fatigatur alienis inuadendis, si necessitatem impositam non habet, suis suorumque defendendis. Qua olim ratione, dum pro Rascia & Bulgaria sapientis regni sui lentius Hungari arma induunt, in discrimen rerum suarum venerunt: & sublatis vicinis, Turcica vexilla, ex vicina ad se translata nec opinantes conspexerunt. Fit enim hostis in eum animosior, quem videt diu bellum contra se declinasse. Iam verò & illi reperiuntur, qui vicinorum calamitates, tanquam grandinem quandā ociosi in agro inspectant alieno, & promisso Vlysi Polyphemi beneficio, quem inter alios deuorandos deuorare debuit vltimum, volunt esse contenti. Sed vtinam quidem, quod sibi proposuerunt, per id assequantur. At ego vereor, ne & Polyphemi beneficio minus potiti, ab hac tam immani bellua vel ipsa opinione sua celeriter deuorentur: Turca enim suo non alieno commodo, cum christianis equè omnibus, bellum atq; pacem semper metitur. Apparuit id aliquando in rege Bosniæ: apparuit in Ioannis Sepusii Hungarorum Regis posteritate: apparuit in Venetis à Baiazethe II. Turca Corone, Mettone, & à Selimo II. Cyprio regno sub fœdere perfidiosissimè spoliatis; ne aliorum Otthomanorum perfidiei exempla, quæ & multa & magna sunt, persequamur. Non enim tam rebus fortiter gerendis, quàm alienis fraude & dolo capiendis Turcæ notantur. Age. An & aliquibus nō videtur esse constantiæ, vel hosti etiam perfido fidem seruare, & pacta conuenta ac veterem (si Deo placet) colere cum eo societatem?

etatem? Benè habet quidem: sed si illa pax, nō est pax, sed pactio imminētis seruitutis potiùs est æstimanda? An verò tu videns & volens nihilominus ad interitum rueres voluntarium? Turca, vt est apud Cōmicum, lingua iurauit. At mentem iniuratam gerit: tu verò eius infidioso fœdere, non secus ac laqueo aliquo, quominus te tuaq; defendas, irretitus teneāre? Perinde ac si nesciamus Hungaros olim vt dixi Rasciam & Bulgariam, Polonos verò hoc modo amisisse postèrius Valachiam; qui dum Solymanum Turcam Petro Valachia Palatino castigando sunt reueriti, ipse quidem non tantam amicitia ipsorum rationem habuit, sed imò illam ipsam prouinciam, quæ iuris & possessionis eorum fuerat, per id, quòd de Valacho querebantur, adeò etiam si dētiùs sibi vsurpauit. Vt enim priuatim fures, sic & occasionebus Tyranni alienorum publicè sunt prædones. Quibus tamen omnibus non obstantibus christianos Reges, atq; Principes à tam potenti hoste irritando, cū miris aliis modis, tum maximè duorum illorum sanguinis Polonia Hungaria Regum, Vladislai ad Varnam, veteribus Dyonisiopolim dictam, & Ludouici ad Mochacium causa dehortantem audimus non neminem, quasi rebus & temporibus præsentibus, & deniq; veritati ipsi illud simile, dissimile non videatur; & quasi vt minutatim expendamus omnia, & Vladislaus iuuenis admodum & celer ad arma Princeps, & alter nescio si non à suis proditus, & ex prælio fuga saluus; & tamen nō satis constat, quo modo & quo auctore occisus, iuuenilis feruoris & rei incōsideratæ cœptæ, quàm belli iniusti pœnas nō magis persoluerit. Mars enim fortissimū quenq; in acie pignorari, & mors, cuius bella sunt instar mercatus, obuios quosq; semper consuevit prædari. Quid? An & Eugenius III. Pont. Max: & Sanctiss. qui idē Constantino Dragaso Constantinopolitano Cæsari, eiusq; imperio excidiū à Turca prædixerat, illud Vladislao bellum nō suaserat; eius verò legatus Cardinalis Cæsarinus, vir sapientissimus, Regi ducenti exercitum in expeditionem comitem non se præstiterat? vt quod suasse, id & sanguine suo testari & probare videretur: & deniq; an & illius belli reliquias Franciscus Capistranus, quo familia Francisci vix paucos habuit sanctiores, non acerrimè est persecutus? cū & Belgradum cum Hunniade defendisset, & luculentissimum virtutis & sanctimonie suæ testimoniū ab eodem retulisset; vt taceam, nec illud nouum christianis etiam esse, quamuis aliqui regum nostrorum cōtra eos in acie ceciderint, vicissim de barbaris triumphare. Communis enim est Mars cunctis, & tam intra quàm extra muros plena omnia sunt funerum & triumphis. Nam vt tantū in multis paucas christianorum de Turcis victorias proferam. An idem ille Hunniades vnus, Regis Matthia Hungarorum pater, non tot de Turcis victorias habuit,

it, quot maximè desiderauit ? An non toties Scanderbegius Turcas fudit ? An Rex Matthias castris non exiit ? An Venetorum Respub. terra marique non toties eos profligauit ? Sic vt infinitum esset, quæ in hanc sententiam dici possent, singula percernere. Sed neq; tam in victoriis christianorum enumerandis, quàm in Turcicis hoc bello Persico difficultatibus ostendendis, nostra versatur oratio. Quas si oculis corporis non cernimus, animo saltem & cogitatione contem-plemur. Humanæ namque acies mentis vel luminibus orbata, res remotissimas collustrat, & quisquam dubitabit, quanta rei contra Turcas benè gerendæ occasio oblata sit ; cùm fractas Turcicas in Perside vires, exhaustum Otthomanum ærarium, veteranum desiderari militem, multas passim Turcico in imperio oriri sediciones, & excitari tumultus audiamus ? Quæ simul omnia iuncta ad quæuis magna euer-tenda imperia suffecerint. Atque haud scio, an magnis quàm medio-cribus non fuerint calamitosa magis. Sicuti enim grandia quæq; ædi-ficia, quæ incipiunt ruere, difficillimè fulcias ruinaque prohibeas ; sic vasta ac Tyrannica imperia, simul ac domi increpuit, armorum exter-norum aut internorum incendium mole sua ruunt, & tot difficulta-tibus non resistunt. Quod in Alexandri magni imperio facilè fuit co-gnoscere, quod non tam rara quadam felicitate & admirabili celeri-tate creuerat, quàm eo mortuo est repente dissipatum. Vt enim vno aliquo morbo correptum, & in lecto tandem decumbentem, non ra-rò & alii plures morbi infestare solent ; sic & ad ruinam inclinatos a-micos, pariter & inimicos videas impulisse. Plures enim inuidia, quàm misericordia commouentur. Verùm hanc tantam occasionem rei benè in hostem gerendæ nos arripimus scilicet ? Hoc Dej Opt. Max. erga nos beneficium, vt par est pensamus ? Hoc memori mente coli-mus ? Hoc Dei nostraq; contumelia vindicanda, ad arma excitamur ? Quid si eo etiam in vtramq; aurem (quod aiunt) securius dormimus, & quasi hæc ad nos pertineant nihil, re & actionibus nostris aper-tè testamur ? Quid ita obsecro ? Causa sanè inuentu, quæ sit difficilis, cùm hi cupiditate habendi, illi consuetudine inuidenti, nonnulli otio vel sine dignitate sectando, multi perpetuò odio & dissidio inter se a-lendo, vnus alterum impediatur : & tandem, quotquot sunt omnes, seu ad fatalem interitum, vtrò decurrant. Nihil autem tam volucre est, quàm occasio, nihil leuius, cùm se offert penditur, nihil magis, cùm abi-erit desideratur, nihil periculosius amittitur, nihil difficilius recupera-tur. Quod num sic secusue se habeat, præteritorum temporum occasi-onum momenta, & quid eis amissis subsequutum sit mali, memoria re-petamus. Quamuis enim aliena & præterita facta facilius sugillari, quàm mutari queant : illud tamen iis commemorandis euenit haud
dubie

haud dubiè commodi, quod homines, ne in eadem incidant mala, faciliùs admonentur. Deuicta acie, & Baiazetto primo Turcorum Principe à Tamerlane capto, leues & temerarii Græci, omnem ipsius sobolem stirpitùs euellere potuissent. Quod tantùm quidem abest, vt fecissent; vt etiam paulò pòst Turcicis auxiliis, in viscera Græciæ asciscendis, gradum in Europa imperii Turcis fecerint, & suam amentiam serò deplorauerint. Carèdo quippe, quàm fruèdo, magis bona cognoscùtur. Quid? An & sub altero Baiazetto crudelissimū bellū, iisdē inter se Turcis aliquando non fuerat, cūm Zizimus Baiazettis frater, ad Alexandrum VI. Pont. Max. Constantinopoli Romam fugisset, & Christianorum auxilia, contra fratrem implorasset? Cui non tantùm nulla auxilia præbita, sed adeò etiam veneno vita à nostris est erepta, & intereà temporis, cruentissimis illis bellis, inter Christianos ipsos, potiùs est indultum. Multi enim à communi omnium hoste excoecari non renuunt; modò interim priori, aut proximiori hosti, oculus eruatur. Age, an & Selimus Baiazetus istius filius, vitæ paternæ infidias non struxerat? Quem antequàm veneno sustulisset, non patrem, sed acerrimum habuit hostem; quorum vtrique, & eorum gubernaculis, à Christianis si voluissent, maximopere incommodari poterat, & debebat. Duobus enim canibus in se irruentibus, bolus faciliè eripitur. His tamen omnibus minimè obstantibus, Selimus quietè potitus est imperio: & non tam citò in patrium peruenit dominatum, quàm Syros, Arabes, Garamannos, nescio, si non vna æstate subiugauit. Quo ipso, tanta & tam exaggerata potentia auctus fuerat; vt vel remotioribus omnibus esset formidini, qui eum, successoresque suos, multò adhuc potentiores, & formidabiliores futuros, non satis secum expendebant. Quanto enim Tyrannicis imperiis sensim, sine sensu nostro, maior fit accessio; tanto tandem omnes grauiùs periculū manet, manebitque seruitutis. Superuenit ergò terror ille gentium, & in figura hominis tetra quædam bellua, & regnorum procella, Solymanus. Cui etiam ipsi, quod cum Mustapha filio, quod cum Persa, quod cum aliis ageret, non defuerat: & cuius adeò filii, ad Anazum secum pugnârant. Sed nec tum quoque, barbaris inter se confligentibus, Christianis, fuit aliquid in eos animi, aut verò in ictis contra eos fœderib⁹, vel tantillū firmitatis. Scimus, quomodo inter Paulum III. Pon. Max. & inter Carolum V Cæsarem, inter Venetos, pacta conuenta, reciderint: quid tot coadunatæ classes, quid legiones, quid exercitus effecerint: quibus denique & quantis regnis, & prouinciis Turcæ nos spoliauerint. Iam & Selimus So-

lymanni filius, nauali prælio, ad Naupactū victus, & grauissimè debilitatus; an paulò post animum & vires suas non recollegit? & quod Veneto legato, Bizantii dixerat; id re ipsa præstitit, quòd classis, quam amiserat, barbæ instar ei rursus creuit: at interim regnum Cyprium, non secus ac dextram quandam manum semel amputatam, Christianus orbis non recuperauit. Sub Turcicum namq; iugum, vt quondam dixit poëta, patent vestigia intrò, nulla retrò: & faciliùs præcipitem sub illud est deiici, quàm indè aliquando liberari. Quo magis, quæ nunc Turcicæ debilitandæ, imò & euer-tendæ potentia, diuinitùs oblata sit occasio, nobiscum ipsi recognoscamus: & à sedibus nostris quàm longissimè, ad ipsius remo-uendum nos comparemus dominatum. Amurates iste, quàm Amuratibus illis omnibus dissimilis sit, quantis morbis laboret, quā-ta auaritia æstuet, quanta luxuria diffluat, quantas copias in Persi-de obterat, quàm inuitus bellum gerat, quantum suis omnibus dif-fidat, quàm subitò cuncta inuertat, & mutet, quod quidā dixit, qua-drata rotūdis, quantas in Asia, Africa, & Europa seditiones, in se ex-periatur, quis ignorat? Nemo tamē, proh dolor, arma christianorū in eum capit: nemo afflictos socios adiuuat: nemo captos, & ipsi-us seruituti mancipatos, cū posset, eliberat: nemo tam præsentis quàm futuræ suæ, suorumque conditionis, recordatur; & accidit haud dubiè iis, quod in pecuniarum vsu & possessione euenit quā plurimis. Etenim si pecunias, quas semel parauerint, incolumes conseruauerint; agunt Deo Opt. Max. gratias, & habent sempiter-nas: sin secus; nec illius etiam beneficii, quod referre debuissent, volunt omninò meminisse. Posterioribus enim euentis, vt plerun-que fit, ante actæ res vulgò ponderantur. Quod quantumuis sit iniquissimum; tamen pars sæpenuerò vincit maior minorem etiam meliorem. cū si Deo placent, vel etiam tales Polylici repe-riantur, qui sicuti naui in tempestate, sic Reipub. in aliqua difficul-tate, constitutæ, aut saltem à potentiorum insidiis suspitione non vacuæ, minuendis eorum viribus; & Turcam, qui semper ijs es-set, freno in Perside potentia augeri, impunè iudicant relin-quendum. Verū hanc tantam sapientiam, mei pectoris non ca-piunt angustia: nec qua ratione, hoc consilio sibi aliisque commo-dare illi possent, facile ego animaduerto. Quin adeò vnum illud videre mihi videor, si hanc præsentem rei benè contra Turcam ge-rendæ amiserint occasionem, & si summorum quorumq; christia-norum Regum sartam tectamque non conseruauerint potiùs potentiam; vel talium molitionum autores, hostili prædæ
prius

prædæ, prius futuros, aut saltem lachrymantibus aliis, non rifuros. Quidam enim, qui foueam aliis ponunt, nec opinantes in eam incidunt. & quod antè præ liuore, & æmulatione non dispexerant, libertate priuati patriæ, tandem secum ipsi quid fecerint, tacito recognoscunt. Mala enim consilia, trepidatio & pœnitudo comitantur. Sic enim uerò sentiunt Rascij, quantum expediuisset eorum rebus, Græciam incolumem conseruasse: sic Hungari, quantum à Rascia, & Bulgaria hostes propulsasse: sic utinā & Poloni non sentiant, quantum expedierit Hungariæ reliquias imminenti interitu prohibuisse. Pericula certè non, nisi tum, cùm magis vicina sunt, & cùm quasi iam euitari non possunt, patefiunt. At non felix est is, qui vel etiam post ipsum factum, felicior, qui in facto, felicissimus qui ante factum, sibi, suisque consulit; & antequàm madescat, induitur penula, & ante amissum equum, occludit stabula, ut eò suæ minùs coarguatur tarditatis. Nihil enim est insipientius, quàm id tandem cum periculo facere, quod citra omne acceptum damnū poteras antè fecisse. Quare, si alicuius Principis suspecta debet nobis esse potentia, huius Turcici Tyranni sit suspectissima: si grauem alicubi futuram seruitutem, tum in Turcia grauissimam: si denique alicuius alterius obstandum est conatibus; tum certè hoc Turcicū monstrum, ex tot orbis terræ spolijs, in immensum auctum, ignauia nostra firmatum, dissensione audax & elatum, quòad eius fieri celerius poterit, rursus est opprimendum. Seruiuit olim terrarum orbis Assyrijs, seruiuit Græcis, seruiuit & Romanis. At partim Assyriorum æquitas, partim Græcorum disciplina, partim Romanorum solabatur gentes humanitas, quibus seruire nonnulli, quàm impere alijs maluerunt. Turcis verò, (quod animus ominari horret) nostris existentibus tyrannis, quæ non dicam decora pristinæ dignitatis, sed extrema velut lineamenta supererunt libertatis? Odio ipsis est Iesus, odiosissimum nomen Christianum. Nihil ingenuum, nihil liberale, nihil moderatum iis est: animus æger, manus rapaces, oculi furentes, frons fallax, plena denique libidinis, luxuriæ, & crudelitatis, furoris, & barbariei apud eos omnia sunt detestandæ. Nemo suarum rerum dici potest in Turcia dominus: vnus tyranni cuncta patent libidini: liberi ab amplexu matrum, matres à liberis & maritis, mariti à coniugibus, omnes ab omnibus vel charissimis pignoribus abripiuntur, & diuina, prophanaque omnia simul miscentur. Postremò, quis non videat, ut tot tantasque gentes & nationes alias taceam, vel ex vna illa nobilissima, ac longè lateque potentissima Slauonica gente, sub quam etiam Polonicam

cōprehendo, quanta Turcico imperio quotānis fiat accessio, Christianorū pueris, impuro Mahometo cōsecrandis; cū adeò sub hoc tam religioso cum Turcis Polonorū fœdere, tota Sarmatia, captiui à Tartaris facti, quod alioquin aliis cōfœderatis nō fit, Cōstantinopoli publicè venūdētur? qui postea adulti, arma in suos, vel inuiti ferūt, & ea ingenua fortitudine, quę patrię vsui esse poterat, & debebat, in eius perniciē & euersionē, abutūtur. Vt enim robora ramis eorundē roborū abscissis, diffiduntur: sic & Turcæ nostratibus ytūtur, nobis maximè euertēdis. Hi, quoniā apertè loqui non licet, taciti, nos per Christi seruatoris nomen, per vestra charissima pignora, per salutem ciuium, per præsidia, & ornamenta omnium orant & obtestantur; vt ab hac tam immani seruitute Turcica, in pristinum statū eos reponatis. Hæccinē est, inquiunt, quæ nobis, maioribusque nostris à vobis referri debuisset, gratia? Hæccinē prōximi charitas, & misericordia? vt cū nobis, maioribusque nostris, tam diu, tamque fortiter pro vobis excubare, cū laterum suorum oppositu vos tueri, cū denique sanguinem pro vobis profundere, difficile non fuerit; vos quidem vicissim nostrorum ergā Remp. meritorum, tam cito obliuiscamini? & nunc barbarorum armis nos premi, nunc diūturnam seruitutem pati impunè permittatis? ecquid tandē nobis non licuerit, quod creditores suis debitoribus faciunt, vos officii vestri liberiùs admonere? Quo eodem modo nos quoque maiorū nostrorū modestè erga vos percēsemus merita, ostendimus patriæ nostræ vobis vulnera, enumeramus calamitates, explicamus acceptas clades, & dolores denique nostros, quos quotidie maiores subimus, voce, & literis apud vos testificamur; vt tandem aliquando conditionis nostræ miserti, in communionem temporum aliquid conferatis. Sed si hoc etiam ipso profecerimus nihil, erumpet tandem ex nobis libera vox illa, aut querimonia, quòd non omnium optima nobiscum agitis fide, & in dictis factisque constantia: quòd duri, & inexorabiles estis: quòd priuata commoda salutis publicæ, voluptatem dignitati antefertis: & quòd toties nostra de vobis spēs falli, & fraudari nos patimini; quos ex præscripto Christianæ legis, tum ob vincula plurima societatis, tum ob metuendam flammam incensæ vicinitatis, tanquàm ipsos hos debeat custodire. Atque adeò etiā iusto quodam dolore, mœstitiaque incensi, progrediemur adhuc vltèrius, & eandem illam vicissitudinem cladum, & calamitatum inuiti, & gementes licèt vobis imprecabimur vniuersis: denique cū nos renuitis habere socios, habituri tandem estis Turcicæ profectionis duces,

duces, & vestrorum domiciliorum euerfores. Hæc haud dubiè Slauones, quos commemorauì, illi; hæc Hungari, hæc alii, si liceret, apud vos loquerentur. Vos interim, quem in eorum calamitate animum suscipere & gerere debeatis, vobiscum ipsi penditote. Iam quidem eò deuenit & progressa est res, vt si non Slauonicæ gentis gratia, quæ tam longè semper patuit, & cuius linguam Carolus III. Cæsar, omnes Cæsares nosse voluit, si non Hungaricæ gentis causa, quæ se, atque alios, contra Turcas tam diu defendit; saltem vestræ omniumque christianorum salutis ergò, ab isto, (vt ita dicam) lethargo expergiscimini. Quæ & quanta ex Hungaris, quæ ex Slauonibus, quæ ex Polonis, non iam armentorum, sed hominû prædæ à barbaris agantur, & in seruitutem Turcicam abducantur, perspicuum est. Cui malo, an aliquando occursum sit seriò, & an tandem nimis occurri possit serò, res ipsa loquitur. Omne incendium, quò in denso tecto fuerit lentius, eò & grauius futurum est iudicandum. Ac vt alia regna & Prouincias missas interim faciamus, vel vna illa Polonia, & Hungaria est testis, quanta non iam aliarum rerum, sed hominum multitudo, ex ea in Turciam abigatur, & passim per ludibrium venundetur; & tamen, quoties de ineundo contra Turcam foedere cum Polonia est actum, suas semper rationes adduxit, quibus ab aperto cum eo bello gerendo semper est refragata; quasi eius emissarii Tartari anniuersariis cladibus Sarmatiam afficiendo, bello illo gererent apertiùs, & in Turcico foedere, ad certam & stabilem pacem esset aliquid firmitatis, per quod foedus potius Turcæ paratur ad victoriam via, & præoccupantur priùs quæque obuia, quàm triumphum, quem toto animo de omnibus christianis Turca concupiscit, aliquo modo morarentur. Quid regnorum olim decus, opulentiae mater, aureum bonitate solum, cæpus militaris gloriæ Hungaria? An non sic conuulsa, desolata, & peruastrata est, nihil vt miserabilius eius vastitate videatur? In huius sæpimentis, & reliquijs, quantum Germaniæ positum sit, ipsa non videt, nec Viennens. vnus & alterius oppugnationis memoria perhorrescit: nec denique & Polonia, quanta mala, sublata Hungaria, metuere debeat, persentiscit. Cæsar quidem suo, maiorumque suorum more, quæ maxima ea iuuanda potest, & libenter præstat, & in primis studiosè omnia vectigalia, quæ ex his laceris Hungariæ reliquijs percipit, propemodû æquâ, & quæ Matthiæ Regis census, qui integrâ possidebat Vngariam, in salute ipsius locat, & de suo adhuc addit liberaliter quàmplurima, ac vltra centum milliaria, diuersis locis militem in ea alit præsidarium, & nihil eorum, in se de-

siderari patitur, quæ ad Hungariâ spectant extrema ruina prohibenda. Sed quid tamen & præstare per se ipse Cæsar posse, & quid collapsa Hungaria, Germania metuere debere videatur; collustret pro se quisque animo; & tum faciliè præteritarum & futurarum rerum momenta secum ipse recognoscet. Atq; haud dubiè intelliget, hoc, ceu quodam propugnaculo totius Christianitatis sublato, si alia item regna, & Prouinciæ, quæ in stationem contra Turcam succedent, peræquè ac Hungaria futuræ sunt diuturnæ. Ducentis ab hinc annis Turcicum furorem, ceruicibus suis, à reliquo Christiano orbe interclusum, Hungari tenuerunt: & adhuc sub Sigismundo suo rege, nescio feliciorinè marito, an Imperatore, ad Nicopolim vnum, & ad Columbarium alterum prælium contra Turcas, amiserunt. Interim verò, veluti in perpetua quadam pro aliis gentibus, nationibusque, excubant vigilia, nec tot aduersis casibus, suorumque funeribus, ab instituto retardantur. Multa quippe, & magna, habent, quæ eos non obscurè iuuant, & quibus præ aliis maximo-pere commendantur. Hungarus miles paruò constat, & plus aliis valet mercenarius: nihil nugarum in comitatu habet: exiguo victu contentus est: cito eum parat: castrensem disciplinam seruat: præfectis suis morem non inuitus gerit: perpetuò se exercet, ac equis bonis & exercitatis semper lætatur: Turcis denique fugandis, & suis vicinorumque sedibus tutandis, videtur quodammodo diuinitus esse destinatus. Sic vt nec Baiazetes Turca, duobus illis, quæ commemorauimus locis, Hungaris cædendis; neque Amurathes, ad Varnam Vladislao, & Solymanus ad Moehaczum Ludouico Hungarorum regibus occidendis, potuerint Hungaros deleuisse. Habet quippe Deiparâ virginē patronâ Hungaria, & tot sanctissimos reges ac in his S. Stephanû & Emericû, pietate olim religioneque singulares. Demum omni ferè ex parte plana est, nec vsquam ab aliis regionibus, colles eam dirimunt, quàm vbi Polonia, & Transylvania est contermina. Antea quidem olim vno illo Danubio, & Tybisco tutissima fuerat. Slauonia verò, quæ quondam Pannonici regni pars, & ornamentum extitit, Drauo & Sauo, omni hostili impensione erat immunis. Verùm Bellogrado siue Nádor Alba, à Solimano capta, paulò verò post amisso Syrmio, cuncta Hungariæ flumina, hostium classe enauigata, & ipsi omnes sinus atque portus in Turcarum sunt redacti potestatem: qui vna ad Tybiscum, altera ad Drauum arcibus communitis, quasi quosdam Hungariæ compedes iniecerunt: barbari enim Turcæ, sed minimè sunt barbara intelligentia rerum, præsertim bellicarum. Sic vt ultra Danubiū

non

*Hungary miles
lætat*

non procul à Buda, per deserta præterfluentem, inter Sauum & Dráuum in intima Slauonię progressi, in vestibulo versentur Styrię, atque Carinthię: & pontibus constructis, exercitibusque transmissis, in partem quam collibuit Hungarię, possint impunè excurrere passim prædatum, atque populatum. Nihil quippè formidabilius est, exercitu conspecto semel iterumque victore. In his tamē tot, tantisque malis & Hungarię cladibus, quas partim barbarorum accersitę copię, partim Turcarum excursiones, auxerunt quotidianę, quanquā vis, vi maiore victa, & paucitas, à multitudine & ciuium dissensio ab hostium conspiratione sit oppressa; restant tamen adhuc, si vno in loco essent, aliquę Hungarię reliquię, & magna ipsorum Hungarorum spectatur vbique fortitudo; sic vt parua nonnunquā eorum manu, maximę hostium copię profligantur. ~~Non enim numerus, sed militum virtus præstat triumphos.~~ Ac memorabile vel in primis est, quòd Imbraimus graciosus, Solymani purpuratus, Ioannis Sepusii, regis Hungarorum legatis, aliquando aperuerat, cū inter se instructę & ad dimicandum paratę, ad Mochaczum vtrinq; acies constitissent, dixisse ad eum Solimanū: Vtinā, inquit, iuueni huic Regi, pacē hodie à me petere, in mentē veniret; non difficilē id, quod cuperet, à me impetraret: nā vicerimus etiā licet, hęc Hungarica natio nō quiesceret. Et rectē id dixerat & senserat quidem: Regi enim ipsi, vt septimo mēse nasci, sic & immaturē mori fatale fuit. Solymanus, si quid aliquando contra Hungaros memorabile efficere voluit, in mediam Hungariam ipse descendere necesse habuit: & demum etiam ad Sigettum tali, tamque difficili expeditione, ne dicam desperatione fractus, vitam cum morte commutauit. Hos igitur Hungaros, ad extremū interire pati, simul & amentię, & impietatis esset maximę: & haud scio, si his, tanquā muro aliquo, sublatis, alii virtuti ipsorum responderent: nauclerum enim tempus procellosum, & gentem atq; nationem aliquam continuum certamen, quantum valuerat, declarat. Quo etiā loco, nec illud quidē præteribo, quod Lazarus Suedius, vt mihi amicissimus, sic & inter Germanos belli dux prudentissimus, multis olim dixit audientibus: Hungaros præ cæteris, militum nomine videri sibi digniores, qui tam diu, tamque fortiter, reliquos Christianos tuerentur. Qui idem ~~quadraginta millia hominum, Germanici exercitus in vno eodemque loco, per quadrimēstre subsistere non posse, ob immensam commeatus vim, quę ad eum alendum requireretur, confirmabat.~~ Quod non idcirco commemoro, vt tantis de nationibus, quo nihil est magis lubricum, sumam

sumam mihi iudicium. Verum ut eius viri, cuius summa apud omnes exitit auctoritas, vel de longinquis ab eo Hungaris, de quibus nobis institutus est sermo, sententiā habeatis. Quorū tandē, quā exiguus restat numerus, quanquā iam planum omnibus est factū; tamen nec à me prætereundum est, verbis faciundis. Ignoratio namque magni & præsentis vicini mali, seu quædam materia maioris est, & sempiterni. Paruæ igitur, & Hungarorum militum, & Hungariæ munitionum, præ Turcica rabie, nobis supersunt reliquæ. Ac ut breuiter attingam aliquas. An Canisia, Vesprimio, Papa, Palota, Comaro, Iaurino, & noua arce Archiepiscopali capta, & quorum non admodum multa supersunt millia, Hungaris sublati; an non liberrimum & apertissimum in Morauiam iter Turcicus habebit Imperator? Ad fines verò inferioris Hungariæ, oraque Cassouien. tractum tuendum, vnica ferè est Agria: qua semel expugnata, vsque ad Carpatum montem, patebit barbaris aditus, & tam in Poloniam, quā & in Germaniam patefiet. Quarum rerum, & periculorum terrore, quis non excitetur? quis regna non coniungat aliis regnis, atque prouinciis? quis vicinorum discrimen & occasum, suum esse non arbitretur? Memini ego Maximilianum Cæsarem, in postremis Ratisponensibus dicentem comitiis, cum de quibusdam Germaniæ regulis, tardiùs pro iisdem comitiis aduentantibus, quæstus esset. Existimant, inquit, boni isti Principes, rem esse nihili, cū de Poloniæ agitur regno, aliis nostris regnis adiungendo. Errāt, qui mea fortè causa, & nō multò magis Reipu. gratia, me hac de re sollicitum esse opinantur. Sed veniet proculdubio tempus, & illucescet illa dies, qua me humanis perfuncto rebus, vtinam quidē saluū iis, salutaria consilia secutum esse me deprehendent, & absorptis à Turca, quæ leuiori militia, & maiori in victu moderatione assuefactæ sunt, nationibus, quantum Germanis belli contra Turcam gerendi iucumbet onus, secum ipsi, sed serò fortasse recognoscent. Atque hæc ille tam præstans, tantoque rerum vñ & intelligentia Cæsar, omnibus seculis memorandus. Cui idem adstipulabatur Suendius, & nec Turcas metuere magis, quā nostros, iisdem armis, quibus & illi, vtentes, neque nostros fidentiùs in acie contra hostem versari, quā similibus gladiis, hastis, & equis instructos, & frugalitate fretos testabatur. Arma enim militem, & esculenta poculentaque quā languidum reddunt potiùs fortem. Videamus ergo, quantum in Hungaria tali, tamque præclaro Christianæ Reipublicæ propugnaculo, & Vngaris ipsi tanta fortitudine, ac frugalitate præstan-

præstantibus, hætenus positum sit, & fuerit, & demum etiam consideremus. An dum in Perside occupatus est, omnibus simul cum Hungaris, aggredi & infestare Turcam præstet; an verò metu omni & difficultate solutum, per nostra recta, domiciliaque volitantem, rursus intueri. Mihi quidem videtur, totum istud belli Turcici mali, persimile esse in vasta aliqua domo, incendio, quod inter densa recta ædificiorum latens, principio quidem non appareat, postremo verò sic erumpat, nulla ut amplius ratione, & à vicinis ei succurratur. Nam hoc videlicet modo in orbem ducuntur omnia. Vngaria quid à Turca patiatur, Germania non curat: quid Valachia, Polonia non considerat: quid alia Christiana regna & prouinciæ, Anglia Oceano circumfusa secum ipsa non perponderat, & omnia maioribus difficultatibus, & periculis quotidie inuoluuntur. Atque ita demum christiano regno, in Turcicam potestatem veniente vno, venit & alterum: exinanita prouincia illa, & aliæ, quæ vicinæ sunt, vi, ferro, flamma, & perpetuo luctu confectæ, contabescunt. Omnis enim malorum contagio, contermina contagione, excitatur. Interim autem quàm turpe & ignominiosum est, Germaniam populo, splendore; Italiam, diuitiis Angliam, equitatu magno gloriarì Poloniam; & omnes nihilominus barbaris cedere in prædam, nobiscum ipsi consideremus. Enimuero hoc modo, Christianos iuuabunt opes, quas tam auarè colligunt: iuuabunt vrbes & munitiones, quas tam sumptuosè erigunt: iuuabunt tituli, quos tam ambitiosè expetunt: iuuabunt populi, quos tot exactionibus premunt; qui adeò etiam in eorum necem, vel hac ipsa de causa conspirabunt. Ac veniet tandem, quæ ei nunc tantopere fidelis est, in Turcicam potestatem Britannia, & insidiosi foederis laqueis seipsam (quod absit) irretiet Polonia, & Germania denique ipsa, quæ vnus Cæsaris non fert, grauè experietur multorum barbarorum dominatû. Hispaniis præ Africa lachrymantibus, non ridebunt Gallia, nec Galli lugentibus, Italia exultabit. Sciet Turca uti melius in nos tempore: animosior spectabitur, vel minima quaque occasione: crudelior euadet, accepta hac in Perside clade: cautior quàm antè efficeretur, dimicandi nobiscum occurrente necessitate. Amiserit licet magnos in Perside exercitus, veteranis absumptis possunt tyrones adulescere: amissis ducibus, quominus successu temporis, & alios habeat, non debet desperare. Exhaustum est ærarium: & in illud potest novos pecuniarum acervos rursus inferre. At verò nostra secus se habent omnia. Quod semel perdimus, nunquam acquirimus: quod adimi nobis patimur, non amplius recuperamus. Amisimus

fimus Græciam, & quis de ea liberanda cogitat? Amifimus magna
 ex parte Hungariã, & de hac recuperanda, non nemo vicinorum
 penè desperat; cùm interim ille contra nos spiritu & viribus per-
 petuò augetur, cupiditate habendi incenditur, commoditate &
 vicinitate prædandi inuitatur. Habet in Epyro Apolloniam, ex qua
 vna nocte Hydruntum potest appellere: habet Vngariam, ex qua in
 Austriã & Moraviã cupiet inuolare: habet Slauoniã, ex qua Carnio-
 lam, Styriã, & Carynthiã solet vastare: habet denique Choczimũ
 in Valachia, ex quo, vno illo superato Tyro, Pokuczium, & alias
 Poloniæ prouincias, sub hoc specioso fœderis nomine, audebit oc-
 cupare. Quid igitur coniunctim omnes in eum non irruimus? Quid
 rei & tempori tam opportuno indormimus? Quid Turcam in Per-
 sîde inclinatum, non vrgemus? Quid nos nostrosque socios, perpe-
 tuo ab eo metu non liberamus? Præstolamur credo illi, vt qua cru-
 delitate, furore, & libidine est dominandi, facta in Persîde pace, ab
 omni re imparatos nos circumueniat, in nos impotenter irruat, in
 nostro cinere & sanguine perbacchetur. Absit hoc à nobis omẽ, sed
 absit & socordia. Vitãdis enim euẽtis, & causæ euentuũ sunt euitã-
 dæ. Semper vel prophanis Imperatoribus ipsis, maximæ curæ fu-
 erunt Pannoniæ, tanquàm medium quendam Europæ locum, &
 cor imperii occupãtes; christianis verò sint odio & despectui? quib?
 possessis, in Italiã, Germaniã, Poloniam; & ab altera parte in Illy-
 ricum, Thraciam, & Orientem, liberum erit Turcis, quando, & vt
 libuerit, proficisci. Quid non iungimus dextras, non modò in pa-
 c̃is inter nos seruandis, sed & in præliis cõficiendis cõtra barbaros,
 firmiores? Trepidationis mihi credite plena forẽt apud eos oĩa fide
 semel inita à nobis cõcordia; qui nunc distractos, & inter se diuisos
 viles & abiectos ceu quadrupedes aliquos aspernãtur. Ferũt quip-
 pe lupũ, qui vniformibus pilis vestitus, canes cõtra se aduentantes,
 quòd diuersis fuerãt, contẽpsisse. Turca verò nõ contemnat Chri-
 stianos Principes? non iam pilo, sed animo & voluntate inter se dis-
 gregatos? Quid sibi volebat aliud Solymani illud dictũ, quòd Dra-
 conem vnus capitis & multarũ caudarũ se, Christianũ verò Cæsarẽ
 multorũ capitũ, & vnus caudæ appellabat; quàm quòd nobis no-
 stræq; discordiæ, quæ nos aliquo ire & ingredi volentes impedirẽt,
 audacter insultabat? Omnes profectò, quantũ viriũ & animi nostra
 dissensione Turcæ accreuerit, scimus: sed quomodo & quàm citò
 occurri ei queat, & num vel ipsa salus saluare nos in ea possit, nec
 scimus nec si sciamus, auertere mala laboramus. Quo magis oro,
 obtestorque vos Christiani omnes, vt si serò, quàm nunquàm, sa-
 pere

Solymani
 dictum. 113

pere est vtilius, si antea noluiſtis, iam vos tandem animis & viribus in hunc hoſtem coniungatis: & ſi poſſeſſionem illius terræ, quam Chriſtus Opt. Max. ſanguine ſuo reſperſit, pedibus inſtitit, miraculis beavit, morte conſecrauit, hoſti eripere non poſſumus; ſaltem adhuc ea loca, quæ ipſi⁹ diuino cultui ſunt deſtinata, interitu prohibeamus. Multa debemus multis: ſed mutis illis & amicis, in quibus nati ſumus ſedibus, diuinæque inprimis gloriæ, debemus vniuerſa. Eripere tu nos Chriſte Opt. Max. ex pōteſtate dæmonū, à morte & cruciatu æterno, ſanguine tuo voluiſti. Nos Martē communē, & incertum exitū præliorum, pro te refugiamus, & quæ naturæ debetur, vitam tibi, patriæque reddere recuſemus? Quid tibi in extremo reſpōdebimus iudicio, ſi tantum in profundendo Chriſtiano ſanguine occupati fuimus, in defendendo verò nihil prorſus laborauerimus? O amentiam, ô obliuionem noſtram beneficiorū tuorum execrandam! Enimverò ſic ſpiñoſo illi capiti ſuo reſpondebunt membra, & ſic, pro anguſtis certare expediet terminis, & ampliſſimis regnis, regionibusq; à barbaris ſpoliari: ſic iactare libertatem & ruere cœcos in ſeruitutem. Sed finis ſit. Quidam enim volunt ea ſibi licēre, quæ nec dici quidem aiunt decēre. Vnum ergo illud tantummodò addidero, vt qui patriæ plus debetis, quoniā etiam ab ea plus accipitis, offenſiones omnes quotquot ſunt veſtras, detis Reip. detis ſaluti patriæ, detis incolumitati dignitatiq; veſtræ; & ſi Dei Opt. Max. benignitatis, qui has nobis rei benē contra hoſtes gerēdæ occaſiones ſubminiſtrat, grati, ſi acceptorū à ſocijs beneficiorum memores, ſi patriæ veſtræ amantes, ſi gloriæ ſummi Dei cupidi eſſe & videri vultis; hanc tantam opportunitatē temporis, minimē tandem negligatis; & in diuerſitate oris, vnā illam conſpirationem, in hunc hoſtem, cordis apud nos tueamini. Verē magni & generoſi eſt animi, quaſdam nō tam reminſci, quàm contemnere potiùs iniurias, & dolorem illum mentis, diſſentientibus de religione opinionibus, inuſtum, hoc tēpore diſſimulāter & moderatē pertuliſſe: cū fugax & tenera ætas & exitus valetudinis ſint omnium incertiſſimi, nec quibuſcūq; rebus impendendi, & irreligioſis noſtris de religione altercationibus, vnā illam, & ſanctiſſimam religionem noſtram Spartaco prodere, & Iudæis ac Mahometanis nos ludificandos exhibere, quàm indignum ſit, ſemperque fuerit, quis ignorat? Deus Opt. Max. bonorum auctor omnium, & vnus ille dux, & ſignifer belli, facere multa poteſt; ſed nō peræquē tamē ſemp præſtare cūcūq; ſolet. Si dicto audiētes nos viderit, omni felicitate beabit. Sin ſecus, more parentū, inobediētes filios exhæredabit.

bit: nec opinor parcat nobis ampliùs cū vt misericors, sic & iustus ac feuerus esse volet, nec iure nō debet.

TVRCICA II.

INTELLECTVM VOBIS OPINOR EST SATIS, quanta rei benè contra Turcas gerendæ oblata sit occasio, si, quàm vel antea habuerimus raras, memoria nobiscum repetamus. Iam verò, ne diuinum numen, conatibus nostris defuturum fortè existimemus, quòd nostræ, & Mahometanæ doctrinæ discrimen haberi debeat, humanitate vestra fretus, breuibus percensebo. Omnia enim bellorum subsidia sunt bona, sed diuinitùs profecta, optima. Mille ab hinc circiter annis, in ignobili quodam Arabiæ pago, Saracenorum dux & auctor, natus est Mahometes, qui magistro, & adstipulatore Sergio hæresiarcha, & profugo Monacho, cum Heraclii Imperatoris tumultuantium militum, seditionis occasione vti sciuisset, in eam apud vulgus hominum venerationem venit; vt longè latèque dogmate suo propagato, finitimos vi & armis persequi, & in iis sibi sumere non dubitauerit principatum. Multi enim non tàm religionis gratia, quàm regionis causa nouarū sectarum efficiuntur auctores. Hic sui impii impuriq̃ue dogmatis, quæ per orbem terrarum passim disperferit, semina, tametsi nullius, vt hæc nesciat, sic peregrinantur aures; tamen neque ego id, quoniam obtulit se occasio, silentio præteribo; vt quos & quales habeamus hostes, quibus tot regnis cessimus, & quibus adhuc, quod absit, cessuri sumus, nobiscum ipsi recognoscamus, & hanc ciuilem, valde inciuilem discordiam, toto animo auersemur. Et quis non videt tàm fœda, & horribilis secta, quantopere dissecta? & nihilominus profeminata sit Mahometis, qui non modò Iesv Christi Opt. Max. doctrinæ, & sanctimonix repugnantia, sed & rationi, & sibiipso adfert contraria, & cuncta tàm diuina quàm humana iura, & instituta spurcissimè insectatur. Nam vt de Calipha, & Mephti, vt summis, sic sibi contrariis, sacrorum apud Mahometanos præsidibus, & aliis, alio loco loquar. Quorsum quidem ipsius Mahometis illæ pertinent nugæ, quibus Angelos duos, Aroth & Maroth nominatos in terram missos, vt mortalibus administra-

rent ius, testificatur? Quibus cū ea mandata accepissent, vt ne vinū bibant, ne ué cū mulieribus rem habeant, neq; ad superos iter ostendant; illi interim dicto non fuerunt audientes, & mulieris fraude

Brigo Mahometis

Sergio hæresiarcha

Musfi

Doctrina ecclesiastica

fraude circumuenti, ipsiusq; cōsuetudine vfi, & vino sunt inebriati, & in cælum iter monſtrauerunt Mahometi. Quem vt aduentantem Deus conſpexiſſet; & Angelos ſibi aſtantes, quiſnam tali habitu ingrederetur, interrogauit, & rurfus ab illis Aroth & Maroth errorem fuiſſe reſponſum accepit. Quo factum, vt mulierem in ſtellam Deus conuerterit, & Angelos concatenatos, in puteum miſerit æternis ignibus cruciandos. Quid verò de altero illo ſomnio *Mahometi fictum* veriùs, quàm prodigio appellando loquar? quod de quodam ani- *videtur eſſe conſuetudinem* mali Ebarachiel nuncupato ſuis Mahometes prodidit literis. Quo quidem animali, Angelo Gabriele auctore, vna hora illatum ſe fuiſſe cælo, & pro Angelis oraſſe Mahometes profitetur. Et rurfum, altero cælo conſpecto, quod annorum quingentorum itinere conſtabat, vſque ad tertium, pari diſtantia cælum ſe perueniſſe. In quo demum Angelorum legiones innumerabiles, & cuiuſlibet Angeli magnitudinem, mundi inſtar vnus, & eorum aliquem adhuc milles grandioſiorem, & in his poſtremo vnum, cui ſepties centena milia erant capita, & in quolibet capite infinita ora, & in quolibet ore totidem linguas ſe vidiſſe affirmat. Sed interim vide quàm tua ſectatorumque tuorum ridicula iſta prorsus ſint Mahometes. Vna hora quingenta annorum millium iter confeciſſe te profiteri. At qui hoc fiat? quo modo? qua via compendiaria eueniat? quis talia dicenti fidẽ vnquàm adhibeat? quis ſanus dogmati tuo acquieſcat? An enim corpori id detur, nondum in æterna gloria conſtituto? ita opinor. Quo ergò iuiſti? vbi loci fuiſti? quod iter confeciſti? quem circuiſti ambitum? quas orbis peruagatus es partes atque regiones? Cælum quidem extremum nondum tibi patuit. Et quibuſnã aliis in locis, tanta terrarum ſpatia emenſus es? Pro Angelis oraſti, inquis. At quid tuis precibus habuerunt op' Angeli? lumentũ non tulit te, quis igitur tulit? Quid peccauit animal, tuis vt indigeret precibus? Spatia & longitudinem terræ, ſi quam aſſeris ſpectes, falſiſſima eſt. Geometræ omnes, ratio denique ipſa, & ſcriptorum monumenta tibi reclamant. Non Dymoſiodorus, non Eraphones, non Hypparchus, non Ptolomæus Alexandrinus Aſtronomorum principes tibi ſubſcribunt. Solus tibi, quod aiunt, ſapis: ſolus bene oles, vt tantò minùs poſſis omnibus. Cui enim omnia ſibi ſunt pulchra; ea aliis plerique videntur fœdiora. Nam quòd & Angelos mundo maiores eſſe ais, an vel hoc ipſo ineptire te & Angelorũ partem extra mundum verſari nolis velis non fateare? Quo ipſo, Philoſophorum præcepta, qui mundi ambitu omnia contineri aſſerunt, veritatis oſtendis expertia. Mitto, quòd Angelos corporeos,

de flamma ignis creatos esse perituros, & mox sententiam secutus Origenis, eosdem censere esse saluandos. Postremò cælum de fumo factum, & lunam æquè ac solem splenduisse, antequàm volitantis Gabrielis Angeli ala tacta, fulgorem suum amisisset, & quæ non his similia alia producis in apertum. Hæcciné autem tanti prophetæ est lex? hæcciné, quæ rectæ rationi consona sit oportet, sanctio & institutio? hæcciné quæ paruulis instillatur, sapientia? Quæ adeò nō veritati, sed multò proximior est falsitati. Est namq; lex, ratio recta, à diuino numine tracta, & quæ vel tantillū nō repugnauerit luminis intellectus. Cuius cū omnē vim & efficaciam non in rationando vel argumentando, sed in ferro enseue stringendo tu impure reponas Mahometes, quī tuum dogma steterit, tot mendaciis, & fallaciis infarcitum? Fures, ut est in prouerbio, perfodiunt & ingrediuntur domos: latitat in tenebris mœchus: & ut denique iugulent homines, surgunt de nocte latrones. Quod idem quoque tu facere habuisti apud te constitutum. Metuebas, ne limanda in disputatione veritate, doctrinæ tuæ cognoscatur vanitas. Verbis de ea disputari prohibes, ne alterius quàm tuarum assertionum maior sit autoritas, verebere: vis tua tueri armis, non sententiis; ne quis argumentis tibi sit superior, pertimescebas; ferro, non iudicio litem iubes decerni. Ac breuiter impius, prophanus, ac sacrilegus es legislator. Christum Opt. Max. cum Ario negas esse Deum: Spiritum Sanctum dicis esse creaturam cum Nestorio & Macedonio: vxores plures, & in his concedis esse diuortia, ac præter vini vsum, nefarias quasque voluptates. Nonné hoc magis est quadrupedis, quàm magistri vel doctoris? & nunc in secta pro se quemque saluari sua, nunc extra tuam omnes vis condemnari: & quæ est ista leuitas & inconstantia tua? qui ut aliquid aliquando etiā, haud ita omninò damnādū doceas, hereticę te coarguis, semperq; coargues te prauitatis; quæ ut facilius venena propinet hominibus, dulcia iis intermiscet, & blandis verbis, tanquàm Græcæ illius meretricis poculis vulgus inebriat. Venena namque expertia zacchari, rarissimè propinantur. Iam verò tantum abest cælestia ut intelligas, ut ne terrena quidē quæ sequeris, assequare. Quæ Deo Opt. Max. curæ nō esse, nec vnquàm fuisse; & cū Democrito mundū casui & fortunæ subiectū ais semper extitisse. Quē tu ipse potius disciplinarū, & sapientiæ expertē facis, & omni barbaria coinquinas. Vbi nāq; sunt Arabes? vbi Ægyptii tui? vbi ōnes Asiatici, qui antiquissimis literarum monumentis aliquando præstiterunt? vbi Græci, qui tot & tantis sapientiæ studiis præ aliis claruerunt?

disputatio prohibita

voluptates lasciuie

*Mundum casui
subiectum*

runt? vbi Chaldæi, qui astrorum cognitione viguerunt? Tua Mahometana lex & fex obruit omnia: Græcia in ipsa requiritur Græcia: non ampliùs Ægyptiaca, non monumenta reperies Chaldæa: quocunque tandem inuolârunt Mahometana dogmata, vel potiùs fœmnia? quorum fundamentum voluptas est fœda, ensis præsidium, furta & latrocinia incrementum, tyrannis stabilimentum. Sed crit, inquires, doctrinæ tuæ magnum adiumentum illud, quòd Christiano relicto, Mahometani dogmatis nostrorum aliqui fiunt discipuli, & auitæ religionis desertores. Cædò, quos & quales, quantosque eiusmodi numeres. Sed demus etiam, magnos, & infinitos, aut certè mancipia libidinis, aut seruos ambitionis, aut ob enormia flagitia expertes inter Christianos omnes depræhendes libertatis; usu & intelligentia diuinarum & humanarum rerum nullos, animo abiectos, malefactorum conscientia oppressos: siue verò media & desperatione eneruatos, vt mirum non sit illos proditoriè nos deferere, qui vicissim à nobis magno eorù merito fuerunt semper deserti & despecti. Quærit enim latebras is, qui lucem hominum, non secus ac noctua solis refugit radiorum. Quorum tamen intimos si quis introspiceret penitus sensus; haud dubiè cognosceret, aut futuræ vitæ spem habere eos nullam, aut intra se anxios, & sollicitos admodum esse, quòd aquæ viuæ & perennis deseruerint fontes, & Mahometis cisternas secuti sunt detestandas. Nullus quippe quàm animi & conscientiæ internus, horribilior est cruciatus. At enim multò magis illud nos moueat, & religionem nostram esse verissimam persuasum cunctis faciat, quòd in Mahometana seruitute, tanquàm in Chaldæorum illa quam alicubi legimus fornace Christianorù sunt quamplurimi, qui nō iā libertatē, sed mutato tantù solo, eandē expetunt seruitutē, tributa Turcis antiquitus grauiā pendūt, ferunt onera, subeūt verbera, accipiunt vulnera, & nec ipsam quidē suam calamitatē tutò deplorare posse videntur, ne si sciatur, patiantur grauiora. Qui tamē his nō fracti malis, & periculis omnibus, nomina sua Christo Opt. Max. dant quotidie, religionē auitam colunt constantissime, non se, non liberos mancipant suos Mahometo, imò vel capitis ipsius nonnunquam periculo, suum contra ipsius dogma tuentur & defendunt. Quid ita? Quia diuinæ doctrinæ veritas, & æternæ salutis securitas, multos, quàm præsentis felicitatis facit studiosiores: & quia illa tam impura Mahometis lege nihil est absurdiùs, nihil detestabiliùs, nihil iure vouendum, & consecrandum igni & cruciatui magis est sempiterno. Omnia enim, quæ hîc delectant, exiguo perdurant tempore.

At

*doctrinæ Regna
ei subiecta*

us

*Turcia mancipia
est onera*

*boni seruant nulli
dantem*

At æterna sunt & erunt quibus ea expiantur. Quid, quod & in locis quibusdam Christianis, maximè verò in Iudæa, in villa Maronitarum Betaël, tribus nostris à Damasco miliaribus, circumcisum neminem sine periculo mortis ferunt posse triduo pernoctare: Nonnullos interim huius quàm alterius mortis metus permouet vehementiùs, ad omnia illa loca, quæ suspecta sunt, declinanda. Quo magis euident, & vera Christiana est religio, ex vtero Mosaicæ legis tracta, vatum oraculis illustrata, doctrinæ consensione aucta, sanguine martyrum sacrata, infinitis miraculis confirmata. Cuius Deus ipse Opt: Max: est auctor, filius Dei magister & Doctor, Spiritus Sanctus propagator. Qua si libet, cum Mahometismo conferenda, vterius progrediamur. Nullus enim discordiæ fons est maior & capitalior, quàm non idem ab vno & altero attributus honos Christi Opt: Max: diuinitati. Mahometanus ergò Christum inficiatur Dei esse filium, asserit Christianus. Ille quidem propterea negat, quòd Deus vxores, ex quibus suscipiat liberos, non fortiatur; quibus existentibus pluribus, regna, quæ nisi vnum capiunt, interirent. Hic ego te Mahometane quæsiro, num & christiani ex connubio Deum generare testificentur? Hoc profectò auditum est nunquam. Quid igitur garris? Quid christianos calumniaris? quasi verò nō sit perspicuū, orthodoxorū hāc esse, fuisseq; semp Deo sententiam, eum esse Spiritum, incorporeum, immortalem, æternū, & incomprehensibilē. Qui dum seipsum intelligit, in mēte sua verbum, quod verbum Dei dicitur, concipit. Quæ nimirum ipsa de verbo Dei infallibilis veritas non modò illuxit tantum apud christianos, sed adeò etiam olim Philosophorum lycæa peruasit, & Platoniorum scholas nobilitauit. Sed sicuti noctuæ oculus ad lumen solis, sic noster intellectus est ad diuinitatem, quod nemini mirum videri debet. Nam & apud Iureconsultos, non omnium eorum, quæ à maioribus instituta sapienter sunt, reddi potest ratio, aut haberi de iis oratio; & tamen nulli vnquam rei, quàm antiquæ legi maiorem auctoritatem esse tribuendam placuit Aristoteli. Nihil enim in contemptum adducit magis leges, quàm si feras multas, & nullas vel paucissimas exequare. Iam & quo pacto generationem filii & spiritum sanctum ab vtroque procedentem rudis & prophanus, & libidinum cœno immersus intellexisset Mahometes, cum hæc non modò doctioribus, sed & sanctioribus eò magis visa sunt difficilia, quò plus aliquando de iis cogitabant. Quæ & ipsa auctoritate scripturæ sacræ nos tueri, an non multò æquiùs videtur, quàm quòd suas nugas igne & gladio defendi iubet Mahometes?

*Diuinitatis apli
catio*

hometes. Etenim & Pythagorici à cognitione veri Dei remoti non Deo, sed homini vni tantū tribuere erāt soliti, vel sola respōsione illa, Ipse dixit, restarēt cōtenti. Quod si quis Euangelio nō credit, nec Moyſi quidē fidē est habiturus; quē tamē Mahometana lex nō auersatur. Quid? an nō credunt suis Historicis Græci? nō credunt Latini? nō credūt barbari? & nos summis Iesu Christi cācellariis, vita innocentibus, miraculis clari, vnū & idē spirantibus nō acquiescamus? qui alioquin Historici, quā dispares inter se sint, sempq; fuerint, facilē est cognoscere. Historici nulli⁹ ferē auctoritate recepti sunt; cū quidā ipsorū nō tam ad veritatē historię, quā ad imitationis exemplū multa literis prodidissēt. Euangelistarū libros tot ac tāta diuersis locis & tēporibus approbarūt Concilia, & cunctæ orbis terrę gētes atq; nationes prius examinārūt, quā sanctione & auctoritate sua cōfirmassēt. Quo etiā ipso factū esse puto, vt ex his nōnulla suppressa, & multorū cognitione cōstet esse subtrahenda. Præstat enim subdubitare de ambiguis, quā disceptare de arcanis. Quibus demū tot martyrorū accessit robur & numerus, qui per acerbissimos cruciatus sui testamentū sanguine resperserūt & cōfirmārūt seruatoris. Accesserūt his probatissimę vitę, & perspectissimę doctorum prudentiæ, qui nisi doctrinę Euangelicę verā cōperissent historiā, in Euangelici magistri verba iurare nūquā omninō voluissent. Accessit deniq; tot Imperatorū, regū & Principū auctoritas, qui rationibus victi, cōscientia puncti, miraculis tracti, collū Euangelio submiserūt. Accesserūt populi numero infiniti, linguis inter se variis, locis & tēporibus disiuncti, rerū gestarū gloria clari, opibus & diuitiis abundantes; qui gentiū abiecta molliori, Christianā religionē longē duriorē amplexi sunt, & vnū illū verū & æternū Deū, tot tanq; aliis prætulerunt, ex suisq; fanis delubra eorum eiecerunt. Age verò quantū & illud Euangelicę veritatis argumentū fuerit, quod tot ante sæcula tam certa, & euidantia de Christo vatū extiterē oracula; vt non tam quidē gerenda, quā gesta enunciauisse de eo, & ab eo videantur. Qui posteaquā regali sanguine, purissimāq; natus esset ex virgine, quod nō dedit exemplū, quod nō adūbratū, sed expressū nō reliquit vestigiū sanctimonix, mansuetudinis, doctrinæ & potentiæ suæ singularis? Duodenis cū doctoribus eruditissimis disputauit puer: Vocatus ad nuptias, aquā in vinū cōuertit: Quinq; panibus quinq; hominū millia satiauit: Quocunq; ibat, vnico verbo ōnes vndequaq; collectos ægros, pristinę sanitati restituit: mutis deniq; loquēdi, claudis ambulādi, cæcis vidēdi, surdis audiendi præstitit facultatē. Quo ipso quoq; nō cōtentus, nō so-

lū imbecilibus vires sed & vitā restituit mortuis, etiā quadriduanis, secreta & cogitationes hominum intellexit, futura prænuntiavit, dēmonia eiecit, super aquis pedibus siccis iuit, mari & ventis imperavit; postremò videns & volens in Iudæorū potestatem redactus; & pro tot tantisq; in eos collatis beneficiis, crudeliſsimè ab iis est interfectus: & cū adeò sepultus fuisset, pro eo ac facturū se receperat, intra triduū reuixit, & demū tractandū & pal pandū suū corpus discipulis exhibuit: ac quadraginta diebus post inspectantibus illis, in cælum commigravit, viuorum & mortuorum iudex tandem aliquando aduenturus. De cuius doctrina pia, vita sancta, & maximis quibusque miraculis clara, nulla vnquā ætas, nullæ linguæ, nullæ literæ conticescent. Quid enim aliud docuit, quā vt colamus Deum Opt: Max: festos dies celebremus, proximos vt nosipſos diligamus, pauperum misereamur, viduis & pupillis patrocinemur, infirmos, & carceri mancipatos inuisamus, humemus mortuos, hospitio excipiamus alienigenas & longinquos, stupra & adulteria fugiamus, iurgia, lites, ebrietatem, crapulam auersemur; postremò Reges, Principes & parentes vt honoremus, magistratibus & sacerdotibus dicto audientes simus, & denique thesauros, & perfectam felicitatem, non in terra, sed in cælo consecremur. Hæc est illa Christi seruatoris lex, hæc sanctio, & præceptio salutaris. Atque vt simul tandem coniungamus vniuersa, Christus Opt: Max: Dei & virginis est filius, ex Spiritu sancto conceptus, vitam agit se, doctrinaque sua dignissimam: miracula edit varia, atque illustria: naturæ ipsi imperat, leges perfectissimas fert, & tot iis Reges, atque Cæsares, tot gentes & nationes ad se conuertit, Deum & hominem se est professus, vtrique rei satisfecit. Prophetæ, Euangelistæ, Martyres, & omnes omnium ætatum suffragantur ei doctores: Florent sub religione eius literæ, vigent disciplinæ, vrbes & prouinciæ Christianæ sunt moratæ, iustè imperatur, & moderatè seruatur fides & æquitas, nō exulat humanitas, ratio postremò, non furor, lex, non libido dominatur. Quæ simul iuncta, quid sibi volunt aliud, quā quòd verum sit semperque fuerit Christi de se testimonium, verū esse Deum ipsum, veras illius promissiones, doctrinam & religionem veram, & ad omnem æternitatem duraturam? Mahometis contrā quæ & qualis sit, & quibus artibus creuerit, quæ denique deliramenta sparserit, quis non perspiciat? Gente fuit Agarenus, patria Arabs, ortu ignobilis, mala & puerſa natura, nulla excultus doctrina. Dogma suum ex Paganismo, Iudaismo, & Christianismo conflauit, hæreticorum quorundam opinionibus ful-

Christi doctrina

*Mahometis de
Christo generis
morum etc.*

fulciuit, simulandi, & dissimulandi artificio erudiuit, de vita æterna nihil prorsus sensit, nihil in codicibus suis testatum fecit: nulum in morte, & quoad vixit, miraculum edidit: nulla denique alia re, quàm quòd corpus ipsius, *Mahometi et inter magnetem* Magnetis vi in aëre pendet, varium & mutabile vulgus magis infatuauit. Interim verò, quàm & ipse turpissimè vixerit, & alios turpia docuerit, & sibi nescio quid somniauerit, omnes intelligunt. quot enim lactis, & mellis viniq̃ue futura flumina, in cælo sibi non somniat? quos non promittit cibos? quos non permittit coitus? quæ Angelorum obsequia vel in turpissimis rebus suis non pollicetur? O hominis foeditatem, vel quadrupedis potiùs, cui non dicam cum sanctitate, sed vel cum ratione ipsa nihil est commune. Et erit, qui in voluptatũ cœno, tanquam in quodam lutulentus sus sterquilinio, cupiat dies, noctesq̃; volutari? & an nō multò sunt plura & iucūdiora, quib⁹ homines recreantur? nam vel vna illa gloriæ, & immortalitatis cupiditas, homini ratione prædita; quàm hæc ipsa libido, & voluptas corporis foeda, longè est amabilior, & magis vergit ad perpetuitatē, si perpetuum dici vel haberi debet id, in quo aliquod est extremum. Et enim si labore, & industria aliquid confeceris, abit tandem labor, & restat decor; sed si voluptates tanquàm Syrenum voces, blandissimas sequare dominas, angustissimis hæc circumscribuntur terminis, vna verò illa turpiter actæ vitæ pœna, & infamia remanet sempiterna. Et quidem quantò voluptas fuerit vehementior, *Voluptas non in* tantò lumen animi magis extinguit, & intemperans adolescentia effœtum corpus relinquit senectuti. Vtrobique enim libidinosi dispari licèt modo, hîc, & in inferno cruciantur. Iam verò, sicut ignis & aqua simul esse non possunt, sic neque istæ terrenæ, & caducæ deliciæ cohærent cælestibus. Quas quoniam impurus sua quadam lege sanxit in cælo Mahometes; magis morata Solonis, aut Lycurgi est sanctio, qui etiam in terra eas prohibuit, quippè oblectamenta omnia eousque tollerantur, quoad speciei hominis conseruandæ ergò, & in vnum illum, qui Deus est, finem perpetuò diriguntur. Foedior, profectò ipse Mahometes Calipho, & Synomacho est, & cenëri debet, qui summum bonum situm esse in voluptate coniuñcta honestati putauerunt. Foedior Erillo, qui in scientia posuit, foedior Aristippo & Epicuro, qui in sola voluptate omnem felicitatem collocauit. Felicitas Christianorum, animæ nobiliori respondet parti; Mahometa viliori, hoc est, corruptibili, *Christianus cum Mahometana differentia* & caduco corpori. Christianorũ mentē, Mahometana spectat ventrem. Hæc obscura & putida; illa clara & suavis. Christiana cum

Angelis, illa cum animantibus est communis: Christiana in illo claro & illustri & pleno syderum ponenda est loco; Mahumetana nec quidem in ipsis Asiæ latebris, aut sterili Libyæ solo, præferenda. Ac breuiter Dei quidem Opt: Max: iudicia, abissus est profundissima; & Turcæ, vt voluntas in nos sit iniquissima, potestas est iustissima diuinitus attributa; cui placuit, vt & diuitem Asiam, & doctam Græciam, & amænam Thraciam, & rebus gestis nobilem possideret Macedoniam; vt templum illud Salomonis, in quo toties concionatus est Christus, vt Bethlehem, in qua natus, Hierosolymam, in qua mortuus, occuparet; vt denique Antiochia, in qua Christianum nomen primum est auditum, vt Bizantium, in qua vrbe centum & quadraginta, contra Macedonii hæresim, vt Nicæa, in qua contra Arianam trecenti & quadraginta, vt Chalcedone, in qua sexcenti & triginta, contra Eutichi & Dioscori deliria conuenerunt Episcopi; & tot, tantisque aliis illustribus locis, Apostolicis sedibus, & Pauli ministerio claris, hostes religionis potirentur. Sed non propterea nostra religio est infirmior, aut maiori prosequenda despicatu. Quin cum optima & certissima sit, & loca illa sacra venerari magis debeant, tantò maiori conatu, & laterum nostrorum oppositu sunt defendenda. Etenim si pro repetundis rebus, iustam belli causam veteres putauerunt; quid eo bello fuerit iustiùs, quod pro tot atque tantis direptis vrbibus, spoliatis fanis, euerfis regnis, occisis principibus suscipiatur, & geratur? Sæpè olim Romani pro sociis, sæpè Græci pro augendis confiniis arma ceperunt: Vos pro tanto, tamque latè patenti imperio, quanta magna ex parte Asiæ, & Africæ, & Europæ regionibus auctus est Turca, ad vos rursus transferendo nihil agetis? præteritarum cladum & calamitatum non recordabimini? Dei Opt: Max: iniuriam vestrâ, maiorûq; vestrorû cõtumeliã inultam relinquetis? Atqui si vel pacem desideremus etiam maximè, Turca vester, & totius Christiani nominis hæreditarius hostis vobis eam non dabit: Sed tanquàm alter satelles Satanæ, & prodromus Antichristi, in figura hominis, immanis quædam belua, societati hominum infesta, vos aggredietur, ex oriente in occidentem rursus transferet hoc incēdium: vi denique & cæde, ferro & flamma in his regionibus cuncta complebit. Quid igitur? An nō præstiterit hac occasione nos vti, & Turca dū in Perside occupatus hæret, aggredi potius, quàm in nostros stringere ferrū, & illius furorē, & crudelitatem vt alios experiri? Grauiora quidem sunt vulnera ea, quæ obligat examinata metu vxor, constuprata luget filia, vexatus deplorat parens, & in-

censa

*Regna illi moxine
beata macedonibus
occupat
cadunt*

*ad Vmunda Turcas
compulsio*

incensa acerbiora reddit patria. Stultum est obicere hosti omnia, liberos quos ante ora parentum violet, coniuges quas constupret, aras quas diruat, Rempub. quam euertat, facultates quas deprædet & exinaniat. Romanis durius bellum nusquam quam in Italia fuit. Philippus Alexandri magni pater, per ciuilem Græcorum discordiam aliâs inuictam peruicit Græciam. Annibal superari non potuit, quam in patriam à Scipione reuocatus. Caput caput imperii petendum est, Byzantium inquam, olim urbem post pacem cum Graciano factâ, & à Theodosio cõfirmatâ, Attalarinus Gotorû rex ingressus ad eum modum dicitur esse locutus: Verè inquit, terrenus Deus hîc habitans est imperator, & quisquis manum contra eû mouerit, sui sanguinis reus fuerit. Tantus quidè illius vrbis splendor & amplitudo spectabatur; vt vel hæc Turcica monstra cõtinuò eâ inhabitantia, nomini suo inde quodâmodo maximâ astruxerint maiestaté. Scio verò esse multos, qui hæc apud se parui admodû faciût, qui cõtemnunt, qui aut vrbibus munitis cõfisi, aut voluptatib⁹ dediti; aut môtibus fluminibusue disiuncti, aut oceano circumfusi, tanq^{uam} folia Sibyllæ hæc audiût recitari. Sed illa eadè Græcos, eadè Illyrios, eadem Hungaros spes fefellit. At interim cupiditatis tyrannicæ finis est infinitus: & si pro angusto Myforum imperio, pro Tribalorum montibus, pro Illyriorum casulis, maiores Turcæ tot confecerunt prælia; pro Italiæ opibus, pro Germaniæ thesauris, pro magna ad gerendas res Poloniæ opportunitate, pro Hungariæ reliquiis tantopere expetitis, iste etiam (si Deo placet) Turca aliquid non audeat? non tentet? non maiorum suorum institutum vitæ, & sui Mahometis persequatur? Quid si nec votis quidè suis aliud barbari ingeminant, nihil optant, nihil expetunt magis, quam Christianorû discordias? Has in synagogis suis diuinitûs petût, pro his quotidie orant, has summopere concupiscunt. Nos verò eorû rem agamus? nos mutuis cædibus conficiamus? domi & foris perpetuò digladiemur? & quid est turpius, quàm agere quod hostis iubet, non ratio suadet, quod illi, non mihi expedit procurare? Enimuerò ignoramus, quòd nullum imperium, quid dico imperium? vrbs vna, imò & domus sine animorum concordia nunquam fuerit diuturna. Corruit olim rerum domina & arx gentium omnium dissensione Roma, corruit Græcia, corruit nuper Hungaria, & nos in his Europæ reliquiis non corruamus? tabidam quidem febrem ægrè prius in homine, quàm totus marcescat, deprehendas. Ad eum modum & interitum hunc à Turca nostrum, vix præsentias, quàm ad eundem torrentis instar præcipitè. Speramus in-

Byzantiæ ciuitas

*Turcæ discordias
seminant*

Discordias fructus

dies meliora, & aliorum obstamus potentia. De hac, quæ omnium futura est grauissima & infestissima, euertenda, ne quidem cogitamus. Paruæ erant Turcicæ principio vires, quæ nunc in immensum discordia nostra auctæ, orbi terræ extremum, nisi prohibuerimus, minantur excidium. At quæ prohibeamus, nisi summa voluntatum & animorum nostrorum accedat consensus? Quo pacto olim à Xerxe Græciam, cuius quinquagies centenis hominum millibus exercitus & classis, mille ducentis constitit nauibus, liberatam fuisse legimus, & audimus. Nos interim quid operimur? quid nostra in communionem temporum non conferimus? quid vicinos & consanguineos nostros non adiuuamus? potius quam Byzantinorum exemplo ipsi cum omnibus facultatibus nostris in Turcicam veniamus seruitutem. Ferunt Constantinopolim, quinquaginta aureum nummum millibus in militiam erogatis interitum prohiberi potuisse. Taurinum in Vngaria tantum centum & quinquaginta aureis, quibus comatus Budæ emptus, secundoque Danubio, si Quæstores voluissent, demissus, longiorem obsidionem defensores ferre præ pudore coëgisset: sed hoc curatum est, scilicet. Nunc errorem fatentur, atque lugent omnes. Quod vereor ne & nobis eueniat, & ut serò serio certè erudiât nos grauiora. Video potentiam, & Turcici imperatoris maiestatem, tanquam iustum aliquem & legitimum tot regnorum possessorem quosdam Christianos principes non obscure venerari, & hanc vnam regiam, tot tantasque alias formidare. Quin adeo & communia consilia cum eo habere, & occulto quodam desiderio eius potentiam & successum peroptare. At enim longè adhuc iustius & moderatius Romanorum erat imperium, qui tamen & Asia quam Attali & Bythinia, quæ Nicomedis testamento habuerant, exuti sunt, cum Cyrenas cum vrbibus Lybiæ, & Pentapolim Ptolomæi antiquioris liberalitate, & Lybiam supremo Appionis regis arbitrio affecutas amiserunt. Turca in tanta sua tyrannide temerè aliorum usurpatis sibi rebus non amittat Bizantium? non Thracia, non Hungaria spoliatur, quam specie quadam ferendi auxilii proditoriè occupauit? Vnusne ille impune aggrediatur omnes, & ipsum aggredi domi suæ audeat nemo? quasi verò nesciatur, urbem illam Bizantinam, à Pausania quondam conditam, postea verò à Constantino magno, Sanctæ Helenæ filio, nouam Romam, seu Constantinopolim nuncupatam; sub altero autem Constantino, Dragasæ Helena item nato, sed Catholicæ religionis desertore, non tam quidem Turcæ ipsius viribus, quam pœnis diuinitus periuro Cæsari irrogatis vtricibus in hanc calamitatem deuenisse, &

Hunga-

*Constantinopolis
Christianæ Imper
fuit.*

Hungariæ partem non tam Solymani Turcæ copiis, qui in eius excidium ter ipsemet venerat, diuiso Senatu, distracto populo, & intestino grassante dissidio, corruisse; vt faciliè coniecturam capias, quale, & quàm diuturnum hoc futurum esset imperium, si seriò semel animis & viribus simul iunctis, à Christianis regibus ad ruinâ inclinatû impelleretur. An verò quis dubitauerit, tot Christianis gētibus & nationibus, Cōstantinopolim in bellum proficiscentibus, omnes istos intermedios populos, qui non ita pridem nomen Christi coluerunt, & etiamnum colunt, sed apertè tantum profiteri metuunt, ad arma concitatos in Turcas ruere, & extrema quæque libertatis suæ causa debere experiri, cuius intermissæ grauiores sunt morsus, quàm retentæ? Neque verò & omnes ij, qui in Asia sunt, Christianæ religioni nuncium remiserunt. Multi in Cilicia, Bythinia, Cappadocia, Syria & Palæstina sunt Christiani. Hiberni verò, qui & Gregoriani vocantur, Trapezuntii, Armenii, & Præcopiani Tartari Christum colunt; neque in Turcam induere arma dubitabunt, quoties à Christianis Principibus serio rem agi animaduertent, maximè, cùm hæc inter Mahometanos in Asia & Africa seditionis fama passim iam increbuerit, quæ Christianorum conatus haud dubiè adiuuaret. Sumunt enim animos omnes rebus hostium paulò inclinatis. Non autem leue inter Arabes, Numidas, & ferè omnes Afros, & inter Turcas ipsos de Mahometano dogmate est dissidium. Hi quidem obediunt Caliphæ, penes quem summam potestatem voluit esse Mahometes. Turcæ verò rursus summum sacrorum præsidem Muphti creârunt. Ex qua ipsa disparitate dogmatum, magnæ inter eos ortæ sunt dissensiones. Etenim in Senatum Turcicum Muphtæ ingrediuntur vicarii, qui intercedunt, si quid suo, suorumque dogmati, & Mahometis legi aduersetur. Calipha interim sacrat quidem ministros per vniuersam Libyam, sed nullum sub se regem æquè potentem sortitus est Ottomanis. Quæ emulatio, quantum pariat contentionum, & bellorû, tot Christiana regna & prouinciæ ab otiosis syllogismis incensæ, & ad cruentissima bella deuolutæ, satis superque docuerunt. Vno enim momento à verbis ad verbera, & ab armis ciuilibus ad inciuiles peruenitur laniatus. Quod idem, si in Turciam etiam peruaserit mali, qualis illi tam impotenti dominatui impendeat mutatio, quis non intelligat? Antea etiam vel florentibus Turcicis viribus, & nullo internorum armorum existente in Turcia metu, arma & bombardas domi suæ habere prohibebantur Christiani. Quod vt vel hodie capitis periculo sanciat, annis tamen nihilominus singulis

Calipha.

Muphti.

Mahometani Belli
dionis diffinitue
et Strania

gulis

gulis diligens fit inquisitio, ne quid armorum & insidiarum alicubi lateat & abscondatur. Vbi autem aliqua, vel minima increpuit belli, vel armorum suspicio, falces etiam ipsæ agrestibus adimuntur: & falsi passim & vbique rumores sparguntur: imò & falsa eduntur lætitiæ signa, ob relatam de Christianis victoriam, multitudinis tantum ergò in officio continendæ. Quo tantum abest, vt aliquid proficiant; vt maiori adeò spiritu populi in eos augeantur. Temere enim fingentes & fugientes veniunt in periculum & cōtemptum. Et nō modò non auferuntur per illam inquisitionem à Turcis Christianis arma; sed noua adeò, & plura ab iis conquiruntur, ad hunc potissimum vsum; vt si tandem aliquando potens Christianus aliquis in peniciora Turciæ ingrederetur exercitus, qui nec opinanti statim opem ei ferret præstò haberet. Quo minùs dubitare debes, domi suæ Turcas infinitos sortituros proditores, coniugum liberorumq; suorum percussores, Mahometanæ perfidiæ desertores. Non aliud profectò Rascii & Bulgari quàm vicinos ad se aduentantes Hungaros, non aliud hi, quàm Polonos, non aliud Epirotæ & Macedonii, quàm expectant ab altera maris parte positos Italos: & si fieri posset, qui aliquando etiam olim illac iter in Palestinam faciebant, Gallos & alios Christiani nominis populos, propemodum infinitos. Quorum omnium æquitatis est, socios non deserere: sapientiæ, videre integris & coniunctis viribus, quàm fractis & diuisis cum hoste potius esse bellum gerendum. Est enim fatuitatis, ab eo qui hætenus Christianorum fidus prorsus fuerat nemini, certam aliquam pacē, & in foederibus polliceri sibi firmitatem. Quas & quantas penè anniuersarias clades Poloni à Tartaris, Turcæ prodromis & emissariis patiantur, vident. Quid ex Foro Iulij, ex Græcia Italiam periculorum maneat, consideret. Quo in statu Austria, Morauia, Bohemia, & ipsa denique Germania, reliquiis Hungariæ confectis, futura sit, quis ignoret? Quis igitur communi causæ & necessitati defuerit? quis non audierit sociorum querimonias? quis non ingemuerit calamitate? quis non exhorruerit seruitute? Audendum audendum est aliquid, & aut pulchra (vt ait ille) per vulnera mors oppetenda, aut verò de perfidissimo & teterrimo hoste is, quem optamus & speramus omnibus numeris & partibus absolutus triumphus est referendus. Hoc pacto rem olim Romanā sensim creuisse, & hos eosdem hostes nostros ad summam amplitudinem videmus peruenisse. Pacē qui firmam habere auet, perfidum, crudelem, insidiosum hereditariū hostem bello oportet persequatur. Non est Turca ampliùs is, qui antea fuerat: habebatur superatu credibilis

dibilis semper. Nunc adeò etiam est facilis. Obtrivit suorum Prætorianorum in Perfide legiones: exhaustit ex orbis terræ spoliis thesaurum conflatum: amisit quem habuit præstantiorem equitatum: vrgere tributis suos vix amplius potest: domi & foris inimicum habet: cum metu & horrore interitum vndequaque circumspicit. Vobis verò Christiani adsunt, & aderunt omnia, duces, milites, exercitus, pecuniæ, commeatus: aderit & ipse Deus Opt: Max: pro quo bellum gesturi, cuius aras, phana, ceræmonias, & religionem estis defensuri. Qui dum Moses orabat in monte (vtar enim exemplis Christianis sacris) populum Israëliticum reddebat victorem in acie, & solem retinere suum fecit cursum, ne victoriæ Iosue retardaret aditū. Aderit inquā eadē illa prælucente cruce, qua Cōstantino magno, qua Theodosio, qua regi Galliæ Ludouico, qua Carolo magno, & eius nominis V. præluxit Cæsaribus: qua Petrus Eremita toties Saracenos fugauit: qua Christianus exercitus Sultani Ægypti, & eius calidissimū ducē Corbonā superauit: qua Capistranus Monachus cum Hunniade in acie stans, & Iesu nomē inclamans, toties Turcas profligauit, impiū, impurū, sacrilegū, & cōsceleratū Turcarū genus suas cōspurcari aras, sua dirui templa, suū sacrosanctum proscindi nomen, suorum martyrum disci ossa, & prophanari sepulchra, non amplius patietur. Iam mille penè exatā nato Mahomete sunt anni, quo ille tempore patria & genere ignobilis, mente tumidus, moribus fœdus, ingenio multiplex & varius, consuetudine idololatra, legem suam prædixit occasuram. Utinam saltem Christiani non tantum nomine, sed multò magis finis ipsa re atq; veritate; & pro seruatore nostro innocente, scelerati pro patria antiquiore omniū parēte, multis nominibus in eā ingrati, pro tot nationibus seruis, nos qui sumus & esse liberi volumus, si ita tempus necessitasque postulauerit, non inuiti moriamur. Hoc quidem à nobis patria, hoc charissima coniugum, liberorumque nostrorum exigunt pignora, hoc parentes, hoc necessarii & propinqui nostri à nobis desiderant; qui iam olim extincti, in illo excelso & pleno syderum loco, hanc eandem nostram ostentant patriam, nos orant & obtestantur, ne eam iam non hostibus, sed belluis Turcicis occupandam & diripiendam permittamus. Quo eodem loco mihi videre videor senum, & sacerdotum, mulierumque turbam, vestram fidem implorantem, & ad vestros proiectam pedes; vt si eorum corpora, metandis contra Turcam castris, non vultis tueri; rāstris saltem vestris, vt æquitas rei, rationesque vestræ tulerint, addici potiùs patiamini; & in eo, vt constet suæ Reipub.

E

salus

Animus ita...
...fuerit...
 salus, sua dignitas, Christo suus honos & gloria, animos vestros de-
 figatis. Moueamini obsecro afflictorum lachrymis, moueamini
 precibus & calamitatibus identidem geminatis, & id aliquando
 nobis euenire etiam posse, quod in vicinia euenisse iam cernitis,
 qui non iudicetis? Ac quod nobiles exercituum faciunt duces, vt
 posteaquam milites in acie stantes, ante prælum fuerint cohorta-
 ti, ipsi quoque in confestissimos se inferant hostes, ne expectatio-
 ni militum defuisse videantur. hoc vos etiam orbis terræ reges &
 dynastæ, haud ita grauatim faciatis; vt non modò aliis belli contra
 Turcam suscipiendi & gerendi auctores vos præstetis; sed armis
 etiam ipsi induamini, & denique in Turcam proficisci, & si ita fors
 obtulerit, vel in acie fortiter contra eum cadere; quàm in singula
 momenta, quod increpuit, semper pertimescere potius statuatis.
 Sic enim uerò eorum qui pro Christo seruatore suo aliquid etiam
 passi sunt, insistentes vestigiis vtinam quidem in Palæstina prius etiã
 ista potiti; sed quomodocunque acciderit, cælesti Ierusalem illa
 altera potiemini sempiterna.

TVRCICA III.

I QVOD VNQVAM SÆCVLVM FVIT, QVOD
 tot, tantasque tamque varias, & admirabiles rerum
 & temporum habuisset vicissitudines, hoc profectò
 eiusmodi est: vt ab inanium rerum cura, & ab inte-
 stino maximè auocet dissidio, terrarumque orbis ad
 suum finem nos admoneat properantis. Etenim sesquimillesimo
 partu à virginis anno, Carolo huius nominis V. Romanorum Cæ-
 sare, ceu quodam Hespero Gandaui oriente, ea quidem istius, qui
 ad sexcentesium decurrit centenarii initia & progressus extite-
 runt; vt quæ in eo plus ferè quàm in mille annis aliis acciderint,
 enarrare omnia penè factu sit incredibile, nefas verò cùm in cepe-
 ris, vel aliqua prætergredi. Turpiùs quippè reticentur quàm recen-
 sentur, semel cœpta recenseri. Verè sanè & sapienter olim in eius
 Caroli V. natalis diem, qui D. Matthiæ Apostolo sacer, & ipsi per
 omnē vitam felix & faustus fuerit, verba illa sacris oraculis prom-
 pta sortem super Matthiam cecidisse, Isabella Ferdinandi Hispania-
 rum regis coniunx, eius auia vsurpauit. Vt enim ista sic se habere,
 & Austriacorum Principum paulò altiùs repetitis rebus felicitatis
 ostendamus incrementa. Maximilianus primus hoc nomine Cæsar
 solers,

solers & prouidus, familiæ suæ auctor dignitatis, non hanc quæ Carolum eius nepotem peperit, sed grandiore natu Ferdinandi Catholici Hispaniarum Regis filiam, Philippo suo vnigenæ filio elocari postulauit. Qua cum matrimonii ergò solenniter contrahendi ex Austria amplissimi legati in Hispanias aduenissent, sic quidem eis responsum est; vt cum castam & religiosam vitam agere ipsam parentes testarentur, ad alterius filiæ expetendum connubium quasi quædā via illis tacitè monstraretur. Nulla enim re quàm religionis specie, regum postulata & responsa omnia pulchrius con-*matrimonia inter Austriacos et Hispanos et potentia* diuntur. Sed cum nihilominus tamen, nescio quid dubitationis ea fortè res oratoribus attulisset, volentibus discedere, vt integrum negotium ad Cæsarem reiiceretur, & illi interim noua mandata expectarent, fuit ab eis postulatum. Res enim magnæ, tardiùs licèt confectæ, satis in se habent habueruntque semper celeritatis. Ferunt autem Maximilianum Cæsarem prudentissimum Principem aliquandiu hic hæsisse, & quid potissimum consilii sibi hac in parte capiundum foret, cogitasse. Verùm enimvero cum præter multa alia regna victorias & cōnubia, ortusq; nostros & occasus ab vno illo præpotenti Deo Opt. Max. rectà sciret proficisci, vel adeò etiā cū minori natu filia contrahendū esse matrimoniū, reddidit legatos certiores. Connubia quippè in cælis habēt ortū, & in terris exitū *113* consumatū. Quod cū Principis sui iussu legati Cæsaris perfecissent, rursus illam maiorem natu filiam primum quidem Alphonso, Odoardi Lusitanorum regis filio, postea & Emanueli regi ipsi, vt Lusitaniæ regnum tam diu tamque anxie ab Hispanis desideratum suis aliis adiunxissent regnis, non dubitanter elocârunt. Sed in multis quæ apud se destinauerit homo, vnum illud numen cuncta gubernat diuinitatis. Etenim maiori tandem natu paulò post extincta filia, præter omnium spem & expectationem, Ioanna filia regnorū euasit hæres, & Carolum V. cuius demum filius Lusitania est potitus, die Martis foetum edidit Martium, omnibus omnium gentium linguis & monumentis celebrandum. De quo, quod antea etiam dixeram cum Isabellæ auix fuisset nunciatum, quanquam Michaëlem ex Isabella nepotem viderat ante se inambulantem, illa ipsa verba sacris ex codicibus sumpta, è vestigio recitauit. Rariùs enim alia, quàm sacra sacramento ex pectore verba debēt tonare. Quorum vim & efficaciam vel ex eo est cognoscere, quòd Austriacis regibus Lusitaniā fatale fuit tenere, inprimis verò Carolo V. ea natalis sui die, Aquisgrani imperiale diadema, & de Frācisco I. Gallorum rege, ad Tycinum victoriam multa que alia obtinere. Habet

namque à seculis Deus Opt. Max. numerata, dimensa, & perponderata apud se vniuersa, adeò vt idem ille Carolus V. si ferè pari à Carolo magno, aut nato, aut inaugurato temporis interuallo, quò olim ille à Christo in hunc mundum edito, felicissimè diuinitus excitatus non fuisset, in tanta Mahometanorum rabie & heresum varietate, ne salus quidem ipsa saluare Rempub. potuisset. Crescente enim horum illorum, decrescit potentia, & ad externam vim, domi, funestissima dogmatum est licentia. Nam vt tandem istius Centenarii, quo vtrumque hoc maxime ebulliuit malum, maximè quæque memorabilia breuib. percenseam; & erit qui dubitet, omnia in eo plena tumultuum & bellicorum incendiorum fuisse, & Carolum V. Cæsarem, vt nolentem in illa ipsa incendia, vel inde ab incunabulis incidisse? qui dum adhuc in cunis vagiebat puer, Deo Opt. Max. eius gubernaculis & victoriis augustiora adhuc præparante, tria illa memorabilia prælia intra vnus & alterius anni spatium, iis ducibus, qui postea etiam ipsius auspiciis militârunt, sunt commissa ad Seminaram vnum, ad Carniolam alterum, & tertium ad flumè Gariglianum: & omnes quidem pugnae illæ, vno Consaluo duce, & die Veneris tres, qui Hispanis non infautus esse, & idem ille dux, qui regnum Neapoleos bis recuperauerat, vel apud ipsos hostes in tanta veneratione scribitur fuisse; vt duobus maximis Europæ regibus mensæ accubentibus, Gallo, contra quæ militauerat auctore, iussus fuerit tertius assidere. Etenim vel in hostibus ipsis virtus & fortitudo sæpè suspicitur & amatur. Ex quo ipso tempore & Carolo V. seu quodam Martiali orto Hispanis & Germanis sydere, Gallorum auctoritas imminui, illorum verò non obscure cœpit augeri. Floret quippè perpetuò nihil & saltatorium orbem, quæ falso appellatur Dea, versat fortuna. Atque vt ea, quæ polliciti sumus, tandem præstemus, neque multū in iis, quæ Maximilianus Cæsar hoc nomine primus, Bauarico & mox Veneto gessit bello: aut quæ Ferdinandus Catholicus etiam ipse, nouo indagando orbe, aut quæ Florentini contra Pisanos in Hetruria, & Veneti contra Germanos bella administrarunt, immoremur. Carolo quidem Cæsare, iam annum agente duodecimum, crudelissimum illud ad Rauennam commissum est prælium: In quo Iulii II. Pont: Max: legatus Leo X. Pontifex ipse intra annum postea renunciatus, à Gallis captiuus est factus, & Fosseius eorum dux interfectus. In sequenti verò anno, Moschorum octoginta millia, à Sigismundi Poloniæ exercitu, Ioanne Ostrogio, & Ioanne Suerceuo Ducibus, ad Orscham sunt profligata. Quibus veluti præludiis, spectandis maioribus adhuc motibus,

Moschia
Agati

bus, & prius quidē ociosarū quæstionū, postea & cruentorū certaminū, tempus appetebat. Etenim Martino Luthero profugo, & omnis pudicitiae violatore Monacho, faciem Vitebergæ accendente, *Lutery Martinus* quam in Christiano sanguine spargendo passim est laboratum, quis vnquā dubitabit? Ac primū vt Lutherana ferè omnia cum Mahometanis quodāmodò cōueniūt. Ismaële Zophi Mahometanū dogma nouis interpretationibus exponente, tanta in Asia excitata in Turcas est seditio, quanta si in Christianis ea quæ debebat vigilantia & concordia fuisset, ipsorum euertere imperium potuissent. Sed tot tantæque occasiones neglectæ, & primū quidem Constantinopolis à Mahomete Turca impune capta, demum Soldanus Ægypti à Selimō eius nepote, nobis videntibus & volentibus, debellatus, Mahometanum imperium stupendæ reddiderunt maiestatis. Quod quā longē etiam futurum est maius & potentiū, si hac tanta belli Persici occasione, cui implicatus hæret, vel aliqua saltem ex parte suis non fuerit Turca diminutus viribus, omnes intelligunt, qui habēt nō modò iudicii aliquid, verū etiā sanitatis. Sicuti namq; supremo gradu lapsis, à mediis ad infima descensus est præceps; sic rursus à mediis ad suprema, nisi impedimenta obstiterint, facilius peruenitur; prout in his duobus, qui vno eodemq; anno nati & gubernacula adepti fuerāt, Carolo V. Christianorū, & Solymano Turcarū, Cæsaribus licuit cognouisse. Etenim Solymanus Taurino pri- *Inter Turcas & Christianos* mūm, mox & Rhodo expugnata, demū Ludouico Vngariæ rege ad *Potentia bella varia* Mochaczū interfecto: & Carolus V. Francisco ad Ticinū vix nō eodē anno captū, imperiū sunt auspicati: & hic contra Gallos triginta inuitus licet, ille contra Hungaros penè quadraginta annis bella administrauit. Quo loco non potero non referre, quod de Francisco primo Galliarū rege audiui aliquando referentē nō neminē, cū propter grauissima quæq; bella, vel cū Turcis ipsi cōmunia haberet, in Carolū V. consilia dehortatā fuisse à tali instituto eū matrē, & illud demū cū obstinatus esset, addidisse: & ipsum & liberos ipsius Gallorū reges, alioquin magno eorū merito, Christianissimos dictos; nec successum, neq; successionē in regno diuturnā esse habituros. Quod nū ita secusue se habuerit, euēt⁹ declarauit. Sed nos his omisis, ad curriculū narrationis nostræ reuertamur. Ac Carolo V. Cæsare Francoforti, cū absens in Hispaniis esset, electo, demū Aquisgrani inaugurato, quid alibi quoque terrarum sit gestum & subsequutum, breuiter percurramus. Prussia quidem post diuturna inter Polonos & crucigeros bella, & magistri nomine in Ducis permutato, Polonię sub Sigismūdo primo associata est, eidēq; regi bel-

lum in Prussia gerenti, Sigismundus Augustus vnigena natus filius; & mox rusticani tumultus per Germaniam sunt excitati; qui, vix cogitari potest, quantum calamitatum per Germaniam pepererunt. Cùm namque omnibus bellis, tum nulla salus est intestinis. Taceo Romam à Cæsarianis militibus duce Borbonio direptam, & paulò post Viennam à Solymano Turca fuisse oppugnatam, qui ingenti adducto barbararum gentium exercitu eò audaciæ venerat; vt quædam ipsius copiæ longiùs in Germaniam progressæ apud Vathoffiæ superioris Austriæ oppidum, profligatæ fuerint. Cogitemus interim quid iã denuo facturi Turcæ sint, si vires recollegerint; cū vel antea tot ac tanta in Christianos moliri, & caput Austriæ Viennam, duobus orbis terræ luminibus, Carolo V. Cæsare, & Ferdinando eius fratre rege florentibus, acerrimè oppugnare, minimè dubitauerint. Dies quippè succedit diei, & crudelitas succrescit crudelitati. Nihil dico eodem ferè illo aut proximo statim tempore, motus fuisse in Italia grauissimos, & memorabilem illam Cæsaris Bononiam profectionem subsequutam, quam incredibili pompa à Clemente VII Pontifice, diademate imperiali accipiendo, in tot tantorumque Principum, & eorundem Oratorum frequentia celebravit. Mox Florentia capta, eiusdem Cæsaris beneficio Mediceorum in Hetruria incepit principatus; qui virtutum omnium & humanitatis ac magnificentiae gloria, non modò suæ patriæ, sed vel cunctæ adeò Italiae antea etiam prælucebant Prætereo Christianorum Danorum & Succorum regem, ob insignem crudelitatem regnis excidisse tribus Sueciæ, Daniæ, & Noruegiæ, simul ac nuntium remittere religioni cœperat orthodoxæ. Nolo commemorare Henricū VIII. Anglorum regem, secus quàm paulò antè quodam libro contra Lutherum edito, defensoris fidei appellationem retulerat, Catholicæ religionis hostem se turpiū connubiorum & spoliandorum ergò subito declarasse, & multos præstantes eius religionis assertores & patriæ suæ decora, crudelissimè sustulisse. Secuta est demum Caroli V. Cæsaris in Italiam profectio, qua per vtriusque Siciliae regna, & Albæ Græciæ agros, duxit ipse Tunetum versus exercitum in expeditionem. Nec mora, Guleta, & Tunetano potitus est regno, & permulta Christianorum millia, quæ captiua tenebantur, pristinae restituit libertati. Sed paulò post Franciscus Galliarum rex, infesta arma rursus in eum cepit, & ab instituto eum reuocauit. Quod Romæ apud Pont. Max. Paulum III. in reditu quæstus fuisse, & Galliarum regem ad singulare certamen prouocasse memoratur. Non deerat autem vel tum quoque belli contra Turcas susci-
piendi

*Bella varia inter
Principes
descripta,*

piendi & gerendi peropportuna Christianis occasio: Persa enim vrbē vulgo Tauris dictā, Turcis rursus eripuerat: & Imbraimū Solimani Turcæ gratiosissimum purpuratum, ad Euphratem maximis copiis profligauerat; & ipsi denique Solimano, cum filiis atrox certamen intercesserat, quod haud dubie Turcico dominatui, si tempore & viribus nostris vti sciuissemus, ruinā minabatur. Sed neglecta, vt dixi, fuerūt tū tēporis ōnia: Ita demū & naualis cōtra Hariadenā parandæ victoriæ excidit occasio, dissidentibus inter se classis Christianæ ducibus, Andrea Auria, Caroli V. Cæsaris, & nescio quibus aliis Venetorum. Qua ipsa re in spem rerum suarum meliorem Turcæ erecti sunt, & vires consiliaque nostra eluserunt. Omnia enim quæ inter homines fiunt, facilius sciuntur, quàm semel facta corriguntur. Nec multò post nobilissimi totius Italiæ principes tres, infelici & immatura quadam morte, exiguo vnus post alterum, spatio extincti sunt, Franciscus Forzia, vltimus Mediolanensium dux, & Alexander Medices Florentinorum, & postremò etiam tandem Aloysius Farnesius, Parmensium & Placētinorum. Gaudanūm verò, apud se nato Carolo V. rebellauit Cæsari, cuius ille motus, cū non alia facilè ratione, quàm præsentia sua compescere posse se iudicasset, contra omnem omnium eorum, qui ab ipsius consiliis erant sententiam, per dispositos ad celeritatē equos, paucissimis comitatus, Gallias traiecit, & nec Vascones, per quorum Prouinciam iter faciendum ei fuerat, & quos superioribus bellis maximè vexauerat, neque ipsum Franciscum regem, quem captiuum tenuerat; & non nisi magno auri pondere redemptum libertati restituerat, subueritus, in Belgium celeriter venit, & rebelles suos castigauit. Vidisses autem quanta summi vtriusque principis fuerit constantia, & fidei hospitiique iuris obseruantia. Nam tametsi externis quibusdam rebus & significationibus, Franciscus Galliarum rex, & meminisse omnia, & multa in regno suo posse se innueret, & ingredienti Lutetanā urbem Cæsari, Madydi carceri inclusum se in arcu triumphali manu ostenderet, nihil tamen prorsus contra fidem datam in eum est molitus: Maior enim quàm priuata alicuius iniuriæ habenda ratio in dictis factisque omnibus regalis est firmitatis. Nec tamen multū postea effluxit temporis, ex quo inter eosdem illos tam arcta necessitudine deuinctos sibi Principes, bellum atrox exarsit, & in aliis orbis partibus varia & multiplicia certamina cœpta sunt inspectari, vtpote inter Turcas & Germanos ad Essecum, inter Polonos & Valachos ad Obertinum & Seretum: inter denique

Bella uoluit

Inter Polonos

que

73
 que Hungaros & Turcas ipsos in Hungariæ auxilium impruden-
 tissimè euocatos, occiso præsertim Turcarum duce Gritto, Prin-
 cipis Venetiarum filio, & Hieronymo Lasko Syradię Palatino Bu-
 dæ detento. Diceres malorum iam finem fuisse omnium, nihil pro-
 fectò minùs. Imò verò quid hic à quingentesimo ad sexcentesi-
 Centenarius monstri adhuc magis aluerit, & quid adeò prodigio-
 rum allaturus in fine sit, tecum ipse recognosce. Omnes enim ve-
 nenatorum animantium caudæ venenatæ magis sunt, & in annis
 centenariorū periodi plura mōstra alunt. Iam quidē cōstat, Ioanne
 Sepusio Hungariæ rege mortuo, quàm à Solimano Turca repente
 obsessa fuerit Buda, & ingens Germanorum cæsus ad Pestum exer-
 citus, & quàm cruentum inter Cæsaris & Gallorum copias ad Ce-
 risolā extiterit certamē, in quo, licèt vtrinque magna, maior tamen
 Cæsarianorum militum cecidit multitudo, Ioannes porro Comes
 Tarnouius, Sigismundi regis Poloniæ exercituum dux, quàm
 Polonie victim fortiter, & gloriōse Starodubum & Homeliam, Mosco tum etiam
 ademerit, non commemoro; neque illud dico, quàm alieno anni
 tempore, & infelicitè Alligerium Cæsar ipse adierit, vnde postea
 reuersus Cliuentem Ducem ad arma à Gallo exercitum compescu-
 it, & Virtebergenses motus pariter sedauit. Infinitum deniq; per-
 sequi esset omnia aut saltem narrare ea, quæ bello Turcico inter-
 misso necesse habuerit: hîc Cæsar celebrare comitia, non tam qui-
 dem, licèt hoc vnum expetebat maximè, belli in Turcam mouendi
 gratia, quam dissidii religionis ergò excitati causa tranquillandi:
 Verùm qui auita religione prophanata diuinam contempserant,
 Cæsaris etiam ipsius spreuerunt facilè maiestatem. Itaque Smalcal-
 dico fœdere in Cæsarem percusso, exortum est bellum illud, quod
 vulgo appellabant Saxonicum; fama magnum, exitu pro Cæsare
 gloriosum, duorum insignium Germaniæ principum, Saxoniae ele-
 ctoris & Landgræuii detentione, inprimis memorandum. Quòd
 enim vel Romanis olim ipsis rerum dominis denegatum, hoc Ca-
 rolo V. religionis Catholici vindici fuit concessum, vt de Ger-
 mania triumpharet. Quod paulò ante quàm fieret mirabile
 præstantium regum atque Principum floruit pæssim seculum, vt
 tanto maiores rerum à se gestarum testes & spectatores, non sine
 aliquorum inuidia, sua quidem animi cum voluptate maxima, hic
 tam perinsignis habuisset Imperator. Sicuti enim suos parentes fi-
 liis, sic regibus æmulos iucundum virtutis & felicitatis suæ habere
 est spectatores. Habuit ergò cum alios, tum Paulū III. Pont. Max.
 Habuit Solimanum Turcarum, Franciscum Gallorum, Henricum
 VIII.

Varia bella
 merat

Polonie victim

Smalcaldico fœdere
 Religionis

Victoria Cæsaris

Potentius spiritus

VIII. Anglorū, Sigismundū Polonorū, Emanuelē Lusitanorū, Göstaui Suecorū, & Grittū Ducē Venetiārū. Quos ferè cunctos, vt rara felicitate, sic & admirabili imperii sui maiestate superauit. Ac ne sui suarūq; bellicarū artiū oblitus fortè videretur, statim, ac Hēric⁹ Francorū Rex quibuscū Germaniæ regulis denuò in eū cōcitandis ad bellū ipsum prouocauerat, Mettēsis vrbis (ætate licet & valetudine subaffecta) ingēti coadunato exercitu tētauit oppugnationē. Cui demū dux Guisius, qui eā fortissimè defenderat, inaurato cingulato ex maiori quadā bōbarda globo, cui, vt Mettim metueret, quæ meta ipsius felicitatis esset inscriptū erat, insultauit. Nec mora tamē & Senensem rursus vrbē, memorabili parta de Gallis victoria, suæ effecit potestatis. Quo eodē ferè aut modico pōst tēpore inter Mauritiū Saxoniae Ducē, & Albertū Marchionē Brandeburgensem, & rursus inter hunc & Ducē Henricū Brunsviciensem, vario & anticipiti Marte in Germania præliis aliquot est decertatū. Vidit verò Cæsar, partim oppugnatione Mettenli, partim Oenipontana nec opinata persequente eū Duce Mauritio fuga, senescere in se omnia, & vagā illā volubilēq; falsò appellatā veteribus Deā, orbē suū quodammodo versare saltatoriū. Deserere igitur ludibria mundi, quàm ab iis desertus voluit potius videri: quod nimirū opus, quā tota vita non obscurè præ se tulit, prudentiæ fuerat perspicacis, & paucis annis in Belgio moratus, articulariq; morbo cōfectus, octennio antè in Augustanis Comiciis, cū graui quodā oppressus esset morbo, prudentissimo & piissimo condito testamento, & Philippo Hispaniarū regi Brixellis, omnium regnorum suorū iure & possessione nō sine lachrymis tradita, eodē anno, quo & regina Bona ex Polonia in Italiā, & eius filia Zophia ad maritū in Germaniā discessit, in Hispanias nauigauit. Qui demum Philippus, pernobilis de Gallis ad Sanctum Quintinum victoria parta, imperium suum est auspicatus. Qua Carolus intellecta, visisque felicissimis filii sui gubernaculorū initiis, cū reliquū illū vitæ suæ actū summa cū religione exegisset, fereq; cunctorū hostiū suorū iutuitus esset interitū, in monasterio Iusti, ætatis suæ octauo & quinquagesimo, vitam cum morte cōmutauit. Quo post Carolum magnū nemo potentior, felicior, amplior, & rebus gerendis clarior extitit Imperator. nempe qui Solymanum Turcam, tanti imperii, & felicitatis magnitudine sibi præfidentem, solo penè castrorum suorum fremitu, à mœniis Viennæ diu multumq; oppugnatis, & dirutis in fugam egit. Qui Andriadenum, Barbarossam vulgo dictum, acie superatum, & Tuneti regno exutum, Africa depulit: qui superiorum Cæsarum partim

Bella inter Prun
cyres
Testamentū Caroli V
Bonie R. in Hispania
aduentus
Caroli magi actus
Herici

F

ignauia,

Eius de Virtutibus

ignauia, partim verò imbecillitate virium, & consilii, depressam imperii maiestatem, pristinae restituit dignitati: qui Germaniam compescuit, Hispanias absens gubernauit: & Franciscum Gallorum regem, & duos potentissimos totius imperii regulos captiuos diu apud se tenuit; & multo antè etiam priùs ad religionem Catholicam tuendam animatus, in nouum, quem vocant orbem, eiusdem lucem intulit: templa, coenobia, Xenodochia, Episcopatus in ea crexit; & denique Cæsarum omnium primus, ob religiose vitæ institutum, vltro ipsum se imperio abdicauit. Rarò namq; summæ opes, & summa religio sociantur. Venio iam ad eius filiû Hispaniarum regem Catholicum, qui anno suprâ sesquimillesimum, vigesimo & septimo natus, sexto verò & quinquagesimo à patre traditam omnium regnorum possessionem integram sortitus, illa quâ dixi ad S. Quintinum memorabili victoria, & mox ad Theomuilum & Greuelingam aliis de Henrico Gallorum rege est potitus. Quamquam idem ille, sub Philippo antecessore olim suo, Caletum ab Anglis occupatû, sub hoc eodẽ Philippo tum Anglorum rege, suis se Gallis recuperasse etiâ gloriabatur. Quo quidem Philippo Hispaniarum rege Catholico prædicando, cui deesse posset oratio? Sed ne id hoc loco faciam, tenent me quamplurima. Ac inprimis vita regis ipsa, ne quod virtuti debetur, auribus tributû esse videatur. Qui enim virtutem colunt, liuori & inuidiæ semper expositi sunt: sed interim tamen eorum finis vitæ, principium laudis & gloriæ est sempiternæ. Tot tantaq; quidẽ optimi & Catholici ipsius regis nomini, correspondentia sunt opera; vt in multis, magnisque aliis, quibus maximam magnitudinem animi declarauit suam, vel tantû in ipso Belgio, quibusdam auctoribus, quorum consilium malum iis demum factum est pessimum, non dicam profuderit, sed auita in religione, & hæreditate sua tuenda immensos thesauros collocârit. Quibus, si præpotentis Dei gloria salua, vti commodè alibi potuisset, iam haud dubie Bizantii cõsedisset. Sed reliqua persequamur, & quid tã à regis ex Belgio discessu istius, quã ab Henrici Gallorum morte alterius, quod paucò à se differenti acciderat tẽpore, gestum & obseruatu dignum fuerit, memoria repetamus. Ferunt quidem Carolum V. sapientissimum Cæsarem (si variis in vita principum auditionibus fidem habere semper par fuerit) ferunt inquam, vt, si suum dominatum auctum in Italia, si conseruatum in Belgio, si difficultatibus implicatum vellet, in Hispaniis maneret, filiû aliquando monuisse. Quã rectè nescio. Lusitania quidẽ Philippum in Hispania manentem auctum cerno: sed quanti inter-

rim

*Virtutis invidia
venit*

rim etiam illud, quod à Belgio abfuerit ei constiterit, non memorabo. ~~Consiliis quippè Principum norandis, causæ etiam consiliorum ipsorum exploratæ oportet habeantur.~~ Quod facilis dictu quam præstitum fuerit. Quare ut ea, quæ suprà nos, nihil ad nos pertinere ostendamus, quæ tantum ex eo tempore, partim in ipso Belgio, partim in vicinis acciderint oris, si corporis non possumus, mentis oculis contemplemur. Etenim primum omnium in Galliis, & Allobrogibus contra diuinas leges, & reges excitato motu, tantus in occiduis prouinciis profusus est sanguis, quantum ab vlla hominum memoria, profusus fuisse nunquam auditur; adeo ut in Francisci, hoc nomine alterius Galliarum regis, necesse ab Vgoniis fuerit conspiratum. Primum enim sectarii Deo, mox & ipsius vinctis fiunt rebelles. Itaque primo quidem bello ciuili Gallico, Rothomagum obsidens, occiditur vulgo dictus Nauarreus, paulo post Santandriæ Marfallus, Princeps item Gondæus, & Annas Momerantius, partim interficiuntur, partim verò capiuntur. Cadit & Dux ipse Guisus, proditoriè occisus, de quo grauissimum supplicium sumptum est à Pultrato. Et omnia toto Galliarum regno fiunt funesta, & bello, fame, peste miseranda. Iam & Angli adiungunt se Gallis Vgoniis, & Normannia peruastrata maritimum quendam portum, vulgo Garziæ appellatum capiunt, nec nisi vehementissima eiectione peste, Galliis excedunt. Non tam enim citò ad domestica venit prælia, quam ad prædam direptionemque patriæ accurrunt conuicini. Eadem verò ob vicinum malum inuadit contagio Belgium, fiunt atrocissima vtrinque certamina, urbium direptiones, agrorum vastitates, & multa magnaque alia funesta & exitalia, subsequuntur. Neque verò talis, ac tantus intestinus motus, lubrica quorundam ambitione, & naufragio patrimonii excitatus, cuius religionis integumento secundo populo tabulas se sperabant collecturos, quatuor clarissimis regis Hispaniarum exercituum ducibus potuit in Belgio tranquillari. Albano Duce primo, mox Aloysio Requesano, & Ioanne Austrio, ac Duce Parmensi postremo. Vno namque aut altero seditionis authore fatuo, complures etiam non sedauerint seditionem sapientes. Utinam quidem & in ipsis quæ tam diu ciuili bello flagrarunt Galliis, suprema hæc essent vulnera, & Franci maiorum suorum more olim victricia in Turcas arma à domestico ferant, quamprimum laniatu. Phœbum discutere nubes, & post communis impietatis poenas ciuiles motus, letiores posse sequi dies nemo ambigeret sanus. Nam vix non eodem illo, quo hæc in occidente, in Galliis, Anglia, Belgio gesta sunt tempore, commutata religionis

*In Gallia rebellio Gflicdy
et m. n. d.*

*Polihumes
Lanienel*

et Religionis orta

poenas dedit etiam in Aquilone Liuania, & ab anno suprâ sesqui-
 millesimo quinquagesimo octauo, vsque ad octogesimum secundû,
 nunc suorum seditionibus & proditiõibus, nunc externorum
 Regum & Principum armis perpetuò est conquassata; quòad tan-
 dem Stephanus Poloniae Rex, Princeps immortalì laude dignus,
 Moschouitica seruitute fortissimè eã nō liberauit. Quò magis rebus
 tota Europa ob religionem perturbatis, & nunc hîc, nunc ibi tanti
 ædificiî concidentibus angulis, generale gentium nationumque
 omnium indicare oportuit conciliû, quod aliquandiu quidem
 interruptum, tandem præsidentibus quatuor sedis Apostolicæ le-
 gatis, duobusque item Cardinalibus, præsentibus Patriarchis tri-
 bus, vno & viginti Archiepiscopis, centum & sexaginta Episcopis,
 auctore Pio III. Pont. Max. Tridenti biennio est celebratum. Quid
 verò nauale ad Zelbas Turcis victoribus prælium? quid inter Eri-
 cum Sueciæ, & Fridericum Daniæ reges nouennale terra mariq;
 bellum? quid Maximiliani Cæsaris, Lazaro Suendio Duce contra
 Ioannem Transyluaniae Principem, & Turcas præclare gestas res,
 & ad Sabbaticam victoriam partam commemorem? quid Moscho-
 uiam longissimis itineribus emensis, à Selimo Turca armis tenta-
 tam? quid Gottam ab Augusto duce Saxoniae captam, deque im-
 perii rebellibus sumptum supplicium referam? quid de Iula, & Se-
 getho, duobus maximis Hungariæ propugnaculis à Turcis occu-
 patis, & pariter de Maximiliani Cæsaris memorabili ad Iaurinum
 contra ipsos expeditione loquar? quam vtinam quo feruore cœ-
 perat, pari constantia continuatam vidissemus. Pluribus, quæ inde
 secuta sunt malis, non modò mea, quæ manca & debilis est, sed
 vel eloquentissimi cuiusque non respondebit oratio. Numerosos
 namque in expeditionem ducere exercitus, & nihil memorabile iis
 præstare, hostem animo & potentia est auxisse. Taceo eodem ferè
 propemodum etiam tempore, Sigismundi Augusti Poloniae regis
 ingenti cum exercitu, sed vix non pari cum Cæsareo exitu, ad Ra-
 daszkouiciû Lituaniæ oppidum in Moschum profectionem: mit-
 to christianæ classis, post homines natos maximum ad Naupactum
 cum Turca prælium: prætereo regnum Cyprium, cum graui Ny-
 cosiae & Famagustæ excidio, in barbarorum redactum potestatem:
 minora alia, vt Insulam Chio, post ducentorum annorum spatium,
 ex quo Ianuensium fuerat, Olchinum Guletamque à Turcis occu-
 patam, & Caspari Bekesii cum Stephano rege conflictum non enu-
 mero. Festinat tandem animus ad infausta Poloniae interre-
 gna tria. Quæ quantò quibusdam optatiora, tantò postea omni-
 bus

*Stephanus Rex Poloniae
repperit*

Tridentini concilii

Poloniae Moschus

*Poloniae interre-
gna*

bus fuerunt grauiora. Quæ enim nimium appetuntur, constant magnò aliquando. In his quidem regum electionibus, identidem geminandis, quantum non illud regnum tantum, sed vicinæ etiam gentes & prouinciæ tulerint incommodi, nemo non intelligit; propterea quòd nihil Reipub. est infestum magis, quàm immoderatus usus & usurpatio libertatis. Secuta sunt ergò ut dixi Polonica interregna duo, & tertium præcessit Sebastiani Portugaliæ regis in Africa cladè cum multorum Christianorum millium interitu. Sequutum in Hispaniis Beticum, & Lusitanum, in Polonia Dantiscanum, in Moschouia Polocense, Velcolucense, Plescouiense bellum ab ipso Stephano rege vbique & strenuè administratum. Sequuta in Perside sexaginta Turcarum millium post urbem Seruan captam, memorabilis cædes, ut alia huic aut paria, aut paulò minora Turcis infelicia prælia taceantur. Secuta denique & præcesserunt alia quamplurima in multis Christianis regnis & prouinciis cum perinsigni eorum nominis & seminis detrimento. Nam quis & in Galliis ad S. Dionysium, ad Moncotorum, ad Druidas, ad Caruacum: in Belgio verò ad Rosbecum: in Frisia, & semel ac iterum Antuerpiæ: in Polonia contra Moschos ad Hulam & Vendenam, contra Gedanenses ad Libischeuium lacum poterit prælia non modò complecti orando, verum etiam percensere numerando? Ut interim graues aliquot his viginti annis Tartarorum in Polonia incursiones sileam, ut Moschouiam urbem direptam & incensam, regionemque ipsam longè, & latè peruastatam ab iisdem, præteream. Ut nihil de Valachia, nihil de Bessarabia, nihil de Transyluania motibus nunc harum nunc illarum rerum studio, & nunc his euocandis, illis conseruandis Palatinis loquar. Ventum quidem est tandem ad annum octauum & octogesimum, de quo multa multorum extant vaticinia, siue hoc ille siue futuro Centenario vatù oraculis prædictus videatur, tametsi vel istius Centenarii menses singuli octogesimi octauis semper vna aliqua memorabili re insigniti sunt, & fuerunt. Etenim & Ianuarius mensis Biczinensi in Silesia conflictu: & Februarius Belgarum motu: & Martius Turcarum in Perside clade: & Aprilis Friderici regis Daniae morte est perinsignis. Maius porrò Lutetiae Parisiorum tumultu: Iunius classis Hispanicæ ab ultimis Lusitaniæ oris nauigatione: Iulius Arabum in Turcas seditione: Augustus nauali pugna: Septēber deditioe Bonnenfi: October Hungarica ad Sixum de Turcis victoria memoratur. Nouember denique armorum in Sabaudia strepitu: & December obsidione Bergensi, & Antistitum atque Ducum in Galliis nece est nobilitatus.

173
D. B. libertatem
castigat,

Stephani P. Portugaliæ
opera

Bella varia cum
memorat

Bella et magnalia
perueniunt

1566
mirabilis l'it'g
 tus. Sic ut tot tantisque rebus rerumque spectandis conuersionibus non poeniteat me dixisse, hoc sexcentiesimum post mille quingentos decurrens saeculum, cuius ut memorauimus, annus primus Carolo V. magno Imperatori fuit natalis, praeter multis aliis esse admirabile. Siue enim bello, siue pace gestas in eo res aliquis consideret, siue clarissimorum ingeniorum celebritatem, & copiam videat, siue nouas & admirandas inuentiones, artes, opificia, oppidorum structuras, arciumque; moenia, & prorsus incognitas regiones non tam passibus, quam victoriis Christianorum perlustratas animaduertat, non dicam in vna & altera vrbe, sed in toto terrarum orbe non tam rara, sed plane etiam stupenda procul dubio plura deprehendet: ut fileam ex orbe, quem appellamus nouum, tantam & tam variam inuentam esse rerum omnium & pecuniarum copiam, quam ab vlla hominum memoria constat non fuisse. Cedant huic centenario superiora omnia saecula. Non ut dixi aedificiorum, non munitionum, non ducendorum sub iis cuniculorum, non sagacissimè bellorum gerendorum scientiam cuiquam alteri concedat. Ecquando quam hoc centenario primum sub Iulio II. Pont. Max. ad imitationem olim Romanae coeptum est aedificari maiestatis, quando moenibus & propugnaculis hostium quatiendis & diruendis, & magna celeritate conficiendis campestribus naualibusque praeliis, maiorum & minorum bombardarum usus: quando Typographica ars ad suam veluti quandam perfectionem exactius tandem peruenit? Ferunt quidem horum vnum atque alterum inuentum etiam superioribus saeculis viguisse: & in orientis obeuntisque solis Indiis, quin & in regno Chinae, aliquid simile multo ante quam hoc ipso centenario fuisse cognitum, aut saltem quodammodo adumbratum: praestantiam quidem eius talem, qualem Europa habet, & hoc saeculum vel imprimis tulit, nusquam deprehendas. Quin adeo proximo saeculo, quoties maiores bombardae debebant in hostem explodi, voce praekonis obsessos monitos dicunt fuisse, sibi ut cauere maturaret: & nescio cui Ducum, quod maioribus bombardis in perniciem humani generis vteretur, munus abrogare Venetos voluisse incerto proditum est auctore. Qua in re Romanorum fortasse secuti sunt exemplum, qui a Pyrrhi medico oblatum respuerant dolum, cum nec etiam hostes ipsos fraude & insidiis volebant circumuentos. Quorum rerum fides penes auctores esto: me quidem non modo vox & memoria, sed aetas etiam deficeret ipsa, huius saeculi nouis artibus, inuentionibusque enumerandis. Cui enim cuniculorum ducendorum rationem, puluerem tormentario munitionibus ab imis disici-

disiciendis fundamentis solerter subdendo à Petro Nauarro adin-
 uentam? Cui nauigandi omnium subtilissimam scientiam, qua Hi- *medus nove inuenti*
 spani orientis & obeuntis solis vltima, Angli perlustrârunt Aquilo- *et p. quoniam*
 nem totum, quàm huic sæculo feramus acceptam? Ac quod primo *in bello et alij.*
 & præcipuo loco debebam posuisse, religionem auitam in extre-
 mas oras numinis prouidentia propagatam. Est enim res mira, eò
 maximè tempore, quo refrixit charitas, augenda in aliis pietate, fer-
 uentè spectari charitatē. Quis deniq; disciplinā militarē, in Germa-
 nia maximè obsoletā, quam Maximilianus Cæsar primus correxit;
 quis doriphoros, aut eorū cuspides adinuenit? quis quàm Carolus
 V. inuictas Hispanorū peditū legiones, vt quādā firmā, & perpetuæ
 militiæ haberet officinam, per varia regna & prouincias distribuit?
 vt veteranis noui succedentes milites ex præsidiorum statione,
 cùm necessitas postularet, prodirent in aciem exercitiores. Vt e-
 nim eiusdem matris duo canes, capiendis pari vsu feris, sic nec ipsi
 quidem sine armorū tractatione, vel eiusdem gentis nationisue mi-
 lites peræquè semper expectationi responderint. Leuiora alia præ-
 tereo, cùm nemini sit dubiū, minora horologia, varias & affabre fa-
 ctas sclopetorū rotas, pulueris tormentarii magis exquisitū vsu,
 & castrorū metandorū exactiorē rationē, qua vn⁹ Albanus Dux mi-
 re præcelluit: excubiasq; ipsas mediis castris locatas, & ordinū de-
 niq; ductandorū modū rectiūs intellectum, inter huius sæculi in-
 uenta nō iniuriā numerari, nec vnquàm torculatoria instrumenta,
 nunq̃ dealbandę cerę, ignotarū notarum, venationū & aucupiorū
 novos modos & artificiū, nunq̃ tibialia sericea, & id genus alia, quā
 hoc ipso sæculo aut esse inuēta, aut certè haberi cœpta præstātiora.
 Vt enim equi pernicitas alterius pernicitate, sic ingeniorum saga-
 citas excitatur sagacitate. Quorum celeritatem & acumen, & di-
 sciplinarum nunc inuentarum, nunc correctarum si spectes ab iis *Copernicus.*
 excellentiam; quis post veteres illos motum cæli & astrorum Co-
 pernico rectiūs intellexit? quæ vnquam ætas tam bello, quàm pace
 viros præstantiores tulit? quæ omnium temporum difficillimas
 quæstiones tandem feliciūs explicauit? Ac vt viuis relictis, in mul-
 tis paucos, quorum mors extinxit inuidiam memoremus, & sin-
 gularum nationum armis & literis proferamus lumina; quis Ferdi- *vir memorandus*
 nando Consaluo Cordubensi, quæ eadē vrbs tot illustrium virorū *venit*
 Lucani, Martialis, Senecæ fuit mater; Cordonio, Leua Alarcone,
 Albano Duce, Ioanne Austrio, Aloysio Requesano, clarior in Hi-
 spaniis Dux belli fuit, aut esse potuit? quis in literis Vega, Paina,
 Aloysio Granatense, Didaco Conaruina, Nauarro, Osorio, inter
 Hispa-

Hispanos magis excelluit? Italia verò ipsa, quā fuerit semper virorū in armis & in literis præstantiū ferax, quis ignorat? Neq; tamē post illos veteres Decios, Horatios, Scipiones, Cæsares, vel Pompeios, quā hoc ipso Cētenario, Triuulcio, Piscario, Aluiano, Prospero, & Fabricio Columnēsi, Marchione Vastio & Ferdinando, deniq; Gōzaga, & Guidobaldo Vrbinatē, demū etiā Philiberto Duce Sabaudie bello duces clariores prodierunt. Quibus rursus varia & recōdita eruditione Caietanū, Bembū, Sadoletū, Alciatū, Bonamicū, Sigoniū, Robertellū, Onuphriū & alios plures cōstat respōdisse. ~~Scp enim laurea comitata Musis, & toga septa armis magis refulget.~~ Quid verò Germania? An vt in omni omniū ætatū memoria magni nominis habuit bellatores, Fraunsbergio, Rogendorphio, Comite Salmio, Felsio, Suendio, Rubero, Forensbergerio alter fuit nostro æuo excellētior, vt breuitatis causa alios omittamus. Literis verò Ecchius, Staphilus, Canisius, & alii in Germania eodē sæculo etiam claruerūt. Age, an & Galli armis & literis excellentes eadē tēpestate inter se multos nō numerant? Ac in his primo loco, quē fulgur belli appellabant Fosseium Momeranfios patrē & filium, Guisios Duces, & Bellegardum Marfallum, quorum vicissim in literis pares Budeus, Tornebus, Duarius, & Genebrardus recensentur. Quid Angli? An tam bellicę quā & scientiarū nō fluruerunt semper gloria? Hoc tamē Centenario Ioannes & Iacobus Geraldini in armis, in disciplinis Ioannes Roffensis, Thomas Morus, & Cardinalis Polus, non solū Angliæ sed etiam nostri sæculi lumina, tenuerunt principatū. Quid Hungaria lacera, & afflicta? nonné Nicolao Zrenio, Georgio Thuri, Petro Edoardi, Paulo Istuanffi, Francisco Torek, Thoma Nadaſdi, strenuis bellatoribus: eruditis verò iuris Nicolao Olao, Antonio Verantio, Georgio Prascouicio, Stephano Radscio, Sigismundo Thorda, Ioanne Sambuco nihilominus gloriatur? ~~Difficile enim est vbi classicum canitur, canere pariter & Musis, otii & tranquillitatis amicis.~~ Bohemia armis Stephanum Slikium, Carolum Zerotinum: literis Boguslaum Hasensetnium, Sigismundum Galenium, Ioannem Dubrauium, Cyprianum Leo- uieium habuit memorandos. Polonia postremò non tam quidem publicis literarum monumentis claros, quā in omni ætate perillustres sortita est bellatores. Hac tamen tempestate vtrisque excelluit, & nescio si Constantino Ostrogio felicior, si Comite Tarnouio prudentior, si Senauio vigilantior, si Meletio animosior, si Nicolao Radiuilio liberalior inter Polonos & Lithuanos fuerit Imperator; cū pariter & literis claruerint, doctrinamque & sanctimo-

niam

*Vir magnitudo
enarratio*

*Poloni Viri
enumerant*

niam suam variis scriptis æditis testati sint quàmplurimi. Ac in his, quis Cardinale Hosio sanctior? quis Martino Cromero doctior? Orichouio eloquentior? Patricio elegantior? Gorscio laboriosior? Sokolouio facundior reperiatur? De aliis gentibus & nationibus, quorum in hoc genere laudis & gloriæ non peræquè viguit industria, taceo: neque de rebus vel aliundè hoc sæculo in has oras importatis, vel in iis inuentis & excogitatis loquor: non denique, quod suprà etiam dixi, auri & argenti auctam Indica nauigatione copiam commemoro, non fruges, non ligna, non medicamenta varia allata, refero: non de opibus & potentia vrbum, non de vestitu inusitato aggreſtiũ, non de splendore & ornamentis nobiliũ, non de magnificentia Principum verba facio: postremò nec ipsa pretia agrorum, in quibus tamen nec flumina piscibus, nec syluæ feris, neque terra respondet præteriti æui frugibus, exaggero. Vnũ tantũmodò illud dixero, multarũ rerũ nunc inueniri, nunc etiam nos deficere copiam, & tamen manere insaturatam libidinem: & in eo tandem gradu constitisse iam omnia; vt cùm suprà non queant, breui infrà futura sit credibile, & cum venturum, qui vt in summa pace, sic eum qui in maximis bellorum procellis est nascendus, gladio oris est occisus. Cuius interim prodromo authore Mahomete, quantũ Christianæ gētes & nationes calamitatis patiãtur, perspicuum est. Cùm verò eius assertor Turca tantum, quantum audimus habuerit in Perside cladis, & domi demũ suæ iam experiatur seditionis; quid ex hac quoque Europæ parte eum non vrgeamus? quid tot tantisque inuentionibus nouis gloriemur? & id quo pacto barbarorum liberemur metu non inueniamus? quid tot tantisque amissis, & hanc amittamus occasionem? Motuum quidem in Christianis sedandorum, cum externis gerendis (vt plerunque fit) bella cessent domestica; sed vel eo etiam magis Turcicæ labefactandæ potentiæ; cuius si (vt aliàs fecimus) capiet nos obliuio, ille quidem sui maiorumq; suorum instituti memor, breui nec opinantes nos aggredietur, & quod Deus prohibeat omen, in cruore & cinere nostro exultabit. An verò non satis superque constet, quanta his proximis, non iam annis, sed mensibus subsequuta Constantinopoli sit seditio? cū Beglerbegũ Græciæ, & quæstorẽ Turciẽ concitata multitudo morte mulctare, Cæsare inspectante minimè dubitauit? Quẽ etiã ipsum casum, paulò post atrox vrbis incendiũ est subsequutũ. Rara harũ rerũ aliqua in hostes oportunitas temporis, Dei erga nos propensæ prænuncia est voluntatis. Nobis autem, quid obsecro ampliùs Deus Opt. Max. concedet,

*Orbis suus & domi
lo nunc, diuitiũ ab in
dantia etc.*

det, si tam opportunam, & tam necessariam occasionem neglexerimus, belli in Turcā maturandi? Enimuero eum nobis parsurum, sit incredibile, qui tot reges, & regna, tot gentes atque nationes insidioso suo foedere, ceu quodam laqueo, variè & perfidiosè disperdidit. Habemus adhuc Austriacæ familiæ potentiam tantam, quanta proculdubio est Turcica: & rursus moderationis animi & benignitatis non iam adumbrata, sed expressa vestigia quamplurima. Sic, ut si adeò etiam Turcicum penitus debellarent imperium, de oppressione in alios graui & intollerabili Austriacorum aliquo dominatu sollicitos esse (vt faciunt) quosdam, non necessarium videatur. Sæpius namque in præstantibus familiis maiorum exemplis corroboratam & continuatam virtutem, quàm Neronis quinquennia in peius mutata licuit numerasse. Cuius rei, vt in multis & magnis, pauca tantum exempla proferam. An Carolus V. qui tamē ipse vt bellator, & armipotens potius eius, quæ cum Marte nihil commune mansuetudinis habet, expers esse non ægrè credi potuisset, Saxonix Duci, & Landgrauio Hessiæ non pepercit, qui eum imperii gubernaculis priuare, ac ne titulo quidem Cæsareo dignari amplius velle, non modo animis, sed etiam dissidentes ab eo castris apertè spectabantur? Quid verò Ferdinandus tùm temporis Romanorum, Hungariæ, Bohemiæque Rex, postea verò Imperator, an pro Hieronymo Lasco, Budæ à Ioanne rege eius æmulo detento, in cuius ille gratiam Solymanum Turcam ad Viennæ moenia duxerat, non sese apud eum interposuit? & an pro eo liberando nō plurimum laborauit? Quid postremò de Maximiliano secundo Cæsare dixero? qui an Henricum III. Galliarum regem, cui in petitione Poloniæ regni cum Ernesto eius filio summa fuit æmulatio, ex Polonia ad se venientem comiter, humaniterque non habuit? non donis muneribusque eum ornauit? non filiis etiam suis in iter concomitantibus honorauit? quem ego ipsum Maximilianum dicentem audiui aliquando, cùm nū tantū tamq; paucis comitatum hospitem apud se videre sperauisset, interrogaretur, Et vidi, inquit, & eo quo par fuit honore habui, cùm ille totū meæ concredidisset vicissim se potestati. Magnificam profectò vocem, & magno Cæsare dignam, quem non tam quod liceret, quàm quod deceret summis quibusque regibus cordi esse debere testabatur. Atque hæc videlicet rara & virtutis exempla sunt admiranda; vt de tot tantisque aliis, quæ ceu quodam in speculo in hac relucet familia, hoc loco taceamus. Sed nimirum luscus oculus n̄uos cernit potius, quàm aliqua alia in corpore pulchriora. Vnde communi sermone illud

tritum,

tritum in prouerbii abiit consuetudinem, nullam esse inuidiam ¹¹³ quàm virtutis & felicitatis acriorē. Quæ cùm senescente hoc mundo, in Austriaca familia, occulta quadam diuinæ voluntatis lege, summa appareat, & si inuidi, & maleuoli non obstarent, Turcicæ rabiei & cupiditati haud dubiè finem modumque imponeret: non desunt tamen Christiani ii, si tantum eo nomine sunt digni, qui si ¹¹³ alterutrum eligendum esset, mallent fortasse Turcæ, quàm Austriacorum regum augeri potentiam. Vtinam quidem etiam ita ipsis eueniat, vt benè merentur de Repub. Sociis enim debilitandis fortioribus, sit barbaris gradus in omnium nostrum viscera ad vltèrius fidentiusque penetrandum. Neque verò dubites magnis & tyrannicis imperiis, aliud aliquid ceu obicis cuiusdam loco poni & obici oportere; quàm & magnis viribus, & moderati rursus imperii reges; vt quantum vel ipsa recordatione tyrannis homines non modò animis, sed ipsis adeò corporibus perhorrescunt, tantum moderati spe & expectatione vnus iusti magis alliciantur principatus. Malè quippè curatum est semper, quod à multis curabatur. Ad pacta & bellorum foedera inter se firmiter obseruanda, adamantino illo sanguinis, vel arctissimæ necessitudinis nexu, est, fuitque semper opus. Dispari genere & semine reges vel ad tempus aliquod foederū societate colligati, vix memorabile quid præstiterunt. Contra verò, vnus capitis belluā, non multis caudis bellū indiget sociāle. Cuius sex potissimū sunt leges: prima de ærario, de mortuorum beneficiis altera: de sortibus tertia: quarta sit lex epularis: quinta de sociorum belli clientelis: sexta de coloniis nouis. Quarum promulgatarum auctoritate necessariam pecuniam Christianorum Ducibus minimè opinor defuturam. Cogitate interim, quàm vera sint omnia, quæ dico, & reuoluentes animo cunctarū gentium nationumque historias, quantum sanguinis & arctæ necessitudinis sit vinculum, ad feliciter ordiēda continuandaque & tandem etiam terminanda bella, vobiscum ipsi considerate. Nam vt duntaxat recentiora exempla proferantur, quæ etiam ipsa, haud scio, si non commouerint magis. Quid olim illud inter Carolum Cæsarem, & inter Venetos ictum in Turcas foedus habuerit firmitatis, satis constat: & quid denique & alterum inter Philippum Hispaniarum regem, & eosdem Venetos postremò percussum. Præterita quidem ætas magistra sit subsequentis. At verò, cùm ad eos est ventum, qui sanguinis & necessitudinis inter se vincula aliqua habuerunt, quàm firma foedera, & bellandi fuerit societas iis rata, vobiscum ipsi recordamini. Nam, vt ab iisdem Austriacis non recedamus,

damus, enimuerò ignoratur, quàm Ferdinandus rex Romanorum, Carolum V, Cæsarem suum fratrem bello Saxonico, contra Ioannem Fridericum Ducem, opportunis Hungaricis auxiliis, à quibus tandem & ipse Dux captius est factus, subleuauit: & quàm ei vicissim Bohemicis tumultibus gratiam Cæsar ipse rependit, cum Marchionem Marimani cum selectis Hispanorum Italarumque aliquot cohortibus Pragam misisset. Celeriter enim seditiosi opprimendi sunt motus, nec vel minimum spatii dandum est coniuratis. Quod cum vel in bellis aliis, minoris sanè momenti & periculi olim valuerit; quanto toto animo, & viribus incumbendum est vehementius in hoc bellum Turcicum Christianis; vt si adeò nullus sanguinis & necessitudinis iis esset nexus, solùm religionis vinculum, seruando semel icto fœdere, satis superque nos animaret. Præstat enim in communionem temporum se suaque sociis dare, quàm vel aridis foliis Turcis dominis triumphare. Sit, fueritq; semper, maximis viris in magistratu positis, à se suisque arma auertere: nec satis iis fidere, à quibus aliquando nobis non minùs quàm à furore Turcico immineret discriminis; sed tamen, qui Christiani dici & haberi volunt, in tantà vicinorum miseria, qui nō fecerint officium, quālibet singulis esset pereundum. Tyrannū naturā odimus, & in societatem consilii, fraudenē an virtute, non requiras, è medio tollendi, tanquàm in equum Troianum non inuiti permittimus nos intro-mitti. Qui id non faciant pro aris & focis, pro ipsa sui seruatoris religione & gloria, iustè indicto & denunciato bello, omnes certatim Christiani? Nam vt Hungarorum hoc ferè ducentorum annorum Turcico in eos bello parua admodum facta videantur reliquiae; quid & adhuc illae valeant, & quantum tot tantarumque aliarum Christianarum gentium restet robur; & quid nunc hæc, nunc illa, bellando habeat adiumenti, paulisper expendamus: si serio aggredierem, & vna alteri natio seruare fidem icto semel fœdere, & interposito iureiurando, aut certa aliqua cautione haberet apud se perpetuò constitutum. Quid enim Italo longè præsertim à patria dis-sito est fuitque semper bellicosius? quid ad Statariam pugnam Germano firmitus? quid Gallo primo impetu validius? quid Polono animosius? quid Succo inedia patientius? quid Anglo armis celerius? quid Scoto solertiùs? quid Dano robustius? quid Moscho munitionibus defendendis obstinatiùs? Et quisquàm dubitabit tot tamque præstantibus, quæ adhuc liberæ sunt, gentibus, illæ in seruitute natæ & educatæ nationes, quàm longè sint inferiores, & quàm exanguis Arabs, nudus Afer, imbellis Asiaticus, ineptus

Syrus

*Delictas Pen
fium*

Syrus, degener Macedo, luxuriosus Græcus, periculosissimè his opponantur? Vt enim publica munera plus vel minùs quibus conferuntur idoneos; sic rerum gerendarum occasiones illustrent bellatorum, vel obsecrant nomina, & ipsas vniuersas nationes. Quo magis orientalibus deuictis, C. Cæsar, veni, vidi, vici, aliquando ipso de se prædicauit. Sunt enim Asiatici, vt plerunque fit, effœminati populi: Europei omniũ maximè bellicosi; quorũ cõtra, vt alicui etiam parti Turca dominetur, vel id quidẽ vnũ quodd dominatur, ad illud inuictum animi robur, quo & consilio omnia in bellis gubernantur valde est infestum; nec aut recto vsu, aut exercitatione bellandi, aut armis, aut castrensi disciplina, aut quolibet bellico apparatu possunt Christianis respõdere. Europei deniq;, omnes illi Alexandrini, Pyrrhi, Scipiones, Cæsares, Pompeii, & alii duces fuerũt, qui orbem terrarum nominis sui impleuerunt gloria. Quid? quodd & Romani ipsi rerum domini, non aliis quàm Europeis populis tot gentium atque nationum facti sunt victores. Ipsum denique Alexandrum, non pluribus, quàm aliquot & triginta bellatorum millibus, orbem terrarum suo subiecisse imperio accepimus. Germania verò omnium prouinciarum amplissima, & haud scio, si non & ditissima, quæ tot atque tantis aliis nationibus militem subministrat: Italia, quæ Romanæ olim virtutis hæres & æmula est: Hispania, quæ plura his centum annis, quàm Turcia præstitit, tercentis: Polonia, quæ tot equitum & nobilium numerat millia: Moschouia, quæ cum Asia toties certauit, aliquid memoratu dignum hac in parte coniunctim non facerent? non barbaricæ seruitutis iugum à ceruicibus suis depellerent? non Turcas & Tártaros ab his, in quibus nunc sunt sedibus, longiùs amouerent? Sed expedit quidem nullã amplius belli contra Turcam gerendi, occasionis expectare tarditatem: neque præstolari, vt quod hætenus fecit, nunc populo aut principe isto armis perterrefaciendo, nunc ad tempus illo fœdere vinciendo, nunc ancipiti contentione distrahendo vno, nunc aggreduendo altero, omnes tandem spoliet libertate. Ferunt eundẽ illum, quem superiùs etiam memorauĩ Alexandrum (libenter enim in iisdem, & præsertim claris, perstamus exemplis) ferunt, inquam, in bellum profecturum, non plura quàm septuaginta talenta in militum stipendium, nec nisi pro triginta diebus secum accepisse comæatus. Quorsum verò Germaniæ tot erunt pecuniæ? quorsum opes & magnifica suppellex Italiæ? quorsum ex occidente tantum auri Hispaniæ? quorsum tot tantique comæatus, quæ horreum occidentis dicitur, Poloniæ; si in rem tam, quàm est bellum Turcicum,

*Europei Bellatores
& ceteris*

Polonia

*Polonia horreum
occidentale*

cum necessariam, aut sumptuum eos poeniteat, aut commeatu destituantur? cū ad debellandum terrarum orbem Alexander Macedo ferro omnia hæc habuerit viliora. Vt enim neruus bellorum vulgo dicatur pecunia, ferro geritur res: & vbi nauus, horridus, lacer miles amatur; ibi hospes pecuniosus & splendidus spoliatur. Benè denique agitur de Centenario, cuius numerus denarius veluti quidam cautor periculi est imminentis. Age, quantæ venationibus otiosis, quantæ ad luxum, & voluptatem epulis, quantæ ad superbiam vestibibus & gemmis temerè pecuniæ impenduntur? Colligendis interim in Turcam copiis, pecuniæ nobis deessent aut commeatus! Absit hoc tantum à nobis dedecus Christiani nominis atque feminis. Sit monetalibus pecuniæ cura, & prænestinis (si tollerandi erunt) commeatus. Careant verò omnes omnibus rebus, qui in bello tam glorioso & necessario prosequendo, digno ipsis se animo tandem caruerint. Quid? An si hoc tantum pestilentia, seu in venis & in visceribus Europæ inclusæ, vel quàmprimum noluerimus extirpare, in graue cuncti non deueniamus discrimen? Sensim quidem sine sensu pericula augentur: sed cū vires sumps-
rint, difficillimè iis prouidetur. An verò alicui fuerit dubium, quantum non modò Christiani, quorum talium operum merces in cælis est amplissima; sed prophani etiam illi, ac à veri Dei cognitione homines remoti, dubiis temporibus suorum iuuandorum fuerunt cupidissimi? Fabius Romanus pro captiuis recuperandis hæreditatem suam vendidit. Gotifredus Lotaringus in Asiam contra Saracenos profecturus, vendito patrimonio, pecuniam in militem secum ducendum corrogauit. Quid horum etiam aliquid hodie non fieret? à tot tantisque Christianis opulentissimis regibus, atque principibus? qui quidem non iam vendendis principatibus, sed minuendis duntaxat cupiditatum sumptibus, magna hac in parte, & gloriosa multa præstarent, neque (vt opinio mea fert) vlla alia magis re, quàm vel hac vna & facili, nomen & genus nobilitarent suū; & tū sibi, tū posteris perpetuū otium tranquillitatemque afferrent. Multi enim multarum bonarum rerum auctores sunt grati; sed nulli quàm publici otii & quietis gratiores. Sed hæc fortasse optaueris, quàm speraueris potius; cū vnus tantum spectet alterum, & nemo, si vel maximè queat, operi admoueat manum; vt nō multo omnes dissimiles muribus, qui catto alligare volebant fonnos; sed ad id præstandum præ aliis volebat primum vouere se nemo, videantur. Plures enim semper consilium dare, quàm in se periculum visi sunt assumpsisse. Vetus autem est verbum, bella fama
constare

constare semperque constitisse, & audaces raro esse infelices. Quis igitur dubitet, si vnus alterue potentiorum principum Turcas serio aggredieretur, plures simul gentes atq; nationes, tam quidē eas, quæ ipsis subsunt, quàm & eas, quæ talem iam pridem occasionem offerri sibi cupiunt, non tam mercede conductas, quàm pietate Christiana excitatas, & bonæ spei plenas, arma sumpturas, & illis Principibus se coniuncturas? ~~Semper enim potentiorum opibus multi inhiant, sed maximè tyrannorum.~~ Pauci Gotti illi initio fuerant, qui ad debellandam Romam, & in sanguine Romano aliorū vindicandas iniurias mare traiecerunt: sed non tam quidem citò transmissum ab iis est mare, quàm infinita multitudo ad eos confluxit; & non modò Romæ, sed in multis etiam aliis regnis & prouinciis nominis & armorum Gotticorum terrorem propagauit. Quid? an non proditum memoriæ est, debellato oriente, Babylonem reuersum, Alexandrum magnum, omnium gentium, etiam earum quæ ipsius armis domitæ non fuerant, legationes apud se habuisse? Quod & Carolo magno Cæsari bellis memorabilibus confectis scribunt quidam accidisse Aquisgrani. Quid verò idem sibi euenturum ipsi etiam Christiani non sperarent Principes? si vel semel in viscera Turciæ ingressi, Constantinopoli potirentur. ~~Est enim veluti quædam satietas rerum, & veterum dominiorum, omnesque tandem vel inuiti, ad nutum se accommodant semper, victoris.~~ Equidem ita statuo, Bosphori & Propontidis fauces, non tam classem superare facile posse Christianā, nec tam triremes occiduas Tyriis vel Alexandrinis se opposituras; quàm omnes Ægei, Adriatici, Ausonii, Tyrrheni maris populi à Turcis deficerent, & Christianos in Turciā venientes cuncti libenter adiuuarent. Nō tam denique per Valachiam Polonicus, per Hungariam Germanicus, per Epyrum & Macedoniam Italicus exercitus citò proficisceretur; quàm Daces, & Valachi, & omnes Danubii accolæ, quàm Rascii & Epirotæ auidè occasionem arriperent recuperandæ libertatis. ~~Amisso enim, quàm possesso, quid iuris sui sit esse, facilius exploramus.~~ Constans in hanc vsque diem multorum est opinio, si post Naupactanam de Turcis victoriam, Christiani rectà petiissent Byzantium, eo procul omni dubio potiri potuisse; vt sicuti nauale, quod Antonius, & Cleopatra eodem in freto superati sunt, prælium, bello Romanorum intestino finem imposuit; sic & illa clades earum calamitatum, quæ nos adhuc à Turca manent, finem fecisset. Magnus quippe vbique aduentantis terror est hostis; sed in Turcico tyrannico imperio maximus esset victoris. Sed vereor quod

quod olim Maharbal, à Cannensi pugna, suo Annibali dixerat, ne
 idē etiā nobis dici posse videatur, quòd videlicet vincere sciuimus,
 verū victoria uti planè nesciebamus : aut verò, quòd fortè etiam
 exercitus noster à tam horribili post hominū memoriam conflictu,
 nouis indigebat supplementis. Nemini namq; tam feliciter vnquā
 cessit victoria; ut etiā suos in ea aculeos Mars nō reliquerit. Quæ
 ego vel propterea tantū commemoro, ut recensendis præteritis,
 tales in posterum errores semper vitemus, & studia occupationes-
 que nostras non in luxu, & voluptate, sed in perseuerantia, & labo-
 re, parta etiam victoria, collocare minimè dubitemus. Nihil enim
 in bellicis rebus firmum & stabile est, antequā integrè fuerit de-
bellatum. Et quæ olim Pœnis Capua à Canneñ. pugna luxuriæ præ-
 buit exempla, metuo ne Neapoleos Hispanis post Naupactanam
 rursus præbuerit irritamenta. Alacrius namque viriorum sequimur
& exprimimus vestigia, quā virtutum aliis etiam imitanda relin-
 quimus exempla. Quantum autem non tantū in assequendis,
 verū etiam in continuandis victoriis sit positum, nemo non in-
 telligit, qui habet nō modo iudicii aliquid, verū etiā sanitatis. Cū
 enim secundas quā aduersas ferre res difficilius semp fuerit, tum
 nimirū in victoria, quæ naturā superba & insolens est, difficillimū.
 Quo magis hoc vel inprimis Turcicum bellum consideratè, & cum
 magno apparatu est ordiendum, fortiter gerendum, & constanter
 prosequendum. Belli enim cum Turca administrandi lapsus, aut
ipsa morte, aut æterna constiterint seruitute. Iam quidem Christi-
 anorum olim Ducū & militum tantus erat ardor in hostes religio-
 nis excitatus, ut nec venti, nec remi (quod aiunt) eis satisfacerent:
 & vel Alexio Constantinopoleos Cæsare obstante, longissimis iti-
 neribus emensis, terra marique, in Asiam penetrarent. Nos verò
 qui domi, & quasi præ foribus hostem habemus, quid tandem im-
 pediat? nisi fortè, quod tamen suspicari non possum, ipsimet Chri-
 stiani. Qui si hoc facerent, à communione reliqui corporis, tan-
 quā putida, & sanguine carentia membra meritò abscinderen-
 tur; utpote quæ indigna suo se capite Christo esse, vel hoc ipso
 facerent non obscurè cunctis testatum. Etenim nec opes & domi-
 nationes, neque vllius dolor iniuriæ debet esse tanti, ut Christiani
 nominis & religionis horum causa reddamur, & appellemur de-
 fertores. O beatum Pont. Max. quo Duce & auctore bellum hoc
 decerneretur: beatos reges & principes, quibus hæc tanta victoria
 nobis diuinitus daretur: beatos militum præfectos, & milites ipsos,
 quorum auspiciis, & manibus pararetur. Est in æterna memoria
 Vrba-

Vrbanus hoc nomine secundus Pont. Max. & Bernhardus Clara-
uallensis Abbas, Doctor mellifluus, qui in Clarauallensi concilio,
belli in Sarracenos suscipiendi, piissimi fuerunt auctores. Gratum
est Conradi Sueui Imperatoris apud posteritatem nomen; quem
in Sarracenos profectū nō hostiū potentia, sed Græcorū impediuit
~~versutia, qui commeatus nomine, gipsū loco farinae dabant, &~~
~~Latinorum felicitati in Asia inuidebant.~~ Nō enim obscurus Christi-
anorum in alios est lior: sed tanto etiam grauior ipsius est fætor.
Postremò ad astra ipsa Beldauinus fertur, Hierosolymitanus rex
quartus, qui rebus præclarè contra Sarracenos gestis, & fugatis ad
Ascolonem Saladini copiis, longè lateque in Asia imperauit. Nec
verò & de Ludouico Sancto, peste in Asiatica contra Sarracenos
expeditione extincto; non de Vladislao ad Varnam Polono, non
de Ludouico eiusdem sanguinis ad Mochaczum à Turcis interfe-
cto, vlla obmutescet vetustas. Acriores quippè ea bella radices
agunt, quæ pro Christi gloria, & publica omnium tranquillitate
gerūtur, quàm vt obliuione posteritatis facilè obruātur. Iam verò,
nec ipsa Turcica potentia tanta fuerit, vt inuicta alicui videatur: &
quid nos tantopere bellum illud terreat, quod volentibus nolenti-
bus tandē aliquādo necessariò est perferendū. Qui enim id feceris
inuitus, quod facere debes tandem coactus? Iis denique Turca sit
terribilis, qui eius vires & potentiā, opinione magis, quàm ipsa re
metiuntur. Habuerunt fateor, peccatis nostris exigentibus, multū
felicitatis in Christianos Ottomani: ac vt præteream superiores
alios, nonné prodigii cuiusdam loco propemodum videbatur vnū
illum, qui cepit Constantinopolim, Mahometem, duo imperia, du-
odecim regna, viginti sex prouincias, ducentas præmunitas vrbes,
Ottomanorum imperio adiecisse, Selymum, Soldanum Ægypti &
Mamalucos debellasse: Solymanum Rhodum, & magnam Hun-
gariæ partem possedisse: Selymum alterum Cyprum occupasse. Et
tamen ista omnia, nonné Christianorum inter se discordiæ, quàm
Turcicæ adscripseris potiùs potētiae? Paruis certè rebus, magna cō-
fensione fit accessio: & grandiu, subitus discidio est interitus. Quod
vt in nostris, sic haud dubiè in Turcicis patere iam rebus, rerumq;
conuerfionibus, quas à Naupactana Christianorum de iis victoria
videmus non obscurè inclinare. Nam vt pater istius homo ebrio-
sus, & fuerit penè nihili: sic & Amurathes filius non multò eò est
præstantior; vtpotè, qui voluptatibus deditus, exercitum ducere in
expeditionem ipse perrarò aut nunquàm voluerit; & si adeò etiam
voluisset, per valetudinem non potuerit. Quo ipso purpuratis &

Vladislaus Varnensis

113

*Constantinus a Macho, meto Cyprum ad 2000000
Regnis 12 Prouincijs
ducentis vrbes*

113

prætorianis ferè omnibus contemptui est atque odio. Præcipuos militiæ præfectos amisit in Perside: infinitam Tartarorum multitudinem equitatu Persico temerè toties obiecit: ærarium Constantinopoli exhaustit: & noua iam clade à Persis accepta, iis omnibus, qui vel minimum stipendium merentur, militiam imperauit. Quãdiu id facturus sit, nescio. Sed illud quidem video, præter incertos valetudinis exitus, talium non diuturnos solere esse principatus. Et vt benè prospereque gestas res, regum & principum felicitari; sic aduersos præliorum exitus infelicitati & ignauia ferri acceptos, & militiam pecuniamque crebrò imperatam, odium & tumultus in vulgo sæpiùs commouere. Otium namque multitudo cupit: sed parando interim otio, odit pecuniarum exactores. Ac ne multa, deest consilium domi, foris languet barbaris animus: & tam in purpuratis duces, quàm in prætorianis veterani milites, & denique in ipsis adeò Ottomanis pristina virtutis æmuli, desiderantur Imperatores. Omnia torrentis præcipitantur instar; quia & imperium quidem totum, Mahomete ipso teste, breui est præcipitandum. Ac sicuti æger mortique proximus homo, non vno aut altero (vt plerunque fit) morbo laborauerit, sed accumulatur, qui eum tandem emori faciant quàm plurimi; sic & regna siue imperia, cum semel viribus destitui cœperint, vel opinione celerius ad exitiũ deoluuntur. Sunt enim vt in mortaliũ ætatulis, sic & in regnorum temporibus sua pueritiæ, sua adolescentiæ, sua virilis ætatis, & sua denique spatia senectutis. Sed fac in Turcia horũ spectari nihil, fac nihil desiderari, nil requiri, quæ ad ducendos in expeditionẽ exercitus, ad tuenda sua, ad infestanda aliena pertinerent, pares superiorũ temporũ Turcicas esse vires, exercitatas copias, inuictas Prætorianorũ legiones, gazã immensam, innumerabilẽ Asiaticũ exercitũ, florẽtẽ in Hũgaria equitatũ. Nõ audiendos esse eos, qui vel hostiũ extenuat, vel nostras vires verbis exaggerat: qui, quod dici solet, in prælia inermes ex triclinio educũt in acie molliores; nec satis animaduertũt, quã parũ sit fidei in amicis, cõstantiæ in sociis, firmitatis in iactis fœderibus, disparitatis in pacatis & perturbatis tẽporibus: & quã denique pars maior opprimat sæpè minorẽ etiã meliorẽ. Quid? An verò & iam fœderũ inter Christianos constanter seruatorũ exempla defuerint? & an magnũ hostiũ numerũ paruis interdum copiis nõ audiuius profligari? quod ipsum vel eo etiam in Turcas magis speraueris, quo maior, & magis incõdita passim in exercitib⁹ eorũ occurrit multitudo. Non enim rarò seipsos impediunt, quàm adiuuant multi vehementius, & primis secundũ ordinibus perruptis,

non

*Turciq. milia memon
sus Rel. n. regularis*

non vsque eò frequenter ordines redintegrantur. Itaque, qui prudentiores sunt, nisi exploratam & quasi in manibus habeant victoriam, vniuersam rem vnius prælii exitui ægrè committunt. Quod contrà Turcæ non inuiti faciunt, quò faciliùs etiam profligantur. In Stataria enim pugna, ordines seruati, quod in Turcia secus videas, & milites armati valuerint plurimū; cū vel minimis etiam rebus, solis radiis infestis, locis decliuibus & luteis, aut non rectè dispositæ copiæ, voces à præfectis militum ambigūe prolatae, vel perperam à militibus intellectæ, omnem sæpè facultatem incidant hostiles acies superandi. Sic vt & nostra, & auorum nostrorum memoria, temeritatis suæ barbari sæpiùs dederint pœnas; & quoties aperto Marte pugnatum est, non diu tulerint Christianorum copias sibi infestas. Sic Scanderbegius, sic Ioannes Hunniades, sic plures quàm subito cōmemorari possent, retulerūt de iis victorias: sic Huniadis filius Matthias Hungariæ rex, Budā suā, nō secus ac perpetuā quandam in Turcas militiæ habuit officinā, ex qua cōparatis exercitibus hostes vincebat. Sic & nostra ætate clarissima illa ad Nauptum obtigit victoria; vt quantus Turcarum numerus Taurinensi, Rhodio, Viennensi, Melittæ, Segeti, Famagustæ, & nunc Persicis bellis perierit, taceamus. Scitur quidem optimè, quòd armis tractandis idonei viri non peræquē quàm pereunt faciliè adulescunt, & quòd omnia bella, tanquàm quædam nundinæ mortis & mercatus sunt, quæ vna & altera die tot disperdunt, quot multo longioris ætatis spatia vix aliquando parient & congregabunt. Quæ omnia, vt se reuera habent, peruelim intelligas: & tanta tot hostium fama, atque potentia, à rebus contra eos gerendis non retardē. Nam si hoc adeò spectaueris, ne ad tantum tamque locupletem tyrannum superandum imparibus viribus rem aggressus, in medio quod aiunt cursu, necessaria requiras; solusné Turca fuerit, qui numerosos exercitus ducat in expeditionem? Annis ab hinc circiter quingentis, in Calcedonia lustrato exercitu, sexcenta peditum & centum equitum Christianorum millia sunt numerata: quæ demū Sarracenos Hierosolyma expulerunt. Sigismundus verò Imperator, idemque Hungariæ & Bohemiæ rex, scimus quoties, quanta, & quàm selecta auxilia in Turcas habuerit ex Germanica, Gallica, Polonica, Boëmica, & Hungarica nationibus: si aut magis scienter voluisset, aut propter Boëmici auctore Zyska motus, facile potuisset cum barbaris bellauisse. Multi enim sibi videntur, & non sunt; & multi sunt, nec tamen faciliè queunt esse & haberi bellatores. Age, an & Sabellicus, scriptor grauis & minimè imperitus au-

Bellor. p. 100

*Exercitus Christianus
in memoriam*

113

*Reliquia in bel-
lum notabilia*

Quor non est Pio II. Pont. Max. bellum in Turcam apparanti, ex ipsa D. Francisci familia, triginta, quæ arma tractare poterant, millia, ~~Generalem quem vocant, ipsorum præpositum promississe?~~ Quid verò (vt vel missos faciamus Monachos) bellicosissimas gentes, clarissimos Duces, numerosissimos milites profecturos in hoc bellum dubitemus, quod appararent tot tantæque Christianæ nationes, Pont. confirmaret, Max. Cæsar & reges alii constantissimè persequerentur? ~~Absumpsit Gallia trigentes, Belgium paulò minùs cetera hominum millia;~~ & quis non diceret longè minori hominum & pecuniarum iactura Constantinopolim capi, & Turcam ex Europa pelli potuisse? Visus ad Rauennam ab vtraque parte paulò minor quàm centum millium est exercitus, ad Cerisolam quinquaginta, ad Orscham, ad Mettim octoginta, ad S. Quintinum ad Harlemium in Belgio, ad Moncotorum in Galliis circiter sexaginta, & haud scio an Maximiliani Cæsaris aut ad Pozuolum & Rada-skouicium oppidum Polonorum regis Sigismundi Augusti; cuius item successor Stephanus terna in Moschouiam profectio, vltra triginta millia habuit bellatorum. Quid horum vnus aut alter exercitus in Turcia non effecisset? & num tot atque tantos populos iampridem rebellionis cupidos, ad arma in tyrannum concitasset? Sumus profectò ad inuidiam quàm misericordiam vel inter nos ipsos proniores. Quid ergò & Turcam inclinatum non vrsissemus? Sed si ne nunc quidem excitabimur, cùm ille & domi & foris infestetur; ne ob ingratum tanti erga nos diuini beneficii animum, infelicissima quæque tandem experiamur, metuamus. ~~Deus Opt. Max. cùm loqui nobiscum non soleat, occasionibus quid fieri, vel secus velit, adhortatur. Hominum est, vel rerum & temporum momenta diuinæ voluntatis expendere secum prænuncia: vel diuinitùs semel oblatam rei benè gerendæ aspernari facultatem.~~ Hostes sanè nostri, homines, vt nos de iis iudicamus, agrestes & barbari, posteaquàm diuinitùs discordiam nobis fuerint imprecati, in omnes omnium rerum, temporumque occasiones contra nos sunt intentissimi; & quod ad debellandos subigendosq; nos pertinet, vltrò ipsi consecretantur. Nos verò & pro eorum discordia, & pro nostra concordia, segniter admodum Deum precamur: & cùm benè gerendæ rei obtulerit se occasio, parum auidè ea vtimur, aut scienter. Quid igitur nos futuros speremus aliis feliciores, cùm nihilò simus ad res gerendas promptiores? & quid non eorum potiùs extimescamus casum, quorum in rebus perniciosis proponimus nobis exemplum turpiter imitandum? ~~Tantum quippè pro se quisque felici-~~

felicitatis, quantū in rebus agendis habuerit industriæ aut firmita-
 tis. Et quemadmodum cū ad scopulos alliditur naus, non ven-
 tos aut tempestatem, sed naucleros citiūs accusamus; sic hoc vel
 illo regno prouinciaue pereunte, non astra, eorumue motorem,
 sed nos ipsos potiūs inculpemus. ~~Non enim fati, sed fatuis infesti~~ ¹¹³
~~rerum & temporum casus adscribuntur.~~ Sed heus tu, dicat mihi
 aliquis, bella suades, classicum canis Varſauici, reges & Principes
 nostros ad arma excitare, & nouis quibusque difficultatibus vis im-
 plicare. Absit hæc à nobis cogitatio. Quid? An ignoras bello-
 rum exitus esse, semperque fuisse ancipites, & eligendam cer-
 tam pacem, quàm incertam sperandam potiūs esse victori-
 am? & quo quenque magis destitui ratione, eò bellorum & tu-
 muluum videri cupidior? Multa quæ recta sunt, esse in propa-
 tulo, quæ expediunt rebus, latere in obscuro. Cū ad bellum se-
 mel deuentum est, plures præter opinionem difficiles suboriri
 quotidie res, sed & ipsam perpetuò nodosam esse deliberationem:
 vix namque aliquid decernitur, quod in magnam difficultatem nō
 incurrerit. Eorum hæc esse consilia, qui communi incendio, quàm
 suo volunt potiūs conflagrare, & qui nesciunt arma facile capi; sed
~~non semper vt cui collibuerit deponi, & initia, ac finem bellorum~~ ¹¹⁵
~~non vnus & eiusdē haberi potestatis.~~ Non omnes opinor tuæ sub-
 scribent huic sententiæ. Difficillimè quippè his moribus & tēpori-
 bus Principes sibi fidunt, nec facile qui consilia præstant, iidem &
 pericula adeunt; nec admodum stabilia & diuturna fœdera plerun-
 que inter se sortiuntur; & tam postea quàm etiam antè quàm ine-
 antur, multi vocantur in extremum discrimen. Primi enim, & peri-
 culis magis expositi, veluti feræ ex latibulis suis egressæ, ab hoc ty-
 ranno conficiuntur. Stant post principia alii, & alienæ calamitatis
 otiosi tantummodò sunt spectatores; qui & malunt præsentibus
 subtrahere se periculis, quàm vel paulò tardiùs cædere in prædam
 victori. Maximè autem ij hoc refugiunt, qui regnorum & prouinci-
 arum iacturam facere possunt, nec in hanc vt ita dicam, arenam,
 verbis se elici facile patiuntur. Multa etenim effinguntur oratione,
 quæ præstari haud ita facile queunt ipsa re atq; veritate. Meminisse ¹¹³
 autē Principes debent, nō solū quantū sibi commissum, sed etiā
 quantū permissum sit; & suscipiendis bellis, nō tā debent prospice-
 re, quàm respicere: cū omnia quidem præterita, sed maximè ad-
 uerſi bellorū & præliorū casus ægerrimè corrigantur. Antiqua fœde-
 ra, non temerè esse abrumpenda, cū vel in minimis quibusque re-
 bus, antiquæ consuetudinis momenta omnia rectissimè obseruen-

tur, & ~~ad ruiturum murum non applicandum humerum~~; nec im-
 pellendum plaustrum, quod suapte ad ruinam est inclinatum. Vi-
 dere indies liceret magnam varietatem rerum & temporum, du-
 bios & ancipites casus multos, teneros & flexibiles mortalium ani-
 mos; multum denique insidiarum atque vanitatum vbique depre-
 hendas. Iam vel illud quoque tenendum esse memoria, prius ~~con-~~
 filio, ~~quàm armis omnia esse experiunda~~: & vel hosti seruandam
 esse fidem, nec quærendam latebram periurio, vbi maior quàm
 vllius alterius rei habenda ratio est æquitatis. Plantas non coale-
 scere, quæ huc & illuc sæpenuerò transferrentur: nec studiosè
 quærendum, qua cum gente & natione à barbaris conculcemur.
 Postremò, omnia quæ dilapsa fluxerunt, seueris legibus prius esse
 vincienda domi, quàm exercitus coadunados foris, nescitur, si suis
 an hostibus grauius vulnus inflicturos. Tu vt voles multa dixeris,
 non habebis peræquè omnes dicto audientes. Cui ego vicif-
 sim sic respondeo, me non pacem odisse, sed magis bellum atrox &
 periculosum, pacis nomine inuolutum reformidare: in duobus ma-
 lis, minus semper malum eligi oportere: & aut sub iugum Turcicū
 supplicibus & abiectis esse eundum, aut vi & armis repellendam
 seruitutem. vnam esse salutis viam, semel vel in perpetuum salutem
 desperasse. Grauiissimi quippè morsus irritatæ sunt necessitatis: &
 nihil amentius, ~~quàm consulere otio, quod nō habuerit dignitatē.~~
 Turcam perpetuum & hæreditarium esse hostem Christiani nomi-
 nis atque seminis, eòusque fidum prorsus inuentum nemini, quo
 minùs illius quàm commodis potiùs suis, pacem & bellum cum eo
 metiretur. Quid igitur, cum in hanc, vt ita dicam, foueam in Perside
 inciderit, non obruendum, & hanc vnam aperiendam viam, tu-
 multibus in Europa tranquillandis? Militaria ingenia, si foris quod
 agant non habuerint, domi motus quæsitura: longè verò interim
 præstare alienis inuadendis, quàm suis tuendis occupari; cum iure
 ille proximior Deo sit Opt. Max. qui vindicet & tueatur eius maie-
 statē, neq; vlla gens reperiat, quæ religionis defensionē etiā cum
 periculo capitis & fortunarū, non constantissimè sit prosequuta, &
 in vicinorū calamitate non quæsierit modos & rationes expedien-
 dæ salutis. Viri boni esse officium, quæcunq; fors tulerit, casum cū
 iis qui dicuntur esse boni, potiùs ferre, quàm ab iis disgregari:
 cum non possit bellū non esse æquum, quod est necessarium, &
 quo non nisi pax quæritur, & gloria Dei, interitu prohibetur. Vt
 enim labor spe otii fit leuior, sic bellum tranquillitatis gratia ad-
 ministratum aliquādo est voluptati. Conscendendum ergò, & qui-
 dem ad

dem ad puppim est, cū vna navis bonorum sit omnium, quam rectam tenere interest iis, qui nō subesse, sed præesse barbaris didicerunt. Magnæ & magnificæ res, non nisi magnis conficiuntur periculis: & vnū periculorū remediū ipsum est periculum. Præstat deniq; vel pulchrā per vulnera mortē oppetere; quā insidioso isto fœdere, ad tempus delinitū, demū omniū grauissimam seruire seruitutem. Leui aspersione aquæ nō extingui ignē, sed potius augeri: sic & Turcicā potentiā nō nisi omniū armis & animis simul iunctis superari. Contemptus virium, & discordiæ nostræ igniculus, Turcicæ in nos est audaciæ, & amplitudinis, ac maiestatis eius, quæ in nobis est reuerentia, vtinā saltē nō auctoramentum sit seruitutis. Turcicæ vires, ratione vnde oriūtur gētis, sunt exiguæ. Maxima pars exercituū, semp cōstat Christianis: quorū si quæ in humanis est reb' fortuna, quī nos terreat, quæ caduca & fragilis est, & quos diu est persecuta; eos subito destituit defatigata: & quos tot beneficiis ornat, eos ad casum duriorē, vt plerunq; fit, semp reſeruat. Me funestorum cōsiliorū, quis dixerit principibus voluisse esse auctorē, qui fuerim semp salutariū, & tam à temerariis irruptionibus vrbiū, quā & à periculis pugnarū dehortatus sim nō neminē? Sed maturuerūt iā omnia, & erumpat ex me oportet libera illa vox atque sententia, quæ impēdente calamitate, meā erga Remp. testificetur voluntatē; quæ admoneat, aqua quā ruina, in hoc tam dēso tecto, tam diu occultatum incendium potius extinguendum, & laboriosiore multo fore negligentiam, quā diligentiam, simul atque ex Oriente in Occidentem hoc Turcicum bellum transferetur: quo vtinam potius gloriosē cadamus, quā in crudelissimi hostis potestātē veniamus. Finis quippē gloriosus vitæ, decor ætatis totius est anteaetæ. Hæc ego profectō dicerē, & ei qui hoc tam pium, iustum, & necessarium bellum dissuadere vellet, responderem. Ætas autem deficeret me, si quæ in hanc sententiā dici & afferri possent, omnia velim persequi & per censere. Sed interim cordati prudētesq; secū ipsi considerent viri, quantū expediat Reipu. intentū ad omnia habere animum, & militem exercitatum: nec expectare domi hostem, nec temerē amittere hanc tantam & tam opportunam belli gerendi occasionem; cū inferentibus, non propulsantibus bella crescat animus & auctoritas; & ante ipsa commissa prælia ad hostium terrorem præcurrant nuncii sæpenuerō præliorum: nihil enim fama in vtramque partem, siue bona siue mala illa sit, volucre est magis, quæ efficit, vt ab inimicis nostris aut contemnamur, aut verò timeamur. Prodidit Bessarion memoriæ, Mahometem Turcarum Cæsarem

Turciq; reliq;

~~farem, capto possessoque Byzantio, & multis maximis regnis &~~
~~imperiiis subiugatis, non plura tamen, quàm vigesies centena aure-~~
~~um nummum millia annua habuisse.~~ Qui imperium Turcicum, post
 superiores Ottomanos, mirum in modum auxerat, & ampliârat.
 Iam verò, vt Selymus & Solymanus, & alter deniq; Selymus multa
 illi adiecerint, non propterea tamen superatu incredibiles sunt
 æstimandi. Nam & sumptus faciendi illis sunt maiores, & habent
 haud dubiè plures etiam difficultates. Auctis enim diuitiis, & rerû
 pretia, militumque stipendia augentur: & quantum quidem ad
 opes, vectigaliaque spectat; neque nobis etiam defuerint reges,
 qui maioribus vectigalibus, fortioribus copiis, magis bellicosis &
 ingeniosis populis, & omni apparatu & artificio bellandi Turcicis
 Cæsaribus antecellunt. Qui si sapient, (vt sapiunt certè) tam præ-
 claram gerendæ rei contra barbaros occasionem non amittent, nō
 se suaq; deferent, non opes, non copias, non exercitus suos requiri
 à se patientur. ~~Omne enim, quod pro se quisque habet, vt & reti-~~
~~neat diu, & securè possideat, concupiscit.~~ Quid verò? quale & quā-
 tū impedimentū illud dixeris, quod nō nisi mensibus quatuor aut
 quinq; in his præsertim Aquilonaribus regionib⁹, & hominū causa,
 & iumentorum gratiamilitē detinere solere, & nec posse quidem,
 si maximè velit, Turcicus videatur Imperator? Quæ vt fefellerit nō-
 nunquam obseruatio; (nam sub dio in Hungaria hyemasse Turcas
 aliquando constat) tamen plerunque ita fieri, vt ad dimidium
 Maii educatur, & à dimidio Octobris deducatur exercitus à multis
 annis est obseruatum; propterea quòd alieno anni tempore, &
 cæli ipsius inclementia, & victus pabuliq; ratione mutata, à Tur-
 cis eorumque iumentis omnia bellorum incommoda ægerrimè
 perferantur, & castra ipsa Turcica passim & vbique obnoxia sem-
 per sint pestilentia, ex quibus miles missionem importunè flagitet,
 & ab urbium oppugnationibus aduersisque præliis campestribus,
 tumultuariè se recipiat, vulnere denique & castrensiu incom-
 modorum impatientissimus habeatur. Quæ omnia simul iuncta,
 adde verò fides fanciendis & colendis fœderibus fluxa, & in victo-
 ria crudelitas incredibilis, dominatioq; impotens, & infesta ab or-
 be terrarum hætenus subiugando, Ottomanicam familiam facile
 retardârunt. Naturâ enim appetunt quietem, & suapte homines
 refugiunt seruitutem. Iam verò sicuti obsessis & obsidentibus mul-
 ta sæpè defunt, quæ vtrobique nesciuntur: sic & Turcicus, Christi-
 anis licèt sit terribilis, multa ad conseruationem sui desiderat do-
 minatus. Ac, vt cursim percurramus omnia, regendiq; imperii
 formam

formam & præfectos animo collustremus. Asiaticos, qui regnis eius præsunt, circiter triginta habet Turcicus Imperator. Regunt Africam tres, vt Fessam & Marroccum præteream; Europæ, quæ ei subiacet partem, multò plures gubernant, cùm non dicam prouinciis, sed vrbibus infiniti ferè præficientur. Quo ipso furta & peculatus i Turcicis quæstoribus plures quotidie videas, & præfectus vnus ægrè auxilium tulerit alteri; quæ inter æquales perpetua accidere solet æmulatio, & quæ regionum, quæ in Turcicas deueniunt manus, est solitudo: cùm Turca suo, & multorū aliorū idiomatum significatione denotet vastatorem, & talem se vbique præstet, ac ab omnibus habeatur. Multorum enim etiam nominibus facta respondent. Iam verò in Hungaria & Bosina, & in quibusdam aliis Turcicis prouinciis, hoc vel maximè belli Turcici tempore multi tyrones inserti, & prætoriani ascripti, ita sunt congregati; vt in Turcico imperio, non dicam omnia, sed plurima certè sint & videantur immutata: & quamuis ab aliquot annis gubernatores Turcici in Persidem mittantur, qui prouinciis subiugatis præsint, dicis causa id fieri multi autumant. ~~Hominum enim iactura magna, parua accessio fit imperio, præsertim verò impotenti.~~ Quæ cùm ita sint, cognoscamus nos, viresque nostras, Christiani; & hostium etiam nostrorum non minùs exploratas habeamus; & cùm distractæ, cùm fractæ, cùm tractæ in Persidè sint, occasionem rei benè contrà eos gerendæ, toto animo amplectamur. Distinere Turcicam potentiâ vnus Persa tam diu potuit: non possent, si vel-
lent, vniuersi Christiani animis concordēs, copiis instructi, viribus acres, fœdcre, & societate fida inter se colligati? Hoc nimirū eis ratio suadet, hoc exēpla docēt, hoc necessitas cogit, graue feruitutis iugū terret, & ōnia omniū ferè Turcicorū Cæsarū periu-
riorum documenta Christianos adhortantur. Quid? An non eò deuentum est, vt si non Christi gloriæ causa, cuius potissima debet esse ratio & veneratio, si non tot regnorū recuperandorum gratia, saltem salutis nostræ, coniugum liberorumque nostrorum amit-
tendæ, & tot cruciatuum metu, arma in Turcas oportet capiamus? Et erit qui dubitet, quantus & quàm execrabilis eorum Christia-
norum, qui in potestatem Turcicam veniunt, sit fueritque semper laniatus, quàm dentibus, quàm oculis, quàm naribus, quàm ipsis adeò membris, quod dictu est horrendum, priuent eos genitalibus, pecunia pro redemptione postulanda? & nunc istum veluti in quodam Phalaridis torreant tauro, nunc illum candenti perforent ferro, nonnemini cutem detrahant viuo, vt tantum suam caninam
I expleant

expleant feritatem? Extant multæ multorum historiæ, de imma-
 nitate Turcarum passim & vbique sparsæ. Sed & veteribus obmis-
 sis, recentiora tantum proferantur. Et quis nescit, vel à Byzantina
 expugnatione ipsa, quot & quanta crudelitatis suæ expreslerint ve-
 stigia, Christianis gentibus & principibus occidendis? Non suffici-
 ebat Constantinopoleos iugulasse Cæsarem, sed pilo etiam caput
 eius infixum, & per vniuersam Asiam est circumlatum. Quod &
 nouennio antè Vladislao Hungariæ & Poloniæ regi ad Varnam in-
 terfecto memorant accidisse. Quid? Templum verò illud Zophiæ,
 quod Iustinianus Cæsar toto terrarum orbe maximè admirandum
 struxerat, subito à Turcis est prophanatum, diruta altaria, incensæ
 imagines, sacerdotes occisi, constupratæ primùm, mox & dissectæ
 nobilissimæ virgines & matronæ, & tam in viuos, quàm in mortu-
 os nullum non adhibitum genus crudelitatis: barbarica quippè
 crudelitas postquàm alios vicerit, seipsam quoque nititur supera-
 re. Quid? Festianis regulis captis, an non eiusdem Mahometis ius-
 su eruti sunt oculi? an in Lesbo infinita puberum multitudo palo
 non est transfixa? an Borsinæ rex salutem cum suo patruo pactus,
 & voluntariè se dedens, ab ipsius Mahometis manibus vita non est
 spoliatus? Taceo Moncastro à Baiazete Ottomanici nominis prin-
 cipe, Mahometis filio deditione accepto, nihil eorum quæ promi-
 serat seruatum fuisse, & vltra quadringentas Moncastrensiū fa-
 milias abductas in seruitutem. Taceo Selymum huius Baiazetis rur-
 sus filium Vstarabim parricidam nefariū, genitoris sui, cuius opera
 ad eum veneno extinguendum fuerat vlus, medicum miris modis
 excarnificatum occidisse, ne vllus vel minimus eius parricidii con-
 scijs superesse, & ille mortem paternam simul vltus esse videretur.
 Quinquàm enim sceleratissimus aliquis fuerit; tamen quoad eius
 fieri maximè potest, scelus auct occultare. Nihil dico de Solyma-
 no, qui tamen Ottomanis alijs volebat videri, & haud scio an ha-
 bitus est, mansuetior; quàm filium suum immaniſsimè sustulerit, &
 Imbraimum purpuratum socerum suum, & omniū consiliorū con-
 sciū & expeditionū sociū, sagitta traiecerit; cum ne Eunuchi ipsi-
 us quidem ob tanti viri reuerentiam, eo iubente & comminante eū
 ausi fuissent violare. Non enim semper armis, multi etiam aliquan-
 do ipsa se defendunt & tuentur maiestate. Quid Selymus, huius
 rursus Solymani filius? An iisdem illis sagittis, cum inebriaretur,
 (inebriabatur autem quotidie) familiarium suorum non transfi-
 xit quàm plurimos? vt iaculandi peritia non secus ac Cambyſes al-
 ter, nescio an non formidabilis magis, quàm admirabilis fieret.

Odium

~~Odium enim semper maius, quàm admiratio est vitiorum.~~ Quid verò postremò de hoc ipso Amurate dicam, qui non secus ac olim Romulus, non iam ab vnus, sed quinque fratrum nece, imperium suum est auspicatus? Quis igitur his eorumque posteris ampliùs fidat? quis se suaque concredat? quis eorum fœdere, si fœdus dicendum est, quis amicitia, quis promissis capiatur? quis suas, maiorūque suorum non vindicet, cùm potest, in iis iniurias? quis diuinum numen & nomen eorum probris & contumelia affici impunè patiatur? Miserum me, si ego his similibusque rebus apud vos exaggerandis nihil profecero, sed vos adhuc miseriores siquidem meis dictis, vestris factis fidem (quod absit) aliquandò astruetis. Tua quidem Christe Opt. Max. nunquàm lædi gloria, neque imminui potest potentia; vt in te tuamque amplitudinem omnis, quæ in orbe reperitur irruat barbaria. Sed nos profectò tuo digni qui censeamur nomine: qui nostras impotenter persequimur, & tuas obliuioni tradimus iniurias: qui hæreditatem tuam sacratam, sepulchrum illud Hierosolymis gloriosum, Palæstinæ loca salutis nostræ mysteriis plena, in pristinam non ponimus libertatem. Non tulit olim prophanari idola sua Roma, non passæ sunt suas, ac multò minùs Deorum Athenæ iniurias: Nos impurū Mahometanū dogma finemus apud nos propagari, impios & sacrilegos Turcas, crudelissimos Scythas fana & maiorum nostrorum sepulchra violari permittemus? tot in nomen IESV maledicta & contumelias spargi, agros nostros vastari, homines cædi, vrbes & oppida diripi, virgines & pueros stuprari patiemur? O indignum facinus, ô conditionem temporum nostrorum deplorandam! Te ego appello Sixte V. Pontifex. Quid olim Eugenius IV. Vladislauum Hungariæ & Poloniæ regem: Nicolaus V. Scanderbegum & Hunniadem: Pius II. Matthiam Hungariæ: Quintus Hispaniarum regem, & Venetos contra Turcas excitauit; tu quoque nō animas tot Christianos reges atque principes, in nostros, & Christianæ religionis hostes vinciendos atq; vincendos? Ecquando illis potior quàm nunc nobis de iis triumphandi data & oblata est occasio? & à quo denique Pontifice, quàm à te vno, qui tantum cælati auri habes, afflictis Christianorum rebus plus opis & auxilii est expectatum, Mouebuntur? Vt olim Pii II. Pontificis, qui contra Mahometem Turcam in expeditione belli est mortuus, tuo omnes exemplo, parebunt Catholici imperio, continebuntur aduersarii in officio, omnes à ciuili inciuili maximè refrenabuntur discidio. Non volet pristinæ virtutis obliuisci, & sub mœnibus Viennæ expe-

*Ad huiusmodi ora
Turcas pua,*

ad Pontificem

& are Turcam iterum Germania: Regem suum non solum nomine,
 sed ipsa re Catholicum, in societatem talis consilii, primum omni-
 um includet Hispania: Christianissimi nomen, cum serio rem agi
 videbit, nollet opinor amittere Gallia: & ipsa licet omnibus omniū
 istorum hostium telis magis exposita sit, nihil in se desiderari pati-
 etur Polonia: Veneti, Italiae decus, & reliqui eius Principes, ad huc
 vnum communem exterminandum hostem toto animo accenden-
 tur. Cedit tandem quæ eius fidelibus, & non Mahometanis debe-
 tur Christi Opt. Max. hæreditas: decus & columnen Christiani no-
 minis Hungaria liberabitur: caput orientalis imperii, & Thraciæ
 ornamentum Bizantium, in pristinum statum reponetur: Epyrus,
 Macedonia, Slauonia, Dalmatia, & regnum ipsum Cyprium nuper
 amissum, non illam tantopere crudelem seruiet seruitutem. Vide-
 or videre postremò mihi proposito die, atque loco illo, quitam
 sacræ & gloriosæ militiæ, & coadunandorum exercituum se præ-
 stabit augustum, concursuras esse infinitas copias, linguis diuersas,
 armis & viribus fortes, commeatu & apparatu bellico abundan-
 tes; quibus pro Christi gloria, sociorum salute, & communi omni-
 um libertate, non maria traicere, non montes transcendere, non
 flumina superare, non vel immensa emetiri itinera, in eo quidux
 & auctor viæ & salutis est, factu videbitur incredibile: Non solum
 enim passibus, sed & victoriis vno illo Deo Opt. Max. duce & au-
 spice, vel totus terrarum orbis vrbis instar vnus perlustratur. O læ-
 tissimam diem illam, ô locum sacratissimum, quo rei tantopere
 optatæ, quo militiæ gloriosæ, quo desideratæ & amabilis, in vnum
 illum hostem communis Christianorum omnium concordie fieret
 initium: quo libera, quod est in sacris codicibus, ancillæ iugo libe-
 raretur: quo tot Christianæ gentes & nationes ad suos redirent
 postliminio: quo non amplius Babilonicum aut Ægyptianum illud
 paterentur iugum; sed Deo Opt. Max. seruatori suo in auitis & pa-
 tritis sedibus & fanis grates agerent, & ipsius diuinas, & immor-
 tales laudes perpetuò decantarent. Quorum, vt tandem non tan-
 tum audiat, sed etiam exaudiat aliquando preces: & si corporis
 non potestis, mentis oculis inspicatis vulnera. Commoueamini
 lachrymis, excitemini miseriis, detis perpetuis aliquid querimoni-
 is. Vos idem ille adhortatur Deus Opt. Max: & monet Christiana
 pietas, vrget germanitas, communia stimulant pericula, tot Chri-
 stianæ gentes seruituti mancipatæ, supplices ad vos tendunt & exerunt
 manus, vobis se deniq; ostentant, vos orant & obtestantur, vt eorū
 calamitate docti, instituto religionis nostræ tracti, temporis

Polonia

*Fructus Belli Sive
Turcas*

*In hoc loco universo capite Christianorum modus victorie Sive Turcas, Turcos debilitata oppor-
 tuni confessionem educt, Turcos debilitates Tyrannidem pbat, an mendo phis-
 tianæ ad debellandos Turcas, et ad recuperanda Regna Avianthes Tyr-
 natus et loca Sancta, ad emancipandos Populos Christianos adhortat
 exempla et mæta apponit.*

oportunitate illeæti, armis & copiis instructi, è vestris domiciliis, quo minùs sit patriæ periculum longiùs egressi vobis, coniugibus, liberis, fortunisque vestris in perpetuum consulatis.

TVRCICA IIII.

NIAM TANDEM PEPERIT, QVOD TAM DIV parturiebat barbaria, & immanissimus Turcarum tyrannus, fidei & iurisiurandi sui oblitus, pace in Perside facta, & ex oriente in Europam armis translatis in Hungaria passim grassatur. Quæ equidem futura dixi & denuntiaui vobis antea. Sed nec scio, nec si sciã, facile dixerò, quî sit factum, quòd plerisq; rebus suis intentis, quibusdam alienis inhiantibus, nonnullis etiam pacis atq; otii facilitate captis, & ferè tandè omnibus futuras Reipu. clades parû secû expendentibus paucissimi sint reperti, quos cõmunia pericula, & calamitates permouissent. Habem⁹ igitur hostẽ, quod nō dixissemus domi; ille verò impunè in diuinis humanisq; perbacchatur omnibus, potentiaq; & spiritu in dies augetur, & quanti nos nostrasq; vires faciat, semperque fecerit, vel hoc ipso, quod cum Cæsare habuit, violato fœdere reliquit testatum. Quo quid indigniùs? quid intollerabiliùs dici aut cogitari potest? Cùm enim non seruatẽ à Christianis barbaris fidei admodùm pauca exempla numerentur; Turcarum quidem tot tantaque sunt, vt mea sententia nulla par iis reperiat̃ oratio. Sic videlicet eam, quam debent, referunt nobis gratiam: vt cùm difficillimis illorum rebus atque temporibus nihil minùs quàm de iurisiurandi religione contra eos perrumpenda, nos cogitauerimus; illi demùm in nostrum, totiusque Christiani orbis exitium, temerè ea abutantur. Quantò enim benè moratorum hominum modestia, tantò barbarorum maior animi est impotentia, perpetua consuetudine peierandi. Quo tamen loco & olim est repræhensus, & hodie quorundam perstringitur sermonibus Vladislaus Iagellonides, Hungariæ & Bohemiæ rex, quòd cum Amurate Turca icto semel decennali aliorum verò instinctu mox abrupto fœdere, ad Varnam ignobile Thraciæ oppidum, verùm eius clade maximè nobilitatum, infestis signis concurrisset. Qui vtrum tandem periurii, an verò iuuenilis feruoris & immaturè belli gesti magis pœnas dederit, consideremus. Vt enim ipsius mortis, quod antè etiam fecimus, & omnium rerum & con-

*Vladislaus Varnensis
ille est ob fœda iurata
fœdera*

filiorum momenta, quæ mortem præcesserant perpendamus; & quis tandem dubitabit, Vladislai illud cum Amurate foedus, nihil minus quàm foederi simile fuisse, & pestem, ac euerfionem Hungariæ denunciauiffe, in quo non fides ab Amurate habita, non cõditiones pacis seruatae, non Hungaria tuta, non libertas eius defensa, non Rascia & Bulgaria, sæpimenta Hungariæ salua spectabantur? Etenim cùm paulò ante idem ille prætorianorum Turcicorum inuentor, & Monasticæ apud suos vitæ desertor Amurates, patris cum Sigismundo Cæsare, eodemque Hungariæ & Boëmiæ rege belli gerendi institutum secutus, quasdam in Bulgaria arces, eidem in Constantien. concilium peregrè profecto, perfidiosè occupasset, & ad Vladislai Iagellonis Poloniæ regis, cui patrocinium Hungariæ Sigismundus commendauerat, minacem legationem restituisset, hunc eiusdem nominis filium, vno & altero amplissimo regno, in ipso iuuentutis flore auctum, & aliquot contra eum victoriis maiores aggrediendas res inanimatum in tanto odio & suspitione habuit; vt in Asiam traiecturus, quàm hoc fraudulentò irretire eum foedere, nihil apud se antiquiùs duxerit, & omnia simulandi & dissimulandi artificia adhibuerit. Vbi enim leoninum deest robur, ibi pro se quisque vulpinam caudam lubens assuit veterator. Habebatur verò belli & consiliorum omnium præcipuus tota Hungaria Dux & præses Hunniades. Qui eo non contentus, ad Hungaricum regnũ ipsum (quod etiã eius filiis, sub rege Hungariæ Ladislao Posthumo partim cæsis, partim captis apparuit) secretò quodammodo aspirabat. Vnde in omnes rerum & temporum occasiones intentus, foederis cum Amurathe abrumpendi auctòr fuisse, & ab Eugenio III. Pont. Max. dicitur petiuisse, ne vlla ratione foedus illud ratum habere, imò ratione muneris, & auctoritatis suæ ad bellũ, cuius maiores, quàm pacis fructus essent, regem vellet excitare. ~~Semper enim miles bella, sed maximè hostibus appetit imparatis.~~ Hac igitur vna Eugeniùs re, & tanti viri, quantus in Hungaria Hunniades fuerat, commotus auctoritate, cum labantibus Græcorum rebus, defensionem contra barbaros præstari, & Ecclesiæ per id faciliùs restitui eos posse censeret; Iulianum Cardinalem, hominem sapientissimum & eloquentissimum, ad Vladislaum regem in Hungariam legatum misit; & vt pacem, si pax dici poterat, cum Turca abrumperet, solitante in dies Hunniade, ei persuasit. Tantò enim quodlibet consilium maius habet pondus; quantò & temporibus necessitatis, & consulentibus plus est dignitatis. Nos porrò limanda

vltèrius

 descriptio
 fat alio

m

 Consilium
 grave

ulterius in disquisitione veritate, & Eugenii Pont. Max. suasionem,
 & Vladislai occisionem ponderemus. Equidem eos, qui Eugenium
 auertere illo modo bellum ab Italia aiunt præ metu voluisse, in ma-
 gno errore dicam versari. Quid enim timuisset, cum nec Græcia,
 diuturnus obex Ottomanorum potentia, à barbaris tum tempo-
 ris possessa, neque portus aliqui Italiae ab illis occupati, neque ad
 inuadendas classes & triremes barbaris fuerint; & tum ante captā
 Constantinopolim Ioannes Dragazes, Constantinopolitanus im-
 perator, sine ullo barbarorum metu, pro concilio Florentino, ali-
 quot triremibus pontificiis comitatus in Italiam traiecerit; & ipse
 denique Mahometes, Ligurum nauigiis, ex Asia in Europam suum
 exercitum transportauerit, sic ut nulla rei mala fide actæ cadere
 potuerit, ac ne debuerit quidē in Eugeniū suspicio; qui nō minori
 fortitudine animi, quā grauitate consilii præstans in omnes se
 vertebat partes, & in illa pastoralis vigilia, seu specula aliqua collo-
 cat, omniū necessitatibus prouidebat. Qui partim Florentia, partim
 Ferrariæ, œcumenico habito cōcilio, Græcis ad cōmunionē Eccle-
 siæ reuocandis, egregiam operam nauauerat Reip. & illum eundem
 Dragazem imperatorem Cōstantinopolim reuersum, & fidei sibi da-
 tæ oblitū, disertè verbis illis additis, seriō est adhortatus, ne fugiens
 pastorale baculum Papæ, acynaci Turcico subesse cogeretur. Quæ
 ipsa verba fatidico quodā spiritu ab eo fuisse prolata, triennio post
 Constantinopolis capta, & Imperator occisus, facile cōprobârunt.
 Multa enim alia, sed euentus maximè astruunt fidē assertionū veri-
 tati. Per quos autē de fœdere cū Turcis nō seruando, idē ille Ponti-
 fex Max. egerit, perspicuū est, nēpè quē antea memorauī per Car-
 dinalem Cæsarinum, qui ea quæ dixit gessit, quæ suasit fecit, & qui
 etiā iis, quæ in mandatis habebat prolatis, vitā quā naturæ debebat,
 Reip. in acie reddere nō dubitauit. Est enim Lydius Constantia la-
 pis, dicta factis cōprobasse. Egit postremò & per Ioannē Capistra-
 num, familiæ Franciscanorum professione Monachum, natione
 Italum, moribus integrum, miraculis notum, & cum per multa
 alia regna, tum maximè per hæc tria, Hungaricum, Boëmicum,
 & Polonicum tot tantisque concionibus, per interpretem ad po-
 pulum habitis, & eo auctore pluribus Monasteriis, ac in his Ber-
 nardinorum, Cracouia extructis, inprimis memorandum; sic ut
 Cazimirus eius nominis tertius Poloniae rex, orta inter Archiepi-
 scopum Gnesn. & Zbigneum Cardinalem, vter eorum illud officii
 præstare debuisset, controuersia, Reginae Elizabethæ Austriacæ ma-
 trimonio, non nisi à Capistrano Monacho iungi voluerit. Qui idem

Capi-

*Romanagratio
et Antiochia*

*B. Capistrano, Bernar-
dino*

*Casimirus R. matri
monio iungit*

Capistranus, quibusdam editis Cracouiæ, vbi in publico foro totus
 est concionatus, miraculis, & quodam aliquando viuo, quem illi
 per ludibrium pueri à morte excitandum offerebant, vt inter mor-
 tuos portionem suam habuisset, seu fulmine quodam exanimato,
 adductisq; ad Monasticā amplectendā vitam Gymnasiarchis pluri-
 bus, in Hungariam demum profectus, Taurinū defendit, & Chri-
 stianorum exercitibus cum signo crucis præcurrens, vna illa eden-
 da voce Iesus, infinitos Turcas in acie stantes equis deturbauit; si
 vera sunt, vt vera sunt maximè, quæ viri quiq; grauißimi voce &
 literis ad posteros transmiserunt. Crebrius enim vel in viuis vitia
 laudantur, quàm vt aliquorum supra fidem gesta, post vltima ma-
 ximè funera confingantur. Age verò, accedamus ad ipsum Vladislai
 regis factū, & belli gerendi cū Amurate rationē atq; institutū: & an
 vel in iustissima etiā causa, & belli administrandi tū necessitate, tum
 etiā æquitate, summorumq; principū consensione, & in hoc bellū
 consilio, de Turcis victoriam sperare potuerit, aut debuerit. Nam
 cū circiter viginti annos natus fuisset, nec omnes quas expecta-
 bat copias secum in expeditionem eduxisset, penè trecentorum
 millium exercitui occurrit Amuratis, apertè reclamante, qui in eius
 quoque comitatu esse debuerat Despota Seruiæ, vno verò illo in-
 stante Hunniade, ~~Genuenū superando mari, classe opem Turcis fe-~~
~~rentibus Francisco Cardinali Veneto, in cuius potestate eos tran-~~
~~situ prohibere haud dubiè fuerat, paulò hac in parte remissiore.~~
 Ipsum denique reliquum progressum pugnae & conflictus, si libet
 attentius consideremus. Quàm ineptè disposita, quàm temerè
 tentata, quàm infausto exitu terminata fuerint omnia, quis igno-
 rat? Diffugerat primo congressu Turcicus equitatus, suavit & per-
 suasit Hunniades mox Prætorianos expugnandos. Rex latere posse
 insidias, & fugienti hosti aureum pontem esse strandum, in acieque
 stantes ad desperationē nō adigendos, secū nunq̃ cogitauit. Quid
 ergò inquires est subsequutū? Mox equidem & verè aperiā. Qui regi
 cōsiliū præliadi dederūt, periculū prælii nō æquè cū rege sibi sump-
 serunt, & prorsus aufugerunt. Prætoriani verò fugā adornanti suo
 Amurati, omni spe elabendi præcidēda tantū cōpedes nō iniecerūt.
 Hos rex Vladislai aggressus, cū in quasdā fossas, quas illi ramis ne ap-
 paruissent, texerāt, fortè cū aliis incidisset, subito est obtrūcatus, &
 caput ipsius auro, gēmis & vnionibus redimitū, à quodā Buchrica-
 dero p̃torio Amurati est allatū. Quod ille intuitus, nō sapē tales
 victorias optare se sibi, quæ tanto cōstarent sanguine, apertè quod
 sentiebat, enunciauit. ~~Malè se enim habet, cū fugatis victis, suorum~~
 nihilo-

B. Capistrani mira-
culay

Despota

Vladislai Varsenij
clavin descriptio

~~hilominus multos requirunt victores.~~ Quæ cum ita sint, & cum amissæ tam memorabilis pugnæ occasionem & causam quidvis aliud, quàm violatum illud præbuerit foedus; & quis hanc tantam labem, Vladislai regis, optimè de Repub. meriti, nomini aspergendam, quam partim Hunniadis ambitioni (secus licet Hungarici Historici referant) partim regis ipsius iuuenili feruori adscribendâ nō potius arbitretur? Laus quidē fortitudinis vel inter confertissimos hostes cadenti, relinquenda est Principi, nō nota temeritatis sempiternæ: quā, mirū est, tot continuis tēporibus exagitata sic vulgo fuisse; vt innocentissimus rex vix non periurii publica laborauerit etiā infamia; cū tamen sciatur, ea, quæ à Vladislao contra Turcas sunt gesta, siue rectè facti spectes conscientiam, siue suasorum auctoritatem, siue belli ipsius necessitatem, geri non modò potuisse, verum etiam debuisse. ~~Multa enim regibus sunt gloriosa, sed suorum defensio gloriosissima,~~ maximè, si contra eos ineatur, quorum in omni genere fraudis, & periurii, nobilitata est improbitas. Nam vt perfidiæ & falsitatis Turcicæ, quæ propè sunt infinita, vel aliqua saltem exempla proferantur. An enim obscurum est Turcici iurisiurandi (vt plerunque fit) edendi, duas esse rationes. Vnam in librum, quem vulgo Turcæ vocant Zamaliel: quæ & ipsa maioris apud eos est auctoritatis. Alterā, quæ ex quodam smegmatico libello, ad fucum Christianis faciendum, confecto comparatur. Quo tantopere is, qui Constantinopolim cepit, vt, & sibi abluere manus solitus erat Mahometes, vt quidam Michaël Constantinides eius Prætorianus, qui demùm Christianus factus, omnes Turcicas fraudes & insidias contra nos detexit, sic Slauonicis suis de eo prodiderit literis, nimirum quendam Bosinæ regem, pacem à Mahomete Turca petitem misisse Constantinopolim, quam, & prima vt sic dicam fronte impetrasse; sed ita, vt summa lateret in hoc ipso foedere fraudatio. Nam quandiu Turcicus collectus non fuerat exercitus, legati, qui pacis causa venerant, benè semper iussi sunt sperare, & demùm in hunc smegmaticum libellum edito iureiurando, literas per diplomata pacificationis expectare. Quos demùm profecturos, ne illis literis multum fiderent, scribit idem Michaël se monuisse, & addit, quòd cum de responsione legatis danda, purpurati inter se consultassent, se in archiuo Cæsareo, cui germanus ipsius frater præfectus fuerat, fortè latuisse, & omnia, quæ in quæstionem vocabantur, audiuisse. Itum autem postremò in eam est sententiam, vt regi in quindecim annos pace concessa, fieret in Mysiam bellica expeditio, & Christianus,

*Vladislai laus et
curatio*

qui alio modo vinci non poterat, armis interim peteretur. Disce-
 dentibus ergò legatis, quadriduo pòst ipse Mahometes, Turcicus
 Imperator, rectà in Mysiam cum numerosissimo exercitu eos est
 subsecutus, & regem, nil tale expectantem, ita est adortus, vt & ipse
 & vniuersum regnum in ipsius peruenerit potestatem. Nihil enim
 facilius, quàm data semel, & promissa pace, ab omni re imparatos
 oppressisse. Atque ita apparet, quantum in Ottomanis omnibus
 fuerit, eorumque posteris sperandum sit in foederibus firmitatis.
 Poma enim à suo stipite non longè cadere, & liberi progenitori-
 bus similes esse consueuerunt. Quid enim Baiazetes, huius Maho-
 metis filius? ~~An fide Venetis data, Mettonem, Coronem, & alia lo-~~
~~ca, per summam fraudem non occupauit?~~ Quod exemplum pro-
 nepos ipsius Selymus, pace cum Venetis inita, capiendo Cyprio
 regno est imitatus. Quid verò à progenitoribus suis degenerasset
 etiam Amurates? partim Hungaria, sub hoc specioso nomine pa-
 cis, tam immaniter aggredienda, partim transmittendis in eam
 Tartaris, per Pocutiam regni Poloniae, cum qua foedus habet, Pro-
 uinciam, cui rei & molitioni non iam solos Tartaros, sed Turcas
 etiam ipsos ceu quosdam inspectores, & regionū speculatores, vo-
 luit adhiberi. Quo grauior violati foederis sit iniuria, & Mahometa-
 norum notetur audacia. Nulla enim re, barbari, quàm maleficio-
 rum, periuriorumque cumulis, & foedis libidinum ac immani-
 tatis exemplis reddunt se memorandos: nisi fortè nihili haben-
 da hæc sit iniuria, quòd præstantissimorum Ducum, & militum Po-
 lonorum, hic tam superbus hostis, patientia abutatur; & illud ex-
 pectandum, quod ~~Capistranus Monachus in foro olim Cracoui-~~
~~ensi concionans,~~ (utinam saltem non verè prædixerat aliquandò)
 vt ~~Turca Camelis suis stabula in eo erigat,~~ & in diuinis humanisq;
 omnibus perbacchetur; quasi hæc, quæ fiunt ab eo, quotidie illo
 tam insidioso foedere disrumpendo non sufficiant, & magna in-
 ter Turcam & Tartarum sit differentia, qui omnes Mahometis sui
 lege, & inueterata consuetudine, in exitium nostrum semper con-
 spirant, vnus tantùm Turca, tanquàm regum regnorumque omni-
 um supremus prædo, non tam pacem, quàm pactionem quandam
 iniit, nostræ omnium futuræ apud eum seruitutis. Etenim cùm o-
 mnes omnium hominum Christiani, vno & eodem tempore non
 possint, ac ne debeant quidem propter anceps infestari prælium;
 delinit saltem foedere suo Turca, ad tempus aliquos; & nihilomi-
 nùs tamen sub illo ipso foedere, nunc per Tartaros emissarios hos
 diuexat, nunc illos ipse aggreditur impotenter, quoad tandem
 omnes

Turcia ipsa

*Fœdera violata
p. Turcas,*

773

omnes redegerit sub suâ tyrannidē, & belluinā non humanā dominationem. Cui quidē nos etiā ipsi vltro quasi manus damus, & odiis certaminibusq; nostris mutuis facultatem præstamus nos, nostraq; debellandi; cum pro angustissimis inter nos terminis, & vel minimis digladiamur iniuriis, Turcā verò tātò & tam iniusto exuere imperio, & Christi Seruatoris, nostramq; omniū iniuriā in Mahometanorū sanguine nolumus vindicare. Tātū enim mihiis, qui in me fert arma, nocet, quàm qui à me non auertit cùm potest, inferenda. At enim cùm vel prophani, & à veri Dei cognitone homines remoti talia intestina bella semper abhorruerint; quid Christiani nō refugiant? & hoc maximè tempore, quo iam in omnium extremū adducuntur discrimen, & in Christo suo magistro tanta exempla vident perfectissimæ lenitatis. Quid enim? An olim Romanos, qui à rogo superesse nihil hominis putauerunt, non legimus, in ciuilibus victoriis triumphum decernere nemini voluisse? Est enim insolens semper victoria; sed ciuium suorum cruore parata, insolentissima; adeò vt vel sapientiores potiri ea aliquando noluerint, nescuerint quidem vti certè. Difficilius enim secunda quàm aduersa vtī est fortuna. Iam verò & principium beneficii, tantū distat à fine iniuriæ, quantum defensio à propagatione dominatus. Quo fiebat, vt multi considerati Duces, maximis etiam gestis & confectis rebus eam, quam animo conceperant, lætitiā, vultu saltem & oratione tegerent, & nihil gestientis gaudii præ se ferrent. Vnde olim C. Catullus, M. Lepido cum omnibus omnium seditiosorum copiis abolito, moderatam lætitiā ostendit: & C. Antonius Catilinæ victor abstersos gladios in castra retulit: & denique Marius ipse crudelissimus tyrannus, inimicis suis interfectis, ad diuorum templa non repente properauit. Recentiora exempla prætereo. Nam & Ludouicus Bauarus Cæsar, in Fridericum Austriacum, æmulum suum captum, & ad se deductum, nihil eiusmodi hostile aut superbū voluit edidisse. Et Rudolphus primus Cæsar Austriacus, Ottocarum regem Boëmiae captum, honorificè habuit, & Carolus V. Imperator, Ioannem Fridericum, Saxonie ducem, amisso prælio, & accepto in faciem vulnere, ad se captiuum venientem, & vt pro dignitate Ducali haberetur flagitantem, repræhenso hac in parte Ferdinando fratre, minimè superbè & contumeliosè compellauit; vt adeò appareat, summos quosque reges atque Principes, ne delectatos quidem vnquàm fuisse, quam tantopere & imprudenter nonnulli appetunt, ciuili victoria; & denique eos, qui aut capti, aut occisi in acie sunt, furorem perculisse Martis, non iram victoris. In ius-

Ita enim indignatione ~~modum statuere rebus, & non potentia, sed~~
 metiri omnia iustitia, penè solius est diuinitatis. Qua moderatione
 animi, quantò magis barbari destituuntur, tanto nobis Christia-
 nis sit semper commendatior: & quasi quodam perpetuo stimulo
 ad deponendas inter nos inimicicias, & omnem armorum nostro-
 rum vim & rationem in Mahometanos conuertendam. Multi enim
 multis nominibus moriuntur infames; sed nulli magis, quàm ciui-
 um suorum sanguinis profusionis faces & auctores. Vnde olim etià
 apud ipsos Ethnicos, qui contra patriam vel conciues suos temerè
 arma ceperant, inglorii semper habiti sunt, & fuerunt. Ac inprimis
 quidem Cn. Pompeius, cuius gesta iisdem, quibus solis cursus re-
 gionibus terminantur, & qui antè imperator quàm miles, trium-
 phalis quàm consularis fuit, vnus belli ciuilis incendio omnia sua
 vetera ornamèta inquinauit. Quid verò C. Cæsar, quo collatis signis
 sapiùs præliatus est nemo, & qui Europam cæde, Africam consilio,
 Asiam celeritate vicerat; an eo, quem sibi in ciues suos parauerat
 armis, aut diu lætatus, aut illūstrior factus est dominatu? nihil pro-
 fectò minùs. Quin adeò, cùm de aliis egisset triumphum, ab vna il-
 la Pharsalica pugna agere voluit, quod haud dubiè præsentiebat
 animo, non diuturnā fore, quàm variis artibus liberæ ciuitati attu-
 lerat consuetudinem seruiendi. Beneuolentia enim ciuium septum
 ms oportet esse, non armis eum, qui vult & in dominatione diuturnū,
 & apud posteritatem præstare se gloriosum. Quid hæc nostra, aut
 paulò superior ætas? quot & quanta eius rei habuit exempla pro-
 pemodum admiranda, ac vnus ille Ziska in aliis sufficiat; qui tot ac
 tantis rebus contra duos Imperatores Romanos, Sigismundum &
 Venceslaum gestis; tot exercitibus Principum Germaniæ fuis, vel
 ob id vnum, quod fax & incenidū patriæ suæ fuerat, inter alios bel-
 li Duces non memoratur? nisi fortè Herostratum illustriorem pu-
 tes factum, cùm Dianæ templum succendisset. Aspiciamus verò
 Angliam, in qua Henricus VIII. qui defensoris titulum meruerat,
 quàm tandem inglorius est mortuus, quando repentè commutata
 pietate decem millia templorum, & monasteria mille spoliauerat?
 Quibus tantum aberat, vt ditior factus fuisset, vt etiam nullus An-
 glorum regum maiorem postremò pertulerit egestatem. Vt enim
 ms Aquilæ pennæ, aliis intermixtæ; sic cum Ecclesiarum prophanæ
 coniunctæ dispereunt facultates. Aspiciamus postremò ipsas etiam
 Gallias, aut Belgiū, prouinciam orbis terræ florentissimam intuea-
 mur. Quonam illi Amirallii, quonam Aurantii, cùm illis si Deo pla-
 cent rebus contra suos ciues & reges gestis reciderunt, vix vt no-
 men

Bella ciuilia per
 iima

men eorum à tam recenti obitu memoretur, ac vt laudentur ab aliquibus hîc, cruciantur illic: & nulla est præteritæ voluptatis cum præsentis comparatio cruciatu, cum post homines natos nulla bella quàm ciuilia sint funestiora: in quibus non externus hostis ciue fit truculentior suo, nec ea quæ domi patrat, patret vel in hostico; neque ea, quæ conciuui facit, faciat inimico; cum illa res veluti in orbem ducatur legitima; & vbi semel cœperit, maneat crudelitatis perpetua vicissitudo, & inexplebile studium, ac cupiditas quædam immensa iniuriæ vlciscendæ. Etenim à ciue, quàm ab externo iniuriarum nobis factarum dolores sunt grauiore, adeò, vt qui semel bellorum ciuiliū fuerint antesignani, aut duces, partim victorum ergâ se aliorum inuidia, partim malefactorum conscientia, pacificationis cum aduersariis ineundæ præcludant vel aliis potestatem. O seruitutem! quæ in ipsa non alia magis ratione, quàm specie tuendæ inducitur libertatis. Vt cum alios oppresserint, & illi ipsi tandem propugnatores libertatis opprimantur. Quod ne fieret, semper principes & cordati Rerumpub. ciues, bellis contra hostes foris gerendis, hæc duo vel potissimum spectabât, & longè à patriis sedibus arma sua efferebant. Primum quidem, vt contra internum aliquem motum, & seditionem ortam aut oriendam militaria ingenia alibi occuparentur. Alterum, vt sua potiùs tueri, quàm infestare nostra hostis vicissim cogeretur. Verè namq; ille grauissimus prodidit auctor, plurimas gentes atque nationes, cum inimicos foris non habuissent, domi sui inuenisse. Quod hodie etiam passim per Europam depræhendas. Nam neque Gallia priùs ad domesticos tumultus venit, quàm cum Hispanis bellare cessatum ab ea fuerat: neque Belgium Principi suo hæreditario antè rebellauit, quàm omnia illa, quæ à Gallis eos manebant pericula, postremò, foedere inter Hispanum & Gallum icto, sunt tranquillata. Iam verò & illud alterum certo est certius, nulla alia re, ne nos nostraque occupet, & missa faciat, hostem faciliùs auerti, quàm in eiusdem hostis recta, anticipiti contētionē ad distinendum incendiū illatū & excitatū. Quî enim prudētes illi Romani, & multarū bonarū sanctionū, & exemplorū abundantes, in rerū suarum desperationem adducti, Scipionem in Africam immisissent, & seruitute Annibalis eam liberaissent? ~~Natura comparatum est, vt quorum in alieno agro intuitu ne quidem commouemur; eorum domi nostræ vel minimo accepto nuntio non modò animo, sed corpore toto perhorrescamus.~~ Neque verò tantum Carthaginensibus lætitiæ, ex Annibalis à Cannense victoria spoliis ad se missis fuerat;

*libertatis spectus
noti va,*

quantum indoluerant Scipione veniente gemitibus suorum audiendis. Vnde ille Carthagenensis Hanno, cum post Cannensem Romanorum cladem, num pacem ab Annibale petiissent, fortè interrogasset, legati que se horum nihil audiuisse respondiissent, bellum & non pacem expectare eos debere apertè denuntiauit. Quo magis & nobilis ille Orator Græciæ suis Atheniensibus non aliud suavit, quàm bellum in hosticum vertere, & hostem vi & impetu armorum domi ipsius distinere. Quid Annibal? nonné sua suorumque calamitate doctus, apud Antiochum fuga salutem quærens, idem illud non dedit consilium de armis in hosticum transferendis? Quod vtinam quidem & ipsi Christiani contra Turcas amplecti iam pridem voluissent, meliorem haud dubiè conditionem Cræso, qui & ipse contra Reginam Tamyrcy illud dederat, habuissent. Sed semper magis sperare quàm dispicere meliora vni illi datum est mortali. Qua tamen ipsa spe, ne diutiùs alatur, & fortè etiam defraudemur, duce & auspice Deo Opt. Max. in hosticum egredi, & nostras cum barbaris experiri vires minimè dubitemus. Odia & offensiones deponamus mutuas, extinguamus inimicitias: & vnum illum Christum Opt. Max. seruatorem & magistrum nostrum, qui vel pro interfectores suis orauit, hac in parte imitemur. Fugax hominum genus Turcæ habiti sunt semper. Non peræquè illis, ac nobis tuta vbique sunt receptacula: non munitiones, non vrbes, non propugnacula: non minùs internum, quàm externum metunt hostem & domi suæ interfectorem. Fidem nec suis, neque hostibus seruant: corpus luxuria eneruant: animos habent non decori & libertati: manus & pedes compedibus aptos & seruituti: nihil eis ingenuum, nihil liberale est: caput derasum: capitis cacumen linteis obuolutum: corpus fustuariis fractum: os phrenetica potionis plenum: demissa ad talos vestis: brevis gladius: longa calcarea, fessorem impediencia: equi in gyrû vix aliquando versi, nec peræquè vt nostri exercitati: inædiæ & frigoris impatientes: diurnus & nocturnus tyranni metus, sub quo tantum quisque, quantum aut eius imprudentiam subterfugit, aut superest satietati, possidet: mens sibi pessimè conscia, abnegati Christi memoria, quiduis aliud quàm victoriam pollicentur? ~~Sunt enim sua data Marti iura, & pro se cuique conscientia dicit, quæ sunt ei euentura.~~ Nota ex aduerso domestica & Castrensis Christianorum est disciplina, nota liberalis educatio, robur corporis eximiû, expedita arma, commodus habitus, vigor animi summus, miles, nō tridui neq; triuii, neq; coactus, quin exercitat' liber & fortis, & omniû incōmodorū belli, vulnorum

Turci natura moro habity vestity natura?

vulnerū etiam ipsoꝝ tolerantissimus : libertas denique ipsa, & tam humanitū quam diuinitū proposita bellantibus præmia, quam non fiduciā attulerint ducibus & militibus Christianis? Nihil enim ⁷¹³ tam addit animos, quam certa spes æternæ vitæ, tam victis, quam victoribus semper relicta. Commouebunt se in Turcas ultro, quæ olim in communione Christianorum fuerant, tot regna & prouinciæ, tam externi quam indigenæ: tam domesticæ, quam aduentitiæ copiæ: tam longinquæ Asiaticæ gentes, quam Europeæ omnes vicinæ. Nondum Illyrios & Epyrotas sui Scanderbegii cepit obliuio: nondum Hungari Coruinorum: nondum Græci Paleologorum: nondum reliqui populi ducū & principum obliti sunt suorum. Nihil non peruium Polonis pateret in Thraciam, nihil Hungaris in Rasciam, nihil Italis in Cyprum aut Macedoniam, nihil Germanis in Illyricum & Dalmatiam. Constantinopolim dierum quadraginta spatio ex Pannonia cum exercitu itur, & à Danubio ex Valachia decem peruenitur. Vnus ille aliquis Christianorum exercitus Constantinopolim profectus, omnes gentes & nationes Turcæ subiectas, ad arma in eos capienda excitaret. Quid igitur, quominus, vel quamprimū hoc fiat, tandem obstabit? quid nos ampliùs morabitur? quid continebit? num semel credo in hosticum excurrendi deerit animus? num opes? num commeatus? Nihil horum profectò. Sed torpor quidam impedit, & alieni mali, ac nostri boni ignoratio, & liuor nescio quis alterius felicitatis: ipse denique salutis nostræ & communis diuinæ quietis hostis gloriæ Sathan; ille in suos quàm in barbaros potiùs ardorem exacuit, conatus auget, funesta cōsilia suggerit, & arma ipsa hostib⁹ subministrat. Quā autē rectè id fiat, ii ad quos maximè id spectat, viderint. Prodibant olim depositis priuatis iniuriis, consopitis inimicitiis, prodibant inquam media hyeme longissimis ab oris, asperrimis itineribus in Palestinam Christiani, sacra repetitum loca, sanguine Christi respersa, salutis nostræ mysteriis insignita. Non traicere maria, non montes transcendere, non immensa & difficilia emetiri itinera, non grauia & infinita adire pericula, factu ipsis videbatur incredibile. Expediti & alacres per Asiam, per Africam, per Europam volitabant. Nunc proh dolor tam minimè alieno anni tempore, tam vicino loco, tam opimā proposita præda, tam hoste cum metu & horrore circumspectante pericula domi & foris omnia, Hungariam adiuuare sociam, prohibere calamitate Austriam, nauare Reipub. operam, Christum & religionem eius, domumque nostram tueri, durum & difficile fuerit? Absit hoc à nobis tantum Christiani nominis & seminis dedecus;

*Amicitia fraudu
lenta*

dedecus; absit ignominia. Nihil turpi⁹ est, quā nō esse id, quod dicare, & vna manu mōstrare panem, & altera ingerere Scorpionē, aliud polliceri, & aliud præstare, aliud deniq; stātē, aliud loqui sedētē. Nō possū obliuisci verborū Maximiliani Cæsaris, quæ in extremis Augustanis Comitibus, à quibus in Solymanū Turcā Hungariā inuadentē, & Giulā Segetūq; munitissima loca occupantē, ad Iaurinū exercitū duxerat in expeditionē, multis audientibus protulerat; cū assidēs mensæ, multis, vt fit, circūstantibus, laudandæ Austriæ occasione captaret, & quid nunc hæc, nunc illa edulia Augustæ constarent, interrogaret; cara omnia esse respondentibus; Ecquis inquit, pro opima, Austria cum hoste barbaro & importuno vel sanguinē non profunderet, quam ille nobis eripere tantopere concupiscit? Sua enim suis omnia sunt chara: sed quò opima & florentia magis, eò etiam chariora. Quid verò Hungariam proferam? cum qua, aut nullo, aut Galliarum vnicum regnum potest conferri; tanta bonitate soli, magnitudine pastionum, bouum, armentorum copia, auri & argenti riuulis, militaribus præstans viris, tot Christianis regibus & Principibus florentibus, tot populis eiusdem nominis & professionis virentibus & videntibus impune pereat, dilanietur, contabescat? Reuiuifcas Urbane Pontifex, & tu Bernharde Abbas, omnibus omnium gentium linguis & literis meritò celebrande. Vestris olim precibus, vestris Christiani permoti sunt adhortationibus, vt patrimonia sua diuendere, vt milites in barbaros conscribere, vt in Asiam proficisci, vt mortem denique non dubitauerint optetere, vna illa omnium preciosissima Christi Opt. Max. hereditate in libertatem vindicanda. Cū interim inter nos torpeant omnia otio; rarissimus sit, qui vel aliquo occupetur negotio, & qui non plus tribuat priuatæ cupiditati, quàm publicæ omnium salutis atque dignitati. Ardent domi cuncta bellis, æstuant inimicitiis: non de defendendo, sed de diffundendo Christiano sanguine cogitatur. Implicata intestinis armis tota est Gallia: nihil ad se pertinere putat id Anglia: novos concupiscit motus Germania: Polonia insidioso foedere irretita, tanquàm in alieno agro grandinem, vicinorū interitū otiosa intuetur. Tu solus idem ille Christe poteris opem ferre supplicibus, succurrere afflictis, resistere barbaris, animo & voluntate in nos perditis tantum adimere ardoris & felicitatis; vt Christianiani Principes in communionem consiliorū & temporū contra Turcas minus possint sociari. Quod quidem vt faxis, vel quod facis potiùs, summe Deus grates tibi agimus, agemusque perpetuò, & in tui vnus spe conuiuescimus, à te opem & auxilium implo.

imploramus: te vnum ducem & præsidium nostrum esse, semperq;
fore profitemur; & tuis denique auspiciis, qui omnia potes, ne nō
tuorum causa multa præstare soles, de hoc tam perfido & crudeli
hoste victoria potiemur.

In eoq; capite omnib; modis animat ad Bellu' & ha' turcos & mesticas invidias cauendo Potentia ad unicuique horat;

TURCICA V.

I QUANTVM OLIM CHRISTIANIS REGIBVS
& nationibus propria & peculiaris inter se fuit dis-
fensio, tantum nunc demum armorum & animo-
rum in barbaros curæ esset consociatio, non minus
profecto dubia & formidolosa Reipub. ista tempora,
omnium cederent vigilantia, quàm vestrae maiorumque vestro-
rum tot ac tantæ rei contra Turcam gerendæ occasiones olim ces-
serunt negligentia. Vehementiores quippè aculei figuntur in per- 913
ditis, quàm in rebus antè non possessis. Sed cum præterlapsa non
peræquè semper corrigi, quàm facillè queunt repræhendi; cla-
borandum est saltem, vt non tam de iis, quæ præterierunt, mul-
ta verba faciendo, quàm ad ea, quæ nos manent, auertenda mala
vires nostras serio applicando, in rerum & temporum communio-
nem omnia conferamus. Etenim cum ab imis ad media, quàm à
mediis ad summa difficilius veniatur, magnopere certè verendum
est, ne quæ olim Turcica sine aliorum sensu sensim inualuit poten-
tia, nobis quidem tandem omnibus sentientibus, sed haud scio, ne
frustra renitentibus, eò magis inualescat. Quippè vel inualida ro- 113
bustiora facta, ad fastigium efferuntur. Et quisquam dubitabit,
quàm à paruis & obscuris principiis, ad tantam, quantam videmus
amplitudinem & potentiam Turcæ peruenerint? Quæ omnia om-
nium sæculorum memoria, vni Christianorum discordia semper
adscripta sunt & fuerunt. Nam vt Mahometem primum dogmatis
auctorem silentio transeam, Christianarumque gentium & natio-
num discidia illius æui non enumerem, Ottomanorum familia, sub
Andronico Constantinopoleos Cæsare orta, quo demum perue- 113
nerit, obscurum est nemini. Fuit Zichus tenuissimæ conditionis inter
suos homuncio, qui nec locum, neq; focum, neq; denique quod sciam,
patrem habebat certum, cuius Ottomanus filius tum primum ex-
tulerat caput, cum ferè per omnia Christiana regna & prouincias
grauissimi motus & tumultus cierentur. Nam primum quidem in
populosissima omnium prouinciarum Germania, diuturnum illud
extiterat interregnum, quo Rudolphus primus hoc nomine Cæsar
L est de-

*113
Ottomanie Familie
et Potentie origo,*

est declaratus, & in Italia atque Gallia maxima bellorum incendia exarserunt: cum ferè circa eadem illa tempora Clemens V. Pont. Max. ob Italicas factiones, quibus nullum poterat afferre remediũ, sedem suam Roma, sub eodem illo climate existentem, transtulisset Auenionum, & omnia omnibus in locis bellis arserunt ciuilibus, & vel in primis Græciæ quidam Principes inter se diuisi Constantinopolitana vrbe vexanda, & oppugnanda occupabantur. Quo magis Tartarorum in Asia labante dominatu, & Christianorum rebus hic & ibi perturbatis, primo illo Ottomano, vt dictum est, auctore suarum Turcæ virium iecerunt fundamenta; & per viginti annorũ aut circiter spatium vicinos populos eodem duce infestando, confinia sua protulerunt. Vix enim pro re & tempore nouarũ rerum & tumultuum, vel aliquid ab aliquo excitatur, quo minũs ei etiam adsint studia, & ministri. Itaque Ottomano illo, vicinorum suorum domitore tandem mortuo, Orchanes eius filius in gloriæ & imperii hæreditatem successit, & Ioannis Paleologi sorore sibi desponsa, magnisque inuitatus præmiis, in Thraciam transmittens, aduersus Paleologi Socerum, Ioannem Cantacuzenum, & Theodorum filium adductis copiis, tam diu rem duxit; vt Græcis mutuis conflictibus eneruatis, non modò vrbe Callipoli, sed bona Græciæ parte potiretur. Vidisses autem, quàm & subiectorum in Principes suos conspiratio, & Principum in Turcicis auxiliis malè cesserit confisio. Cum enim Græci barbaros in auxilium euocassent, illi quidem confestim accurrerunt, sed vulgari non contenti præda, Callipolim, & vicina Hellepontii oppida, præmii loco sibi seruarũt. Ita demũ confirmatis viribus, & aditu ad Hellepontum præmunito Philippoli, & Andrinopoli potiti sunt, & denique ad ipsum orientis siue Græciæ totius imperiũ, ab iis tandem est peruentum. O egregios hospites, ô expectenda auxilia, in quibus nec hospes, quod aiunt, ab hospite tutus est, nec minũs victi fient, quàm & lugent victores. Cum enim bellorum omnium, tum in bellis perpetua crudelitatis est vicissitudo: iam igitur Orchane ad eum modũ triumphante, & paulò post Amurate eius filio, à Myloschio quodam Mysorum equite, cum in Hunnos expeditiones novas appareret, interfecto, successit eius natus Baiazetus, qui cum Thessaliã, Phocidem, Boëtiam, & Atticam suã effecisset potestatis, & ipsum tandem oppugnatione Byzantium pertentaui. Sed Temerlani per Asiam cursus, (felix né an ferinus magis non facilè dixerim) ex insperato ad fortunã, si quæ est, ludum ludibriumque Ottomanorum eum retraxit, cum ab eodem Temirlane in prælio cap-

ptus,

Defectio Turcici possit

173

Turci vocati in auxilium. Alii partem nebulosam Regni capiunt

ptus, & aureis catenis vinctus, per totā Asiā circumueheretur. Quo
 enim altius ascenderis, eò tū maximè casum timeas grauiorē. Quo
 loco non memorabo, quanta Christianis Ottomanicæ extirpandæ
 stirpis, patre in vincula cōiecto, quasi quædā diuinitus oblata fue-
 rit occasio: si Genuensiu cum Venetis, Hungarorū cū Transyluani-
 cis Saxonibus, & Ioannis Galeaci Mediolanensis Ducis cum Sca-
 ligeris bella nō obstitissent. Verū cū iam iam Ottomanici no-
 minis principes occasuri crederentur; en subitò Græcorum leui-
 tate, vel ipsorummet copiis auctus est vnus, quē his Calēpinū, illis
 Cybelium, Kiriskellebem aliis placuit appellasse. Qui Bulgaros,
 Seruios, & Macedones adeò infestauit, vt ne vicina quidem his
 locis Hungaria potuerit quieuisse. Ignis enim ex proximo facilè in
 aliud inuolat tecto, & in nostrum ex inimico. Præerat tum rebus
 in Hungaria Sigismundus Cæsar, nescio feliciornē maritus, an
 imperator. Qui adeò parum fortunatus fuerat, vt & Boëmicos
 Zisca duce, in se tumultus non potuerit sedauisse. Raro namque
 aduersa, non nisi vel aliorū occurrunt in comitatu. Sed nos his ob-
 missis, ad alia progrediamur. Iam quidem cū Asiaticas, & Euro-
 peas vires, sede Andrinopoli fixa, barbari coniunxissent, Amurates
 eorum dominus Vladislaum Hungarorum, & Polonorum regem
 ad Varnam interfecit. At quo modo & tempore, supputet sanè di-
 cere, cū videlicet Christiani ipsi exercitum Turcicum, ex Asia in
 Europam transportassent; cū plena in Italia, & Germania omnia
 tumultibus fecissent: & cū postremò Latinos & Græcos inter se
 commisissent. Qua ferè etiam tempestate, Thessalonica Venetis
 adempta est, & Sinderouia sub Georgio Peloponesi domino oc-
 cupata; cuius paulo antè filia Turcæ in vxorem ducta, captos nihi-
 lominus vxoris fratres duos Stephanum & Georgium, quod adeò
 certis sagittis arcum tenderent, vt destinatum scopum semper cō-
 fingerent, igne oculis admoto excœcauit. Nullam namque rationē
 sanguinis nec modum in rebus habet tyrannis. Age enim, an fax &
 incendium Græciæ Mahometes, ab Amurathe imperio suffectus,
 cum patre defuncto, Germanis fratribus iugulatis, sui primitias im-
 perii à scelere, & maleficio inauspicatus fuisset, mirabilibus consu-
 tis dolis, Constantinopolim non oppugnauit? Qua trigesimo ab
 oppugnatione die capta, non tantū faciare animum, sed adeò
 etiam ipsos immani crudelitate pascere voluit oculos, & nunc vi-
 ros in partes secari, nunc pueros laniari, nunc matronas & virgi-
 nes ante se iussit stuprari; vsque eò, licèt hæc & similia antea quo-
 que commemorata fuerint, vt cū præ metu & horrore Genuen-

913

Zisca rebellis

Constantinopoli capta
crudelitates nimie

sem coloniam Peram, vltro ipsi oppidani dedissent, eius nihilominus mœnia deiicere, & magno foeminarum puerorumque numero ciues mulctare minimè dubitauerit. Quo eodem penè etiam nunquam audito victoriarum cursu, cum Atheniensium reliquias deditioe accepisset, alterum lumen imperii extruxit Trapezuntū. Imperatori namque inibi capto, ac septem simul filiis cum tyrannicè capita abstulisset, busta eorum insepulta, vix tandem petenti concessit Augustæ. Et mox Mytilenis miserabiliter direptis, constupratis, venditis, trucidatis; nec in Euboëas minori immanitate est usus, oppidoque eorum expugnato, partim excoriari, partim in ignem mitti ciues iussit quàm plurimos. Vt enim alię, sic hæc ferina humani profundendi voluptas sanguinis, in se augetur & distinguitur varietate. Quid dicam, cum altera Genuensi Colonia, antiquitus Theodosia, posterius Capha dicta, violata fide habitatores abduxisset, quàm immaniter Thomam Peloponensi Despotū ac Demetrium Constantinopoli fratres, omni honore ditioneque spoliauit? Et quàm Dynastro ac Tyffo oppidis à militibus eius direptis, foeminis, & pueris stuprandis in turpissimum voluptatum cœno, veluti lutulentus sus fuerit volutatus. Quid quòd & in ipsa demum Italia Hydrunto capta, & toti Neapoleos regno per Aconiatum suum ducem subiectis ignibus, haud scio si quieuisset, nisi mors atrociora molientem, & ad vrbis orbisque imperium anhelantē præoccupauisset. Nihil quippè mēte vastius, exitu vitæ incertius, cursu victoriarū tenerius copiis dissolutus est bellatoris. Quæ omnia, proh dolor, ciuili Christianorū ferenda accepta sunt discordiæ, adscribenda negligentia, furori tribuenda & amentia. Nihil enim Græciæ Cæsaris, cum Constantinopolis à Turcis oppugnari debuisset, apud tot, tantosque tum temporis Europæ reges valuerunt preces: nihil Græcorum legati, & legationes: nihil Pont. Max illius tempestatis cohortationes; cum Germania, duce Alberto Brandenburgico, Achylle Germanico dicto, intestinis seditionibus, Columnensi & Vrsinorum factionibus Italia, & Crucigerorum bello arderet Polonia: & cum postremò per multa Europæ regna & prouincias, sursum ac deorsum omnia miscerentur. Sic vt Baiazetes patrem Mahometem imitatus, & à Sforzia, Mediolanensi instigatus, non multum negotii habuerit, Mettone & Corone Venetis adimendis. Qui idem haud scio, si & militibus pepercisset Rhodiis, nisi diuinum affulsisset lumen, & Ferdinandi Hispaniarum regis Catholici, clarissimi nominis dux Consaluus, Venetis auxilio missus, Turcarum consilia disturbasset. Qui cum demum Venetias

trium-

*Athenes, Trapezuntum**Diripata a Regna urbes
p. Turcas in tyrannide*

triumphator appulisset, & à Repub. splendidissimè fuisset muneratus, gratiis actis, Venetorum militiæ præfectis, omnia rursus munera illa est dilargitus. Magni namque viri non tam præsentis fructus, quàm posteritatis spectant memoriam, laborum & periculorum suorum sempiternam. Ante quod paulò tempus Caroli VIII. Gallorum regis Sforziæ instinctu incidit profectio, & multi Italiæ proceres, Cæsaris Borgiæ crudelem persenserunt dominatû: quo facilius excitî, & à nostrismet principibus animati, Turcæ per Europam sunt perbacchati. Quod tamen diuina iustitia, similes conatus semper vlciscente, cùm alii, tum minimè tulit ipse impune Sforzia, qui arbitrum Italiæ agere videri volens, tandem arbitrium suorum tulit hostium, & decennali carcere fœdo ad mortem vsque scelera expiauit. Turbulenti namque homines, vt plerunque fit, ad turbida & tenebras deturbantur. Quo tamen ipso (vt omnia semel lapsa in peius ruunt) nihilo prouisum meliùs fuit Reip. tametsi enim faces illæ & incendia rerum, Sforzia & Borgia vinculis mancipati fuissent, & Selymus Turca Baiazetem patrem veneno enecasset, semper erat aliquid, quo Christiani reges atque principes inter se committerentur. Vnde illud ad Rauennam inter Gallos victores & Hispanos non incruenta cedentes victoria secutum est prælium, & bellis Christianorum durantibus, Selymus Turca, nescio si non vna eademque æstate Arabes, Ægyptios, Cylices, & Caramannos subiugauit. Quo ipso tantus Christianis omnibus terror erat iniectus; vt ad communia in communem hostem capienda arma, per Europam clamatû sit vniuersam, & quasi ob immensam potentiam, qua indies magis magisque augebatur, Turcis superandis fuerit desperatum. Vt enim in oppugnationibus urbium & mitionû, non priùs obsessi desperauerint, quàm duces, & comitatus amiserint; sic & in tyrannicis istis imperiis, vix nobis suspecta fiunt prius omnia, quàm nulla ampliùs resistere iis queunt auxilia, cû maxima infamia nostræ & euidentissima poena tarditatis: cû interim non modò vtile, sed adeò maximè sit fueritque semper necessarium, hostem ancipiti contentione distractum, & quàm longissimè à nobis, nostrisque sedibus tenere perpetuò segregatum. Multæ enim ærumnæ vicinorû ærumnis longè lateque sæpè dimanant. Vidit hoc, & nō vidit Christianû imperiû, & cùm in multis aliis, tum in Solymano Turca Selymi filio tandem cognouit; qui simul atque pater in viuis esse desiit, eodem, quo & Carolus V. Cæsar imperio auctus, ad Christiana regna & prouincias occupandas animum applicauit, & hanc, de qua continuò nobis est institutus sermo, Hungariam dilacera-

uit. Quam ad rem nullā sanè aliam, ceu quandam segetem & materiam, quàm ipforummet Hungarorum habuit discordiam, qui regum suorum electiones temerè geminabant: nec deerant alibi etiam crudelissimorum bellorum, inter Christianos incendia, quibus Solymanus rerum suarum securior & animosior factus, paulò antè, quàm inter Carolum V. & Franciscum Galliarum regem exoriretur bellū, Rhodū occupauit, & demùm etiam ipsum Ludouicum regem ad Mohacum interfecit. Quem cùm fortè dixisses quieturum, tum ille vel maximè ferox, & sibi suæque felicitari præficiens, Viennam Austriæ urbem, non tam mœnibus, quàm viris munitā fortibus, anni alieno licèt tempore, obstinatissimè oppugnare cepit: à qua tandē reiectus, irritò conatu discessit, & quantum in strenuis urbium defensoribus positum esset, multis suorum desideratis, non obscurè declarauit. Non tam enim muris aut mœnibus, quàm virorum fortium pectoribus propugnacula defenduntur. Plena tum Lutherani dogmatis fuerat Germania; & idem etiam mali, vel in ipsa Pannonia grassabatur. Itaq; dum ob internos motus, ægrè cum infidelibus armis Hungari, otiosis quæstionibus cum fidelibus Germani contendebant, & dum nobiles Hungaros sub iugum suum barbari mittebant; Germani rustici in Evangelicam (si Deo placet) libertatem seipsos asseriebant: & dū Hungari liberos, libros Germani suos contra matrem ecclesiam editostuebantur; Germani denique cogeabant disceptationum gratia conuentus: Hungari omnium miserrimè Turcicos sustinebant iactus: illi denique dogmatis sui confessioni, hi patriæ defensionis incumbabant. Quid igitur ex tam impari & impia colluctatione sit subsequutum, audite obsecro, & mandate id memoriæ, ne similibus exemplis imitandis, non multò exitus referamus latiores. Carolus quidem hoc nomine Cæsar V. haud scio, an post Carolum magnum aliis potentior, vix memorabile contra Turcas aliquid potuit præstitisse. Ferdinandus quoque Romanorum & Hungarorum, Boëmorumque rex, Caroli frater, malum nactus aduersarium, omnes suas tuenda Hungaria exhausit opes, & infinitas contra barbaros, Germanorum obtruiuit legiones. Turca interim non solùm in ipso capite Græciæ, aut Hungariæ, sed tantùm nō in reliquo triumphat Europæ: quē nostrū vult premit, cui quid collibuerit, adimit, nostras omniū sedes concupiscit, nobis extremam ruinam & exitium (nisi Deus prohibuerit) vniuersis machinatur. Fac fuerit superioribus annis, nauali victus prælio. Quid tum postea? Nobis tantùm carinæ, mali, & proræ; illi regna, illi prouinciæ, illi maritimæ oræ cesserunt sub imperium.

Quem

*Propugnacula in fortibus
di ne virorum*

Quē quā̃m Philippū Hispaniarū regē, vnū sibi suāq; potentiã veluti quendā obicē positū reformidet non habet. At & is, cū̃ ætate grauis, tū̃ ipsismet Christianis eū̃ oppugnantibus in Turcā futur⁹ est tandē imbecillis; cū̃ quotus quisq; sit, qui summis & tyrannicis imperiis vel summorū etiā regū potentiã opponi oportere intelligat: & tantū̃ abest, vt aut difficultatibus eius condoleat, aut ad sananda Reip. vulnera manū̃ admoueat; vt hoc etiā eius imperium primo & præcipuo loco euertendū, tū̃ demū̃ Turcicū, si fieri queat, aggrediendū potius arbitretur. O inuidiā! quasi verò, quā̃ ab omni iustitia & humanitate, ratione, cōmodis, necessitate alienū id sit, omnes non intelligant, ac vtinā quidē tardē, sed vereor ne vel ipsa opinione nostra celerius eius rei & consilii nos tædeat atq; pœniteat. Facilius enim summæ auctoritatis & potentiã, in Turcam Principis vires cuniculis est subuertere, quā̃ demū̃ vel apertē nouū aliquē eadē potentia augere. Quamobrē, quid de nobis tandē his distractis partib⁹ & artib⁹ futurū sit, prospiciat scēū quisq; animo: auertat pro viribus clades, quæ impendent; & nullū nobis nocendi finem impositurum hostem, si nos ipsi non imposuerimus nobis, certò sibi polliceatur. Turcæ nomen denotat vastatorem, dogma Christianorum facit prædonem, impotentia animi euersorem, vīus & casus reddunt in dies cautiorem. Nihil barbaris magis proprium & peculiare est, quā̃ perpetuas in Christianis discordias alere, in iis priuata odia & inimicitias, bella ex bellis serere, & vna Christiana gente oppressa, ad alteram opprimendam properare. Nos verò, quasi vltro etiam ipsi barbarorum dicto audientes sumus, bella inter nos gerimus, seditiones & tumultus excitamus, occupamur in dies armis domi, segnes & inermes sumus omninò foris. Cessimus tot regnis & regionibus nostris Turcæ discordes: ne vnū quidem eripuimus ipsi contra eum sociati. Quid nos vel ipsa saluare poterit ampliùs salus, cū̃ ita volentes & videntes ruimus ad interitum? Iam quod sciam, nihil aliud ei deest, ad nos, nostrumque hunc reliquum dominatum euertendum, quā̃ iustum & moderatum in deuictos imperium. Quo si vsus iam pridem fuisset, vt varia, & mobilia multarum gentium nationumque sunt ingenia, plura inter nos deditione, quā̃ armis possedisset. Sed nec nos etiā quid æquū & moderatū sit peræq; omnes scimus: neq; ita à turpissimis quibusq; cupiditatib⁹ liberare nos possum⁹, quo min⁹ saltē vultu, & oratione secus præ nobis feramus, & quòd refugiamus seruitutē. Catholici re & nomine regis potentia mai⁹, Christianorum rebus addicti⁹, dominatu iusti⁹, gubernaculis nihil est moderati⁹. Verū

rūm nos incognita pro cognitīs sæpè apud nos habemus, & falsis auditionibus plus quàm par est commouemur, alienæ potentiæ inuidia, quàm sociorum miseræ magis ducimur misericordia. Noctuarum denique instar non ferimus libenter solem, paulò splendidiore. Temporibus sine omni dubio, quæ vereor ne cito veniant, durioribus, huius diei voce voluntatis meæ teste, istius regis equales aliquandò expetemus. Qui quantum his quadraginta penè continuis annis, nunc ad Zervas, nunc ad Melitam, nunc ad Nautopactum, nunc ad Guletam, cum barbaris confligens, Turcarum restiterit potentiæ, illi opinor nobis longè meliùs recordantur, & damna magis dolent ab eo accepta, quàm nos ponderamus beneficia in Rempub. collocata. Verùm cùm & ille homo sit, & humani à se alienum nihil vnquàm duxerit: & cùm denique rei bene gerendæ occasio semel amissa rarò redierit; quoad tandem per incertos eius, filiiq̃ ipsius valetudinis exitus licuerit, & tempora, rationesq̃ eius tulerint, vita & potentia illius vtàmur: & cui pro præstantibus meritis omnis debetur honos, eum inuidia minimè prosequendum arbitremur. Plena voluptatis & securitatis est res, *ms* potentio- rem bonorum patronum, quàm hostem & insidiatorem libertatis habuisse.

TVRCICA VI.

EMINEM DVBITARE ARBITROR, MVLTQ̃ VIDEM PLURA & GRAUIORA BELLA, quàm quæ à me paulò commemorabantur fuisse, odiis & inimicitiiis Christianorum inter se exercendis. Itaq̃, quàm mirum & incredibile sit etiam alicui, ad tantam rursus amplitudinem & immanitatem Turcas venisse, cùm & quanta à nobis præbita eius rei habuerint exempla, & quanto discordiæ nostræ auxerint eos spiritu intueatur. Nam vt quidam vetera, & obliuione ferè sepulta, silentio transeam, quàm non modò auorum, sed nostra hæc ætas multa immanitatis in ciues suos exempla viderit, quis ignorat? vt adeò barbaræ quæque gentes, vix aliquandò in nos talia patrare ausæ fuissent, aut adeò etiam præ pudore commississent qualia nō in hostes, sed in cōciues nostros, sine omni reuerentia patrata à nobis sunt & fuerunt. Ac ne vetustiora repetam, reuoluamus paulisper animo in quibusdam Italiæ factiosis vrbibus, quæ sub Guelforum & Gibellinorum nomine, nunc Pontificias, nunc partes tuebantur Cæsareas; quàm immaniter in hostes

stes grassatum sit, & quàm tota ferè Italia ciuili sanguine redundarit, cùm ii, qui inimicorum suorum in potestatem veniebant, quidam forcipibus candentibus discerpti, quidam ex domorum fastigiis erutis oculis præcipites acti, pueri verò ipsorum in cunis vagientes occisi, matronis in conspectu ipsorum coniugum ventres: exsecti, & multa alia nefaria, & dictu adeò etiam fœda commissa memorentur. Quippè vt impudici tactus libidinem, sic sanguis fundi ¹³ cœptus, maiorem quotidie elicit crudelitatem. Quod non modò patrum aut auorum nostrorum, sed hoc ipso nostro sæculo facile fuit depræhensum. Etenim triginta plus minùs ab hinc annis, si omnia omnium Europæ regnorum & prouinciarum ciuilia valde inciuilia bella, furoresue potiùs memorem, non tantum dies, sed & ætas ipsa me deficeret. Quis enim ignorat, quæ & quanta vis sacris virginibus, quàm varia & crudelia mortis genera sacerdotibus, quæ & quàm atroces contumeliæ fanis & altari- *crudelitatum genera inter Christianos hunc videri superant* bus sint illatæ? quot & quanti religiosarum familiarum viri, quot Antistites sacri, alii in terram defossi, abstracta cute, clauisque crania transfixi alii, humum ad sepulturam sibi effodere quidam sunt coacti? quoties ex sacerdotum adhuc spirantium ventribus discisis, atque inter ipsa gementium piorum viscera, iniecto hordeo, pabulum equis est propositum? quoties ad altare puluis tormentarius in sacerdotum os ingestus, aut ad bombardæ foramen sufflare iussis, caput est discerptum? quot & quàm illustres Catholici viri, conuiuio primùm ab hæreticis excepti, tandem de turribus & montibus sunt præcipitati? quot prægnantium & viuientium mulierum vteri sunt dissecti, & embriones palpitantes in ignem iniecti aut verubus alligati, & ad focû tosti? Vt tot, tantaque alia, quæ nec in media barbaria patrata fuissent, hoc loco taceantur. Quid? in viuissimè tantùm hæc tam immanis notata est immanitas? imò verò in ipsis quoque mortuis: neque tantùm in gregariis aliquibus, sed in ipsis etiam regibus. Age enim. An Ludouici hoc nomine vndecimi, Galliarum regis (horret referre animus) ossa, quæ iam pridem quiescebant, in vetustissimo & nobilissimo tota Gallia fano, non sunt exhumata? & caput impositum pilo, per multa & varia loca non passim est circumlatum? Quid, quòd ne inanimis *etiam in inanimis* quidè est parsum? & cùm numinis occulta quædam cunctis ingenta sit reuerentia, & vbi prædæ non supererit aliquid spei, vix tantum laboris dederis in inanima vltioni; hoc in istis, in figura hominis immanissimis quibusdam, non dicam religionis hostibus, sed belluis est depræhensum; vt sacrosancta Dei Opt. Max. templa di-

ruerint, euerterint, complanârint. O perfidiam & amentiam execrandam! Nobilis quidem iam pridem facta Moschorum in captiuos est crudelitas: nota Scytharum & Tartarorum immanitas; quos canino propterea lacte lactant matres, vt inde à pueris sint ferociiores, & equorum ac animantium reliquorum uorandis carnibus eos assuefaciant. Quid? An & Turcarum non notata est truculentia, qui nostris excarnificandis pretia redemptionis postulant grandiora? Sed nihil hæc ad nostros hos (si Deo placet) qui se appellant Christianos. Quid ergò mirum etiã sit, cùm tot & tanta immanitatis exempla in conciuēs suos barbari apud nos videant, omnē etiam crudelitatem adhibere in nostros consueuisse? Et tantò quidem fidentiùs nos persequi, quantò inter Christianos discordias & dissensionem maiorem semper & vbique liceat intueri. Magnus enim hosti ad capienda arma est stimulus, vicinus, cum altero non modò animis, sed aliquandò etiam castris ipsis dissociatus. Vnde olim Romani difficiliora bella habuerunt nusquàm, quàm in ipsa Italia, cùm Hetruriam inter se colligatam, & aditu difficilem subiugarent. Quod haud dubiè quoque & barbaris ipsis, contra Christianas gentes & nationes euenisset, si ipsimet quasi ad accipiendū vltro vulnus discordiis suis latera non aperuissent. Faciliùs enim ferire est cum, qui seipsum offert feriendum. Quo etiam est factum, vt non Tartarorum, non Persarum, non Mamalucorum arma remorata Turcas sint, non Aladoli, non Sultani Ægyptii, non Ottomanorum patrum in filios, & filiorum in genitores bella ab instituto retardauerint. Habent, quod aliàs etiam dictum est, viuentibus & videntibus maioribus nostris duo imperia, regna quàm plurima, innumerabiles prouincias, vrbes & munitiones infinitas: ac, quod summū est, habent bene cōpacta & connexa inter se omnia, & in omnibus firma præsidia, exercitatos milites, auri & argenti magnos acervos; vnum, cui cuncta obediunt caput: & tam bello, quàm pace, tam domi quàm foris æmulationis nihil; aut in ordinibus, vt hîc sunt nostris, & in quibus nullus ordo reperitur, distractionem voluntatum. Quo loco non possum non meminisse, quòd Herbersteinum senem, Turcicis, & Moschouiticis legationibus clarum, apud Cardinalem Osium, tum apud Cæsarem Ferdinandum Pii III. Pont. Max. legatum, Viennæ vnà nobiscum assidentem audiui memorantem; cùm eiusdē Ferdinandi legatione apud Solymanum in Budensi expugnatione fungeretur, risisse nimirum Turcam Christianorum principum discordias: & se quidem ipsum Draconi

coni vnus capitis, cum multis caudis; Ferdinandum verò eius dominum, itidem Draconi sed multorum capitum, & vnus caudæ comparauisse. Quo tandem sequeretur, vt Turca ad omnia expeditus concomitantibus eum caudis, & nullo remorante capite profectus, ex animi sui sententia cuncta conficeret. Ferdinandus multis capitibus eum detinentibus, non semper quo vellet perueniret. Sic barbaro & impotenti hosti, re benè feliciterque in Christianos gesta, placuerat adeò iis insultare. Quem enim damnum, eundè & contemptū sæpè videas retulisse. Quæ tamen non propterea refero, vt despondendus, ac non multò etiam propterea magis assumendus sit animus; cùm appareat, quæ, & quàm immensa ob discidia nostra Turca sit fiducia, & quæ his malis remedia, & quàm in tempore requirantur. Quippè quò plures ci- *discordia*
uiles discordiæ, eò & grauiora Reipub. sunt detrimenta. Videre quidem non neminem est, in tanta vt facierum, sic ingeniorum in hominibus varietate, inutiles prorsus conatus iam nostros, & Turcicum Cæsarem mole imperii sui, vt ruat, quàm vt irritari debeat, potiùs expectandum, aut saltem non multò etiam Austriacos reges adiuuandos magis sermonibus vsurpantem. Sed quantum is longè aberret à scopo, quis vnquàm dubitauerit? Nam vt puerile nimis fuerit, flumen quod traiciendum sit, vt defluat, & in mare, aut aliò se exoneret expectasse: sic & Turcicum dominatum, qui nostra partim ignauia, partim dissensione creuit, sine armis & bellicis expeditionibus nostris velle videre corruisse. Sunt enim multæ cogitationes vanæ; sed de barbarorum animi in nos beneuolentia, aut his, quæ iam occuparunt imminuta cupiditate vanissimæ. Iam verò, quod & ad Austriacos spectat reges, vt iisdem temporibus, An non longè dissimilibus artibus, ab Ottomanis aucti sunt & fuerunt? Etenim, vt vel vnum illud Austriacorum regum progenitoris pietatis proferam exemplum, & cui credibile non fuerit, vt flumina ab ortu suo longiùs progressa, latius se fundere: sic nec quidè à præclaris maioribus suis, multum posteros degenerare. Fuit quippè abhinc tercentis & pluribus annis, qui parochiali munere fungens, ad quendam ægrotum, sacrosanctam Eucharistiam pedes deferēbat. cùm interim torrens quidam illis diebus exundauerat, & deferenti periculi nonnihil minabatur. Superuenit tum *83*
Abspurgius Comes, qui vltro parochum equo imposuit, & in alteram ripæ partem delatum, ad ægrotum vsque pedes est comitatus. *Brigedum Austriacæ*
Re (vt fit) vulgata, monacha quædam, illis temporibus sanctimonia vitæ clara, huius tanti viri progeniem nunquàm degenerem fu-
cepi causam
turam,

turam, & magnos honorum cumulos, diuinitus prædixit fortituram. Et quidē non immeritò. Quemadmodum enim in Ottomanis impietatis & crudelitatis, sic in Austriacis regibus religionis & humanitatis exempla semper relucet. Quæ quoniam contentione, quàm per se ipsa magis cognoueris, vnius & alterius familiæ principum inde ab incunabulis ingenia, mores, institutum vitæ, & omnem gubernandi modum & rationem, ex iisque demùm progressus & consecutiones omnium, tum & exitum dominationum, vel tecum ipse facilius recognoscas. Et quid Ottomano primo gentis auctore rapaciùs? quid Orchane immaniùs? quid Amurate vicinis infestius? quid Baiazete alieni appetentius fuit aut esse potuit? quos omnes Mahometes avaritia, Baiazetes perfidia, Selymus infidiis, Solymanus ambitione, Selymus alter temulentia, Amurates inmanitate superauit. Et quis denique negauerit, Ottomanici nominis & seminis regem, qui in suorum sanguine suas non polluisset manus, vix vel vnum aliquandò extitisse? Orchanes quidem Ottomanus filius fratres germanos interemit tres: eius successor vnum: Baiazetes à Temirlano post captus, septem: huius porrò filius Musulmanes occidit vnum, quem rursus Moses eius frater, & hunc Mahometes interfecit. Diceres experiundo contemnere, satietate abiicere, hunc tandem laniatum Ottomanos voluisse. At in hanc vsque diem & quodammodò etiam maior crudelitatis regnat in iis vicissitudo. Mox quippè Mahometis illius filius Amurates dictus, eius filium sustulit: & rursus Mahometes alter, qui cepit Byzantium, Amuratis soboles, quinquennem fratrem interfecit: postremò verò huius filius Baiazetes, qui omnium Ottomanorum fuit doctissimus, & Auerroem in linguam Turcicam vertit, Gemem fratrem Turcia pulsum, & in Italia mortuum, crudelissimè interficere semper est conatus; vt nihil emollire mores, aut mansuetiorem facere illæ potuerint eum literæ. Quippè mali corui malum ouum, vt habet Græcorum verbum, esse consuevit. Sed age, progrediamur. Quid enim? an huius Baiazetis Selymus filius, eundem illum genitorem suum, cuius mortem senis expectare non poterat, veneno non sustulit? & an fratrum filios quinque, germanos verò fratres duos Corcutum & Amuratum non interfecit? Cui cùm vnicus fuisset Solymanus filius, & haberet prorsus fratrem germanum neminem, aliquandiu quidem nescio quàm moderati animi præ se tulit speciem: sed postremò etiam tandem Mustapham filium, & ex eo susceptum nepotem alterum interfici, & illud proclamari iussit: Vnum Deum in cælo, & vnum Solymanum in terris esse colendum

Vitia huius Ottomanorum
fuerunt

Suos occidunt

Crudelitas in Turcis

Excevantur effectum

lendum. Huius denique Selymus filius, qui nostra vixit memoria, an non quinque fratres? & iste Amurates, qui nunc rebus præest, an non totidem interemit? Nihil dico de hoc paucis ante diebus creato Mahometo, quem incredibili crudelitate ferunt in suos grassatum fuisse, & ferè superiores Ottomanos omnes hac in parte superasse. Faciliùs enim sectè scelera, quàm exprimas virtutis vestigia vel minutiora. Iam verò in Austriacorum regum & Cæsarium familia contraria omnia videas, & nulla non optima omnis generis, virtutis & mansuetudinis exempla intueare. Quid namque? An Rudolphus Cæsar Austriacus primus non modò à suorum fundendo abhorruit sanguine, sed in Ottocaro rege Boëmiae hoste, quàm esset mansuetissimus, non declaravit? cùm affinitate sibi devincendum, quàm captivum morte mulctandum potiùs iudicaverit. Quid duo Alberti Austriaci Cæsares? an ut vn^o militari gloria clarus, alter grauitate maximè esset spectatus, non vterque huius mansuetudinis laudem retulit singularem? de quorum altero famâ vulgatum est, quòd cùm rusticum quendam in ponte Pragensi, fœnum curru trahentem habuisset obuium; & ne eum, Cæsar prægrandi naso, proficiscentem impediret, inclamantem audiuiisset; manu naribus admota, & paulò deflectens, ut tutò iter prosegueretur suum, humanissimè compellauit. Quid verò, à quo Austriacorum Cæsarium continuata cœpit successio, Fridericus, quibusdam hoc nomine Cæsar tertius, aliis quartus, an iis omnibus qui eum aliquandò obsessum Viennæ tenuerant, & fame ac inædia diu macerauerant non pepercit? Et huius rursus filius Cæsar Maximilianus primus Brugis ab oppidanis captus, & huius denique nepos Carolus hoc nomine V. Romanorum Imperator, à suis, apud quos natus fuerat, Gandauensibus proditus; an vitam, quam iustissimè eripere poterat, non liberalissimè multis donauit? paucis admodum affectis supplicio, qui prodicionis illius extiterant auctores. Nihil enim pulchrius est, quàm pœnam ad paucos, metum ad omnes pertinere præstitisse. De Ferdinando & Maximiliano patre & filio Cæsariibus non loquar: cùm constet, vel Anachoritam aliquem Ferdinando religiosiorem, vel Maximiliano Cæsare, illū Octauium Imperatorem, qui humani generis deliciæ dicebatur, humaniorem benignioremue non extitisse, ne viuorum laudes, cùm non obscura aliquorum inuidia fortè hic persequamur. Et cùm nemini sit dubium, Austriacos Cæsares exempla virtutum reliquisse plura, quàm in multis philosophorum scholis præcepta illarum tradita sunt selectiora. Qui, ut tantum nouem, & Ottomanici nominis fuerint qua-

*Virtutes Austriacæ
Familie,*

*113
Cæsar nomen rusticis
favere avertit,*

tuordecim, longè quidè latiùs suū protulerunt, & florentiùs reddiderunt, quàm illi imperiū: & quantū barbari continuis rapinis, vi, fraude, immanitate, truculentia; tantum illi laudatissimis artibus, connubiis, affinitatibus, benignitate, clementia, sibi posterisq; suis amplitudinis comparârunt. Quos ego aliis obmissis nō idcirco laudauero; vt mihi per id aliquā eorū velim venari gratiā: quī bono illo cōmuni cōmunibus quod resistūt hostibus sum cōtentus: sed cū barbari hos sibi potissimū proposuerint euertēdos, eorumq; potētiā ad orbis terræ imperiū cupiditati suæ maximè obstat arbitrentur, vt vnius & alterius familiæ ortus & incremēta, tū & progressus, actionesq; omnes & dominationis ratio, hac veluti cōtentione faciliùs cognoscantur. Multis enim modis, sed cōparatione vel in primis res, rerumq; causas, & vel horū felicitatis & potētiæ, vel illorū imbecillitatis & infortunii effectrices magis explores. Infer igitur quo velis oculos, & tam in Turcico imperio regnorū vrbiumq; vastitatē & tyrannidē, quàm in Austriacorum regum Reipub. florem & dignitatē, & imperandi iustitiam ac moderationem animo intueri. An verò dubitaueris nusquā elegantiores ditioresue ciues, præclariora ingenia, florentiora regna, solidiorem libertatis statū, quàm sub Aultriacis reperiri? Aspiciamus Hispanias; an vllō alio, quàm hoc ipso tempore magis aliquando floruerunt? Cū enim duo sint Hispaniarum tempora; vnum illud quo vel ipsa Roma, præstantissimis ducibus, ingeniis, Cæsaribus lætabatur; hoc verò alterum, quo quibus solis cursus, iisdem ferè Hispanicum imperium terminis continetur; repetamus paulò memoria, quàm his cētum annis, non solum Hispaniæ ipsæ diuites factæ sint, sed alias innumerabiles gentes & nationes semper ditârint, cū ex Indiis, & tam obeuntis quàm orientis Solis vltimis, ingens auri & argenti vis in has oras importaretur. Quid verò Italia? an vnquā antea fuit pacatior, quàm sub hoc Philippo Hispaniarum rege, vtramque Siciliam, & Mediolanensem tenente principatum? Cuius rei vel illud vnū fuerit argumentū, quod ædificandarū extruendarūue Neapoliædium, oportuerit cupiditatem hominum latis legibus inhibere, vt commune totius Italiæ taceam beneficium, quæ hoc rege regnante propè iam à quadraginta annis perpetua fruitur pace & tranquillitate. Potentiorum enim auctoritas & reuerentia, imbecillorum est concordia. Quòd si in Belgio est aliquid tumultuum, vt velis nolis, fateare esse plurimum; vereor, ne quod in prouerbiū consuetudinem abiit, turdus sibi ipsi malum cacasse, & ob vicinum Galliæ incendium, illud quoque exortum esse non potius videatur.

*Austriaci p. similia et
virtutes dicuntur
Potentiam,*

*Hispaniarum laude et
dotes,*

tur. Noluerunt quippè Belgæ vicinis Galliarum æumnis erudiri: suo igitur malo, quàm minimè sint bella bella ciuilia, experiuntur. Quæ utinã quidē sopita iam pridē esse potuissent. Hæc quæ iis gerendis profusa est pecunia, eorum optimum regem ad Christiani nominis decus & præsidium Byzantii procul dubio collocasset. Sed & quærelæ ingrata, quando erunt feræ, & huius sæculi seu quædam labes, & macula est, suorum potentiæ & amplitudini inuidere. Quare his obmissis, nos ad nostrum reuertamur curriculum, & quid & Germania tot Imperatoribus Austriaci seminis recta & tecta hætenus habuerit felicitatis, nobiscum ipsi consideremus. Magnum sanè ut Germanorum constantiæ, sic & Austriacorum Cæsarium magnorum in Rempub. meritorum est testimonium; his tercentis annis semel & iterum interruptam successionem, ad eodem illos Austriacos quasi quodam postliminio reuertisse. Etenim, ubi spes ad multos, potestas eligendi ad aliquos, exitus ad vnum in Cæsarū pertinet electionibus; vnus sanguinis multos multū fuerit Cæsares spōte sibi præfecisse. Itaq; & Principis nescio cuius electoris, vox illa est memorabilis, qua cum ipsi imperium delatum potissimum fuisset, solos in Germania Austriæ Archiduces, dignos imperio sibi videri; & alendis falconibus, quam non neminem sustinendis imperii fascibus plura præstare posse, ingenuè fatebatur. Multum autem est regem vel eligi Cæsarem: sed multò fit pluris omnia decora, & præsidia imperatoris habuisse maiestatis. Quo etiam apparuit magis, ut semel de se concitata expectationi Austriaci Cæsares respondissent, vel in his Germaniæ, quæ religionis rebellionisue potiùs gratia excitati fuere motus, quanta moderatio animi, quanta æquitas, quanta in puniendis fontibus lenitas eorum fuerit; ut non magis armatos quidam timuerint, quàm depositis armis coluerint victores. Iam quid ego eorum in subiectos sibi populos fidem, quid misericordiam, quid pecuniis imperadis iustitiã, animique moderationē proferam? Nota est illa Caroli V. Cæsaris apud Hispanos, maximè autē apud Arragonios mansuetudo; à quibus cum aliquid subsidii volebat impetrasse, humili veste tectus, & equulo vectus, Menzonum, ubi ordines cogeantur, ingrediebatur: ad mouendam haud dubiè in multitudine misericordiam, quæ tanto tamque benè merito principi à suis debebatur. Omne enim artificium in rebus est honestū, modò sit finis bonus propositus honestatis. In qua quidē Arragonia, si qua nunc demum in rebelles subsequuta est animaduersio, ne vel ipsorum ad mortem damnatorum confessione victus iustè

113
Caroli V. humilitas bene sine

113

Rebellio perniciosa

iuste id esse factum procul dubio fateare. Omnis enim rebellio, aut dissimulanter ferenda, aut alia quavis arte consiliove auertenda, aut verò quamprimum nec modo apertè, sed & acriter est punienda. Quid Bohemia? quæ quorundam sermonibus à libertate in seruitutem esse redacta, circumfertur. An ducentis ab hinc annis maiora & magis magnifica ædificia in ea erecta sunt, quàm hoc ferè decennio vno, omniū cū admiratione tandem steterunt. Hæc quidē omnia, quòd magnificè ædificant, quòd agros diligenter colunt, quòd tot hortos ad amœnitatem extruunt, quòd possessionum pretia inter ciues mirificè crescunt, maiora argumenta sunt libertatis, quàm alicuius seruitutis. Vt enim rerum copia tædium; sic seruitus elegantiarum omnium generat despiciat. Age & Hungariæ miseræ illi & afflictæ, rebus regionibusque, quoad tempora & opes ferūt, maximè fulciēdis, quot quæso & quāti ab Austriacis nō sunt profusi, & profunduntur thesauri? quæ non auri & argenti vis in illius nobilissimi regni salute, extra etiā ipsius regni auri riuulos non est collocata? vt cū Hungariæ reliquæ maiora quàm Matthiæ regis tēpore habeant vectigalia, multa tamen aureorū nummū cētena millia, vel extra vectigalia sub induciis ea tuenda impenduntur. Et audiui profectò, summum quendam sapientissimumque virum dicentem, si Ferdinandus ad res Hungaricas animum non applicuisset, ditissimum omnium Austriacorum Cæsarū fieri eum potuisse. Quod, quibus nitebatur rationibus ille, qui id aliquandò dixerat, viderit. Neminem interim existimo fore, qui dum Christi Opt. Max. dum Reipub. causa agitur, dum incensus proximus paries, nobis quoque incendium & calamitatem minatur, optimos Principes contra Turcas adiuuandos non dicat oportere: qui non vulneribus moueatur Hungariæ: non precibus & gemitibus Austriæ, non domesticos tumultus sopiendos, & alias aliarum rerum curas & conatus missos faciendos: Turcas verò vel quamprimum longius remouendos non arbitretur. Vera & Catholica est opinio, ex inferno redimi posse neminem: at idem prorsus habere Turcicam videmus seruitutem. Nullum ibi solatium ampliùs miseriæ, nullum doloris alleuamentum, nulla spes supererit recuperandæ libertatis. Videmus, quot & quanta iam regna & prouincias barbari deuorauerint. Nihil verò minùs, quàm vt nostri vnum vel minimum sub iis recuperare potuissent. intrò patent vestigia, nulla retrò, dixit alicubi poëta. Quod vel in Turcia idem experiare, in quam, ceu hiatū quendam terræ, & res & regna demerguntur: & haud scio, si ieiunis succincta canibus Scylla, tantas absorbit,

quantas

Libertas paupertas absolutio potestas diuinitas

non copia sed diuinitas

quātas Christianorum opes, non vnus aut alter Turcicus Imperator, apud quem inter nobilem & ignobilem, inter benè meriti patris & secus filium nullum est discrimen. Omnia eius subiecta sunt libidini, filii & filia è gremio matrum, matres à filiis & filiabus cū imperauerit, abducuntur: nemo suæ rei dici potest dominus: Purpuratorum multorum sæpius nudi & serui conspiciuntur, quā diuites & liberi liberi: & si vel minimū cōgesti peculii apparuerit vestigium, quibus illud amittas, tenduntur insidia, vt adeò in lucro posueris vitam, si licuerit seruauisse. Et tamen hoc Turcicum latrocinium cum Austriacorum regum conferamus imperio; sub hoc religionis expetamus libertatem, si libertas, & non summa potius appellari debet confusio: & deniq; tollerabiliore in media Turcia, quā sub inquisitione Hispanica appellemus seruitutē? O amentiam! ô impium & ingratum nostrum animum! ô confingendis rebus impudentiam singularem! Perinde ac si extra anni Solis-que vias (verbis vt vtar Vergilii) sint Hispania, & vel manibus ipsis (quod aiunt) palpare non liceat, quā sit æquum, quā moderatum, quā bonis legibus & moribus plenum Hispaniarum Catholici regis imperium, quod ab istis (si Deo placet) nouarum rerum, & falsarum auditionum authoribus, nescio cuius crudelitatis insimulatur. Quæ, qua in re, & magistratu sit, breuiter si libuerit percurramus. Nullo quidem loco, re, occasione, tempore, atrocia scelera, atrocibus pœnis coërceri negatur oportere: quod quantò magis impunitas, tantò & peccandi crescit studium: & quod vnus pœna, metus plerunque est permultorum; & vt inter bonos & malos sit differentia, quorum aliis pœnæ debentur, aliis præmia; & vt denique animaduersionis seueritate, tuta sit virtus & innocentia, & suum cuique constet ius & æquitas, sine qua regna, non tam regna quā latrocinia iudicantur, & confusio sequitur rerū, & societatis hominū, negotiorū commertiorumq; omniū perturbatrix. At verò inter alia vel maxima crimina, quæ iure & meritò atrocissimis pœnis vindices, potissima est hæresis, quā isti nihilominus cuperent impunitam: quæ cū in re noceat omnium præstantissima; quid obstat, quo minùs ea, quæ per illā dilapsa fluxerint, graui animaduersione vinciantur? Omnia certè diuina humanaque placita, & patrum conciliorumq; decreta, tum & ratio ipsa, & tot gentium nationumque exempla hæresim docuerunt puniendam. Quid? Deonè violare fidem, quā mulierem viro, fuerit leuius? quod ipsum vbique pœnis coërcetur, & illud alicubi manet impunè. Vndè tot sectæ tam inter se dissectæ

Inquisitio Hispanica optima

*pœna nouissima
mela*

meritis pœniæ

Hæresis punienda

N

sunt

sunt, quot Cerbero capita Poëtæ olim finxerunt. Quid? Qui ciuium concordiam, & Reipub tranquillitatem labefactant; an non pœnis & suppliciis, etiam exquisitissimis digni iudicantur? Pulchrè enim alicubi M. ille Tullius, Non inquit priuatos focos, nec publicas leges, nec libertatis iura chara habere potest, quem discordiæ, quem cædes ciuium, quem bellum ciuile delectat, eumque ex numero hominum eiiciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum puto. Quis autem quàm hæreticus homo id & crebrius & ardentius fecerit, qui suis contionibus & scriptis tanquàm flabellis seditionum, concitat in magistratus populum, gerit in Orthodoxos Vatinianum odium? nunc hanc, nunc illam, in regnis & prouinciis commouet dissensionem & tumultum: & denique non tantum corporibus suorum ciuium, sed animabus adeò interitum machinatur. Quo etiam fiebat, vt non tantum Christiani, verumetiam Æthnici ipsi hæreticos seuerissimè castigauerint, & Athenienses Pythagoram Philosophum vrbe eiecerint, & Socratem condemnauerint, quorum alter Deos, eorumque negauerat opem, alter noua nescio quæ dogmata spargere nitebatur. Non nisi enim certis, nec nisi certa lege vulgo mysteria patefaciēda sunt diuinitatis. Quid Anaxagoras, Anacharsis & alii plurimi, an apud Græcos, Scytas, & Persas vel hoc ipso nomine nō multa passi sunt, & varia tormēta subierunt? Ipse deniq; Plato, quē semper inter alios excipit, & diuinū appellat Cicero, nō vna tantum morte, sed si fieri queat pluribus hæreticos cēsuit extinguedos. Est enim hæresis, tanquā quēdā gangræna vi & ferro eradicanda; quā nō alia de causa punierunt etiā prophani, quàm quod veteri mori & instituto patrio videbatur aduersari. Quid quòd illi iidē hæretici, in quo alios damnant, hoc ipsi faciunt: & quā seueritatē animaduersionis odio habent, eā ipsi in alios exercent impotenter. Quod Geneua & Heidelberga testatur, in quarū altera, à Caluino Seruetum exustum fuisse, alteram suo illi dogmati refragantes aliquos constat eiecisse. Vna enim via est veritatis, & umbra oportet cedat soli, nox diei. Quo minùs mirandū, si Hispaniæ coërceant hæreticos, ne cadē illa, quæ per eos passim excitata sunt incendia, tandē etiā patiantur. Illa verò Hispanica quā vocant inquisitio, quàm multa secum bona attulerit, quis non perspiciat? Nam cum inter Ecclesiæ Dei Opt. Max. signa alia quamplurima, vel illa quoque duo sint illustrissima, gubernandi prudentia & militaris fortitudo, videamus vtrum ab inquisitione Hispanica, quæ Mahometanorum causa instituta primū fuerat, non magis Hispaniæ utroque illo munere & felicitate dotata, quàm ab Augusta-

na con-

Discordiant mala

Viriis notum Lepid

sta Hæreticos

na confessione, Germaniæ orbatae videantur. Harum quidem infinitos penè exercitus contra Turcam, in Hungariam ductos vidimus, victoriam vix vllam alicubi vidimus. Hispani verò, ex quo inquisitio est orta, vtriusque rei vigent & celebrantur gloria, & supremi numinis magistratusque reuerentia, haud scio, si inter tot alias gentes atque nationes amplissimi imperii, non obtinuerint maiestatem. Crescit enim, & quomodo nescit, qui Deum Opt. Max. & eius vices gerentem reueretur magistratum. Quo loco non minùs verum; quàm & facetum nescio quid, vobis non inuitus perensebo, si quemadmodum cœpistis, me attentè audietis. Annis ab hinc pluribus, cùm Roma sub Clemente VII. Pont. Max. capta, militari licentia Hispani grassarentur; Ioannes Caraffa, qui postea Pont. Max. creatus Paulus III. fuit dictus, postq̃ circū vicinis spoliatus domibus, ad suā quoq; aduentare militē cognouisset, sellam sibi afferri, ac prae foribus in pontificalibus vestibus sedere voluit, quem miles conspiciatus, continere se illicò, & ab illa prædandi frænare cœpit libertate. Quem vt eo etiam magis Caraffa cohibuisset, vt erat Hispanicæ linguæ apud Ferdinandum regem, à sacris existens scientissimus, alta voce exclamauit: Sicciné inquit Prædones sancti officii, quod inquisitionis apud Hispanos nomen est, deposuistis reuerentiā; vt nec Antistitum ædibus velitis videri pepercisse, nã ego vos aliquandò facti faciam poenitere? Retulerunt Hispani pedem è vestigio, & quo loci furere alii magis, hoc illi dicto audientes sacerdotis esse minimè dubitârunt. Quo, quid admirabiliùs in milite dixeris? & an non multò Hispani, hac ipsa inquisitione duce, rebus gestis gloriosiores, quàm auctore & adstipulatore Lutheri rustici Germanici continentiores videantur, qui statim à primis eius concionibus, totam concusserant Germaniam eorū animi ferocia? Mihi quidem in illa, quàm isti si Deo placent Spartaci appellant Hispanicam tyrannidem, summa videtur esse lenitas, qua & animi, & corporis facta tecta que conseruatur sanitas. Ista verò Germanorum quæ volunt sentiendi, quam vocant Christianam, à confessione, seu confusione potius Augustana ortum trahens, quò te aliò pertrahet, quàm vt in perpetuum seruias, & qui nō vis ferrè legitimi auctoritatem magistratus, Turcicus tibi imponatur dominatus, & tu tuaque omnia in eo contabescant? Atque tum demùm Christianorum regum inuidere defines potentia, & illud tecum sed vereor nimis serò recognosces, his centum, paulò plus minusue annis Dei Opt. Max. nutu & potestate, Austriacorum regum imperium iustitia magis creuisse, quàm Ottomanorum tyrannide

*Lutheri Dogmate
isto creuerunt*

rannide tercentis augeri potuisse. Omnia enim æqua & moderata, quàm tyrannica imperia & facili^{us} adolescere, & solēt esse diuturniora. Itaq; vt nulli vnquàm familiæ, quod Austriacæ contigit, vt aut orbem terrarum suo circumdederit imperio, aut tot tamque diuersos populos ad verum diuinitatis cultum, & humanitatem perduxerit, ita vicissim Ottomanis hoc maximè proprium præcipuumque fuerat, regnis & prouinciis afferre vastitatem, sic vt mirum etiam non sit, sicuti arctiores regnandi terminos, ita & virtutum exempla, aut nulla, aut certè multò inferiora eos reliquisse. Quod vt planum vobis faciam, Austriacorum & Ottomanorum, ac in his vel vnus Austriaci Philippi Hispaniarum regis potentiam, & gubernandi tam æquitatem, quàm etiam intelligentiam mente collustremus, & quod oculis corporis cernere non possumus, animi intueamur. Sic non modò longè lateque imperandi felicitatem sed etiam iustè sapienterq; regendi populos facultatē, quod illi aliquando Rex diuinitus nobis dari & concedi magis proculdubio optabimus: & quos ex præscriptione diuinæ legis amare debemus, nunquàm odio & inuidia, sed nostros nostræque religionis hostes armis potius persequemur.

In hoc capite Dogmata Ottomanica et diuersa videntur et his multa mala denari, licet Catholicam Religionem uti veram et ea fructus bonos extollet

TURCICA VII.

INTEMPERANS EGO FORTASSE ALICVI VIDEAR, qui duorum maximorum, potentissimorumque orbis terræ principum, Philippi II. Hispaniarum regis Catholici, & Mahometis Turcarū tyranni, talis ac tanti imperii, inter se conferendam mihi proposuerim maiestatem. Quorum vt consilia, sic & vires vestigaliaque omnia, cū scitu non peræquē sint facilia, mirabitur non nemo, me hac in parte præ cæteris, tantum mihi sumere voluisse libertatis. Sed tantò quidem mihi venia danda magis, quāto grauior necessitas incumbit nostræ & hostilis ostendendæ potentiae, hac tam opportuna oblata occasione & facultate dicendi. Multarum quippè rerum ignoratio est perniciofa, sed nostræ & hostilis potentiae perniciosissima, & quisquàm dubitabit, eo in errore multos esse versatos, Turcam superari non posse, vt aliquandò crediderint, nisi ab omnibus omnium nominum Christianis regibus & Principibus animis & viribus in eum sociatis. Quid quàm rationi contrarium, & ab omni veritate alienum sit semperque fuerit, quis non

nō intelligit? cū vel adeò eius rei & victorię in Turcā exēpla plura & recētiora habeam⁹. Ac ne lōgè abeā, quis nescit vnus Philippus Hispaniarū rex Catholicus, vel antequā adhuc Lusitanię regno, & Orientalibus auctus fuisset Indiis, in Belgio verò, & alibi magnis difficultatibus implicatus, quoties & quantopere de Turcis triumphauerit? Cui eiusque posteris, quid etiamnum factu idem sit incredibile, si ab aliis, qui eius felicitati inuidēt, non distineretur, quandoquidem post homines natos amplissimo imperio, & haud scio an multo, quam Turcicum dici potest, ampliore potiatur? Et enim, vt Turcicas primū vires potentiamque expendamus, demū ad ea etiam omnia, quę Rex Hispaniarum possidet, examinanda veniamus; nemini sanè futurum est dubium, vt gemmam gēma, cursum cursu, sic magnorū Principū opes opib⁹, & amplitudine superari. Magnus haud dubiè & exaggeratus Turcicus est, & videri potest dominatus, vtpote qui non vnum, aut alterū, sed plura perpetua continuatione regna, & in latissima orbis terrę parte Asia, vetustissimi sedem imperii possidet Assyriam, & vtramque Armeniam, Mediam, Ciliciam, Cappadociam, Mesopotamiam, & in his nobilissima duo emporia, Cayrum & Alexandriam, in Africa, Atylum pyratarum, Alligerium, & Trypolim, in Europa, de qua Deos etiam ipsos certasse inter se Poëtę fabulantur, Græciam, & nobilissimi regni Hungarici partem haud postremam. Cuius potiundi spe & cupiditate, Ottomanici nominis Turcorum reges tanta cupiditate semper arserunt; vt aliquandò Solymanus, quod Imbraimi purpurati sui suasu, Ioanni Sepusio Hungarię regi Budam semel & iterum à se captam reddiderit, pœnitentia facti ductus, & furore accensus, eundem Imbraimum interfecerit. Sunt enim multa regna pulchra, sed Gallicum & Hungaricum in Europa pulcherrimum. Quod præ Gallico etiam diues auri, aureum pomum vulgò fuit appellatum, adeoque Turcis venit optatum, vt cū aliquandò Buda capta, sumptuosissimaque regis Matthiæ bibliotheca direpta, Turcæ triumphassent, publicæ lætitię signo edendo illustris quidam Turca, eques, in Danubium vtrò se præcipitauerit. Quasi iam eò, quò maximè desiderabant, peruentum fuisset, nec vatū suorum oraculis progredi vltius potuissent. Quæ vtinam quidem oracula, quā illa sint veriora, quibus ad Coloniam Agrippinam, triū Magorum sepultura nobilem Turcam profligandū nescio quis olim prædixerat. Amissa enim nō peræq; tantū, quantū adhuc nos metu sollicitudineq; distinet amittenda. Sed ad propositum reuertamur. Nam si præter regna ipsas etiam regnorum opes,

Turcorum Dominia lata

Gallia Hungaria pulcherrima

*Vestigalia Turcica
cum Imperatoris
Rebus Imperatoris*

& vestigalia Turcica consideres, nec ista quidem omnia, magna ex parte incredibilia sunt vestigatu, cum ex Asia, non plura, quam quindicies cetera, ex Aegypto & Arabia paulo plus, ex auri & argenti uulis totidem, ex portoriis duodecies, ab eorum morte, qui steriles emoriuntur, quadringenta, ex Cancellariae quaestu totidem, ex diuersarum prouinciarum tributis bina aureum nummum centena circiter millia, Turcicus habeat Imperator. Ex quibus tamen cunctis prouentibus aulae militumque stipendiis persolutis, vix vigesies centena aureum nummum millia eidem superfuerint, adeo aris & fidei minus passim & ubique reperitur, quam speratur. In tyrannide enim oculi & loculi maxime occultantur. Non tamen exactio- nes extraordinarias, non nouas nouorum prouentuum inuen- tiones, non alia eius generis hoc loco posuero, quae haud du- biè vestigalia illa Turcica faciunt maiora, & quibus alii princi- pes egent, Turca ditescit vnus, bellis ipsis indies auctiora. Sella enim vilis iumentis dorso semel iniecta, & tributa Turcica gentibus & nationibus seruis imposita, raro leuantur. Quantum verò ad Turcicos milites & terra marique spectat eorum copiam, minora certè sunt cuncta, quam vt vinci non posse videantur. Etenim cum centum ab hinc annis vix totidem triremes Turca habuerit, ex quibus postea praedando est auctus, Naupactana Turcarum clade ferè omnes perierunt, sic vt maxime gloriatur, pari quanta est Christianorum omnium, ac in his vel maxime regis Catholici classe & classariis non potiat, ab illaque tam memorabili Naupactana Christianorum de Turcis victoria, & Praefectis & rebus omnibus, quae ad mariti- mum spectant imperium, sensim destituatur. Omnes enim aduersae pugnae, sed nauales in primis constant immenso. Restat ergo ter- restris illa vna, quanquam etiam potissima Turcica excutienda nobis militia, quae equitatu & praetorianis continetur. Quorum Praetorianorum numerus vt maior dimidio, quam aliorum Caesarum temporibus appareat, illud quidem rursus habet incommodi, quod admodum paucis & exercitatis latatur veteranis: & eò iam tandem est denentum, vt quinquaginta aureis nummis numeratis, vel vilis & ignauus quisque praetorianis annumeretur. Omnes enim res à summo semel motae, magno motu ad ima decurrunt. Quo ipso & imperio & omnis generis militiae Turcicae; & eius qua bella constant, famae, multum auctoritatis ademptum esse, quis ignorat? Senes enim victoriis factos, in acie stantes non iniuria metuas, Rudes & ad- lescentulos floccipendas. Videamus verò equitatum, qui & ipse ducentis licet circiter (vt illi volunt) equitum constet millibus, an cuipiam

cuipiã alteri, quàm illi fuerit simillimus, de quo C. Cæsar aliquando veni, vidi, vici loquebatur? Qui cùm ex Asia sole tostus & exanguis venit, an tu mihi eũ Europæis conferas? Et Europæos Turcicos omnes, Hungaricis militibus æquiparandos arbitrere? Nõ facies opinor, ac & illos quidẽ Hungaricos paucissimos iam superesse velis nolis fateare. Qui, tantum abest, vt Christianis præferendi, vt ne adedò etiam videantur comparandi, cùm non pro aliqua vera & solida libertate, sed paulò pro splèdidiorè dimicent seruitute; & eminùs quàm cominùs, structis insidiis, quàm apertis præliis, fidenter, quàm scienter magis congregiantur; & interim non sitim, non famem, non frigora, non auræ patiantur intemperiem; non tàm denique arte aut virtute, quàm casu aut multitudine tandem peruincant, & illum dominatũ suum constabiliant, in quo plena metus, iniuriarum & suspicionum sunt omnia, prona ad faciles motus & seditiones excitandas. Tamdiu namque tyrannis durat, ~~quandiu aliquo & nec opinato concussa motu non dissoluitur.~~ Vt enim in humanis corporibus, si sanitas & integra adsit valetudo, membrorum vitia facilè occultaueris, sin secus singulæ quæq; partes affectæ suo loco respondent; ita si quod in barbarorũ fortunas incendium conflatum aut intentatum periculum illis fuerit, erumpent occultata diu vitia: nec solùm virtute nostrorũ qua ipsi egent, verùm etiã domesticis malis, quibus referti sunt collabentur. At verò Philippi secundi Catholici Hispaniarum regis iustum & moderatum imperium, vires, exercitus, vectigalia, amplitudinem, duces, & militiam omnem rursus consideremus. Enimuerò dubitabimus à primo ad hunc Philippum Austriacum alterum Hispaniarum regem, Hispanis centum annorum spatio virium, quàm Turcis sub Ottomanis tercentis plus accreuisse? Quod non vlli alteri rei, quàm Dei Opt. Max. adscripseris prouidentia, & ipsorum regum partim in gubernando artium omnium arti, partim verò etiam æquitati. Quod enim de Atlantis humeris cælo subditis fingunt poëtæ, hoc de Hispaniarum regis rectiùs dixeris gubernaculis, quibus tot ac tantæ tamque disiunctæ prouinciæ quoad eius fieri potest hætenus sustentur. Nam vt ad rem propiùs veniam. Habet Hispaniarum REX amplissimum florentissimũque imperium, tot nobilissimis & ditissimis regnis, tot ingeniosissimis populis, bellicosissimis fortissimisque gentibus, munitissimis vrbibus, opportunissimis portibus, immensissimis opibus auctum & stabilitum, quod complura in ipsis tantum Hispaniis regna, in Italia vltra & citra fretum, duo, & quòd aliquibus præstiterit regnis Mediolani

conti-

*Hispaniarum Regis
virtutis fortitudo*

continet principatum. Regnum itidem possidet Sardinia, & insulas Maiorica & Minorica duas, & ultra fretum Herculeum, (quæ vulgo dicuntur) insulas fortunatas, & quod denique multis simul iunctis præstiterit regnis longissimos, & omnis generis diuitiarum feracissimos tractus Orientalium & Occidentalium Indiarum. Qui per vnam illam Hispalensem nauigationem, ut Vlixponensem & alias taceam, à Betica sub Ferdinando rege Catholico capta, ad eius motus postremos (quod nimirum temporis spatium octoginta circiter annos continet) infinitas aureum nummum myriades in orbem terrarum effuderunt. O beatum Ferdinande te, Rex olim Catholice, qui primo illo Indiano, non Tolosano auro, vasis sacris conflatis, orbis terræ templo ditissimo munus obtulisti Toletano. Hæ nimirum tuæ quas sacraſti Deo primitiæ, tantam in Indiis auri & argenti nunc pariunt vbertatē. Quibus Hispaniæ potitæ grati sui erga Deum Opt. Max. animi testificandæ causa religionis Catholicæ lucē quouis auro cariorē in illas oras intulerunt, tot gentes & nationes ad vnius veri Dei cultum pietatemque perduxerunt, Hispanici imperii terminos protulerunt; ut mirum non sit vel priscis illis temporibus sacris literis laudatas Hispanias fuisse, & Romanos orbis terræ dominos iis partis exultasse. Quemadmodum namque in herbis, hominumque ingeniis; sic & in quibusque principatibus atque imperiis, multo ante herbescentem & magnæ felicitatis prænunciam videas viriditatem. Ut igitur aliquando Afris ferè tota Hispania cesserit, iam pridem omnibus ferè Africæ oris, cum nonnullis insulis quas Oceanus alluit, vicissim potiuntur. Nec non & insula Zaccatora in sinu Persico & Ormucio altera, cum pluribus in Arabia & Perside portubus, & prope Indum insula Dio appellata. Qui iidem Hispani cis Gangem, propemodumque maritimas vrbes & insulas vniuersas, & inde in aurea Chersoneso præclarissimum regnum, & in conspectu innumerabiles Insulas suorum gubernaculorum ambitu complectuntur. Ac denique in inferiori Germania ipsa, ut nunc lacera & afflicta videatur, decem & septem habet prouincias, in quibus aliquot centena urbium, magnus numerus munitio-
rum, insignis varietas mercium & diuitiarum passim spectatur; adeo, ut vel solæ illæ merces, quæ indigenitalium Belgicæ constabant industria, nonagies olim florente Belgio aureum nummum millibus æstimatæ, & Carolo V. Cæsari in vna Antuerpia vigesies centena aureum nummum millia, quadam belli necessitate mutuò data vna die fuerint. Quo ipso nomine immensam Belgii vim opum & pecuniarum fuisse, facile est colligere. Nulla enim
magis

magis alia re, quàm ciuibus reges abūdant opulentis. Quo magis, si vel imperii fines, vel ditissimos ipsius ciues, vel deniq; amplissima spectes vectigalia, multo nè dicā dimidio Turcicis prouētus maiores regis Hispaniarū dicuntur. Qui eò etiā futuri sunt diuturniores; quò nō veluti quibusdā cisternis, cælo delapsos imbres cōtinētib; sed ex aquæ viuæ fontibus profluunt perēnibus, ex auri argētiq; riuiulis, quos immensi tractus Indiarū, & Americæ suppeditare cōsueuerunt. Cū enim omniū aliorū propemodū principum, maiori ex parte portoriis & contributionibus constent vectigalia, hæc belli tempore cessant proculdubiò ingruente, nec aliundè merces importantur, nec sine metu & suspitione pecuniæ imperantur. Interim immensæ illæ regis Hispaniarum diuitiæ, quæ, vt dixi, non cisternis aliquibus, sed aquæ viuæ fontibus constant perennibus, perpetuò efflorescent; & quantò mundus vltiorem habiturus est terminum, tantò maiorem ex cauernis terræ pecuniarum cumulum orbi terræ credibile fuerit eum largiturū. Quod vel in vna illa Hispaleñ vrbe Hispanicę aulę inter alias altrice facilè videas, ad quā tot tantæq; & tā immensa auri & argenti copia onustæ naues sæpè appellunt. Quibus vtinā tantū ad proterendas barbarorū vires optimo regi vtī semper liceret. Non mea quidē sentētia desiderari in se aliquid, quod ad publicā defensionē spectat, haud dubiè pateretur. Cuius amplitudini atque potentiæ vel illud quoque accessit commodi, quòd quemadmodum veteres dixerunt, Græcis non barbaris, liberis non seruis, hominibus imperat, non animantibus, quo aliquandò nomine regem Galliarum & Cæsarem regum vulgus appellabat; & licèt immensas profundat aut potiùs locet in defensione Reipub. pecunias; nunquàm tamen ob tam opulentos ciues & mercatores suos necessaria destituitur pecunia, & tam classes & classiarios, quàm legiones & exercitus alit immensos; & quantumvis numero minorem militem Turca habet exercitatioem, & ex tyronibus collectum & veteranis intermixtum, triduo vt ita dicam efficit veteranum; vt taceam belli duces & præfectos eius excellentissimos; vt præteream præmia ab eo amplissima virtuti proposita, quæ sine vllō vel minimo rerum suarum detrimento potest, & solet benè de se meritis & merentibus liberalissimè largiri; vt tot regnorum proreges eius fileam, qui ferè maiori quàm rex ipse splendore magnificentiaque in prouinciis vtuntur, Indiarum, Neapoleos, Belgicum, Siculum & Mediolanensem; & vt denique non percenseam ea, quæ ad augenda adhuc ipsius regis vectigalia possunt passim reperiri, citra omnem vt ita dicam conscientiæ scrupulum, & popu-

*Regis Hispaniarum
Vectigalia Turcicis
maiora.*

pulorum iniuriam, ~~quæ duo imperandis pecuniis sciscendisque tributis maxime considerantur.~~ Iniquum quippè fuerit, vt nimium lambendo sanguinem, sic imperando sæpius tributo viuendi populis exfugere facultatem. Cui autem erit dubium (vt vnâ tantum in multis rem exempli causa afferam) ab Hispaniarum rege magno id empturos Indianos, ~~vt defunctis parentibus sine proregis eius assensu adeant hæreditatem?~~ Quod non adimendi iis patrimonii causa, sed maioris auctoritatis regiæ fit gratia, & coërcendæ in multitudine, quæ cum opibus in iuuetute crescit insolentiæ, vel immoderationis alicuius libertatis. Plus enim ~~semper~~ metus, quàm beneficii potest memoria gentibus & nationibus gubernandis. Atque vel ab hoc quidem exemplo vno, non secus ac leonem, ab vngue leonino plura etiam reperiri eiusdem generis posse quis non intelligat. Multò enim est difficilius quærere regiones, quàm quæfitis imponere exactiones. Venio iam ad alia etiam, tam animi, quàm potentiæ Hispaniarum regis Catholici non obscura argumenta vulgò probata. Quis enim nescit his ferè continuis quadraginta annis acceptis à patre Bruxellis gubernaculis, quanta terra mariq; bella, clades, naufragia sit perpeffus. Quibus perpetiendis, haud scio si non tantum vnus, sed vix aliquot Cæsares Turcici sufficissent. Multi enim canes vel ipsum leonem, & hostes conficiunt bellatorem. Ac primùm quidem reminiscendo recordemur, quanta illa clades fuerat, cum ad insulam vulgò dictam Zerbam, duce Darhute Turcico, classis ipsius est submersa, & nobilissimi quique Hispanici præfecti captiui ducti sunt Constantino-
Polony
polim, nec nisi biennio post à Strascho Polono Turcico Aulico Francforti, cum Maximilianus Cæsar inauguraretur, eius Augustæ donati, & libertati restituti. Quid ego Betticæ grauissimos, qui non nisi magna hominum & pecuniarum iactura sedari potuerunt motus, quid Guletam à Turcis captam, quid posterius in littore Britannico classem Hispanicâ disiectâ, quid Lusitaniâ ab hostibus defensam sub eo cōmemorē? vt interim alias difficultates, sumptus & naufragia ipsius præteream, vt nihil eorum referam, quòd acceptis statim à patre gubernaculis difficillima bella plura confecerit: in Belgio locis opinor tribus, in Italia duobus, videlicet in regno Neapolitano, ad Trontum in Ducatu Mediolanensi, & Pedemontana regione ad Alexandriam, in Belgio ad Theomuillam, Greuelingam & sanctum Quintinum. Quo loci memorabili relata die Bartholomæo sacro de Gallis victoria, templum omniū sumptuosissimum in Hispaniis ædificare coepit, & admirabili opere tandem extruxit.

Quibus

quibus tamen sumptibus faciundis, & bellis bellorúq; difficultatib; subeundis omnibus, non dicā tabulæ ex hoc & illo naufragio collectæ, sed proræ & puppes quod aiunt stant erectæ, si eū nō impedierimus, cū cōmuni hoste pro nobis ad cōfligendū præparatæ. Nihil infregit ipsius animū nūc hæc, nūc illa accepta calamitas, nihil tot infesti casus, nihil hostiū insultus, nihil inuidorū calumniæ & morsus, à glorioso instituto retardârunt. Quin adeò vt discussis nubib; serenitas diē, sic summi regis, aduersi in tāta amplitudine casus animū faciunt illustriorē. Qui adeò vel de hoc etiā ipso, quē metuimus, hoste tantas victorias retulit; vt egregia cladiū patre iā in Hispanias abitū maturâte, (vt ita dicā) facta sit retaliatio. Age enim, an ab annis quadraginta, Cziapin⁹ Vitellius ei⁹ militū præfē⁹ exigua manu ad quendā Hetruriæ dictū portū Herculeū aliquot Turcarū millia nō profligauit? Quid verò Melitēsis à Turcis obsidio? parumnē testata est excelsum quendam huius regis animum, & curam cogitationemque de rebus communibus singularem? Quo etiam ipso loco Turca inferiorem illi esse se, & milites suos non æquē ac ipsius exercitatos habuisse fecit testatum. Vt enim saxum saxo allisum ignem, sic militia militiæ opposita, quantum quæque valeat, elicit veritatem. Quandoquidem non oppugnandarum arcium scientia, non animi robur, non consilium, non castris loci eligendi, non cuniculorum ducendorum, non scienter irruptionum aggrediendarum Turcis constiterit ratio aut obseruatio; sed confusa & trepidationis plena fuerint iis omnia, cū non obscuro barbarorum à Christianis contemptu, posteaquam Garzia Toletano regis Hispaniarum classis præfecto aduentante, non exploratores fidos, non portus bene custoditos habuissent, sui que Drahutis morte, & multorum millium Turcarum interitu, Christianorum illustrassent victoriam; sic vt denique vltra vigesies centena aureūm nummūm millia expensa, & omnem opinionem fortitudinis sui exercitus Turcæ amiserint; & rex rursus Catholicus quadringentis tantūm millibus, & commeatu aliquo perduto eam recuperauerit. *Rarò* enim de victoria certatur, vt ea parta, non simul etiam multum victor acquirat auctoritatis. Betticos hoc eodem auctore rege, sedatos non commemoro motus, neque ad Naupaetum de Turcis relatum memoro triumphum, vbi nostrorum etiam aliqua hostium quidem plurima millia perierunt. Cedat huic vni Christianorum victoriæ Themistocleum cum Persis prælium: cedat Augusti cum Antonio ad Actium promontorium: cedat Genuensium contra Alphonsū regem olim Arragonum. Nec tam aut pugna omnes æ-

qualē eū hac vna partē glorię petant, aut alii reges huic pacis inter arma domino rebus gestis se conferant. Plura ille in penetralibus ædium suo imperio & auspiciis gessit, quàm alii in campis tentarunt. Plura in effectū deduxit, quàm cogitarunt, ac & nunc quidem, vt adeò immensos eius thesauros, exorbuisse Belgium videtur, non propterea aut vires in barbaros amisisse, aut animum putetur despondisse. In corpore licet languido integer adhuc ipsius est animus: & effigie atq; nomine referens patrē optimæ spei filius, non solum in hæreditatē, verum etiam in virtutem paternam creditur successurus. Vnā auct videre in Christianis concordiam, & qua nobis exitium afferimus omnes, minorem ergā ipsum inuidentiam. Quæ, in quantas coniecerit nos angustias, facile est cognoscere. Modicus & obscurus Turca annis ab hinc tercentis fuerat, non Asia, non Africa, non Europa Turcarum nomen audiebat. Iam verò, proh dolor, tam mali nominis, & ominis re perfonant passim omnia, & vereor ne adhuc plura fiant Turcis peruia, ad commune periculum nobis conflagrandum. Quod hostium institutum nostra ipsorum adiuuat æmulatio, opitulatur pro re & tempore contra nosmet ipsos legatio; qui vt alteri eruamus oculū, vel ipsi vtroq; priuari minimè dubitamus. O amentiam! Equidem non multò patriarchis Bizantinis video esse nos dissimiles, qui vnus in alterum liuore, tota Græcia maximum amiserunt magistratum. Etenim cū à Mahomete Turca vrbs illa fuisset capta, diffugientibus vt sit omnibus, quinque millibus aureū nummūm proposito stipendio, reuocatus fuerat Constantinopolim Patriarcha, vt vel eo ipso habitatoribus vacua, quod in illa immanitate accidere fuit necesse, non cerneretur. Quare cū primus ille, qui fugam dederat, reuersus fuisset, tanta quidem aliorum Græcorum mox contra eū excitata est æmulatio, vt alii atque alii minori quàm ipse stipendio munus illud obituros se, apud Cæsarem profiterentur. Quod cū Cæsar non illibenter audiuiisset, & nunc hunc, nunc illum mutauisset; peruentum est eò, vt tandem non modò Græci, sed & Hebræi numerata purpuratis pecunia, & multò minori quàm antecessores stipendio Cæsaris contenti, eo munere potirentur, spoliataque eo magistratu restaret Græcia, qui alias maximus in ea habebatur. Quod, ne & nobis ob perpetuas æmulationes accidat, verendum est. Tam diu enim hac inuidia inter nos certabimus, & barbaro hosti fidem & operam nostram contra Christianos socios nostros venditabimus; quoā tandem ipse nunc hoc nunc illo membro labefactato totum corpus Reipub. prosterнат & con-

*Iudei Constantinopolim
tam nunc ingressi;*

& conculcet. Præceptum enim est ambitio: & qui illi indulgent, facile præcipitantur. Et erit, qui aliqua maiori terra marique molitione bellum contra Christianos apparante Turca, quàm hic vnus rex Catholicus possit ei resistere? hoc enim uerò præstiterint illi, qui collatam Turcicæ potentiam habent nullam, auctoritatem apud barbaros perexiguam, famam rerum gestarum obscuram, conscientiam fauciam, voluntatem perditam, mentem distractam, vicinitatem apud se suspectam, & potentissimorum Christianorum principum felicitatem odiosam. O quàm peruersè non tam quidē esse, quàm tantummodò Christiani volunt quidam nuncupari, & vnus regis re & nomine Catholici euersam, quàm Turcicam auersam libentiùs viderent potentiā! quasi, quæ per quadraginta annos vim innocenti attulerit nemini, ob ea nunc demùm in principis decrepita ætate alicui sit metuendū. Quid aliud tot tantisq; rebus ab eo gestis, tot thesauris in Christi gloria & populorū salute collocatis, tot magnificentissimis tēplis & xenodochiis erectis, tot sumptibus in pauperes factis, tot regalis munificentiae exēplis editis, quàm summa pietas, summa iustitia, summa religio potuit in eo animaduerti? Hic hic est ille, qui in Palestina ad Christi Opt. Max. sepulchrū illud gloriosum, qui in monte Sinai, S. Catharinæ alterū, passim in Hispaniis, Indiis, Italia, Belgio, monasteria alit quàm plurima, qui aliquot Metropolitanas & Cathedrales Ecclesias scholis, Academicis in Indiis erigit: qui religiosos & doctos viros in variis orbis terrarū regionibus sustentat: qui Orthodoxā religionē, qui cultū diuinū propagat & exornat: qui deniq; in eo totū se, cogitationesq; defigit suas; vt Christi gloriæ & saluti Reipub. semper & vbique & potissimū consulatur. Vtinā tantū id cōsiderent, vt par fuerit, boni; & ne obstant, amoueantur mali, & quoādiu diutiùs per incertos valetudinis tanti regis exitus licuerit, in barbarorū pernitiē opibus & amplitudine eius vtamur. *Magna pars felicitatis est, felicitatē cum se offert cognouisse.* Callidus Turca est hostis: simul iunctos & potentes aggreditur nunquā: disgregatos & bellando inter se debiliores factos nunc hunc hodie, nunc illū euertet postridie, & omnes tandē postremò subiugabit. Ferunt Mahometo Turcæ, qui Constantinopolim ceperat, vt tribus simul in locis bellū cōtra Christianos denuò ordiretur, fuisse aliquādò aliquos auctores. At ille lōgo extēso textili stragulo, pomoq; in ei⁹ mediū proiecto, vt pro se quisq; vt vellet, stragulo nō cōscēso illud auferret postulauit. Quod quoniā facere potuerat nemo, priusq; illud stragulū in nodū circūplicaretur, tū ille ad suos conuersus, hoc eodem inquit modo & nō alio ad

*Hispania Regis gloria
vera*

Substantia dulcis

Turcarū Artes.

Christianos & ego sensim perueniā respondit. Quo magis cōtra has barbarorū artes diuinitūs datæ & oblatae huius tanti regis grati simus potentia, in omnia momenta belli cōtra Turcas gerendi intenti, Christi iniuriarū vindicandarū cupidi, nostrarū obliuiosi, & animis ac viribus perpetuò simus cōiugati. Nihil nobis sit prius aut antiquiūs, quā hoc rege nō modò viuente, sed ōnia sua vltro nobis offerēte, terra mariq; hostē aggredi immanissimū, tueri domicilia ciuiū, consulere dignitati Principū, Christianarū securitati prospicere gentium, & nos, nostraq; omnia calamitate prohibere. Habet ille, quæ nunc eū ad hoc bellū extimulent, Colchi & Propontidis regna, quorū memoria vellus gestat aureū, titulus Hierosolymitani regni, quē ille inter suos alios adnumerat, Pontū à suis olim possessum meminit, & Iberiā à sui nominis gente cōditā recordatur. Nos verò, ne eum impediamus, ne gloriosis eius conatibus obstemus, ne implicatū vrgeamus; hoc à nobis auita religio, hoc vna illa, præter quā non est alia, requirit religionis castimonia: hoc hostium, qui eā perditam volunt, admonet audacia: hoc omnium antiquissima parens desiderat patria: hoc Europa lacera & afflicta, hoc maiorum nostrorum sepulchra, hoc nunquam violanda ossa, hoc vrbium & templorum ornamenta, hoc aræ, hoc martyrum desiderant reliquæ; vt pro se quisque sibi & proximo, non hosti faueat barbaro, & regis Catholici, non tyranni auctam cupiat felicitatē. Qui & ipse quidem optimè de Repub. meritus est semper, & longa serie suos maiores multis præclarissimis meritis, præ aliis numerat præstantiores, ipsum denique filium suum se suaque omnia in communionem temporum nobis offert, & nihil aliud quā commodā & salutem nostram concupiscit; tantū vt huius beneuolentiæ ergā nos grati ipsius simus, occasionem rei benè gerendæ maturè agnoscamus, vicina pericula collustremus animo, votis & desideriis gentium, quæ Turcis seruiunt, satisficiamus, Reipub. postremò laborantis obtestationem, posteritatis iudicia, conscientiam intimæ voluntatis nostræ, minimè aspernemur.

TVRCICA VIII.

I QVANTA ET QVAM CVNCTIS INFESTA COMMUNIVM hostium nobis est vicinitas, notum ferè omnibus & exploratum dubitarem; plura apud vos verba facerem, & vel apud inuitos impetrarē, quod non modò ad ordinem, sed hominum omnium salutem

ludem & incolumitatem pertineret. Sed ita se profectò habet, semperque habuit, vix in Europa alicuius sic peregrinari aures, vt quæ hostilitatis nostræ cum Turcis sit ratio; & vicinitatis proportio, penitiùs non introspiciat, & secum ipse tacitus non recognoscat. Quis enim est qui dubitet, vt à regina Prouinciarû omnium ordiar Italia, quàm vicinus & infestus, multis eius vrbibus, Prouinciis, & regnis Turca sit factus? cùm Tunetanum regnum à Sicilia, Epirum & Macedoniam ab Apuleia, Foroiulium à Dalmatia, tenuissimo tractu videat determinari, & Apollonia Turcico oppido, Hydruntum regni Neapoleos urbem antea quoque à Turcis possessam, vnus noctis spatio annauigari posse intueatur; & regnum Slauoniæ, olim quidem etiam regis Matthiæ temporibus à Turcis infestatum, nuperrimè verò direptum & vastatum, & Petriniam arcem in eo exædificatam fuisse non commemorem. Quæ si nostrorum virtute & fortitudine rursus recuperata non fuisset, per Gockfeldum & Mokroczin, Labachum vsq; sine montium & fluminum obstaculo aliquo, & inde in Foroiulium, siue verò in Carinthiam ab hostibus tutò poterat perueniri. Non tam enim facile semel vel incognitas exploramus vias, quàm exploratis immensa locorû emetimur interualla. Itaq; primis quidè hostiû conatibus & irruptionibus obstadû est, & tam viarû transit deiectis roboribus, quàm & fluuiorû nauigabiliû fontes maximè sunt occultandi. Quæ vna historiæ Dlugoschi nò vulgandæ typis, veteribus Polonis inter alias fuit ratio, qui fluminum fontes accuratissimè explicârît. Iam verò si quis vel alias etiam Christianorum regnorum & prouinciarum oras, & cum Turcis vicinitates consideret, dubitabit, Canisia, quod animus ominari horret insuper occupata, Vienneam vsque liberrimum transitum barbaris futurum, & cōmeatum, rem omnium maximè necessariam omnis generis in Austria defuturum. Iaurino porrò & aliis arcibus vt iam sunt, interceptis, vna illa superest Agria, cuius Cassouiæ & totius Hungarici ad Tibiscum tractus salus & integritas continetur. Quæ si & ipsa (quod absit) corruerint omnia, vnû illud impediet Sepusium, quo minùs Turcica vexilla in Poloniam, quæ tamdiu fœdus cum eo coluit inferatur. Quæ vel alia vicinitate Turcica, flumine Tyro & Valachia determinata, & montibus à Transyluania diuisa, & Podoliæ apertis campis Tartarorum anniuersariis incursionibus infirmata, est cur tandem euigilet. Faciliùs enim optare, quàm sperare Turcicorum fœderû est firmitatē. Quæ non idcirco dicuntur, vt belli nobiscum gerendi Turcæ veluti quædam viæ & consilia suggerantur, cùm hæc ille

ille multò etiam magis habeat omnia explorata ; sed vt nostri veluti à somno potiùs excitentur, & vicinis ac imminetibus periculis moueantur. Non quippè alienum, sed putes esse tuum vicini parietis incendium. Age verò, quid de Hispaniis, quid de Galliis quid de aliis Christianis regnis & prouinciis dicam? Quæ vtinam sicuti periculis coniunctæ sunt, animis etiam & viribus coniungantur. Quid enim Hispaniis Africa est infestius? Quid Alligerio insidiosius? quod Valentiaë oppositum mare illud, quòd horis enauiges aliquot, ne tum quidem, cùm clausum fuerit, tutum esse permittit. Betica verò, non secus ac Euripus aliquis continuis Mahometanorum precibus & monitis, seu quibusdam procellis & tempestate agitur. vt de regno Fessæ, Marroco, & tota illa Afrorum Vafrore societate, quæ Christiano nomini est infestissima sileam ; vt nihil de consiliis & molitionibus ipsorum loquar, quibus in exitium nostrum toties & tantopere conspirârunt. Nullum enim cåpitaliùs inter gentes & nationes est odium, quàm vna illa quæ huic placet, alteri improbatur religio irreligiosa facta non nemini. Iam & Gallia vt blandæ amicitiaë Turcicaë sint & fuerint diu attrices. An vna ex parte Africo etiam littori expositæ non sunt, & in eandem illam à barbaris calamitatem an incidere non possunt? Maria profectò ipsa, quæ vtramque partem alluunt Galliarum, & denique quotquot sunt nominum omnium omnia, Turcicis latrociniiis sunt infesta, vsque eò ; vt non ora, non sinus, non portus aliquis tutus, aut non exploratus ab iis esse videatur, cùm vel nostri exceperint eos interdù hospitio, & aperuerint viam turbandæ vicinitatis. Quod quàm peruersè fecerint, dies aliquandò demonstrabit. Nulla enim inter nostros confisio ; insultuum in nos illecebra est barbarorum. Quò minor nostra deberet esse inter nos discordia, neque illud expectandum, quòd hoc tantum à Turcis in Europa incendium excitatum, omnium ruina, quâ aqua potiùs extinguatur. Non enim auxilia in Turcam cūctorum Christianorum seria adhuc essent sera, sed cui bono fuerint paulò postea tardiora. Scitè quidam belli Turcici malum febris, quam vocant tabidam, aliquandò comparauit : quæ vt cognitu initio difficillima, ad extremum facilis, sed curatu est incredibilis ; sic & huius Turcicaë tyrannidis nobis imminens periculum, haud scio si ab aliquo despicitur ; cognoscetur quidem dolenter & serò, cùm non amplius poterit cohiberi. Faciliùs enim infliguntur, quàm sanantur vulnera, etiam minutiora. Vnde & Ioannes ille Tarnouius Comes, qui non tantum Poloniaë, sed & Lusitaniaë regis exercitibus præfuit, &

quem

Tarnouius Polonus

quem non modò victorem hostis timere; sed & ante victoriam solitus erat reuereri, omnia Polonica Comitia perpetuam belli Turcici meditationem esse debere faciebat olim testatum. Qui si reuisceret, non iam paucorum dierum comitia iis consiliis danda, sed multos menses, ne dicam annos impendendos, modò aliquid proficeretur, haud dubiè affirmaret. Multi enim multos habent *73* hostes sibi infestos, sed Poloni Mahometanos infestissimos. Verùm, quod quidem Polonis suis, hoc idem & Germaniæ dixisset fortasse populis; vt in eiusdem meditationis & consilii societatem se quoque includi paterentur. Vix enim ruere poterit Polonia, vt non & Germania eodem motu labefactata concidat, & vt Polonos campestres, quàm Germanos munitissimis fretos vrbibus eum faciliùs aggressurum sit credibile, habet ex aduersis, antequam hoc faciat, quod cogitet certè. Nam vt prædam, quam multò in Germania maiorem, quàm in Polonia sortiturus esset, præteream; ipsa quidem armorum, equorum, & militum, quæ inter Turcas & Polonos est similitudo, à totius rei summa vnus prælii exitui committenda sæpiùs auertit bellatores; cùm vel vna in patentibus campis obtenta à Polonis victoria, haberent procul dubio nihil, quod eos in Thraciam vsque irrumpentes retardaret: Turca verò Polonos acie victos, non peræquè celeriter, vt fortasse opinatur, posset opprimere. Etenim, cùm Poloniæ regnum omnium regnorum sit vastissimum, & ille in frigida & aspera regione diu exercitum circumducere & alere posse non videatur, vt potentior sit, posset eum pœnitere. nusquam enim tyrannidis constabiliendæ magis præceps & lubrica fuerit via; quàm in numerosa & bellicosa nobilitate, quæ nunquàm antea assueta est seruituti. Interim verò etiam Germani vrbibus & munitionibus non præfidant suis. Cùm enim non tam in munitis vrbibus, quàm in virorum fortium pectoribus spes & ratio consistat se suaque defendendi; quis dubitet Turcicum Cæsarem ab his, eorumque similibus temerè prouocandis consultò abstinere? Memorabilis Viennæ contra Turcas est defensio, in qua vnus illius Comitæ Salmeñ. & paucorum procerum magis enituit virtus; quàm vt infiniti alii, qui iam de deditione cogitare cœperât, vrbi in extremo casu auxilio fortasse extitissent. Recentiora exēpla, quæ sunt turpissima, non libenter cōmemoro: tantū illud dico, Græcū illum nescio quē Principem, & verè protulisse, & sapienter sensisse, & omnibus sæculis prudentem fuisse iudicatum; qui de mœnibus vrbis aliquandò interrogatus, virorum fortium pectora non dubitauit ostendisse. Bonus enim contra irruptionem hostium

P

est murus.

*Polonia vnta
negat*

est murus. Sed qui ille oppugnantibus restiterit, si militum fortius excubiis & armis non fuerit propugnatus? Quo magis, ut in apum examinibus distincta ipsorum passim spectantur munera, & reges ipsi destituuntur aculeo; ita & ad hanc contra barbaros defensionem, dispartitæ nationum operæ inprimis sunt necessariae, & reges demum nationum careant inter se pessimo illo discordiarum aculeo; ne armis in hostem sumptis magis regredi, quam progredi videantur. Quò autem difficilius singulis, eò magis necessarium cunctis cum barbaris est certamen. Magni fecerunt olim Romani hostilitatem etiam remotiorem. Nauigauit in Africam Cato, & tantum ut suis periculum à Carthagine imminens ostendisset, adire periculum ipse, & ficus ex hostico recentes adferre non dubitauit. Quid nos facimus, quos non dicam hostium vicinitatis terrore, sed tubarum clangore ab isto si Deo placet, Epymenideo somno quis expergefaiat? O surditatem! ò lethargum nostrum miserandum! Sed sic profectò naturâ comparatum est, ut aliena magis, quam nostra permoueant nos vulnera, & quod in ipso est limine, longè adhuc esse, falso subindè opinemur. Sic nimirum Andrinopoli occupata, porcorum stabula occupari, Constantinopolitanos ferunt dixisse: & tamen Andrinopoli capta, nec ipsi quoque suam patriam defendere diu visi sunt potuisse. Ut enim paries parietis ruinam, sic vnus regni, vrbis, prouinciæque casus alterius accelerat disperditionem. Cogitate, quàm vera sint quæ dico: & quoniam cogitationes nostræ ad indagandas res, non adhibent oculos aduocatos; ex tot atque tantis præteritis regnorum & prouinciarum nostrarum cladibus, quæ nos adhuc manent & circumstant mala, mentis acie nobiscum contemplemur. Intra hunc habitabilem Oceanum, plura propemodum iam occupasse Turcam, quàm restare ipsi occupanda, nemo dubitabit. Quid igitur expectamus? quid huic tantæ rei, & futuræ calamitati indormimus? Tres Turcici Cæsares ob tot relatas de nobis victorias, summis in cælum feruntur laudibus: Mahometes, Selimus & Solymanus. Quorum tamen ætas nescio si centum annorum spatium adæquauerit. Nos verò ab iis, qui adhuc malo omine & nomine restant, non timeamus, cum tantum in Perside vnus Amurates effecerit, quantum ne Romani quidem ipsi rerum Domini olim potuerunt. Cum enim Armenia Romanorum cunctas in oriente victorias terminatas fuisse proditum sit memoriæ, hic quidē dictus Amurates, qui diē suū nuperrime obiit, multò etiā processit longiùs: de cuius itē filio iuvene ferocissimo, quid aliud dixerò, nisi quòd, ut à suorum sanguine fundendo imperiū suū est auspicatus; sic maiorū more
ac insti-

ac instituto nūc hos ad tempus fœdere, nunc armis illos perpetuò sibi subiectos facere cupiet Christianos. Nos verò amentes, si vllā vel minimam fidē ipsi eiusq; posteris pręstiterimus, si tenebimur huiusmodi insidiosī fœderis magis nomine quàm religione irretiti; cū non alia re, quàm paciscendis cum Christianis induciis, & fœderibus ineundis Turca sit felicior, & haud scio, quod de Gallis & Anglis dicitur, quòd hi apertis bellis, illi conditionibus stabilien-
dis pacis fuerint fortunatiores, de Turcis & Christianis non meritò etiam diceretur. Nam vt eadem illa Turcica exempla, quæ vel aliàs prolata sunt, dati & violati Christianis fœderis, denuò etiam proferantur, nulla mea quidem sententia par iis reperietur oratio. Ab hinc ducentis propemodum annis, profectus est Sigismundus Cæsar ad concilium Constantiam: & quia non modò Romanorum imperator, sed etiam Hungariæ Boemiæque rex fuerat; suo cum perpetuo hoste Turca pactus est inducias, quibus ille simul ac discesserat violatis, quasdam in Bulgaria arces intercepit. Percusserant Paleologi cum Mahomete fœdus: at ille eo fœdere seu laqueo vsus Græciam expugnauit. Percusserant cum Baiazete Veneti: at Mettonē, Coronem, & Naupactum, vel eo ipsis ademit. Percusserant cum Selimo altero; qui & ipse Cyprio regno eos spoliauit. Quid verò de hac misera & afflictā Hungaria toties sub fœdere à Turca petita, toties dilacerata loquar? An sub Ferdinando Cæsare, eodemque Hungariæ & Boemiæ Rege, Ceku & Drezniz, & sub Maximiliano rursus eius filio Decun & Saladineñ. comitatum Solymanus Turca Hungaris non ademit? & an Amurates nuper sub isto pulcherrimo pacis nomine, cū nihil minus ab eo timeretur, Slauoniam & Hungariam non inuasit, diripuit, incendit, peruastauit? Qui igitur vel paucis aquæ gelidæ in balneo guttis, & his Turcicæ exemplis non mouetur falsitatis; eius, quid multis fatiges aures orationibus, quid emollias mentē rationibus, quid studia, quid animum ad res gerendas inflammes vel incendas? Satis, imò plusquàm satis ostensum est, quā vna ad constabiliendas res Christiani inter se vtuntur, hac abuti contra nos barbaros fide & iurisiurandi religione, quæ nulli vnquàm hominum, nisi quantum eorum expedierit rebus, ab iis obseruatur. Quod equidem etiam ipsum minimè obscure eos præ se ferre deprahēdo: & audiui Turcicum legatum quendam, in aula Galliarum regis fuisse gloriatum; firmam & stabilem amicitiam suam Principem Christianorum regum promississe nemini, nec fidere, præterquàm vni Galliarum regi: Concedere ad tempus nunc huic, nunc illi petenti pacem; sed

*Turci fœdera
dudenta*

Partia

& eandem abrumpere, quoties ingrati fuerint, suo etiam arbitratu. Quis igitur his fidat? quis se suaq; amplius concredat? Quis ab his, qui callum hac in re & fraudatione obdlexerunt, circumscribi se patiatur? Asinus cum semel pedem impegerit, loci ubi impegit, meminit: & homo non alienis, sed suis cladibus eruditus, in easdem illas illabatur. Miserat olim Sigismundus Poloniae rex ad Solymanum Turcam legatum suum Kretkouium de Petro Palatino Valachiae rebeli suo questum. Non cunctanter ultus eum est Turca, sed ita ultus, ut Valachiam, quae partim Poloniae, partim Hungariae parebat regno, suae efficeret potestatis. At quis ultus est Solymanum? nemo. Sic videlicet diuina humanaque miscere licet Turcae omnia, nobis contra eum non licet vel tantillum. Quid? per emissarios suos Tartaros, quot, quantis & quam geminatis cladibus Turca infestat Poloniam? & tamen sua cum Polonis foedera vult esse firma & stabilia. egregie profecto. Cedò autem, cur Nizouios & Kozakos vult à nobis castigari? quòd nimirum potentiae dispar nostra & illius est ratio siue conditio, & quòd ille vel ipsa sui Mahometis lege periurio, tanquam quodam laqueo, Christianos potest capere, nobis nec fas nec licitum sit à foedere cum eo discessisse. Neque verò noua sed vetus & usitata in Polonia haec de Turcis est querimonia. Quid enim? nunquamne etiam Sigismundi Poloniae regis temporibus, in tot Comitibus olim Petricouiensibus, vox illa à legatis Turcicis est audita? Ostasseium, Pretficium, & alios confinium regni custodes remoue, Kozakos perime, praedam meis reddi iube, te tuosque intra confinia contine, ne praedones meos vliscantur. Quia etsi hoc naturae lege, hoc maiorum exemplis, hoc denique sacrosancto isto foedere non est prohibitum, vim vi repellere, & te tuosque furore & iniuria meorum prohibere; tamen summa mea est potentia, quam tu si voles, reuereare, ne in maius periculum fortè incurras; & meis verbis & foederibus fidas, ut re & veritate ipsa sint falsissima. Praeclara voluntatis & constantiae denuntiatio. Quid? Maiorum nostrorum retinebimus nomen, & in agendo ac respondendo non retinebimus libertatem? Mittemus Constantinopolim munera, ut in tabulas referat tanquam tributa? Mittemus legatos, ut impune interficiat, & in ipsius legatis eorum mortem, nullus nostrorum vliscatur? Quam gloriosum fuerat Nicolai Czikouii, Castelani olim Sandecensis, & apud Isabellam reginam Hungariae summi Praefecti illud factum: quòd cum legati Turcici vnus post alterum duo in Poloniam aliquandò ad eam venissent, & vnus illorum nobilem quendam Polonum Golscium mensae accumbentem, cultro perfodisset, inter-

interrogato priùs altero legato, qui ea de re nondum inaudierat, quo modo illa cædes in Turcia punita fuisset, vel legati ipsius morte respondente; statim, reclamante etiam regina, capite truncari eum iussit, & sub patibulo extra oppidum Petricouia sepeliri. Volente autem legato altero magnificum illi sepulchrum extruere; & illud adeò prohibuit, ne in agris Polonia Mahometanorum vlla vel minima trophæa aut sepulchra à prætereuntibus spectarentur. Qui quidem Czikouius tanti animi fuerat, ut aliquot annis interpositis sui regis nomine legatione ad Turcam fungi minimè quoque dubitauit. Sed hæc obsolescunt sensim pedetètimq; omnia; & vel propter inanè sæpè metum Constantinopolim cursitatur. Quare, subuereor equidem, ne quod olim Rhodiis, idem & nobis usu eueniat: à quibus, cum pro instruenda classe, linum principio Solymanus petiisset, tandem lino impetrato, & pecuniam sibi dari importunissimè postulauit. Vnde tandem cum Lilodamo, Magistro tum ordinis, ad arma res deuenit. Paruis enim principio petendis, mox à Turcis struitur maioribus postulatis gradus: & ubi aliquid vel ad tempus concesseris, iam in perpetuum pensitabis. Multum multum profectò viderat idem ille, cuius & antè memini Tarnouius, qui dolens & gemens patriam suam tanquam in quodam seruari viuario; ab hoc exclamabat sæpè tyranno: Sed licèt etià iste (si Deo placet) venator tam egregius, nec spei nec rei aliquid esset habiturus, nos qui Christiani sumus, & esse atque dici perpetuò volumus, alios deferemus? Cernimus quæ vicinos nostros imò & nos ipsos circumstant pericula: quæ eis nobisq; adempta, & quæ adhuc restant adimenda. Regno Polonia non defensionem ampliùs, si in Turcicas manus ueniet, sed hostilitatem Valachia feret: Transyluania si non defendetur, arma contra nos sua, inuita licèt, tandem conuertet: Hungaria postremò ipsa, quæ penè ducentis annis Turcis restitit, succumbet; & tum vel maximè Morauia & Polonia suum interitum cum horrore circumspectet. Quid multa? plena vbique malorum & periculorum sunt omnia: veterem suam faciem Africam suspectā habet Hispania: Italia orbis terræ victrix, pertenui discrimine à Græcia separatur: Slauonia direpta: Hungaria tantum non integra subiugata, Germaniæ excidium comminatur: totum denique Christianorum imperium in angustias coarctatur. Nō modus, non nodus, non artus, non partus, ut ita dicam, reperitur vllus expediendæ salutis. Terra mariq; suspecta sunt à Turcis omnia, cuncta ipsorum latrociniis infesta maria. Difficilima quæque ut collibuerit, armis sibi faciunt Turcæ peruia: & nihil magis expedierit, quàm semel in

tuum cum iis debellasse. Vitæ quidē cupidi naturā omnes sumus, à tanto, tamque diuturno otio inuiti quasi ad arma concurrimus, meliora semper speramus, & vix aliquandò lætiora experimur; & nescimus, quòd cum spes vel ipsos non destituat moribundos, quid non exagitet furibundos? Quare, cum seruitus malorū extremū sit omnium; vel morte ipsa, si aliter fieri non queat est repellendum. Christo Opt. Max. seruatori nostro dedimus nomina, altissimis radicibus religionis nostræ defixa sunt semina, firma Christianæ doctrinæ antiquitatis, successionis, miraculorum, & mutue consensionis habemus fundamenta. Aut hæc facta tectaque conseruemus, aut religioni nostræ, quam semel professi sumus, immoriamur.

Turce Christiane: Potestas p. fidei va. distrahitur ut aliq. Proventus eripiantur. Unde n. ad extirpandas omnes simulas debellare. Turcas. conuertere et vires perire

TVRCICA IX.

ATIS SVPERQVE MVLTÀ, DE OCCASIONE ET necessitate belli in Turcam suscipiendi & gerendi, mihi videor attulisse. Iam verò quali & quanto, & vnde acquirendo belli neruo, opus est, & quo modo atque consilio bellum ipsum administrari debeat, breuibus aperiam; & quoād eius fieri explanatiùs poterit, pro mea tenuitate explicabo. Non enim bella ordiri, & iis imponere cum volueris finem, vnus & eiusdem est potestatis. Quò magis præuidenda omnia & collustranda sunt animo, & quæ tum nostræ, tum hostium nostrorum sint vires, & quibus demum rebus tam augeri, quàm extenuari possint, maturè est exquirendum. Reperias quidem non neminem, cuius veluti inter scopulos duos versatur semper deliberatio, vtrum Turca in hoc, in quo nunc est statu, à Christianis foedere sibi iunctis, relinquendus; an verò non expectato etiam foederis finiendi tempore, dum socios nostros vrget, & subigit armis, & ipse quoque vrgendus & subigendus à nobis videatur. Etenim quòd vni hodie, hoc tibi & alteri ne eueniat postri die, iure ac meritò extimescas. Quæstio hæc est eiusmodi, vt variantibus (quod plerunque fit) tanta in re animis, atque sententiis, in vtramque partem possit defendi. Verùm cum quanta Turcico foederi, & societati, fides præstari debeat, vel antea quoque abunde sit declaratū; restat, vt nūc demum nū coniunctim ab omnibus, aut verò quoād eius fieri potest à Christianis pluribus in eum percutiendum sit foedus videamus. Maiorem omnium quàm paucorum auctoritatē, & potentiā futuram, quis nō intelligat? Sed rursus illud considerandū venit, quod eo tractādo plus erit difficultatis, & amittetur

tetur multò magis temporis, & deniq; sumptuum, hoc nomine fursù atque deorsum dimittendis legationibus atq; legatis, plus impendetur. Magnæ enim consultationes egent magnis conuentibus, & in vtramque partem diu multumq; discussis rebus, animis magis exulceratis, ex iis sæpè est discessum. Quocirca, ne communis omnium hostis nostra exultet discordia, & re bene contra nos gesta aut gerenda maiori indies augeatur potentia; hæ, quæ in commune conferri debent opes, vel à minimis interdum rebus ordiendæ sunt, ac demum icto semel cum pluribus regibus & Principibus fœdere, ad summa quæq; auxilia præstanda est veniendum. Quis enim nescit, si vel vnus alterûe aureus nummus, à singulis prouentuum centenis annuatim numeraretur, per vniuersa Christiana regna & prouincias, grandem coaceruari posse pecuniam, ex quo miles conductus in stipendia in locis magis barbarorum impetui expositis commodè collocaretur, & tanquàm cautor quidam periculi ex continua seu quadam belli officina in aciem ductus fortiter vbique versaretur? Vix enim aliquid valet miles subito collectus, aut saltem non solet esse incômodorû tolerans & diuturnus. Quod omnes omnium prouentus, & peræquè vnus ac alterius regni siue prouinciæ æstimari, & bellis intestinis durantibus aut recrudescentibus hæc pactio obseruari posse non videretur; præstat vtique vel aliquid in hac parte tentasse, quam de periculis communibus nihil omninò cogitasse. Vel aliquod enim initæ in Christianis concordie specimen hostes deicit animo, & socios in spem erigit meliorem. Non statim quidem censendorum capitum disquirenda est ratio, aut ineunda consultatio, nec quanta æris laboremus inopia, hostibus demonstrandum. Multum enim hosti est spei in alterius cui bellum mouet, nunc inertia, nunc verò etiam egestate. Quamquàm ego & minori necessitate, & imbecilliori nos nostraque aggreddiente hoste, censa & hîc, & alibi capita video; & haud scio, si vel non expectato difficiliore tempore, id maximè necessarium esse liberè affirmabo. Præstat namque capita nostra à nobismet ipsis tempestiuè censerî, quàm à barbaris vel seriùs detruncari. Quid verò de aliis aut his similibus corrogandæ pecuniæ modis & inuentionibus loquar? Enimverò censendis Christianorum capitibus, dimidio maior non posset exigi à Iudæis pecunia? qui tot, atque tanti, tamque locupletes passim reperiuntur; vt quodam Christiano regno peragrandò, & ad cauponas Iudæorû diuertendo, nescio quis festiuè, quandò ex hac Iudæa exhibimus, fortè quæsierit. Quid? Aureæ & argenteæ suppellectilis, quæ per omnia Christiana regna & pro-

& prouincias passim spectatur, vel pars saltem aliqua in hunc vsum collata, an non admodum magno futura esset adiumento? quàm multi etiamnum reperiuntur torquati, qui ferreis, quàm aureis torquibus sunt digniores? qui vt non tantùm aureos, sed adamantinos etiam torques gestauerint, detrahendis cupiditatum sumptibus, & publicis commodis adiuuandis, quàm multò magis fierent gloriosi? nunquàm enim externis, quam internis rebus, nec tam corpore ornato, quàm animo moderato peræquè illustramur. Et quorsum ostentantur diuitiæ, quas & saniores irident, & hostes nostri eò magis appetunt, & diuinitùs castigantur? rarò enim animus elatior, prænunciatur futuræ non est calamitatis. Age, per omnia Christiana regna & prouincias, vrbes confœderatiquè Principes Antistites, & Ecclesiastæ omnes, imò & contrariorum dogmatum singuli homines, an non tantum in id bellum conferrent, quantum Reipub. maximè expediret? Det in hoc bellum dimidium eius æris Italia, quod in ea toto anno in alea, furtorum & blasphemiarum segete, à feriatis hominibus turpissimè deperditur. Det Germania tantum, quantum in ea extra prandium & cœnam in commensationibus consumitur; cùm præsertim domi abdomine, quàm dando foris in militiam nomine, plures intercant. Det Polonia eius æris dimidium, quod in vestium & epularum luxu in ea erogatur. Hispaniàs Galliasque prætereo, quarum hæc si ab iis, qui neutrarum sunt partium, exigere tantum, quantum bello impenderent, & Hispaniæ tot sumptus in hoc bellum publicum, quot in donationes priuatorum facerent; incredibilem mea quidem sententia pecuniam corrogarent. Nihil dico de Batauis, & aliis inferioris Germaniæ populis, qui cùm pro religione bellum gerere videri volunt, tam ex captis vtrinque hominibus, quàm ex vrbium & oppidorum direptionibus, non volent, opinor, aliquid etiam pecuniæ pro communi Christianæ religionis & regionis præsidio tandem negare. Quid verò non faceret aliquid Anglia, quæ cùm fidei defenstrix maiorum suorum more & instituto dici & haberi cupiat; quid iis, qui Catholicam religionem in ea profitentur, loco illius, quam ipsis irrogat mulctæ, integrum non vellet esse contra Turcam cum Christianis aliis proficisci? Nondum quidem Anglorum regum in Asiam olim frequentata obliuione obruta sunt itinera, ex quorum egregiis consiliis atq; factis, quàm ex tot Pyratharum latrociniis, qui Oceanum infestant, nomen Anglicum magis elucet. Sed expedit, vt hæc demùm omnia omnium nominum in bellum Turcicum, tam pecuniarum, quàm

quàm alterius generis adiumenta, & fideliter dentur, & scienter exigantur, & integrè distribuantur. Nihil enim est acerbius, quàm pecuniis imperandis & tractandis hos demere multa, illos verò adiungere suorum rationibus commodorum. Quòd si quis hoc belli Turcici malum remotius à se esse dicat vel sentiat, quàm vt hac diligentia & exactiōibus opus habeat; tum vel nimirū animaduerat, ne vel opinione sua celerius aliquandò defraudetur. Vix equidem tam remotum est aliquid, quò vel lentis passibus, si maturè non prohibueris non perueniatur. Ac memorabile in primis est, quòd ad fallaces spes, & inanes hominum cogitationes ostendendas, de Constantinopolitanis proditum est ciuibus; qui suprema sua, & imperatoris sui die, ad pedes eius tantum diuitiarum proiecerunt, quantæ multis etiam aliis conseruandis vrbibus proculdubio suffecissent. Quod & de Taurino item in Hungaria confirmatur, quæ munitio, si commeatu centum aureis Budæ empto quæstores per Danubium dimittere voluissent, defendi à Turca creditur potuisse. Verum, quæ interdum multa modicis auxiliis possent nummorum; ea demum iuuari non queunt vel maximis acerbis thesaurorum. Quocirca meminerimus, si ad bellum & prælia venietur, laboriosorem multò fore hac in parte nobis negligentiam, & nullis parcendum esse sumptibus, & denique ad exactiōes contributionesq; publicas accedere seu præcedere potius debere implorationem diuini numinis atque nominis sacrosancti, vt Pon. Max. auctoritate omnia & singula templa personent concionibus, quibus ingruente, maiori aliqua necessitate, capienda in barbaros arma promiscuè omnibus & præuenire, quàm ab iis præueniri satius esse populo persuadeatur. Præmia habituros talis militiæ omnes, non iam illa caduca & fragilia, sed in cælis sempiterna. Comouetur maximè his audiendis multitudo, & mercedem laborum periculorumque suorum illam cælestem, quàm istam breui tempore duraturam & inconstantem magis sectatur. Ferunt nescio quem à D. Antonio Patauino, quod diuina maiestate ei patefaciente, cæli hæredem fore præsenferat, in magno honore fuisse habitum. Quo ille tantum abest, vt se dignum censuisset, vt molestè etiam quodammodò ferre, & per risum ac iocum illa fieri arbitraretur. Verum cum aliquandò in Asiam, cum suo Episcopo profectus, in quodam contra Saracenos prælio interesse, & pro Episcopo morbo correpto veniam pœnitentibus largiri, & inanimare alios debuisset, verborum B. Antonii recordatus, sic exarsit; vt inter confertissimos illatus hostes morte intrepidè obeunda, cum Christo Opt.

Q

Max-

Max. illa die triumphaturum se esse certò, quasi præsciuerit. Vitæ enim alterius spe concepta certa, mors venit homini, quasi optata. Quid hæc familiaque hodie exempla alios quoque non permoueant? quid in barbaros & crudeles non incitent hostes? quid Christiani domi expectauerint patriæ suæ euerfores? An verò memoratu non est dignissima, ab Urbano II. Pont. Max. ex Clarauallensi concilio cruce signatorum multitudo? an non pii II. temporibus altera? an non aliorum? Iam quidem, cui vnquam dubium futurum est, vel si plurimos vixerimus annos, moriendum pro se cuique esse tandem postremò? sed illud nimirum ambiguum, quo die, quo loco, quo mortis genere propemodum infinito. Quid igitur vita debita naturæ, non reddatur potius religioni atque patriæ? quid maior non sit iactura libertatis, quàm fortunarum & facultatis? quid non salutis æternæ, quàm huius caducæ & fragilis vitæ? quid non erogentur omnes ante diuitiæ, quàm vel Turcis liberum nostrorum impunè concedantur prædæ? Quis denique mancipari à barbaris, quàm perpetuò coniugari non velit potius Christianis? An enim non animaduertimus, quot & quantæ opes, cui bono fuerint, nescio quàm anxie quæsitæ, quibus artibus partæ, quanto cum metu & periculo conseruata? Quò tandem recidit sua Orienti Gaza? quò reciderunt Græcorum diuitiæ? quò recident (quod absit) & nostræ, si huic paulò indormierimus tempori, & non occurremus futuræ calamitati? Felix ille est denarius, qui cautor est centenarij. & quorsum fuerint facultates, si illis non dabitur vti nobis sociisq; nostris defendendis? Tanti amicus qui non iuuat, quanti aduersarius qui non nocet (vt plerunque fit) æstimatur: & tantumdem cum auaro habuerit quis pecuniæ, quantum auarus caruerit ea ipse. Quid olim non præstiterunt Romani vltro bellorum comparando adiumento? Augustus Cæsar, cum milite indigebat, seruos & mancipia manumittebat. M. Antonius nè imperandis crebrius pecuniis odiosorem se redderet, coniugis suæ vestem & supellectilem diuendebat. Vespasianus, Quæstores vel minimum ob delictum, ad multas in bellicum vsum conuertendas, seuerissimè puniebat; ac vntus denique altero cum ornamenta pacis, tum maximè subsidia belli magis quærebat. Quid? nos nihil horum faciemus? & aut seruorum loco supplicio afficiendos, muniendis oppidis, atque vrbi-bus nos destinabimus, aut Quæstorum multas, quæ multæ & magnæ exigi possent, in belli contra Turcam vsum non conferemus? Equidem multorum eorum, qui Reipub. pecunias tractant, filios patrimonia sua dilapidasse video: & quòd conditione infimi, fortuna

amicus defendit

*Thesaurarius fortunæ
volubilis*

na miseri, velint nolint contribuunt; hoc tandem ditiores variis artibus à principibus sibi dari petunt, & accepta abliguriunt. Quod ipsum factum, commune demùm omnium sequitur incendium, diuina exposcente poenas vbique æquitate. Vult enim obsequi minores Deus semper maioribus; sed & eosdem minorum vti non abuti facultatibus. Quare tam imperandis, quàm & exigendis à populis pecuniis, summam semper æquitatem & moderationem, discrimen ac delectum par fuerit adhibere, ac illius dicti meminisse, *in Subordinatio p[er] se*
 Non omnia, quæ nobis licent, peræquè expedire: & sicut neruum, *in Subditos miseræ et moderatio*
 cùm nimium tenditur, perrumpi; sic & subiectos, si grauib; tributis vrgeantur, non semper dominorū dicto solere esse audientes. Postremò, qui oues, quas tondere debeas, deglubas, aut nimium emungendo eorum sanguinem exugas, quos non secus ac teipsum ex præscripto legis debebas dilexisse. Magna requiritur ratio, & disquisitio, & commiseratio sciscendis tributis, & imperandis pecuniis; nec quod huic aut altero regno, hoc quadrare cunctis posse, & debere arbitrare. Vt enim Pygmæis & Atletis non idem vestitus, nec robustis & imbecillis fuerit cibus; sic gubernandis populis, exigendisque ab iis tributis, non eadem ratio est dominatus. Age enim videamus, quàm non modò in diuersis, sed in vno illo eodemque aliquandò regno, periniquum videtur, iugera tantum agrorum (vt fit) numerari, bonitatem verò & opportunitatem non expendi: quàm multos videas agros, qui non tam quidem cultione, quàm naturâ sunt feracissimi; & quàm multi alii, qui diligentissimè colantur, & subigantur, licet expectationi non respondent. Iam quot & quantas regiones mellifluas, lignis, armentis, bobus, pastionibus abundantes intueare, quæ & iugerum amplitudine, & piscosis fluminibus, & commoditate portuum, & varietate mercium, & frequentia negotiationum aliis antecellunt. A quibus par stipendium poscere, spatia æqua dimetiri terræ, frugum prouentum peræquè æstimare, iugera agrorum, & commoditates non inspicere portuum, an non fuerit iniquissimum? non enim tantum demendo nimio, sed æquè etiam ponderando paruo, & omni denique re ex æquo & bono constituenda iustitia continetur. Cuius fruendæ causâ reges esse constitutos testatur Thucidides. Quo etiam fiebat, vt in benè moratis & constitutis Rebuspub. vel potissimum eligerentur ii, qui harum rerum & exactionum debitam curam gererent, prouentus omnium ciuium introspicerent, fructus, qui tam ex pecuniario, quàm ex possessionum redditu susciperentur, obseruarent, obseruatos ordinibus regni proponerent, propositos

positos & examinatos certo loco custodirent. A quo quidem censu seu contributione liber & exemptus prorsus esset nemo, non genus, non conditio, non forum, non legatio, non rei alicuius aut casus patrocinaretur excusatio. Qui verò aut redditus æstimaret, aut ab æstimationis pensitare deberet, si quid fraudis in Rempub. committeret, parte mulctæ Reipub. vna, quadruplatori altera applicata, grauissimè puniretur. Vt enim medicorum curandis, sic magistratuum officinæ hominibus castigandis, sint sibi quàm simillimæ. Ab his, similiumque exactionibus nummum aureum centenis, si, quod initio dixi, vnus alterue aureus tantum nummus in defensionem contra Turcam, ab omnibus Christianis gentibus nationibusque quotannis penderetur, eaque res aut iureiurando, aut pactione aliqua publica, aut sponsoria aliorum fide confirmaretur; an tandem non grandis colligeretur passim pecunia? quæ accuratè exacta, rectè asseruata, scienter distributa, militiam Christianorum efficeret meliorem; qua & hostis à nostris finibus inuadendis arceretur, miles continuo exercitaretur, & imperatoris militum virtus multò antè quàm necessitas maior ingrueret, perspicèretur. Vix enim dictu est credibile, quàm nouus & collectitius miles, veteranis hostium malè opponatur exercitibus, quos ab exercitando dictos quidam veteres voluerunt. Sine ducibus autem prudentibus, si vel maximos optimosque exercitus habueritis, non multum etiam proficias; cum meliorem exercitum ceruorum duce leone, quàm horum ceruo nescio quis dixerit; & alter gubernante nouo duce hostilem exercitum pecus esse idem, sed mutatum pastorem affirmauerit. Quibus de rebus, vt aliquid etiam antea, dicam equidem & hoc loco plura, & ad bellum istud Turcicum suscipiendum & gerendum, tam ducum, quàm & militum ratione exquiram quæque vtiliora. Quæ enim non tam iuuauerint, quàm nocuerint singula, ea vel minutatim semel atque iterum expedierit ventilata. Belli quippè errores, aut improuisa morte, aut infamia graui, aut verò utroque sæpiùs constiterint. Utinam autem & Ducum & militum selectiorum tanta esset copia, vt & in ducibus præficiendis, & in militibus in stipendium conducendis difficilis esset deliberatio: sed, quod non sine gemitu loquor, præter quòd inuidiæ & æmulationum inter duces & præfectos plena sunt omnia; præter quàm quòd hic superiorem, ille nullo modo vult ferre parem; præter quòd nunc huic nunc illi nationi, eiusque virtuti, tanquàm quoddam pabulum sua non conceduntur præmia; sensim tandem, & quod peius est, sine sensu deficiunt nos cuncta ad bellandum

Reddy in P. 1. 1. 1.

equalis p. 1. 1. 1.

*Discordia Ducum
p. 1. 1. 1.*

landum necessaria, & vix in aliqua natione veteranos & exercitatos contra Turcam milites, ac multò minùs experientes reperias Imperatores; in quibus quantum positum sit semperque fuerit, & quantum in posterum quoque reponetur, dies docebit. Præstat namque exercitare milites suos, quàm magnis propositis præmiis, accersere alienigenas & longinquos. Duces verò belli Turcici intelligentes multò antè habere, quàm cùm iam adest bellum, quod secus quàm alia administratur, hîc & illic quæritare. Quo magis, cū omnia bellorum genera, viris, pecuniis, & commeatu constent; quanta harum quarumque rerum desideretur, ad Turcicum etiam copia videamus. Viros in duas volo diuisos esse partes, in duces & milites: quorum quidam si selectissimi sint, triginta millium numerum existimant suffecturum; ego secus: pecunia verò, quanta in biennium ad minimum pro se cuique suffecerit nationis exercitui opus est sustentando; demùm verò etiam, vnde, & qualis quarendus erit, demonstrabimus, commeatus. Duas porrò Turcam debellandi vias, Carolus olim V. bellicosissimus & prudentissimus dicebat Imperator, terrestrem vnā, maritimā alterā; sed illā quidem difficilem, maritimā multò magis expeditā. Ad quarum vtramque quantum milites spectaret, necessarias esse diuersarum gentium & nationum copias, quæ id proprium & peculiare habuerunt semper, dispartitis operis magno esse vsui exercitibus, æmulatione virtutis inter se certare, ad fortiaque facta aliorum exemplis imitandis perpetuò inflammari. Sed illud etiam mali, in coadunandis ex diuersis populis exercitibus esse meminerit, quod non peræque omnibus benè secum conuenit, nec nisi Hispani Germanis, Boëmi Polonis, Itali Slauonibus facile associantur; vt contrā Angli à Gallis, ab vtrisque; verò Hispani magnopere dissident; nec peræque omnes nationes vnā eademque die ineundi prælij consilia & rationes libenter amplectuntur. Cū Calendas Octobris, quibus eorum duo reges, Ottocarus vnus, Ioannes alter in prælio ceciderunt, sibi habeant Boëmi infestissimas, Poloni Augusti diem vigesimā infelicem, & penultimā valdè fortunatā; non secus ac Hispani diem Veneris tot victorijs Hispanorum notatā, vt alias nationes hoc loco taceam, neq; adeò multum his obseruationibus tribuam, neque postremò suadeam, cū ad manus cum Turcis veniendum fuerit, vtrum hæc, aut illa gens inire prælium, & his obseruationibus niti debeat, agitandum esse certamen. Semper enim concertationes verborum beneuolentiæ pariunt in hominibus parum; sed in bellis adeò atque prælijs vnum alteri exercitū reddunt

Ita Turcas terra et mari

magis infestum atque suspectum: quod in Sigismundi Cæsaris contra Baiazetē Turcā ad Nicopolim pugna facile est deprehensum; ubi propter Gallorum & aliarum nationū de ineundo prælio altercationem tot millia militum perierunt. Multò igitur expedierit magis, quis, quantus, & quā certus numerus sit in exercitu bellatorū quesivisse. Sæpè enim opinione & in speciē censā hominū sunt millia multa; ubi cū ad rem ventū est, multò tandem spectabantur in acie pauciora. Quod Franciscum I. Galliarum regem Cæsarianorū Ducum ad Ticinum dediderat potestati. Quā in re, vide, ne vel fidissimī quique te decipiant: & quod ad te ipsum vnum vel maximè spectat; ne tu aliorum auditionibus & sermonibus falsis nunquam à quiescas; sed & ipse & munitiones videas, & exercitum lustras, & armorum genera, aliāq; eius generis plura scientia & intelligentia comprehendas. Leuant nos alieni oculi atque manus onere, non leuant si contigerit dispendio & calamitate aliqua grauiore. Vide igitur, ut omnia, quæ in tuo & hostium exercitu sunt, & fiunt, habeas exploratissima, & purgamenta in primis urbium, galeatiq; lepores, viris à fortibus abs te secernantur. Miles tuus habeat, quo vestiatur, quo se tegat, quod comedat, & in acie fortiter se gerat: non ad mensam, quod aliquando Curcius meminit, debellare velit ipsum etiam Alexandrum. Primum virium faciendū est periculū velitationibus licet rarioribus, ut quid hostis valeat, & utrum equitatu an peditatu magis abundet, exploretur. Prælij non facile, nec ad alienum arbitrium tentetur alea, præsertim si non in hostico, sed domi nostræ fuerit dimicandum. Castris metandis locus eligatur, non minus solorter, quā etiā studiosè. Habent hoc Turcæ, ut collocato in umbilico totius exercitus robore, vix vnā die vinci posse videantur. Quod ad Warnam & nuper in Perside accidit non obscure. Sed vna erit vel potissima, & maximè compendiaria via, euomentes bombardas ignes, & ignea omnia Turcis opponere victoriæ ergò consequendæ. Terrent hæc & iumenta Asiatica, & barbaros ipsos vehementer. Vnde & Cataphractos equites Germanos magno vsui (si aliquando contingeret) in Turcas fore, iudicant experientes. Sed vnum illud experientur etiam incommodi, quod non inter Noricum & Augustam tot cauponis distinctas, com meatuumq; plenas vrbes, subeundem est certamen, & quod & equis non solum leuioribus, sed & melioribus, & omnis generis com meatibus, tantò magis habebunt semper necesse. Abundat præterea Turcicus exercitus operariorū semper numero, Christianorum non item. Consilia & cogitata sua celat, noster diuulgat;

numen

numen bis teruè in die veneratur & adorat, noster blasphematur; in comitatu fere nihil habet nugarum, noster cuncta plena semper luparum. Quæ omnia fugienda sunt, ei qui vult de barbaris potiri victoria: & ut animi & corporis sana habeat omnia, & necessario nunquam destituatur commeatu. Quod vnum Ioannes Tarnovius Comes Polonus, Ferdinando Cæsari tot exercitus Germanicos in Hungariam mittenti, sæpius inculcabat, & nè à ripa Danubij longiùs elici à Turcis se paterentur, seriò hortabatur. Cui monitioni non parendo ad Essecum & alibi perierunt. Vnius verò Constantinopolis expugnatio, ad benè de reliquo triumphorum in barbaros Christianorum cursu sperandum, quasi signum aliquod in altum attollet, & eorum animos atque arma, qui seruitutem seruiunt, ad recuperandam libertatem proculdubio excitabit. Non erit ea res difficilis, nec tamen confestim tentanda illius vrbs est oppugnatione; sed arcibus extructis priùs obsidenda, ut paulatim annona ac defensorum numerus diminutus, faciliorem reddat expugnationem. Omnes enim vrbes paulò maiores, difficiles sunt expugnatu; si tum lue, quæ in ijs plerunq; grassatur pestilenti infestata, tum defensoribus non fuerint destituta. Iam verò, cum milites Turcici ex illo equestri & fugaci pugnantium genere, minimè defendendis mœnibus sunt idonei; tum crebris transfugijs ducum, suam supremam non expectauerint diem & rerum omnium iactura debilitatis remanentium animis, nec vires barbaris, neque vlla consilia vquam constabunt. Restat, ut de commeatu eiusque genere aliquid etiam dicamus: consilio enim ducum, virtute militum, & copia commeatum bella geruntur; qui ne desit, duobus maximè modis est providendum. Primum quidem terrestri, maritima altera via; qua legente semper oras Christiana classis propinqui littoris, exercitusque Christiani vestigia obseruante, necessariarum rerum copiam suppeditare poterit & debet; & ipsæ adeò Christianæ gentes, quæ sub Turcis sunt, proculdubio subministrabunt. Sed vnum illud humanarum rerum vinculum taciturnitas, quæ cum in alijs tum in Carolo V. Cæsare admirabilis fuerat, celandis bellicis consilijs obseruetur; cuius Tunetanam expeditionem ne coniectura quidem assequi aliquis potuit, priusquam coniunx ex consilio, in quo bellum illud conclusum fuerat, egressa lachrymas cæpisset profundere, quam illa die passus est consilio interesse. Tantum momenti prudentissimus princeps in celandis contra barbaros consilijs positum esse iudicauit. Qui quantum etiam opportunis consilijs, vel à minimis gregarijs militibus suggestis tribuerit, perspicuum est, cum alicubi

Turcici mores

Iohannis Poloni
ejus scribitur

M3

alicubi in Galliis paruo vectus equo, in quodam leui exorto conflictu, re ad maiorē prælij ardorem veniente, cuidam pro altero currere iusso, specimen fugæ id habiturum respondentī, acquieuit. Iam verò altera belli gerendi contra Turcam via, cū futura sit terrestri, cenſeo eò loci, quò ducentur exercitus in expeditionem, vicinis & opportunis fluminibus omnia victui necessaria demittenda, & superflua interim demenda militi omnia, ne, qui ad laborem & vigilias conformari debet, luxuriæ instrumentis nactis eneruetur. Expediet quoque annonæ præfectos aliquot eligere, & illis tantum pecuniæ, quantum suffecerit curare numerari; vt annonam rectè & opportunè subministrant; & ea pecunia exigī ab ijs non debet, nisi anno postea circumactō. & si denique illa ipsa pecunia minor necessitate esset, ijsdem præfectis integrum esset publicæ notæ signa accipere, quæ solutionis die præstituta verorum nummorum loco rependant. Nouæ enim alicui rei vel necessitati, noua item & nunquā licet aliās vsitata remedia sunt adhibenda. Designandæ itē stationes, quibus & miles securè & commeatus deuehatur, eiusque rei cura vrbium & oppidorum gubernatoribus demandetur; vt nec miles extra stationes victum quærere, neq; ipse sine vitæ discrimine aliò transire, nec impune vias audeat obsidere. Quod vnum militiæ genus speciē habet latrocinij, & hominibus maximè est odiosum, & communi excidio diuinitus castigatur. Multorum enim interitu, aliquorum crimina expiantur. Quā in re, se uero belli Duce vel imprimis est opus, qui seditiones, cædes, latrocinia in exercitu coercet; & si ipse non punierit fontes; sibi hoc nomine & innocentibus alijs plectendum esse arbitretur. Vt varia inde pericula, vt turpitudinem, vt ignominiam ducum & militum, hoc loco non commemorem: semper enim ducibus laudandis, speciem clementiæ peruicit animaduersio & seueritas salutaris. Vnde illum comitem Tarnouium ob vnum alterum ué caulem militem gregarium occidisse fama fertur: non quòd dux esset sanguinarius, sed quòd, quid exercitui in seueritate Ducis positum esset, cognoscebat. Neque tamen in omnia etiam leuiora delicta suppliciorum quærenda est acerbitas; sed ad inferiorem militiam, aut ad opus fossorum quidam erunt condemnandi, ac iudices constituendi; qui refutatis militaris licentiæ excusationibus, omnia ex æquo & bono constituent, & scelera impunita abire non patiantur. Quibus vigentibus terra mariq; difficillima est via expediendi commeatus, atq; haud scio, si non multò difficilior futura, quàm si vel ab hoste ipso mari impediretur. Quòd tamen ipsum mare, antequam Byzantium perueniatur, tan-

quam

113

Disciplina militis
necessaria

Rigor Suerig

quam pontem, quo fugiant, relinquendum, non inutile fore existimo; nec vnquam ita nostras diuidendas esse copias, vt à vi ventorum facultas dependeat præliandi. Omnia enim prælia, sed maxime naualia, arte sunt declinanda. Quanquam non minori & campestria indigent artificio, & illud ijs committendis spectetur maxime, ne cogi ad pugnam possimus, neué nisi certa victoriæ spe concepta in acié egrediamur. Multorú enim poenituit sæpius multos, sed grauius nullos, quàm bellatores incautos. Quæ quidē, potissimum duo vt consequamur, regionē, in qua bellū gerendū fuerit, Duces & præfecti militum nostrorum sic exploratam habeant; vt nec riuus, neq; arbuſtum, neque tumulus vllus notitiam scientiamuē eorum effugiat; & aliquando quasi de industria aleam prælij in speciem refugiant; vt simulato nostro metu, hostis sibi præfidat, & in eas, quæ ipsi à nobis struentur, insidias, incautius illabatur. Si tamen numero exercitus hostis multò fuerit superior, ne leuibus cum nostris cōflictibus, ita nostrorum robur & virtutem atterat; vt nullo demum vsui nobis simus, imprimis est prouidendum. & ita passim & vbique ad pugnam; nstruendæ sunt acies; vt Turcarum equites, quibus illi præfidunt, ac nec tormenta, quibus abundant, magnum cōfient nobis periculum, cū de minoribus, vt euitari prorsus queant, nequidem sit cogitandū. Vbi verò Imperator exercitus versabitur ipse, eum locum ex disciplina castrensi curribus & vallo ac fossa muniendum sic censeo; vt nulli vel maximæ irruptioni via pateſiat. Quarum olim rerum & insidiarum metu ad Varnam, in tertiam vsq; diem à Polonorum castris diripiendis Turcas abstinuisse; & protestantes Principes ad Ingolſtadium, Carolum V. Cæsarem, memorantur oppugnare noluisse. Neq; verò vt prælio, sed vt etiam bello ipso vincamus & superemus hostes, danda est opera. Non enim sufficit cū hoste bellasse, verū etiam expedit debellasse. Quominus solutis ordinibus, insequendo fugientes erit instandū, & multò minus prædę, quod plerunque fit, inhærendum; sed tantū expeditioribus, cum ducibus locorum & regionum peritioribus, nostro in hostilibus summo belli duce consistente, quoad victoria hostibus omnibus cedentibus nō referatur absoluta, est proficiscendum. Multi enim, præda capti, victoria sunt spoliati, & effusè fugientes hostes insecuti, fugatos, cū rediissent, suos viderunt. Quod in prælio Caroli Andegauensis cum Corradino, & in altero Gruneualdensi Polonorú cum Germanis accidit; qui leuioribus equitibus fugatis, in castra redire cupientes, Cataphraſtos Polonos, à quibus fusi sunt, obuios habuerunt victores. Iam si adeò plu-

9/3

metody cum Turcis bellandi

Præda in hostibus
dam mora
93 Poloni plium
et victores

*Hosti fugienti pons
aurei*

res etiam cladi superfuerint hostes; non aut facillè cingendi, aut prorsus summo impetu aggrediendi sunt derepente. Ferreæ enim clauæ hosti obiiciendæ irruenti, pontes aurei strandi sunt fugienti. Itaq; commeatu potius intercludendus est hostis, & interim, si non fuerit factu tantopere difficilè, resumptis viribus, denuò instituenta est oppugnatio: sin secus, tentandi potius alia via populorum animi, vt nostrarum partium vltro efficiantur. Quæ si Turcis inter nos succedût artes; quid non succedant inter Mahometanos Christianis? Maior certè est causa in Turcia mancipiis excutiendæ; quàm liberis appetendæ seruitutis. Sed ego vereor, ne alter alicui videar Phormio, qui tot præstantissimos Duces, & exercitatissimos Christianos milites, istis qualibuscunq; præceptionibus meis instruo; & vt aliqua in bellis viderim, multò adhuc plura velle alicui videbor dispexisse. Quare vt finem dicendi faciam, vos oro obtestorq; reges, regnorumq; ordines, & homines vniuersi, vt non tam de bello, bellique exitu cum Turca gerendi verba inter vos serere, quàm arma protinus induere potius velitis, & foris in campis, quàm domi in triclinijs de tota re disceptare. Hæc quidem, quæ ego iuuandæ Reipub. hoc loco strictim attuli, causa, si at omnibus obtineri non queunt, at saltem à patriæ suæ obtineantur amantioribus; si non in perpetuum, at ad tempus; si non hoc, at alio modo & consilio aliquo salutari; vt saltem extet vel aliquod alicuius vestigium inter Christianos concordia. & faceffant inuidia, æmulationes & ciuiles inimicitia, quibus Turca magis quàm viribus confidit suis; & vna hac re, tum potentia contra nos, tum animo augetur. Magno si potiri non dabitur auro, ferro geratur res, & pro concione in barbaros populus animetur. Omnia denique, quæ pia, iusta, commoda, necessaria videbuntur, concordibus animis atque votis non modò exquirâtur, sed etiâ in opus deducâtur. Quorsum enim fuerit nobis vrbes, quas tanto sumptu condimus? quorsum oppida quæ tanta arte munimus? quorsum castra, quæ tam providè ponimus? quorsum bombardæ, quas tã solerter præparamus? si hostis naturâ barbarus & aggreffis, religione prophanus, nullo bellandi vsu & disciplina nobiscum comparandus, his demum omnibus postremò potietur? O miseros nos, si ad summa euecti ad ima recidemus: & quoniâ nos non emendamus, Deum emendare se contra nos faciemus. Sed finis sit: desperasse enim salutem, fuit aliquando salutare. Maiores quidem nostros cùm toties de barbaris triumphasse audiamus; quid nos quoque eorum gestis ad hæc similiâque præstanda non accendamus? Deus Opt. Max. qui hostes nostros ad tantum fastigium

fastigiū ascendere olim permisit, quomodo nobis nunc supplicibus desit? & qui victoriæ dux & auctor habetur; cur non magis inuocantibus eum suis, quàm hostibus ab eius cultu & religione auersissimis, victoriam non largiatur?

TVRCICA X.

ST FERRE IN OMNIUM MILITUM MORE ET CON-
suetudine positum, cum diuitibus quàm cum
egentibus, cum splendidis quàm cum pannosis,
cum luxuria perditis, quàm cum continentibus
congrederi libentius; neque tam pro gloria, quàm
pro opima præda magis pugnare. Quò etiam mi-
rabimur minus, Turcas, (quos equidem non milites, sed prædones
potius dixero) non æquè in Persidem, quàm contra nos alacres, &
bonæ spei plenos libenter proficisci, cum quanta dissolutorum mo-
rum diuitiarū ostentatio in nobis sit videant, & inde victoriæ con-
tra nos suæ certa spe & cupiditate ducantur: *luxus & ambitio
ruinam minatur* luxus namq; & elatio
mentis extremā quod aiunt ruinam semper minatur. Quæ quanta
hodie in nobis sit, nemo non intelligit; qui tū præteriti æui parsimo-
niā, tum præsentis copiā & instrumenta voluptatum secū ipse con-
templatur. Etenim, siue apparatus & magnificentiam mensæ, siue *Magniificentia, ventilitas
splendores inanes* ornatum & copiam vestium, siue numerum & precia equorū quis
aspiciat, siue pedisequorum inutilem turbam, militum ué stipen-
dia consideret, siue omnis generis sumptus & profusionem notet;
nihil hoc nostro sæculo videbit splendidius, si splendor appellari
debet, qui egestate, & tum huius tum alterius salutis iactura ter-
minatur. Cedant huic sæculo omnia alia hac vna in re secula. Græ-
cus & Persicus luxus, nostrorum hominum luxui concedat. Non
vllam vel ipsius minimam partem, præcipui illi quondā & longæui
viri, cum quibusdam istorum, quod est in prouerbio Misorum vlti-
mis, & breui æuo gaudentibus vendicent aut sumant: qui quanto
minus & opum & ætatis habent; tanto his rebus, quæ vtrunque at-
terunt, magis notantur. Et quis non videt vini, aromatum, serici, *Inanis luxus*
& id genus aliarum rerum in illis plus consumi terris, vbi non sunt,
quàm in quibus affatim affluunt & nascuntur? Quod non aliunde,
quàm ab animi oritur impotentia, & vitiosa imitatione morum
non omnium optimorum. Vix enim aliquis retrò, sed ante se respi-
cit semper: nec tam pauperum frugalitatem fortiri, quàm diuitum
sibi optat copiam: nec tam iucundum illi multos post se, quàm mo-

Luxuria
et prodigalitas

lestum vel paucos ante se intueri. Vnde tot luxuriæ genera enata sunt, quot mea opinione nunquam fuerunt. Nam, quod ego epulas & conuiuia vestra, quid inaurata ne dicam personata obsonia proferam? quid apud homines voluptatibus deditos, gulæ luxuriæq; apparitores & satellites, sine sensu sensibus corporis necem afferentes, commemorem? quid aucupes, aromatarios, Architrictinos, coquos, caupones, quid cupedarios, condos, diplomagos, fartores, castronomos, popinarios, pincernas, pocillatores, prandipetas, & parasitos numerem? quid tot atque tantos alios voluptatum administratos percenseam? Incidi equidem in tantam istorum copiam, ut vel aquilonares quædam gentes atque nationes, quæ huius luxuriæ minori semper laborârunt infamia, Italos splendore & magnificentia, Hispanos cultu corporis & elegantia, Gallos copia superasse, & maiores suos egenos ac sordidos olim fuisse, ostendisse mihi videantur. Quorum nihilominus virtus, in liberè dicenda sententia, integritas in ferendis legibus, fortitudo in tuendis finibus, religio in diuinis seruandis cultibus maximè enituit; ut in hac seu quadam laudis & gloriæ palæstra, commissi illi viri inter se certarent, non quis veste, epulo, comitatu splendidior; sed quis vir in Republica esset melior, quis præsentibus fructibus contemnendis commendatior memoriæ posteritatis sempiternæ. Quo etiam fiebat, ut comitijs domi peractis celeriter, foris verò rebus gestis fortiter, oculis omnium gentium essent propositi, non solum cum magna tua laude, verum etiam admiratione. Neque id immeritò. Quæ enim nunc sunt vincula virorum; ea vix tum quidem fuerunt oblectamenta puerorum: & quibus nunc voluptatibus capti sunt senes; illis tum non dabant manus ipsi etiam iuuenes, non tam metu quàm pudore & reuerentia sanctionum. Multum autem est, ubi licent omnia omnibus, ibi vel alicuius immoderata extare vestigium libertatis. Quæ iam tandem commutata sunt, ac utinam tantum non perdita essent omnia. Moribus enim antiquis, stat res Romana virisque, dixit olim illius Reipub. ciuis, cui exteræ gentes seruire, quàm imperare alijs maluerunt. Quæ si olim religione illustrata, opibus aucta, legibus firmata rebus gestis clara, à summo ad ima decidit; quid nos, qui nulla re illi comparandi sumus, meliora expectemus? Equidem, quocunque infero oculos, & omnia omnium nominum Christiana regna atq; Prouincias intueor; non video, quid aut hoc tam vehemens diuitiarum studium, aut earum ostentandarum desiderium, aut omnis generis luxus, aut tam numerosus comitatus attulerit illis opis vel

vel commendationis. Quin imò, quæ voluntate debebant abijcere, necessitate multi in ijs relinquere sunt coacti; & tantum auri argentiue ad auaritiam, amœnitatum ad delectationem, suppellectilis ad delicias epularum, ad voluptates non nisi æs alienum pluribus ac fere cunctis mollis & effœminati cuiusdam animi aspersisse maculam, & Deum Opt. Max. magnopere offendisse. Nulla enim magis re diuinum offenderis numen, quàm si ea, quæ in egeniores liberalitatis debent esse instrumenta, gulæ aut aliarum libidinum, feceris incitamenta. Haud igitur scio, si non iure optimo, Deo Opt. Max. omnis turpitudinis vindice, quidam non secus ac aliena rura taciti prætergrediuntur sua, & luxuriæ paupertas facta est pedissequa. Qui, vt eos defecerint copiæ, manet tamen insaturata libido: & vt sumptus cupiditatum suppetant, callida consilia quietis cogitationibus anteferunt. Vestra admurmuratio facit, vt agnoscere eos videamini. Ego interim, quis ille, aut qualis sit, oratione mea, non descripsero. Quo etiam minus, nisi fortè is, qui de se antè voluerit confiteri, mihi irascetur. Satis satis miserum & molestum pro se est verbum habuisse. Refricare aliorum non est instituti mei vulnera, ac multò minus calamitati, quæ omnibus metuenda est insultare. Sed tamē dicam quod sentio. Proponite vobis ante oculos vicinam Hungariam, quæ duobus malis concidit, procerum ambitione atque luxu; & nouandarum rerum in religione studio remisso quodammodo militari. Cùm enim vnus præ altero procerum ostentaret se impensius, & tandem eò esset ventum, vt ob varia dogmata eorumque discidia à sillogismis otiosis cruenta certamina spectarentur, quæ non malorum secuta est contagio? qui non crudelissimus totius regni laniatus? sic vt Possonio Cassouiâ vsq;, Luteranismo vigente, inde verò in Transyluaniam Calvinismo perpetuante, ac rursus in Transyluania Arianismo & Samosatensismo grassante, ob non magnam dissimilitudinem vnus & alterius, si ita dici debet, religionis, tantùm non domini Mahometani facti ipsius etiam sunt regionis. Abyssus enim abyssum inuocat: & qui Mahometanismo parum, ille ei millies magis appropinquat. Iam verò quid de Cyprio regno eiusque indigenitalibus loquar? Qui cùm aliquando ostentatione opum; & summa quadam luxuria inter se certauissent; tandem quidam eorum proceres, quos Deus Opt. Max. saluos euadere voluit, per Italiam personati visi sunt mendicantes: & qui tumore quodam animi, preciosis vnguents delibuti, & equis spumantibus vecti, tantùm non in ipsa irruebant sacraria; hîc ad valuas templorum nudis pedibus, & annis pannisq;

*Religio discidia
in pœnia*

*Lyman discidia
p luxuriam pœnia*

obfiti ſtant gementes, omni non tam vnguento, quàm eſculento deſtituti. Quorum, per Deum immortalem, commoucant vos exempla, & alienæ calamitates veſtra ſint documenta: nec exiſtimetis his moribus & dogmatibus vos poſſe eſſe diuturnos. ~~hoſtes enim hoſtibus ſuis extirpat Deus~~; non ſecus ac vepres igne colonus. Redeat ergo, ſi ſapitis, ad illa quondã maiorum veſtrorũ propria & præcipua principia. vigeat in vobis militaris induſtria: non obſoleſcant armorum tractandorũ ſtudia: & qua arte florens, ab illis propagatum accepitiſ imperium, eadem illa ſemper & vbique conſeruetis. Dolens gemenſque audio voces illas barbarorum, quibus aliquando ſollicitatos ſe fuiſſe, quidam mihi dixerunt Hungari ad epulones Germanos, per mediam Hungariam dimittendos; & quàm horribilia illa crudelitatis exempla memorantur in Polonia Tartarorũ, qui cùm alicubi in Polonia frequentẽ nobilitatẽ ſplendidiffimẽ veſtitã, & matronarũ ac puellarũ greges auro & gemmis nitẽtes in quibudã nuptijs offendiffent, detractis viris veſtibus, & cõſtrupratis in eorum oculis, matronis & virginibus, ligari omnes curauiffẽ; ipſos verò ſe in illis, quæ apparata erãt, puluinaribus & perſtromatis voluſtaſſe. Quin adeò & ſegniciem atq; luxuriẽ noſtris exprobrãſſe, quòd cùm noſtri cubarent, illi quærenda præda diſcurrere cogerentur. Quæ cùm ita ſint, quid importuni & inſultantis vobis hoſtis animi feratiſ amplius impotentiam? quid tantam totieſque iteratam experiamini feritatem? Tartari, quorũ aliqui vix gladium aut arcum habent, vos nitentibus indutos armis vinciẽt? vos trahẽt? vos mancipabunt? Illi, quibus nullum eſt æs, veſtras diripient reſ, & vagi ac inopes amœniſſimis ſedibus, & diuitijs veſtris potentur? O miſeriam, ô infelicitatem noſtram miſerandam! Quid non præſtat cuncta in communionem conferre temporum, & ſocios ijs iuuare, quàm tantum auri & argenti ineptijs dare & diuitijs oſtendis ad eas diripiẽdas hoſtes noſtros inuitare? Vtinam vtinam falſus vates, Chriſtiani, ſim, tantis calamitatibus, quas imminere video, vobis prædicendis. Sed vereor equidem, ne ſicuti Ageſilaus, deuictis olim Perſis, corporibuſque eorum nudatis, quæ molliter & delicate viuendo alba reddiderant inſultãrat; ne idem aliquando à Turciſ aut Tartariſ vobiſ quoque eueniat, atque ijdẽ illi dicãt: En ſunt qui luxu perdit, crapulaque & libidine eneruati, præ nobiſ cupiebant eſſe victores. Quàm multos expectatione diuitiarum factos videas pauperes & liberos ſeruos, ſplendidos ſordidatos, & quàm plurimi amiſerunt ſua, cùm ammittendorũ metu non defendiſſent aliena. Sic olim (memini namque ſimile aliquid alicubi in ſa-

cris me legisse literis) sic inquam amisit regnum Saul, cū Amale-
co Israhēlis hosti pepercisset: sic Græciē illud florentissimum corrui-
t imperium; dū inter se distractum communia cum Turcis habet
consilia: sic seruit Seruia, sic perijt postremò & Hungaria; dum Sla-
uonum legatos pericula à Turcis in Comitijs Budensibus denun-
ciantes ludificatur. Facile enim in alijs rebus adhibere fidem quo-
dammodo est leuitatis, sciscitādīs periculis summæ adeò grauitatis.
& quis tandem in expeditionem contra Turcā profectus Dei Opt.
Max. iniuriam, suam sociorumq; contumeliam, quis violatas aras,
disiecta martyrum ossa, quis prophanata phana non vlciscatur? Le-
uiōres sunt semper æstimandæ, quas foris non domi hostis inureret
nobis calamitates; quæ imbellis turbæ fletu, quæ miseranda rerum
facie, quæ cædibus, quæ stupris, quæ rapinis domesticis quotidie
augerentur. Tum nos iuuarent verba illa, scilicet: Melio-rem
esse certam pacem, quàm speratam victoriam: consilio prius, quàm
armis experiunda esse omnia, & alia generis eiusdem; cū iam qui-
dem eò deuenerit res, vt num, iam & quando, sed vbi & quo-
modo, hoc autem est in hostico & exercitu maximo cum Turca bel-
lum gerendum sit, necessaria videatur esse deliberatio: & cogitan-
dum, quòd non iam amplius dominandi aliqua cupiditate, sed sum-
ma adaçti necessitate, toties defensis nostris, tandem etiam aliena
inuasisse dicemur: & vtrum deniq; Christianis nobis seruire, an bar-
baris & verè religionis hostibus magis expedierit imperare. Qui
cū omnium preciosissimum caput habeamus, & membra suo
capiti semper respondere efficere debeamus; vel morte etiam ipsa,
impurissimi Mahometis nos effugere par fuerit seruitutē. Nam quæ
sit fueritq; semper Christianarū gentium & nationum dignitas, quæ
rerum gestarum gloria, quæ opum & imperij amplitudo, paulisper
nobiscum reuoluamus animo. Sic demū in libera Repub. & religio-
ne natis, quàm futura esset oppressio grauis, & qui ad imperandū in
hanc lucem editus, libertatiq; imbutus & assuefactus, quàm misere
& indignè à barbaris videatur mancipandus, facilius cognoscemus.

TVRCICA. XI.

VID ENIMVERO BARBARI HAC TANTA AR-
mabit vos audacia? quousq; abutemini Christia-
norū patientia? Confidentiam vestram ratione, fu-
rorem fortitudine, temeritatem consilio, manum
manu, vim vi ipsorū dubitabitis superari? Ne haud
intelligitis

intelligitis, quantum adhuc Christianarum superest virium, quantum potentia, quantum regnorum? Est ante alia regna Italia, quam quidam sub vnus imperium difficilius redigi, quam totum terrarum orbem ab eo existimant posse pervinci. Est imperij domicilium Germania, quæ non modo sibi & suis verumetiam gentibus nationibusq; exteris tantum militis subministrat. Est tot regnis & provincijs aucta Hispania, quæ fortitudinis suorum militaris hoc seculo plura exempla vidit, quam Turcia multo pluribus declarauit. Est Gallia, quæ olim Romam & multis post sæculis Asiam vexauit, & de suo nomine Gallogræciam nuncupauit. Est Anglia, quæ Gallia inuita, regi olim suo Luteciæ diadema imposuit, & hinc sibi Franciæ & Angliæ titulum sumpsit. Est Polonia Slauoniæ & Boëmæ consanguinea, quæ olim Alexandri Magni magnum virtutis suæ testimonium retulit, & tanto tamque præstantium bellatorum numero & robore perpetuo abundauit. Est Suecia atq; Dania, quarum hæc rebus terra mariq; gestis minimè est ignobilis vel obscura: illa Gottos genuit, quorum olim arma vel ipsa experta est Roma, & quibus deniq; celsit non vna aut altera gens bellicosa. Est enim præcipuum quid virtute præstare propria, sed nec contemnendum, maiorum suorum gesta atq; merita habere illustria. Quorum quidem regnorum omnium, quanquam summa sit semperq; fuerit laus, non temere tamen vnum illud Polonicum, à barbaris nationibus Christianæ Reipub. propugnaculum, perpetuo est habitum & appellatum. Cùm enim Poloniæ Regnum, versus Aquilonem, ab hac vna Balthici maris parte, regnorum sit extremum, sicuti ab illa Noruegiæ est alterum, vix aliquod aliud plures sortitum est hostes, partim Christiano partim Romano infestos nomini, ad ciuium suorum sanguine oras illius respergendas. Rarius enim sine periculo, armorum ludicra prælia, & multo minus sine sanguine accidunt seria. Itaque vt à Boleslao Chobri, primo Poloniæ ordiar rege, quem Slauorum, Gottorum, & Polonorum regem fuisse, & ab Ottone Cæsate capite eius demptum diadema accepisse, antiquissimum Posnaniæ positum testatur Epitaphium. Quid? cùm Roxolani Polonos armis lacessiuiissent? an non eodem illo Chobri belli duce regnum suum vsq; ad Boristhenem non protenderunt? Quæ sanè Russia est eiusmodi, vt vel quibusdam alijs Europæ regnis possit conferri. Multa enim multis decora & præsidia sunt regnis; sed vnum illud maximum nobilitatis militaris. Quid? an eosdem illos Polonos, multis acceptis à Germanis cladibus, non Odera, sed Albi fluuiio suam Poloniam terminasse, velis nolis fateare; cùm urbium maritimarum plurimum nomina

Polonia

Polonia

*Polonorum Fortitudo
et limites*

nomina peruestigabis, & Slauonicam linguam passim & ubiq; redolere tecum ipse recognosces, vt priuilegia quibusdam vrbibus eadem linguadata non commemorem, quam in tanta veneratione fuisse constat; vt Carolus IIII. Romanorū imperator, & magnus fautor Boëmorū, quibus Electores imperij fœdentarios fecit regni, aurea sua, quæ vulgò dicitur Bulla, omnes Romanorum Cæsares, Latinam, Slauonicam & Germanicam linguam, callere debere voluerit; ex qua nimirum, præcipuè Germaniæ vrbes, suam vt dixi sortitæ sunt appellationē. Magnū certè est aliquid Romanorū Cæsare Slauonicā Lingvā tantoperè æstimasse. Nam Lubeca, quæ caput Anseaticarum vrbiū dicitur à forma & suo quodammodo nomini situ congruenti Lubek, quod Slauonibus & Polonis corbulum sonat, proculdubiò appellatur. Brema verò, siue à Brzemię veluti quodam Polonicè dicto nre, quòd ibi suas milites deponebant prædas, vel à præterfluentibus nuncupata est fluminibus, quibus superatis, instar cuiusdam portæ illa vrbs videbatur. Quid verò Rostok? an non planè decursum aut discursum fluuiorum Polonicè significat? quæ circa illud oppidum à longè deriuata tandem in mare se exonerant non pauca, & illud nomen à re & situs natura ipsa sicuti & Sczecinum à Szczecna, quod Poloni seta dicunt, omnia illa oppida olim aliquando fuit sortita, & postremò etiam Germanica rururibus alijs, in quibus Vendica aut Slauonica lingua aggreßtes eius oræ loquuntur intermixta, idem testificantur. Quæ, si quis fortè negauerit, aut sanè contrarium euidenter doceat, aut in aliorum eat sententiam, aut neutrum denique faciat non sine tamē graui reprehensione leuitatis. Prudentius certè fit alijs probabilia afferentibus credidisse, quàm ad explorandum verum temerè longius proficisci. Age, progrediamur. Quis enim nescit & in regionibus illis, in quibus Rhenus n tria diuiditur infra Cliuiam flumina, & tandem etiā triplici gurgite in mare influit Hollandicū, multa loca à Lecho fuisse condita, quem gentis Polonicæ constat fuisse auctorem. Quid? an & vltra Rhenum duobus nostris Neuesio milliaribus non est exedificatum castrum, quod dicitur Cracouia, quod ab eodem illo, quo & Metropolis Poloniae ædificatum est opinio? Quanquam etiam nonnulli a quodam nobili Germano, qui à Casimiro magno Poloniae rege magnis beneficijs affectus fuerat, grati erga illum regem animi sui testificandi ergò idem conditū autument. Sed hanc opinionem cū alia eleuant multa, tum & aliud quoddam non procul inde, tribus tantū à Colonia milliaribus extructum castrū Lechnik appellatum, ab eodem illo cuius suprà memini, Lecho

S

postea,

*Polonica loca et
id est in arboribus*

*Cracouia ad
Rhenum,*

*Polonica Lechnik
et per Poloniam*

posteaquàm tot laboribus functus, Sarmatica arma de quercu sus-
 penderat, quod priscis illis bellatoribus ferunt fuisse vsitatum.
 Quorum sanè nominum & appellationum omnium, vt obscura ali-
 cui videatur ratio atq; oratio, Slaunicæ certè gentis, ex qua Po-
 lonica ortum habet, summam rerum gestarum semper fuisse quis
 dubitauerit claritatem? Quam cùm semper bellicosam habitam,
 orator & imperator Romanorū ipse vel alicubi meminerit Cicero;
 quid despicerè possint aut debeant barbari, qui, tantum abest, Eu-
 ropæ nobis obstruere lucem, lucum vt Asiæ quærere potius debu-
 issent? Iam enim quanta semper militaris ipsorum fuerit fortitudo,
 vel inde etiam constiterit, quod firmato his in locis pede, Prussiae &
 Liuoniae latrocinij coacti, Balthico mari suum imperiū definierunt:
 & illo mari traiecto, regna in Aquilone condiderunt, & Vissimi-
 rum quendam, à quo & Vismaria dicta, gloriosissimum ducem ha-
 buerunt. Rari certè sunt, qui de exteris gentibus victoriam aliquan-
 do retulerint; qui verò & victoria parta, vrbes simul & regna condi-
 derint, sunt rarissimi. Quod vtique Polonis & Boëmis consanguineis
 contigisse perspicuum est: quorum illi, vt dixi, in Aquilone re-
 gna erexerunt. Boëmi Boiaris seu Bauaris eictis, Boiariae no-
 men in Boëmiæ mutari fecerunt, & vix à mille hominibus, qui in
 Boëmiam ingressi sunt, tantum in media Germania imperium con-
 stituerunt. Quid? an vt eiusdem Polonicæ gentis fortiter rebus ge-
 stis insistamus, Hungaria etiam ipsa, prius pacata Polonis extitit,
 quàm insanas illas Carpati montis moles irruentibus Hungaris ob-
 iecissent. Quibus rursus in occasionibus, quāto adiumento fuerint,
 & quantum calamitatum pro illis tulerint, si per censere velim, dies
 me deficeret. Nam quid ego vetustioribus exemplis relictis, Vla-
 dislaum Regem Poloniae, ad Varnam cadentem, & ex quinque Po-
 lonorum millibus, tantum quinque cladis nuncios in Poloniam
 reuertentes commemorem? Quo loci omnia veterum priuilegiorū
 Polonici regni, & eius indigenitalium monumenta, quæ incautus
 ille iuuenis Rex, secum auexerat perierunt. Quid porò Ludoui-
 cus, Hungariae & Boëmiæ Rex, sanguis Polonicus, qui arte tempus
 natus, ante tempus inauguratus, & ante tempus in sesqui palmis a-
 quæ lutulento gurgite est suffocatus, vlliusné gentis quam Poloni-
 cæ in prælio Mohacensi constantiorem expertus est voluntatem?
 Cùm enim fuga à prælio saluus, & nihilominus ob non obscuram
 quorundam in illum prodicionis suspicionem, desideratus fuisset,
 Polonicusq; peditatus totus in acie fortiter cecidisset; nobilissimi
 iuuenes duo, Pilecius & Maciciouius captiui facti, & in discrimen
 capitis

Polonorum Latrones

Quid videri utiq;

et cetera mari

Vladislaus ad Varnam

Mohacensis prælium

Pilecius, Maciciouius

capitis adducti, haud scio an soli sunt inuenti, qui suum suique Regis illum casum, præ cæteris animose ferrent, & à Solymano capitis damnati, ad locumque supplicij ducti, regalis Prophetæ versus *113 Hærgis my Polonus* inuicem decantarent. Quorum constantem & excelsum quendam animum Tyrannus admiratus, in pristinam posuit eos libertatem. Nunquam enim aculeos, quàm in Tyranni mente, figit constantia acriores. Quid verò Poloni sua illa ad Soczauam in Polonia clade? quid aduersa pugna Socaliensis? quid Seretiñ. quid tot tantisque alijs? parùmne cōtra barbaros testati sunt, vī excelsi animi & roboris sui? sic vt vnos illos in Polonia Struffos (pace aliarum tantarum familiarum præclarissimè de patria meritum dicam) à quarta aut quinta iam in progenie, non nisi in patentibus contra Tartaros campis in acie cecidisse constiterit. Qua vna re videbantur sibi maiorum suorum æmulari virtutem & adire hæreditatem. Nullo enim in strato supremam suam diem videt bellator libentius, quàm in illo campi & planicie inter armorum & tubarum sonum plenum gestientis gaudij & militaris dignitatis. Quo etiam minus mirandum est, Polonos non multum extruendis incubuisse semper urbibus, aut tales quæsiuisse muros; vt vel Rex ipsorum, externorum militum præsidij fretus, suo aliquo impotenti vteretur in eos imperio; aut vel ipsi urbibus magis, quàm virtuti suæ tandem fiderent. Emollit namque animos magna aliqua concepta spes in munitionibus: & haud scio, si vel nonnumquam ad victoriam non fuerit gradus, exitus eius desperatus. Quocirca, & Jagellonem illum primum, Melstinio cuidam ferunt dixisse, missas quas erigere cœperat munitiones vt faceret, & se illi vicem munitionis, quoties opus esset, præstiturum omnino sibi persuaderet. Quod siue amouendis confidentia sui tumultuum insubiectis occasionibus dixerit, siue verò veterem morem consuetudinemque patriæ respexerit, incertum est. At vnum illud certissimum, quod *Plus tuenda Libertas animi quam fortitudo* tuenda libertate patriæ Polonicæ nobilitatis pectoribus, quàm multarum aliarum gentium munitionibus, plus olim tribuebatur. Cui cur etiamnum barbarus insultet hostis, non video. Quæ vt ego existimo caderet in acie multò libentius, quàm ad perpetuum nominis sui dedecus manus hosti daret, & videns ac volens ipsius potestati vltro se manciparet. *113* Præstat enim amisso spiritu vel virtutis laude viuere, quàm turpiter seruiendo millies emori quotidie. Quæ namque barbaris cum Christianis est communitas? quid Turcis fœdius? quid Tartaris immanius? quid tota illa Mahomatanorum multitudine est intollerabilius? Ferunt olim Gottos, cum caput orbis terræ & domicilium imperij occupassent Romam, præ lætitia

exultasse, & Romanos suam fleuisse calamitatem adeò; vt Gotti eorum quoque miserti fleuerint, & ipsi deplorandam conditionem humani generis, & tanti conuersionem imperij secum ipsi contemplant. Quod & de Scipione excisa Carthagine proditum est memorix. *173* Sæpe namque lætum diei initium generat tristem exitum: & dum alium defleueris, te ipsum quoq; memineris esse deflendum. Iam verò cogitemus, quid Turcæ aut Tartari nobiscum facerent, omni sensu humanitatis orbat, & tanta immanitate erga nos effecti. Seruierunt olim varij varijs, sed nemo vnquã miserabilius seruiret quã Turcæ Christianis. Quibus non dominis, sed tyrannis, non victorib⁹, sed prædonibus nostris effectis; non vestitus, non suppellex, non coniuges, non liberi essent tui: quandoquidẽ barbari vitæ & necis domini simul facti, non prece non pretio flectuntur; sed usufruario vtuntur, rebus omnibus nutu & arbitrato suo gubernandis. *Quidam Mahomet*
temper Tempora imprimis sacra, suo impurissimo dedicant Mahometi; poena capitis præscribunt ipsius cultum: è sinu liberos abripiunt matrũ: & nescio quid non Christianis iniuriarum contumeliarumq; faciũt, antequam circumcidantur. Circumcisos verò circumducunt miseros, vt Syris, vt Iudæis, vt Mauris & Saracenis, vt postremò omnibus sint risui & contemptui; quem morte etiam ipsa, non nemo experitur grauiorem: & cuius causa ne viuere quidem homines velint, aut nati non inuiti mox morerentur, si has, quæ eos in vita manent miseras, non ignorarent. Felix quippè supremus est dies, per quem tot infelicibus finis affertur. Quare, quid tandem nos non commoueat? quid non inflammet? & quid denique omnibus desit hoc tam infido & importuno hoste debellando? An enim vna illa, quæ victorias, quæ fascès, quæ nunquam arescentibus folijs laureas desideretur in nobis concordia? qua etiam ij, qui à rogo nihil superesse hominis putauerunt, difficillimis rebus & temporibus contra hostes nitebantur. An pecunia? qua aut nulla aut parua accepta suum olim Alexandrum Græci comitati sunt; & Germani in Gallias in Belgium, & huc atque illuc in expeditionem sæpè ierunt: & Poloni contra Regem Matthiam Hungariæ, sub Casimiro suo Rege, aliquando militârunt. *militare*
 Enimuerò bonè eques, tu te dixeris equitem, si, qui pro te excubet, tu conduxeris militem, & pecunia danda in bellatorem potius, quàm ipse id oneris sustineas, tuum expiles aratorem: Egregiè scilicet. Quasi verò nesciamus, iucundum quidem esse cubare diu in lectulo, consulere domestico otio, nihil semel coaceruato demere ærario. Sed nimirum etiam videndum, quàm hæc tandem omnia futura sunt diuturna, & quàm denique multi,

multi, vt vel priuatam inultam non relinquerent iniuriam, vllis nec sumptibus, nec vigilijs, nec postremò parcunt laboribus: turmatim proficiscuntur, in vnum comitatum infelicem, vel nonnumquam plures & innocui cogùtur, opes & facultates inutiliter profunduntur. Ad hanc verò pestem, ad hæc tam putida & foetentia in Europa membra, à reliqua communione Europei abscindenda corporis, nihil agamus, nihil sumptuū faciamus, labores & difficultates aliquas ægre experiamur? & quorsum tandem Christianam recidet gloria? quorsum libertas? quorsum Reipub. totius regnorúmque omnium amplitudo? Nimirum, cui Turca præ cæteris inhiat, ex sacrario religionis, ex orbis terræ oraculo, ex magistra veritatis, ex virtutum armamentario Roma, claustrum impietatis, receptaculum errorū, asyllum scelerum efficietur? Germania, quæ vnà cum bellica laude, literarum coniunxit gloriam, à Latinis & Græcis ad se translatam imperij ammittet maiestatem? Gallia, quæ regnorum omnium habetur antiquissima, & oleo sacro, quo eius inunguntur Reges cœlitus demisso lætatur, barbaricam seruiet seruitutem? & Polonia

denique ipsa, à tam decantata sua libertate, à tot tantisque opibus, à tanto splendore & magnificentia, durum illud telū perferet egestatis? Absit hoc à Christianis omen, sed absit & dissensio. Qui enim pessimis imitandis rebus, nolunt alijs esse cautiore; quid sibi frustra pollicentur futuros se fortunatiores? Ac Polonici quidem equites, cùm non tam ciues quàm reges, non tam subiecti, quàm præcellsa quadam libertate ad alijs imperandum erecti sint semperque fuerint; quid se nunc abdant otio? quid suo non satisfaciunt officio? quid negligant hostem? quid deserant stationem? quid non suum sequantur, quò ierit, regem, aut exercituū Imperatorem? quid denique arma, quid gladios suos conuertant in vomeres, in galeas gallinas ponant ouis incubantes? Fateor non omnium optimè semper bella cum Turcis cessisse: multos regna, nonnullos capita contra eos amisisse. Est Sigismundi Cæsaris ad Nicopolim, & columbarium exercitus à Turcis strages imprimis memorabilis: est ad Varnam Vladislai Regis cædes: est Ludouici ad Mohaczum, est & aliorum. Sed magnorum Principum semper est habitum meliora sperare: quæ verò accidissent, fortiter ferre, & potius in acie occumbere, quàm turpitudinem aliquam, aut pati seruitutem. Nos verò non tam de eorum disceptauerimus factò, quàm commiseribimur semper animo: qui proculdubio creuisset nunquam; nisi vilitas hostis hoc meridiano sole apparuisset clarior, & hostis superatu facilior, quàm impar Christianorum numerus eis oppositus

tum demonstrabat. Magis enim Turcarum lassata, quàm sacrata in Christianos virtus semper quieuit. Quò adeò & nunc etiam minus hanc tantòperè imbellem metuamus Asiam: quæ, si alicubi aliquando potita est victoria; id non tam eius virtuti, quàm numero & potentiæ est ascribendum, cùm eius potissimas gentes Scythicam & Moschouiticā etiam facili negotio superari posse, vel tantū Poloni & Lituani toties docuerint. Quorum Regem, non vrbium aut mœnium, sed nobilium præstantiumq; bellatorum regem, quid istud insidiosum amplius constrictum teneat fœdus? quid remoretur pactio? quid, quæ in Turcis nulla est, iurisiurandi religio? Enimverò ignoramus, non verbis sed rebus, non falsitate sed veritate, fœderum iura pactionesque contineri: & si illos fœderatos, quos in eodem fœdere continet fides, non immeritò arbitrêre, quæ demum ab vna aliqua earum parte violata fuerit, citra omnem dubitationem fœdus illud prorsus disrumpit. Nemo enim eò tenetur, quò alter vtrò non patitur se contineri. Quis autem Polonos Turcæ fœderatos dicat vel sentiat? cùm ab ijs vndiquaque peti & violari eos videat? cùm Valachia ijs adempta, socia Hungaria direpta, Potutio vastato, & hoc (si Deo placet) fœdere violato, nihil aliud quàm ferrum & flammam vniuersæ Sarmatiæ aspiciat intentari? An verò priuatarum rerum, si ab vtraq; parte peræquè obseruatæ non sint, ratæ & firmæ pactiões fuerint? Minime gentium. Quid igitur in hac etiam tanta re, quanta nititur totius Reipub. salus, etiam obseruentur? Amentes & insanos nos, si hoc falsæ religionis vinculo, veluti quodam Turcico incluso ergastulo, conditionē suscipiemus durissimæ seruitutis: & dum iste in figura hominis immanissima quædam bellua Germanos conficit, dum reliquias Hungariæ exurit, dum arces eius capit, dum vt olim per Germaniam in Poloniam, sic nunc demum per Poloniam in reliquam cogitat Europam proficisci; nos eo vtamur animo, non hoste fœderato, non iuris humani prædone socio, & non capitalissimo, vt leuissimo verbo vtar, aduersario, cui quid collibuit licet, quod licet audet, quod audet facit, quod facit, vult sibi licere semper impune? O miseros & miserabiles nos: siquidem nō alio perire possumus & volumus modo, quàm ab hac tam aggressi barbaria, puerilibus rebus & spe pacis lactati planè inani. Te ego appello, Sigismunde Rex Poloniæ, te inquam, quem Deus Opt. Max. ad magna esse natum, & in hoc regali fastigio collocatum, multis nec obscuris argumentis declarauit, oro & obtestor; vt regum Poloniæ, maiorum tuorū, in primis autem Sigismundi Primi materni tui aui, & Asiæ domitoris, virtutis & fortitu-

*Poloni in istis iudicijs
Sathan et mus dicit*

*Ad Sigismundum Polonium
Regis cuiusdam ad huc
fatu*

& fortitudinis, & tuæ ipsius felicitatis memor, te erigas, te tuaque arma in hostem expedias, te tibi que subiectos populos ab immanissimis hostibus tueare. Cernit Turca affinitatem cum regibus Austriacis tuam: & dum illos te que ipsum metuit, dum conscientia rapti alieni iuris rebus suis diffidit, dum Valachia & Transylvania à se discedenti insidias struit; praeuenire te, quam praeueniri abs te potius iudicabit. Abuti opinor secundis rebus non cupiet, ut cum Italia potius, quam cum Germania aut Polonia bellum gerat: & denique, ut vallatas vrbes, quam Polonos campestres, potius aggrediatur. Meminit proavi sui à Vienna fugam, ad Segethum mortem, ad Agriam magnam Turcarum stragem, in campis Transylvanicis vulgò dictis Panis, Stephano Battori Duce olim, internatione. Totam postremò Hungariam, quasi fatalem quandam totius Asia sepulturam recordatur. Alios igitur iam vicissim petet, & per Valachiam in Transylvaniam, per hanc in Poloniam iter facere concupiscet, Tartaros prodromos suos ei immittet, vi, ferro, flamma, populabundus discurret, & toti Christiano populo ceruicem dari vnam, ut eò amputet ipsam facilius, haud dubie peroptabit. Cui tu, in hac quasi excubia pro reliqua Europa à barbaris gentibus & nationibus positus, otius occurrito, & non domi sed foris armatus, non togatus cum expectato. Præsertim cum Italos, Germanos, Hungaros, & Boemos iam in Hungariam confluere, & tecum bona ut par est agere fide intelligas, cum omnia omnium vicinorum tuorum vexilla contra Turcam videas, & denique cum vicini parietis ruinam tuam esse, & in celeritate ac concordia cuncta posita intueare; ut subiecti imperio, socij exemplo, hostes metu omnes admiratione tui passim & ubique commoveantur. Aderit tibi Deus Opt. Max. & illa deipara Virgo, quæ Sigismundo primo tuo auo apparuit Borissouia, cum versus Moscouiam Vilna egressus ad illam memorabilem de Moscis victoriam apud Orscham partam aliquando properaret, tuas preces ad vnigenam suam deferret filium, pro te tuisque opem & auxilium ipsius implorabit. Nondum factum extremum Reipub. venit: magnos & potentes vel antea hostes & difficultates hoc regnum habuit; & tamē Dei Opt. Max. beneficio omnes superauit. Libet respicere spatia præteritorum temporum, & illius hostium recordari omnium, quando ab vna parte Lituanui Liuones & Pruteni, ex altera parte Germani, Slesij & Morauui, ex tertia Hungari, Valachi, & Tartari paulò antè Vladislai Iagellonis mortem in Polonia interitum conspirant. Dedit tum Senatus Polonici Princeps Zbigneus Cardinalis, vnum quidem callidum

*Sigismundo primo tuo auo
apparuit Borissouia
cum mi reuente*

*Potentie sua potentia
confusa*

dum desperatum, alterum consilium suis, & hoc videlicet tale, totius regni, vt viribus in medium eius collectis, hosti, qui primus in illud irruisset, acerrimè resisteretur: sic enim benè succedente re, aliorum conatus desperatione frangere; sin secus vtique pluribus resistere hostibus non viderentur. Alterum erat salutare, sed paulò incertū consiliū, vt splendida aliqua legatione, ad Suidrigellonem Ducem Lituaniæ missa, de pace cum eo tractaretur: & aut hīc vnus à societate belli illi animo alienior ab alijs fieret; aut si id succedere non posset, Catholici Lituani, qui suapte, quod Græci ritus erat, ab eo abhorrebant ad defectionem sollicitarentur. Qui cum non inuiti id fecissent, Suidrigellone dominatu excidente, tranquillus Poloniæ status est restitutus. Periculosè namque armis vel nonnunquā, gloriosè consilio semper bella geruntur. Quo magis ne nunc quidem despondendus est animus, & diuinum illud tutelare numē & nomen perpetuò implorandum. Est ius veteri prouerbio in armis, & sua semper ratio in bello æquitatis. Memoratu est dignissimū, quòd aliquando eundem illū Sigismundum Poloniæ Regem de Romani imperij erga se hostilitate certiorum factum, in postremis, quæ Petricouia celebravit Comitijs, forti & intrepido animo ferunt dixisse, & quasi quandam cigneam vocem suæ in Deum fiducia testem paulo antè mortem edidisse. Erat tum Stanislaus Lascus Palatinus Siradiensis, magni nominis Senator, Sigismundi Regis legatus, apud Carolum V. Cæsarem, in Comitijs Augustæ, qui per dispositos ad celeritatem equos regem illum suum, quid, Magistro Theutonici ordinis auctore, in ordinū imperij concilio contra eum conclusum fuerat, reddidit certiorē. Ibi cum Senatores dicere iussi, pro se quisque suam aperuisset regi sententiam, Petrus Kmita, Palatinus Cracouiensis, idemq; regni Marsalcus primarius, assurgēdo vt sit veneratus regem, quid sibi tandem videretur, reuerenter ipsum quoque compellauit. Ferunt tum illum tacuisse solitò diutius, & demum non modò à Marsalco sed ab alijs quoque Senatoribus bis teruē hoc nomine rogatum, hæc similiaue protulisse verba, magna cum præsentis animi & sententiarum grauitate: Non sumus, inquit, nescij, quàm longè ea disparem apud Cæsarem & ordines imperij gratiā meruerimus, de qua iam nobis semel & iterum nuncij & literæ ex Germania afferuntur: & possemus quidem nonnulla nostra erga eos officia hoc loco non meritò percensere; sed absit, quæ speciem exprobrationis habet, talis à nobis commemoratio; cum is qui accipit, non is qui contulit beneficia debeat meminisse. Viderint illi interim, nbe m nobis referant gratiam, & vtrum expedierit rebus

Lascus Polony

Kmita Palatinus Cracouiensis

rit rebus hæc & similia, contra nos nostraq; machinari. Satis imò plusquam satis Christiana laborat Respub. nec pauca restant, quæ Christianorum essent sub feris & barbaris nationibus vindicanda; tantum abest, ut de ijs, quæ inter Christianos acta & transacta sunt, noui denuò motus & controuersia præter fas & æquum excitentur. Nos Deo Opt. Max. iustitiæque nostræ fidimus, & quod iuris ac possessionis nostræ est, constanter ad extremum usq; spiritum tuebimur & defendemus. Conuersus verò ad Tarnouios, belli Ducem vnum, Quæstorem regni alterum, Bello, inquit necessaria præparate. Peruolauit eius rei fama non multò post Augustam. Tū verò Carolus V. Cæsar, ut erat sapientissimus & æquissimus Princeps, & Sigismundum Regem appellabat patrem, virum Deiesse, nec temere irritandum, neq; illius contra eum expeditionis se futurum Ducem aperte est testificatus. Numen enim diuinum, alicui adesse existimatum, multum & vulgò terroris, & in potentioribus habet auctoritatis. Quare, quid & tu Sigismunde Rex, qui inde ab ineunte ætate Catholica religione imbutus, & magna diuinitus felicitate semper es auctus, contra barbaros tibi infestos non eundem geras animum? quid non præstes, quod maximum potes, Reipub. beneficium? quid ad tot tantaque alia, quibus nomen tuum illustrasti, hunc quoq; gloriæ non adicias cumulum; ut in immanissimos hostes & iuris Christianorum prædones domo cum socijs egrediare? Nondum, ut dixi, extremum venit Reipub. fatum: nondum nostrorum videmus concidisse animum, nondum extinctum militare vitæ genus & institutum. Adsunt aderuntq; tibi, adolescentum studia, senum consilia, & maiora in virorum fortium pectoribus, quam in urbium mœnibus præsidia: Nos tantum ipsi non desimus nobis. & si tandem pro patria moriendum est, moriamur intrepidi & alacres; ut hoc breuè, quod deferemus æuum, cumuletur gaudio & gloria sempiterna. Qui pro Christi Opt. Max. nomine, & pro patriæ cadit salute, fortitudinis laude hîc in terris viuit, & pro mortali conditione vitæ immortalitatem in cælo semper sortitur.

*Ad Sigismundum
Regem.*

TVRCICA XII.

VM PRO RE ET OCCASIONE VTRAMQUE partem exempla nos permoueant, non prætermit- tam equidem lubens; ut & Christianarum de Turcis victoriarum exempla, & quidquid eius rei vetustatisque est, à nobis requiratis. Quibus tantum abest, ut

T

incredibile

incredibile, vt adeò etiam, Deo Opt. Max. duce, futurum sit facilè,
 barbaros à nostris vinci posse ostendisse. Nam antequam ad hunc
 tantum opum, & potentia cumulum Turcæ peruenissent, quàm
 semper, & vbique & ab omnibus contempti, quàm tota, cui tot an-
 nis dominati sunt Hispania eiekti, quàm vtraque in Sicilia frequen-
 ter cæsi, quàm in Græcia, antequam eius capite potiti fuerant By-
 zantio, profligati sæpenumero fuerant; quis non perspiciat, qui mo-
 dò aliqua vel mediocri præteritarum rerum, & historiarum lectio-
 ne cognitioneq; delectatur? Nescire enim, quid ante te sol iste vide-
 rit, est semi infantem semper agere, & ea, quæ antiquitas habuit, fru-
 strà vt tu cernas expectare. Annus ab hinc plus min⁹ quingentesi-
 mus numeratur, quo varijs auctoribus, tumultuariè passim collecto
 milite, nullo seruato ordine, nullo fere certo præeunte Duce, nullo
 Castrensis disciplinae adhibito more, diuersis itineribus in Asiam est
 itum, & vix vno anno integro cum Mahometanis bellū gestū, vt Iu-
 dæa cuncta, & magna Syriæ pars in nostrorum veniret potestatem.
 Progressu verò temporis eorundem Christianorum gliscente inter
 se odio atque discidio, ex iisdem illis Mahometanis nati sunt qui-
 dam, qui Turcæ dicti, & præ alijs domi militiaeque excellentiores
 habiti, in Europam traiecerunt; vbi firmato paulisper pede, irritò
 quidem initio conatu, Constantinopolim oppugnârunt, sed non
 nisi Andrinopoli prius capta, multò tandem postea eam ceperunt.
 Multum enim refert, quibus cum bella gesseris, quæ cum igna-
 uis suscepta, torpore vtrunque iniecto inglorius moriêre. Iam
 enim primo illo oppugnationis Constantinopolitanæ tempore,
 claudus quidam & ignobilis Nohaiensium Tartarorum Dux, Te-
 mirlanes appellatus, Baiazetum Turcam ab oppugnatione facilè
 reuocauit: & acie victum cepit, & tota Asia aureis cathenis vin-
 ctum circumduxit. Quo loco & tempore, cum imbellibus (vt ita
 dicam) Græcis pugnando, quàm & ipsi quidem Turcæ imbelles &
 contemptibiles semper fuerint, res ipsa testatur. Vix enim aliquis
 bellatorum fortium, fortem & illustrem caueæ includit bellato-
 rem; & rerum humanarum inconstantia memor, magis misericor-
 dia, quàm animi impotentia in debellatos permouetur. Quid, quòd
 & ipsam adeò Constantinopolim ne secundario quidem Turcæ
 cepissent, nisi ipsimet Christiani eos iuuissent? Cùm enim ab ipsis
 met Græcis in Traciam euocati fuissent, & ad Varnam Amuratem
 properantem suis nauigijs Genuenses transportassent; effectum est
 tandem, vt in Christianos animosiores facti, vnus mensis spatio,
 Constantinopolim expugnauerint. Qua in re, Ligur quiddam, Io-
 annes Longus appellatus, ad quem summa totius defensionis de-
 lata

lata

lata fuerat, nec muneri, neq; expectationi suæ satis respondit. sic ut in occulta factorum vel potius fatuorum fuerit lege seruire Græciæ, & sicut ob ingratum animum sanctorum corporibus; sic & ob Romanæ Ecclesiæ non seruatam fidem iure destitui libertatis. Primum enim priuamur tutelaribus patronis, mox & ipsi conditione pares efficimur seruis, offenso numine nefario religionis despictu. Atque utinam quidem & Aquiloni ingrato sua Catholica non auolet in Indias religio, & sui desiderium relinquat serum, sed seriū aliquando. Quæ enim mortalibus incredibilia, ea etiam factu facilia futura sunt diuinitati. Certum verò (ad rem ut redeam) esto, tam militiæ rudes & imbelles Turcas olim fuisse, non modò ut pari sed nec multò maiori exercitu cum Christianis congregi voluerint. Terrent enim, vel umbræ ipsæ victos, sæpè victorum. Quin adeò antè Sigismundum Cæsarem, qui pariter pugnis & connubijs ineundis habebatur infelicissimus, haud scio, si Christianorum Principū vel aliquis de se relata illustrauit Turcas victoria. Quam & ipsam non tam barbarorum virtus, quàm quarundam gentium, in Sigismundi Cæsaris exercitu peperit inter se æmulatio, cum inspectante & animos assumente hoste, certare inter se verbis, & quasi triumphum ante victoriam, (quod aiunt) canere non dubitauissent. Est enim vel in gynecæo puellarum aliquando molestum, in concilio Regum periculosum, in acie exercitus funestum in suis semper certamen. Sed & hanc quidem vnam aut alteram Sigismundi à Turcis cladem acceptam posteriores Christiani duces egregiè compensarunt. Ac ne longè abeam, statim post ipsius mortem Albertus Cæsar Austriacus, & Huniades Coruinus, regis Matthiæ pater, quoties & quàm præclarè de Turcis triumphauit? Quid Matthiæ Hungariæ Rex? An annorum suorum in regnando numerum præstantibus de Turcis non æquauit victorijs? quas tot tantopereque cumulas habuit; ut vno eodemque tempore, Fredericum Christianorum, & Mahometem Turcarum domuerit Cæsares, & Budam olim suam, non secus ac belli quandam officinam & literarum armamentarium, & nobilissimorum militum ex Hungaria, Polonia, Boëmia, & Morauia effecerit receptaculum, in quam ex gentibus nationibusque varijs, variarum linguarum & artium cognitione, ad præcellentem Regem, fortissimus & ingeniosissimus quisque accurrebat. Fama enim regiæ virtutis & spe liberalitatis non secus ac Themistocles Mylriadis trophæis, pro se quisque excitatur. Quid porro de Scanderbegio, terrore Asiæ, & Turcarū perpetuo hoste ac domitore loquar? Qui cum Ioannes Castriotus fuisset antea

dictus, ob virtutis, & militiæ præstantiâ, Turcica lingua, seu quidâ al-
 ter Macedo Alexander, aut dux exercitus eximius bello cû ijs viginti
 annorum gesto fuerat appellatus. Qui quidem Scanderbegius, vt
 nulla vel minima parte Ottomanicæ potentia par fuisset, ea nihilo-
 minus rara felicitate, & incredibili celeritate cōtra eos gessit, gestis
 vt suis aliquorum fidem excessisse videatur. Aegre enim credimus,
 quæ nos æquare posse desperamus. Itaque non modò dum in viuis
 fuerant, sed etiâ duobus illis præstantissimis bellatoribus, Hunnia-
 de & Scanderbegio mortuis, tanta nominis fama, & rerum contra
 Turcas gestarum celebritas mansit; vt Buda capta, Alba vel impri-
 mis Iulia, inter alias Hungariæ mitiones, potiri Turcæ optaue-
 rint. Quo loci Hunniadis corpus conditum, & tot tantæq; de Tur-
 cis victoriæ in sepulchro eius incisæ conspiciuntur. Cùm eodē mo-
 do quo & Croiæ Scanderbegij eruere ipsius ossa, & inter se partiri
 voluissent. Habent enim hostes vel cor Christianorum, qui diuino
 numine recti & recti, memorabilia contra eos gesserant animo in
 suo tacitam venerationem. Vnde & illud de Scanderbegio fama
 fertur, quòd cùm à Pio II. Pont. Max. bellum contra Turcas gestu-
 ro, toti administrationi belli præfectus fuisset, Mahometem Tur-
 cam ad eum misisse, vt acinacem eum, quo in prælijs utebatur, non
 grauatim ei mittere voluisset: cui Scanderbegius simul cum acina-
 ce & brachiū suum, si alicui vsui esse deberet, mittere cum respon-
 dit oportere. Eadem enim arma diuersorum inter se manibus tra-
 ctata pro re & occasione, secus respondent. Quævel vna illa res ar-
 gumento fuerit, quantam admirationem virtus Scanderbegij in
 hostibus ipsis excitauerat, qui non minus ob fortitudinem vin-
 centem timuisse, quàm ob mansuetudinem victorem dilexisse di-
 cuntur. Nolo commemorare Principem Valachiaë Stephanum,
 qui vno eodemque anno Matthiam Hungaria, Cazimrumq; Polo-
 niæ regem, acie vicerat, & quod admirabilius videbatur, Mahometis
 Turcici Cæsaris parua suorū manu, vltra centena Turcarū millia, eo-
 dem anno profligauerat. Cùm enim sciamus, quis hostis Valachus
 sit, & quàm nobilem olim victoriam, Ioanni Comiti Tarnouio Po-
 lonorum exercitus, qui quinta parte minor, quàm hostilis fuerat,
 Duci de se concesserit, dubitabis, si quæ interim Turcarum contra
 nostros felices pugna; alicubi fuerint, non virtuti sed fraudibus &
 multitudini ipsorum id tribui oportere? Quid enim? An cùm ali-
 quod regnum siue prouinciam occupare voluerunt, non sapius
 dolo, quàm aperto Marte eam aggressi sunt, & nullis non artibus
 indigenitalium animos prius tentarunt? Testis eius rei est Græcia,
 testis

M3-
Tarnouio

testis Hungaria, quarum illa suorū Palæologorum, hæc Sepusiorum Comitum clandestinis cum Turcis consilijs, in hanc quam videmus incidit calamitatē. Vaser enim & impius animus, egregius semper faber suæ est infelicitatis. Possem verò hoc loco commemorare eius generis quàm plurimos, qui Turcarum amicitia fiduciam, à summo ad ima præcipitati sunt, & nomen suum posteris lacerandum reliquerunt. Quis enim nescit Ludouicum illum Sforziam, qui à faciei fuscæ Mavrus dicebatur, cū Gallos contra Reges Arragonios, & Turcas ad arma contra Venetos excitasset, in carcere postremò fuisse mortuum? & Arragonios ipsos, licet in extremo amittendi regni periculo, id fecisse videbantur, quòd contra Gallos sena equitum totidemque peditum millia, à Baiazete Turca postulauerant, & deniq; etiam Galliarū Reges, ex Valesia gente duos, Franciscum vnū & Henricum III. non aliā ob causam, cū rebus bello gerendis, tum & posteris suis in regno Gallico constabiliendis, quàm ob communia cum Turcis consilia infelicissimos exitisse: cū Franciscus, ex tribus filijs duos, omnibus animi & corporis ornamentis conspicuos, mirè mortuos extulerit viuus. Henricus verò infelici casu humanis rebus exemptus, tribus ordine filijs regni possessoribus relictis, nobilissimam familiam in postremo sui nominis & seminis Valesio, dirè perempto, reliquerit extinguendam. Hæc quidem omnia ob communicata cum Turcis in Christianos consilia diuinæ ultionis, & Turcicæ pariter sunt argumenta fraudis, & virium contra Christianos imbecillitatis. Nam licet fraudis an virtus fuerit in hoste non quæsieris, cōtemnas in acie certè fraudibus confidentē. *¶* Vna enim insidijs est salus, sic cautè agere, quominus cognoscantur insidiatorē. Vnde & Romani illi non solū rerū, sed & virtutum præsidio clari, cū nescio quem regem, auctore eius medico, qui suā hac in parte operam illis venditabat, veneno extinguere potuissent, nihil minus, quàm assentiri medico visi sunt, & hanc seu quandā vilitatē animi & viriū suarū castigando hoste, imbecillitatē posteritati testatam relinquere noluerunt. Est enim præsentibus fructibus aliquando aliquid, sed multo semper diligentius posteritati consulendū. Quo magis vt vafri & astuti Mahometani semper fuerint, vel eo ipso audierunt malè; & quò tendebant, non peræquè semper potuerunt peruenire. Agè enim circūferamus per omnia Europæ regna & prouincias oculos, & primū quidem Italiam, regionum reginā omnium, contemplemur; cū dolosis quibusdam artibus Hydruntum in ea Turcæ occupassent; an ea turpissimè eieci non sunt anno, aut paulò plus circumactō? Quid verò Baiazetes, illius Maho-

metis qui Hydruntum ceperat filius? An, cum magnam Fori Iulij partem iam in suam potestatem redegisset, excidere ea non est coactus? Quam eandem fortunam & in Polonia expertus est, cum hyberno tempore, Turcas suos Tartaris permixtos immisisset, postremò, quotum quodque regnum, quotam prouinciã, quotam ceperunt urbem, quam aut per omne scelus & perfidiam insidijs structis, aut earum ciuibus nunc spe, nunc metu, nunc prece, nunc pretio ad defectionem sollicitatis, aut deniq; munitionibus ipsarum omni hostili vi & oppugnatione prius labefactatis. Nam ut in multis his prouincijs & urbibus paucas tantum proferam? An verò Constantinopoli, Croia, Taurino, Rhodo & alijs Christianis munitionibus Turcæ potiti sunt, quam semel & iterum oppugnatione ante eas tentarunt? Habent enim id moris Ottomani semper, ut institutum belli, & oppugnationis alicuius urbis aut prouinciæ, quas maiores suos tentasse sciunt, obstinatius persequantur. Qua tamen ipsa in re, non tantum virium atque roboris, quantum omnis generis adhibent fallaciarum & falsitatis, & nihilominus tamen, quot & quanti eorum in singulis certaminibus cadant, quot & quantas oppugnationes deserant, quam vel Cæsares ipsi in fugam se ab ijs propriant, quis ignorat? Nam memorabilis profectò est fuga Mahometis illius, qui Constantinopolim ceperat, ab oppugnatione Taurini, quam leuiter sagitta ictus, nec opinantibus suis capepsiuit. Nimirum is, qui duo imperia, duodecim regna, triginta prouintias, & trecetas

*a Turcis Asia Regna
Prouintias urbes
occupata.*

173 urbes ceperat, & qui totum ferè terrarum orbem iam spe deuorauerat, mortem extimuit; ut vel propter leue acceptum vulnus, non dubitauerit multorum dierum continuato itinere ex Hungaria in Græciam proficisci. Quid Solimanus? An Viennam oppugnans ad solam Caroli V. Cæsaris aduentantis famam, castra & bombardas non deseruit, & per montium iuga dies noctesq; in Thraciam properauit? De cuius postea Agriæ, Melitæ, & Segeti, apud quam arcem, prius quam caperetur extinctus est, irritò conatu oppugnatione quid hoc loco loquar? Quid aut Selimi eius filij frustra immisos in Moschouiam exercitus, aut tot Amuratis in Perside amissos commemorem? Omnia equidem ista vilem animum & imbecilles vires eorum testatas faciunt: & quod non peræquè eo modo omnia potuerint semper terminasse, quo spiritu visi sunt agitasse. Facilius enim bellorum initia, quam exitum quæras, & in aciem venias, quam ea excedas. At verò Christianorum ducum atque militum, & quidem aperto Marte patentibus in campis, aut fauentibus ventis relatas de ijs passim victorias rursus intueamur. An ut vetustiores ta-

ceam,

ceã, & vt Hunniadis & Scanderbergij, quos paulò antè memorauì, de Turcis triumphos non enumerem; illud saltem vel vnum Christianorum cum Turcis Naupaſtanum prælium, documento fuerit; quàm viles & abiecti, quàm nec animo nec armis, nec deniq; ipſo robore corporis noſtris comparandi videantur. Qui, ſi victoria vt ſciuiſſent; multorum opinione, non modò Conſtantinopolim, ſed totam adeò Græciam occupare potuiſſent. Expedit enim non tam bella gerere, quàm geſtis id quod aliquando amiſſum eſt, in priſtinum ſtatum vindicare. Quod equidem ſuperioribus temporibus video eſſe factum, nec ſolum hoc Mahometanorum genus multo-
cies acie victum, ſed etiam ijs in Aſia regnis, quæ multò antè occupauerat ſpoliatum. Iam verò, quid noſtro hoc, aut paulò ſuperiori æuo contra eoſdem Turcas, in Hungaria geſtum ſit videamus. Et quiſquam dubitabit, ſub Ferdinando Cæſare ad Strigonium, ad Hadadum, ad Budam deuictos Turcas acie fuiſſe, & ſub Maximiliano eius filio, Duce Suendio, aliquot millia eorù ad Sabatcam cecidiſſe? Cui quidè qui interfuerunt prælio affirmant, nec conſpectum adeò noſtrorù Turcas ferre potuiſſe, & tota intempeſta nocte iter facientibus, & ſuperuenientibus noſtris, in fugam è veſtigio ſe proripuſſe. Eſt enim inuictum noſtris animi & corporis robur, modò celeritas rebus gerendis adſit, & belli incommodorum tollerantia. Quæ duo *Turcorum victoria* deſiderata & pios conatus, & magnos ſumptus factos, & coaceruatos vnum in locù commeatus immenſos, Chriſtianorum ſæpiſſimè eluſerunt. Torpor namq; & inſolentia, vt ſibi quaſi ſint contraria, capitaliſſimi hoſtes ſunt copiarù. Quid verò ſub hoc demù Rudolpho Cæſare, de noſtrorù contra Turcas prælijs & victorijs loquar? Quid dicam, quòd à Buda capta, nullus eò Chriſtianorum peruaſit exercitus, quò, bis mille comitatus equitibus, Franciſcus Nadazdius iuit, & oppidum Copan, cum ſuo præfecto cepit, & omnem illam Turcicam ditionem impunè peruaſtauit? Quid primam circa Coprzivniciam, Zrenio, Battiano, & eodem Nadazdio ducibus, in qua ſupremi duo confiniorum præfecti capti, & quàm plurimi Turcæ occiſi? quid pugnam alterà ad Sixum? quid ad Siſſek, quid ad Hatuanum, in quibus plura Turcarum ceciderunt millia, referã? quid tot tantaq; quæ hoc & ſuperiore anno, contra barbaros huius Cæſaris auſpicijs ſunt geſta, cõmemorem? Conſtat certè, nec ſub rege Matthia ipſo qui Turcarù (vi dixi) terror, & multorù aliorù Principum domitor dicebatur, & qui ſemper ipſe in caſtris ſemper in vrbiũ oppugnationibus verſabatur, adeò vt Turcicũ quendam legatũ ad ſe venientem apud ciuitatem nouã Auſtriæ dictam, quo plurimi ex
maio-

maioribus bōhardis proximè præteruolabant globi cū suo & legati periculo, audierit tam insignes de Turcis triumphos Christianis obuenisse, quā sub hoc Cæsare pacis inter arma dño obuenerunt. Qui quidē Turcæ, quod induciarū potissimū tempore, & nō tā aut solerter instructis aciebus, aut acribus conflictibus quā inauratis suis illis contionibus, siue vaftris conditionibus & cū expectantur minus Christianos aggrediantur, est, quod suprà etiā memorauī, cur partim perfidię partim imbecillitati eorū id adscribatur. Qui enim sibi fortunāq; suā difidit, dolo & insidijs hostē petit; apertè & fidēter aggreditur, qui contemnit. Ac proinde cuperem, vt liberæ cogitationes nostrę sunt, & mente vident quę volunt, possemus horū duorū Christiani & Turcici exercituum in acie ora & vultus intueri. Cerneremus haud dubiè, nostrorum elata supercilia, configendi quodā ardore flagrantēs oculos, inflammata desiderio pectora, manibus erectas firmissimis hastas, crura ephippio innixa, spumantes equos, tellurē terentes pedibus, equites ipsos tantū non per aëra volitantes. Ac bonæ spei plenos animo concepisse iam victoriā. Ex aduersus pallefcere Turcarum facies, demissos in terram oculos, nutare capita, tremere manus, vento agitari hastas, & tantū nō excutiētes ignauos sessores equos, intueremur. Quid igitur eosdem illos, cū ad rem ventum esset, vinci posse dubitarem? quid in nostris nostrorumq; sociorum militibus non multò plus spei & fiducię poneremus? quid nos domo egressos, tam fugaces ipsorum retardarent copiæ? quid tam inconsiderati duces? quid tam imbelles milites? quid tam inepti & desidēs centuriones, lingua vani, manibus rapaces, pedibus fugaces, moribus leues, venere præpostera fœdi, membr̄is circumcisi, & tum corpore, tum eius habitu planè monstrosi; quibus non diuinum numen auxilia, non amici consilia, non subiecti obsequia, non fidem præstabant seruitia, si ad prælium aliquando venietur? Et si Imbraimus olim Solymani purpuratus, ipsi ferè per omnia in imperio exæquatus, omnes occasiones quæsiuit Tyranni socii sui defraudandi, quid non faciant ij, qui in singulas horas gemunt & dolent, qui liberos à se abripiendos, qui fortunas suas vi extorquendas, qui mortem denique ipsam per omnes acerbissimos cruciatus subeundam, cum metu & horrore circumspiciunt? Inferamus quò volumus in omnia Turcica regna & prouincias oculos, & infinitum ne dicam dimidio Turcarum maiorem reperimus eorum numerum, qui aut patrem, aut auum, aut abauum suum Christianum habuerunt: qui memoria Christi à se abiurati ingemiscunt: qui dies noctesque illud scelus lugent: qui denique ad pristinam

73

*Christiani et Turci
carum in glia facies*

*Christiani Turcica
dogmata angustati*

pristinam religionem & libertatem postliminio reuerti concupiscunt. Possem multos commemorare, qui in media Turcia apud Christianorum regum & Principum legatos ea de re sunt questi, patria, liberis, fortunis, honore priuati, & nullis non generibus iniuriarum, & contumeliarum obnoxij atque vexati. Possem inquam eius generis exempla afferre quàmplurima. Sed vnum illud in multis sufficiat, cùm Ioannis Alberti Regis Poloniae Legatus, Ioannes Tencinius Constantinopolim proficiscens, in Traciâ quendam offenderat, qui agrum arans sacros nescio quos hymnos occinebat: quem ad se vocari cùm Tencinius imperasset, appropinquantemq; propius arietinis cornibus redimitum conspexisset; quid illud esset interroganti, respondit, se aliquando in illis oris Episcopum fuisse, demum capto detracta cute Turcas capiti eius per ludibrium talia cornua affixisse, vt ita tandem vicina vrbe expugnata, aratro victum sibi necessariò quæreret, & quò fugere deberet, prorsus ignoraret. Reperiri autem eius generis captiuos plures & dolentes, qui adedò etiam arma occulto seruarent, ad suum Christianorumq; aliorum vsum, si aliquando certa affulgeret spes recuperandæ libertatis: quos isti Turcici Tyranni tantoperè metuunt; vt cùm Solymanus aliquando Carolum V. Cæsarem solitudinem in sacram secedentem, filio suo gubernacula commisisse intellexisset, se infelicem pronunciare & exclamare non dubitauerit, quòd ipse filium perimere non successorem constituere haberet necesse, salutem vt suam tantummodo tueretur. Est enim multò maius periculum domi hostem quàm foris habuisse. Hos, quis tandem sibi suisque non adiungeret? quis veluti è sepulchro consurgentibus dextram non porrigeret? quis diuino numini ad rem tam gloriosam perficiendâ non fideret? quis hoc nomine supplex illud non imploraret? Ferunt Antigonum in quodâ nauali prælio trepidanti & multitudinē hostium causanti dixisse imperatori: Me verò inquit vnū, cum quot hostium comparaueris millibus? At non iam Antigonus, sed ipse Christus Opt. Max. hæc eadem verba ad nos faceret, si rem à nobis seriò agi animaduerneret, si non solùm corporibus sed & animis consociatos nos videret; si denique hac tanta animorum voluntatumque nostrarum dissensio, de ipsius prouidentia addubitare nos non declararet. Cuius sacrosanctum numen & nomen, quantopere nobis semper & vbique adsit, quantoperè nos foueat & augeat, quantoperè vel è medijs flammis subinde eripiat, vel ex omnibus omnium generum animalibus facilè colligitur. Proditum quippè & Christianorum & barbarorum est literis, Corbonam Mahometanorum

*Historia Terribilis
de Episcopo manipato*

113

Miranda norum in Asia ducem, aliquando contra Christianos in acie stantē, tres milites antesignanos sibi infestos vidisse, & ab ijs quā à reliquo exercitu plus sibi timuisse. Quos postea Georgium, Deme-
Polonis Miranda trium Mauritium, in diuos relatos fuisse, nostri sunt interpretati. Nusquam enim inuocantibus & fidentibus ipsis numen non adest diuinitatis. An enim obscurum est, quod Boratinio præfecto Polonos contra Moschum ductanti, & Dunam flumen superanti accidit aliquando, vt cū, qua illud tranāret ignorasset, Angelum in altera fluminis parte conspectum, & vt ad se rectā pergeret inclamantem, ipsius fuisse planē ductorem. Quod & Carolo V. ad Albim fluuium, cum Ioanne Friderico tum electore, in quodam euenit prælio. Quod haud dubiè tam feliciter confectum non fuisset, si molitor, qui mox disparuit quidam, traiciendi fluminis viam Hispanis non monstrauiisset. Est enim tam perfidis quā infidelibus numen æquē infestum. Quid illa, quæ tot in historijs ante pugnas commemorantur ostenta, quid Sacerdotum pro contione voces, quid ad aras & altaria victorias denuntiantes significant? Enimverò deliros sacerdotes illos dixeris, quorum alter Cracouiæ ad Vineuecium, de obtenta contra Tartaros Polonorum victoria, Deo Opt. Max. agere populum gratias pro contione iussit; alter Venetijs die D. Iustinae dicato, anno à Christo nato supra sequi millesimū primo & septuagesimo, celebrando sacro, cū se verteret, & illud simul, Orate fratres loqueretur, Christianorū cum Turcica classem congregari nunciauit. Verū & præter hæc quidem ipsa, quæ certissima præsentis diuini numinis & nominis sunt erga nos argumenta, quā perfecta in Turcas omnia, quā ingenio elaborata, quā arte & diligentia absoluta, vnde & felicia nisi hostium obstaret multitudo, apud nos nostrosque sint semperque fuerint videamus. An enim tres aliquando in Hungaria Hispani, cum sibi certo & natura munito loco cauissent, contra aliquot Turcarū millia defendisse nō memorantur? an quingenti Catafracti milites in fugam versi totius Turcici exercitus robur ad Effecum sustinuisse? an Viennæ, an Agriæ, an Sisseci mœnia, & plurium, non fortissimè toties defendisse? vt adeò mirum non sit, vnum illud nomen Iesu, quod Christiani milites cōsisturi ingeminant, pro infinitis vocibus, Hala (quas edunt Turcæ exhalantes animā) sæpius suffecisse. Bona enim causā tandem triumphauerit, & debilior fortiori cesserit vel inuitus. Sed quid ego hoc ago? Quid in re minimè dubia & ostentu perfacili versor? Plena est exemplorum eius rei vetustas, plenæ historiæ, plenæ omnes omnium gentium literæ; nec vnquam

de Turcis, vel dimidio minoribus copiis profligandis aliquando est dubitatum; adeoque tantus Christiani nominis Mahometanis terror iniectus olim fuerat; ut à paucis illis Gallis, qui in Asiam traierant, oriens ferè totus etiamnum Francos appellet Christianos. Quid Æneas Syluius, Pius II. postea Pon. Max. dictus, omnium rerum & bellorum, quæ tum in Europa gerebantur gnarus, ad Mahometem Turcicum Cæsarem scribens; an non magnoperè & res ab eo gestas, quæ tamen aliis Ottomanis multò maiores fuerant, & ipsam Turcicam verbis non extenuant militiam, & clarè diserteq; scribit à paucioribus longè triremibus occiduis, multò plures Tyrias & Alexandrinas profligari? Age, an vel hodie in Hungaria, tam in paruis, quàm in maioribus conflictibus, monomachiis, præliis, nostrorum virtutem hostili superiorem semper esse non fateare? Vnus ille Georgius Thori, quot Turcarum non detruncavit capita? aut Melchior Balazi, quot eorum non profligauit copias? ne Franciscum Bode, ne Balthasarum Feruari, ne Nicolaum Sreni, & eiusdem nominis Giulasi, & infinitos alios commemorem. Hispanorum verò, Italorumque & Polonorum fortitudo, quàm iisdem barbaris sit terribilis, perspicuum est. Narratum est mihi ad solum de Hispaniarum regis cum Venetis sociali fœdere nuncium, totum exhoruisse Byzantium Neq; id immerito. Quantum enim eorum Duces consilio, & milites valuerint manu, prælium Naupactanum testatum fecit: & inter alios Ioannes ab Austria, Marcus Antonius Columna, & Barbaricus Venetus, qui, ut supremus, non fuerit auctor configendi, ut paucos in multis referam, abunde declararunt. Quid verò Polonia? virorum mater fortium, & quasi totius Europæ propugnaculum, & vicinarum gentium difficillimis rebus & temporibus perennè quoddam horreum. An suos olim illos Zauischas nigros, Melstinios, Tarnouios, Odrouon-

*Polonos Laudes
ex Polonul*

*Poloniæ Familie
fuerunt,*

zos, Rozdrazeuios, Secigniuios, Gnoinios, ordinum & copiarum ductores Hungariæ, Lascos, Visneuecios, Piaffecios, Valachia pro re & occasione non suppeditauit? An vnum illum Nicolaum Mielecium, fortissimum Ducem, Sigismundi Augusti regis sui iussu, Bogdanum Valachia regulum, in Principatus possessionem reducentem, & pro se cum Turcis non vidit dimicantem? Quid ego postremo Nizouios siue Boristeniacos milites, ut licentiosos & dissolutos, nec scio, si & hoc nomine dignos, terrorem Asia, vexatores Valachia, & quasi quendam obicem Tartaris oppositum commemorem? Est Valachia prouincia, quæ his olim Dacia, illis Valachia, nonnullis Cisalpina dicitur Moldauia, ab ea Duce Valerio Flacco gente condita, quæ olim veterum Romanorum nomine &

femine censebatur, siue illi ob flagitia, quod magis fidē facit eiekti, siue per colonias deducti, siue etiam sponte sua eò fuerant profecti, non nouū enim est solum multis vertere, & incognitas regiones visendi studio peragrarē. A quo ipso loco, Ouidium non procul exulasse, & lacum quendam Ouidianum, in quo perierit, hodie etiam conspici opinio est, qui etiam Geticē & Sarmaticē loqui didicisse se alicubi profitetur. Gens quidem Valachica ipsa, non multū à cultu & ingenio disternata est Italorum; vno illo excepto, quòd nouis semper studet imperiis, quòd adeò etiam Neapolitanis & Siculis familiare esse nonnulli arbitrantur. Vnde in Valachia perpetua subiectorum in dominos, & horum vicissim in eos crudelitatis regnat vicissitudo. Idioma Valachicum est corruptum, nec tamen latinitati admodū absimile; adeò vt Rex Matthias Hungariæ, cū Legati Valachici per interpretem apud eum verba facere sic incepissent: Expone, inquit, domino nostro, se, si hac lingua vterentur, etiam sine interprete intelligere eos posse responderit. Hos igitur Valachos, cū sæpius infestarent Turcæ, & ipsimet inter se vehementius grassarentur. Nizouij quoque tempore & occasione illecti, prædas de iis egerunt, & tam Tartaricas, quàm & Turcicas munitiones nonnunquam exusserunt. Cū olim Siehoza, & Hassano, atq; Tatico Tartarorum ducibus, omnia apud Polonos licuisse; Bernardum verò Pretficiū, perinsignem ducem & confinium propugnatorem, ad supplicium sibi dedi Turcici poscerent Imperatores. Id enim cum Turca initi habet fœderis ratio atque compactio, omnem in nos vt ille sibi Christianis contra se nullam belli gerendi concesserit facultatem. Sed vnus tamen in aliis id effecerat Pretficius, vt in Silesia natus, & Regum Polonię munificentia auctus, vel hac vna, in re, Tartaris refrenandis atque arcendis tantum profecerit, quantum adhuc profecisse, prorsus audiamus neminem; adeò vt inter Tartaros pueris in cunis vagientibus imperando silentio matres, nomen Pretfij ingeminauerint. Molesta enim sæpè, minandis molestioribus abiguntur. Quamobrem, vt vnde est orta, in eodem terminetur oratio mea: nihil equidem ad victoriam contra barbaros obtinendā deesse nobis video, si nos non defuerimus nobis ipsi; & si inuictum illum maiorum suorum retinuerint christiani animum, quo non modò sua tecta tueri, sed & barbarorum diripere non dubitarunt; quo aliquando inflammati, Christi Opt. Max. hæreditatem Saracenis eripuerunt: Iudæam non tam passibus, quàm victoriis perlustrarunt: Tharsum, Heracleam, Hierosolymam possederunt. Vetus est verbum, audaces iu

uari

uari diuinitus, & audendo agendoq; omnia regna & imperia succreuisse; & quisquam dubitabit, vt non peræquè, ac pingi solent dæmones, quod vulgò aiunt solere esse deformes; sic nec Turcas tantopere formidandos, qui tot ac tantas præbuerunt de se nobis victorias? qui tot à nostris exuti sunt spoliis: qui tot duces nostros condecorârunt triumphis: qui tot & tam diuersis cesserunt nobis locis: qui tot campestribus & naualibus victi sunt præliis, & tam anni commodis, quàm temporibus alienis. Verùm illa potissimum duo Macedonis Alexandri rerum gerendarum habenda nobis sunt adminicula, patientia & perseuerantia. Quid enim expedierit hostem armis laceßere, & laceßitum non opprimere, nunc bellum cum eo gerere, nunc pacisci inducias, nunc exercitus conscribere, nunc dimittere, nunc delectus militum facere, nunc in idoneis du-
Belli necessitas
 cibis, ac necessario comœatu iis non prouidere? quid denique diu multumq; deliberare, & deliberata non exequi? quid vincere, & victoria vti ignorare? Res bellicæ omnes constant, vigilantia, intelligentia, & seueritate Imperatoris, virtute, obedientia, & industria militis, comœatus omnis generis copia, armorum numero & excellentia, & demùm in laboribus difficultatibusq; omnibus constanti, & perpetua animi & ingenij firmitate. Manent nos proculdubiò lætiora si voluerimus tempora. Sed vnum illud dolendum, quòd discordia & procrastinatione nostra reddimus nobis cuncta funesta: pro paruis & angustis rebus inter nos digladiamur, & interim maximis à barbaris spoliatur: eruimus fratri oculum, & cum eo amittimus ingulum: prædicamus Euangelij libertatem, & sub Hahometanam ruimus seruitutem. Quid diuinum numen, quod videt & castigat cuncta, quid iudices non reuereamus eos; qui multò, quàm præsentis iudicabunt de nobis incorruptius, & haud scio an rectè illud Cornelianum in nos vsurpabunt aliquando: *913* Digni erant regno, nisi regnauissent: multorum namque latuissent vitia, si & ipsi latuissent. Sed de iudicibus illis, vt volent, viderint supremum, qui effugient; qui vt omnis lenitatis & mansuetudinis exemplum fuit, sic istius inter nos crudelitatis, non modò iudicem, sed & vindicem acrem certò se præstabit.

TVRCICA XIII.

QUANTVM QVIDEM CHRISTIANORVM REBVS SOLIDA de Turcis parta fructum allatura sit victoria, quanquam vt eam fert opinio, nemò non intelligat; tamen neque ego dicendo

præteribo id tacitus, vt minutatim etiam cuncta ea, quæ in rem vestram facerent, & animos Christianorum omnium iure ac merito in eius belli cogitationem inducere possent, vobiscum ipsi recognoscatis. Sunt enim multa hominum studijs & armis in hostem mouendis potentia; sed vna illa potentissima spes proposita commodorum. Proinde, quid in hac vna, vnus in mortalis vita immortali quadam Turcici Tyranni bellua, ex finibus humanæ naturæ exterminanda, positum sit boni, si oculis corporis cernere non possumus, animi saltem contemplemur. Anni aguntur plurimi, ex quo Turcarum Tyranni, seu quædam pestis & contagio rerum, in venas atque viscera Europæ illapsi, regnum regno, prouinciam prouincia, urbem vrbi adiungere, & ex variis orbis terræ spoliis, immensas quasdam opes coaceruare didicerunt. Quo etiam est factum, vt ab oriente Persidis reliquias, & maiorem minoremque Armeniam, ab Aquilone Mediam, Colchos, Iberos, à meridie Africam, ab occasu Mauritaniam, terminos suos sortiantur: centies centenis aureum numum millibus, cui singulis trimestribus emerita stipenda soluunt, militiam suam alant: In qua equitatus aulici viginti millia, & totidem vel amplius militum sunt prætorianorum. In Hungaria verò sub purpuratis, seu Balsis tribus, Budensi, Themesuariensi, & Bossinensi, quadraginta hominum sunt illis millia, totidemque sub Beglerbego Græciæ, quæ ex Thracia, Macedonia, Epyro, Seruia, & Bulgaria, & denique ex Illyrico colliguntur. His alia triginta millia ex minori accedunt Asia, & quadraginta circiter millibus classiarij & stabularij hætenus cōstituerunt. Quibus omnibus alendis, quàm immensa auri & argenti vi sit opus, quis ignorat? & tamen præter hos sumptus vix non trigesses centena aureum numum millia Turcico superesse creduntur Imperatori. Quæ omnia Christianorum essent, semel de eo parata, qua par est, victoria. Quàm quid equidem impedierit, non video, nisi quòd nos impedimus metipsi, & vt dimidium facti exorsis affecuti videamur, vix ad media progredimur, vt nos deficiunt omnia, & præda, vel spe prædæ excidimus potius, quàm quod aiunt triumphum ante victoriam canentes, inter nos partiebamur. Quod vt adeò etiam exemplis illustremus, vetustioraq; taceamus. An verò obscurum est, paulò minus quàm sexaginta abhinc annis Paulum III. Pont. Max: & Carolum V. Cæsarem, Venetorumq; Rempub. contra Solymanum Turcam foedus inter se percussisse, descripsisseque? quæ pro se cuique confœderatorum cedere debebant Principum, relata quæ sperebatur de eo victoria. Sed hæc demùm euane-

runt

runt omnia, & non modò aliquid rei, sed neque affulserat spei Turcæ tum temporis debellandi. Quid verò? Abhinc annis viginti quatuor, non denuò idem illud fœdus renouatum est, & pugna nautalis ad Naupactum subsecuta: quam Selimus tanti fecit; vt barbam sibi abrafam, se verò brachium dextrum Regnum Cyprium Venetis amputasse testaretur. Quid ita? Quia non obscura nostra virumque nostrarum contemptione, sui autem efferebatur confidentia: & quia viderat ob ingratum nostrum erga Deum Opt: Max: animum non habituros nos cum propitium, & rerum à Christianis gestarum principia, mediis his non responsura vnquam extrema; cum ab vno Deo Opt: Max. peti, & ad eum vnum referri debeant victoriæ; & nunquam vel aliquid boni ciuiles valdè inciuiles attulerint discordiæ, quibus non publica sed priuata commoda, suis pro se quisque Christianorum sectatur. In quibus, vel in illa ipsa tam arcti fœderis in summis Principibus societate, mox & suspiciones inter confœderatos ortas, & classes diuisas, & æmulationes natas, & denique Pont. Max. indignationes in aliquos subsecutas, poterat meminisse. Qui enim fidus fuerit socio, parum qui fuerat Deo, eius beneficiis memori mente recolendis. Quo magis his fœderibus, bellisq; ineundis socialibus nihil magis, quàm vna illa Christi Opt: Max: gloria, & Reipub. salus, cunctis sit proposita; vt ad illum scopum barbari hostis debellandi tandem aliquando veniatur. Ferunt Rudolphum, hoc nomine primum, Aultriacum Casarem, qui & Imperatorios fasces in familiam primus intulerat suam, cum post multorū annorum interregnum imperij gubernacula valdè anxio deferrentur, mussitantibus (vt fit) nec ad præstandam ipsi obedientiam concurrentibus peræquè pluribus, dando animo suis, signum crucis sceptri instar arripuisse, & in eo signo, suos, imperiique sui, hostes, domare promississe. Quod ita nauiter præstiterat, vt ex turbulentissimo imperij statu, vbique ferè pacatissimus eo viuente & regente spectaretur. Quid idem hodie non fieret? quis illi eidem Deo Opt: Max: non fideret? quis victricibus eius armis, quis crucifixi seruatoris signo hostibus religionis opposito, certam de barbaris victoriam non expectaret? Non mirum est multas classes, multos exercitus, multas legiones contra Turcas coadunatas nos vidisse, ereptum hætenus vel vnum illi regnum, aut prouinciam videre non potuisse. Deus Opt: Max: vult à se vno posci, & ad vnum referri se omnem victoriam. Quia si semel solida, & omnibus (quod aiunt) numeris ac partibus absoluta potiremur; an verò obstaret amplius aliquid, quominus hac hominum eiecta colluie, iusto & mode-

moderato imperio orbem terrarum regeremus. Sexaginta millia hominum, quæ tantum aromatibus parandis, & Turcæ subministrandis seruiunt in Africa minori ab eo sustentantur. Quæ verò atquanta est aliis in locis eorum, qui ipsius sumptu viuunt multitudo, nescio, si non modò complecti orando, sed assequi omnia possis cogitando. Atque hæc quidem cuncta nobis cederent, & tam latè omnium patente Asia, quàm monstrorum feraci Africa, & ipsa denique populosa Europa, non Mahometani, sed Christiani populi, qui Deo Opt: Max. hoc nomine redderent quotidie laudes, nobis auctoribus lætarentur. Nam quid ego Ægypti fertiles agros, quid felicitatem Arabiæ, quid nobilissimas Turcici Imperij vrbes, Damascum, Tripolim, Memphim, Alexandriam, beatissimis locis conditas & explicatas, commemorem? quid Asiæ percelebres tractus, mirificam prouinciarum speciem, regionum pulcherrimam formam, oppidorum frequentiam, portuum multitudinem & opportunitatem, percenseam? quid denique pinguisima Bythinia rura, herbidos Cylicum & aquosos campos, frugum Assyriæ copiam, Græciæ amœnitatem, Thraciæ proferam vbertatem? Quarum prouinciarum captos olim specie, auitas sedes constat barbaros reliquisse, & Christianas inuasisse. Quod & illarum pulchritudinis, & barbarorum argumentum est vilitatis. Rarè enim aliquis à patrio, quod dulcedine sua eum inuitat solo, in exilium abit voluntarium. Quæ ego iccirco commemoro, vt qualis & quantus huius victoriæ futurus esset fructus, sciamus; & ciuiles istas, quæ eam remorantur discordias, omni studio & contentione fugiamus. An enim non videmus, quantus ubiq; Christianorum egentium numerus? quanta miseria? quantus & quàm miserabilis in Turcia est luctus aut potius laniatus? Iudæos vel in suis non iuuare pudet pauperes; & nos Christiani nostrorum non misereamur? At subleuare tot & tantos vix aliquando poterimus, nisi cum Turca fuerit debellatum, vt aut proseminatæ in immensum nostrorum familiæ per colonias deducantur, aut debellatorum hostiū spoliis reficiantur, aut alio aliquo modo, & ratione sustententur. Quæ omnia, cum Christianæ pietatis fuerint officia, tum nimirum illud etiam euitabitur mali, quòd præ desperatione integri, vel nonnunquã ciues quieta non mouebunt: raptu inter suos multi, vt faciunt non viuent: prædonicam rem infamem & nefariã milites non exercebunt: itinera, quæ debent peregrinantibus esse tuta, non infestabunt: deniq; tot transfugia suorum, & proditioes patriæ non videbunt, & in orbem Christianum tantum calamitatum non ampli-

us con-

*qualitas Regni
sub Turcis degentiis*

us congerent & importabunt. Plures enim natiui proditores magis nocuerunt suis; quàm si infestati fuissent ab exteris & alienigenis. Quid? An & illud certissimum non fuerit, magnos passim & ubiq; bella inter Christianos ciuilia absorbuisset thesauros? qui absorpti non fuissent, si cum Turcis eorum magna ex parte auctoribus debellatum iam fuisset. Hi enim, vt à se arma nostra longius amouerant, nunc hunc, nunc illum, nostrorum principum, in alterum concitant & extimulant; & adeò visi sunt alicubi, quanquam id rarius faciunt, auro suo bellorum nostrorum fomites & incendia aluisse. Quo tantùm abest, vt aut meliores, aut ditiores facti nos simus, vt præter diuinum numen impiè à nobis offensum, tum vel maximè, cùm in Turcas arma capienda essent, ab omni re simus & habeamur imparati. Duabus enim partibus de orbis imperio secum contendentibus, quantum vni accesserit, tantùm decesserit alteri plus potestatis. Quas res, si maturè intellexissemus, & his nostris armis in hostes, quàm in nosmetipsos potius vertendis, Turcarum potentiam crescere non permissemus; quot & quanti thesauri inutiliter & impiè à nobis dissipati, Turcici belli seruirent nunc vsibus? quàm magnis abundaremus vectigalibus? quot regna, quot prouinciæ nobis ademptæ, Turcarum verò potestati iam mancipatæ, exterarum gentes & nationes vltro ad nos postlimio reuerti, & in societatem consilij, belli contra Turcas gerendi, ingredi proculdubio effecissent? Aegrè enim egentibus & spoliatis fidimus, copiosis verò & victoria exultantibus, vltro nos associamus. Quæ quidem regna siue prouinciæ, à nobis auulsæ, & in Turcicam redactæ seruitutem, cùm nec iure, nec æquitate prætenso, nec denique succelsione regnandi, vel aliqua in speciem declarata, hic tyrannus possideat; eritné qui ambitiosè aliena, nostris eripienda, quàm à tali tyranno nobis erepta potius recuperanda non arbitretur? Videmus, quod quantum illi accedit, tantùm nobis decedit indies virium; & si paulò adhuc huic bello indormierimus, tantum accedet, quantum ne salus quidem ipsa, saluare nos amplius poterit, ac nec debet. Potest enim Deus Opt: Max: nostra causa præstare multa, sed non solet præter rerum & naturæ ordinem confestim facere violenta. Quorsum rex Hispaniarum Catholicus, cum Christianis Principibus aliis ineundo foedere, Tunetum, Alligerium, & Tripolim, extra omnem aleam, & à victoria prædæ partitionem, voluit immunè semper fuisse; si nunc, cùm tempus & occasio est, cū Christianis aliis contra Turcā suū ius in ijs non persequatur? Quorsum erit Poloniae æquitatis ratio in Valachiam? quorsum Hungariae in

ms. Anulio in ipso

Croatiam & Slauoniam ? quorsum Venetis, aut Sabaudia Duci in regnū Cyprium ? Si videntibus, & volentibus nobis omnibus, non tantum illis, quas iam occupauit, rebus, sed adeo totius orbis imperio Turca potiat ? Solitus est ille, cum alicui nunc hoc, nunc illud fraude & insidiis eripere cogitat, semper aliquid, ut nihil eius sit, prætendere æquitatis. Sic olim Sultanum Ægyptiorum certæ pecuniæ maioribus suis non dissolutæ ; sic Rhodios promissi patri & postea denegati tributi ; sic Venetos olim Corone & Mettone illis adimendo ; sic vel multo posterius Cyprio regno eripiendo, nunc huius, nunc illius insinulauit rei, & suæ recordari noluit interim fidei, & præstiti iusiurandi. Nos verò iuris humani prædonem, regum & regnorum hostem, labem pudicitia, diuinæ euerforem gloria, his tam iniustis & fraudulentis rapinis non exuamus ? exutum, ex Europa non eijciamus ? eiectum, in ultimos fines terræ non amandemus ? Præstò solet esse afflictis multis multorum misericordia, etiam vllius oratione non euocata. Quid verò non iam preces, sed vicinorum nos non commoueant vulnera, non excitent miseria, non pungant clades & calamitates infinitæ ? Multo quidem minori, immò nulla prorsus æquitate possident Ottomanī ea, quæ nobis eripuerunt, quàm credibile immoderato in debellatos uti debere nos imperio, etiam si vel ipsi iusti & legitimi eorum regnorum & prouinciarum deessent possessores. Quæ in quanta æstimatione esse debeant, vel illa lure consultorum vetus admonet nos sententia : Regna statera nō ponderari. Magnum quippè & inæstimabile est quiddam, quod regnum appellatur, quo adeo etiam potiundo, cum cæteris rebus pietatem coli debere dixissent, regnandi gratia violandum esse ius prophani affirmarunt sapientes. Quæ ut reuera prophana sit vox, & sententia, illo saltem, qui feceris secus, quominus regni tui iustum tueare titulum, & quæ intercepta sunt vindices & defendas. An enim tanquam alteri cuiquam Alexandro, multis triremibus armato, eum, qui vno myoparone infestabat mare pertimere licuit, nos quoque occidere impunè omnes Turcæ licebit ? cum contra non modò imperio, sed & vita spoliare Tyrannum, sit fueritque semper gloriosum. Quis enim nescit, quàm non tantum Græci homines suis illis à Tyrannide liberatoribus, sed & Slauones suo Milosio, qui Amuratem Turcarum dominum occiderat, publicis cantionibus admirabiles laudes tribuebant ? Et merito id quidem. Non enim iam nostra, sed Christi Opt: Max: agitur hîc causa, & illius necessariò vindicanda est ignominia, cum Mahometani ipsius gloriæ & maiestati, ex instituto planè sint contrarij,

trarij, & adeò pestiferum alant & augeant dogma, vt omnes contrariæ religionis præ se contemnant, atque despiciant, nec alios quàm seipsos suosque acinaces iudices eius reifieri patiantur. Ac simul atque regnum aut prouinciam aliquam occupauerint, confestim Mahometo variis artibus nos nostraq; templa iniiciant, eorum ornamenta diripiunt, aras diruunt, ossa martyrum disiciunt, religiosos compedibus vinciunt, & aliquando interficiunt; virgines & pueros stuprant, omnia diuina & humana violant, & nihil non quod in eorum potestatem venit, Mahometo illi suo impuro & sacrilego deuouent, & consecrunt. quasi verò tanti apud ipsos esset illa ipsa, quæ eos incedit religio, cum eodem illo Mahomete authore ea religione abutantur, & fidem à se datam violent quàm plurimis; & cum denique hanc consuetudinem cum materno imbibant lacte, Ottomanosque suos, vel hoc ipso nomine, maxime venerentur. Quod inde ab ineunte ætate fundendo suorum sanguine imperium suum auspiciti, non tam ouum ouo, quàm vnus illorum alteri est similior, & inquotidianis lustris, stupris, compositionibus, scortationibus, tarquam lutulenti fues perpetuò voluntantur, nec vllis parcunt pecuriis, libidinum cogitationibus adimplendis. Quo etiam fit, vt illa tam immensa, quæ memorauì vectigalia, non in belli tantum, sed rerum adeò multarum inanum vsu consumant, & noua quotidie tributa sciscant, & publicorum munerum, ac magistratuum nundinationes instituant, ac pro vno aliquando munere centum aurum numum millia accipiant, quæ cynedis & meretricibus suis dilargiuntur. Quæ omnia impunè sic abire pati, quin imò in nostram patriæq; nostræ disperditione, tantum tamque horribile in Europa monstrum, hac impia fouere indulgentia, an non crudelitatis & amentię est singularis? Non enim is tantum crudelis est, qui in proximi sanguine suas polluerit manus; sed quo adeò etiam indulgente seruituti alter fuerit mancipatus. Quid? An Christianos his tot tantisque, quæ Turca habet opibus ad Christi Opt. Max: gloriam, & eius pauperum vitæ non præstaret vti præsidia, quàm abuti barbaros, & iis non modò nobis seruitutem, sed adeò animabus nostris, quibus nihil est præstantius, interitum machinari? multi profectò in magnam reprehensionem sæpè incurrunt, non modò rebus iis, quas committere fas nō est, perpetrandis; verum etiam illis, quas debebant fecisse, supina præuaricatione obmittendis. Quam autem non modò incredibile, sed adeò etiam debellasse Turcam fuerat facile, tot de eo relata testantur victoriæ, quas animosè & scienter persequi, & vti non

Turca intra

*173 Inanis iustum
etio graue Populi*

843 abuti occasionibus si placuisset, pacem iam firmam & perpetuam haberemus; ut enim labor spe otij, sic bellum eadem illa spe & expectatione pacis sustentatur. Quæ, quàm non modò utilis, sed adeò etiam sit necessaria, quanquam vel ex his, quæ suprà dicta sunt, cognoscere potuistis; tamen adhuc pro mea tenuitate plura eius generis afferam, & ad hanc vnâ solidam, qua sempiterna constaret quies, de hoste reportandam victoriam, vos studiosè cohortabor. Et quisquam dubitabit verissimùm illud esse semperque fuisse, quod vulgari sermone tritum, in prouerbij abiit consuetudinem? Quietem sterili regione pretiosiore esse, semperque fuisse. At vbi vnquam gentium futura est quies, hac tanta tamque omnibus in Europæ oris grassante barbaria? Nam, ut à maritimis incipiam, demùm ad terrestria, quæ ex eodem illo fonte incommoda manant transeam: estne vllus vel minimus Ionij, Thyreni, Adriatici, Ligustici, & aliorum marium sinus, vllus portus, vlla ora, vllaque regio, quæ Mahometanorum prædis & latrocinis non sit exposita? adeò, ut propter clausa interdum maria, nec priuata maritima res, neque publica possit obiri; & aut tempestatibus infestum nauigare mare necesse sit, aut in prædonum redigi potestatem. Quid verò de tot tantisque aliis regnis, & prouinciis loquar, in quas non modò mari, sed ipsa quoque terra barbaris aditus est patefactus? Quid? An vna illa Polonia omnium Europæ regnorum bellatorum maximè ferax & strenua, à continuis barbarorum incursionibus aliquando respirauit? an Hungaria illam vel minimam quietem, tot annis à Turcis habuit? an Sclauonia & Croatia semel imposito iugo hætenus se liberauit? quarum miseri coloni duobus, & tribus dominis, tributa grauissima pendunt; & tamen eam, quæ illis promittitur pacem non referunt, ut vel momento temporis tandem quiescant. Quid Moschouia? quæ à Tartaris Turcæ emissariis toties vastatur & incenditur? Quid aliæ Christianæ gentes & nationes, Turcarum & Tartarorum oppressæ copiis, parum né declarant, quàm dura & Reipub: perniciosa ratio Turcicæ sit vicinitatis? Christianorum namque filij, quod sæpè aliàs etiam dixi, aut leuitate aliqua ànimi in Turciam illapsi, aut terra marique captiui facti, aut quouis modo Mahometismo addicti, magis quàm Turcæ ipsi, seminarij instar eius sunt dominationi. Quibus omnibus malis & periculis finem imponeret vna illa solida, quam tantopere optandam & prosequendam esse censeo, de Turcis relata victoria. Quæ si vel ipsa pararetur morte, ecquis non libenter eam oppeteret? modò, nobis in cælis æterna salus, posteris verò nostris certa pax & tran-

& tranquillitas tandem constaret. Magnæ res haud scio, si vnquam sine magnis adeuntur & conficiuntur periculis. Et quia non solum bellum, sed vel belli ipse metus communibus rebus inurit calamitatem, & armorum tumultuumque suspicio, redimendorum vectigalium nunc his eripit copiam propter publicam egestatem, nunc illis voluntatem propter timorem. Quid? nonné præstaret vel emori millies, quàm quidcunq; increpuerit barbarorum aduentum & incursiones esse factas in horas & momenta omnia sollicitè suspicari? Est enim suspicio morbus quidam animi, cui vel inuitus te subiicis, ob coniecturandi necessitatem, vel non subitò liberas, ob intellectus humani imbecillitatem. Iam verò sit grauè, agros, prædia, possessionesq; perdere, negotiationes & cōmercia cum exteris intermittere, spoliari bonis, destitui fortunis, & omne genus infelicitatis pati. Quid dicam filios, & filias, barbaris, prostituendas dari? quid Christum, & eius religionem eiurare? Hic quidem dolor omnes superat dolores: huius rei vel fortissimum quemque exinanimat cogitatio: hic omnes animi & corporis exuperat cruciatus. Quare, ne in perpetuum doleamus, dolere præstat aliquandiu ære in belli sumptum dando, & seipsum stringere, hoste in perpetuas angustias restringendo. Magnæ adhuc Christianorum sunt opes, magnæ diuitiæ, magni exercitus, magni vndequaque colligi possunt commeatus: sed si & tributis dandis, & militibus in confiniis alendis, nihil aliud assequemur, quàm vt detrimentis accipiendis, & ciuibus nostris expilandis, maiori turpitudine affici in dies videamur; quæ demùm hæc & quanta æstimanda erit victoria, qua non Turcica nostris ex spoliis gaza, non sacra & diuinis repleta ministeriis loca, non amœnitas regionum, non vbertas agrorum, non splendor & magnificentia vrbiū, non cōmercia & societates tot nobilissimarum gentium nobis restituentur? Quarum quidem omnium nomine antiquam illam Græciā, imperatoriæ maiestatis sedem, inuentricem frugum, humanitatis domiciliū, altricē & magistrā sapientiæ, Christianos alloquentem sic audire videreque videor mihi. Quid, ô Christiani, agitis? quid Trasibuli illius mei legem non reuocatis vobis in memoriam? quid tandem reconciliatis animis, consopitis inimiciis, depositis armis, extirpatis odiis, me cuncti non adiuuatis? Vos ego, vos appello, misera, vos duces & assertores libertatis meæ voco, & inuoco, vestram fidem implo-ro, vobis me do & trado, vestra fidissima auxilia & præsidia concupisco, vobis tandem inspectantibus ex ciuium meorum pectoribus Christi nomen & reuerentia pœnitus euelletur, extirpabitur, ex-

113

*Bizanti
laus
et exclamatione*

cindetur? Restant adhuc apud me modicæ Christianorum reliquæ, quas expedit vt conseruetis, summa certè omnia ab imperij vestri amplitudine, ab exaggeratis opibus, à præstantibus ducibus, ab exercitatis militibus vestris quotidie expectantur. Ponite vobis ante oculos vrbes sine mœnibus meas, tectis nudata ædificia, pecoribus & stercorebus fœdata phana, violata sacraria, inuersa & permutata omnia, diuina denique & humana vniuersa apud me violata. Moueat vos misera plebs, & instar cadauerum mea non alteri nata rei, quàm ad nudanda verberibus corpora, & omnis seruitutis perferenda onera: coniugum & liberorum meorum omnibus libidinibus vita tributa, vestram mihi hodie conciliet fidem, vestram commoueat misericordiam; vt nisi quod amplum, quod gloriosum, quod omnibus salutare, quod laude & immortalitate dignum sit, nihil amplius cogitetis. Nihil habent Christianorum vires maius, quàm quod possunt; nihil viscera præclarius, quàm quod sciunt & volunt iuuare alios Christianos. Hoc videlicet, nisi prorsus fueritis ferrei, facturos vos spero, cum libenter, tū verò etiam studiosè, & quidem nō modo mea, sed vestra etiam ipsorū causa, neque vobis aliquo saltem adiumento in occasionibus adhuc esse possem, deserta prorsus & excisa exitio sim sempiterno. Omnia autem sub & à vobis imposita mihi erunt leuia, omnia tollabilia: nihil graue aut difficilè vnquam, nihil arduum, nihil incredibile factu, nihil vobis postulatisq; vestris aliquid aliquādo deneabo. Hem quàm carendo, quàm fruendo melius, quanta, & quàm dulcis, sit cognosco nunc libertatem. Quò magis ad pedes vestros me proiicio, vos oro, & obtestor; si non huic libertati pristinæ, at alicui tollerabiliori me restituite seruituti. Subiecta fui diu nephariæ huic, & parricidiali Ottomanorum familiæ: parui genti & nationi barbaræ: nullam non pertuli miserabilis conditionem seruitutis. Iam quidem illucescere deberet dies, qua vel aliquā vicissitudinem rerum & temporum rursus experirer. Quod vt vobis auctori- bus consequi possim, vos idem ille, quem & ego antè, sed fortalsè negligentius colui, adhortatur Deus: vos charissima mea & vestra admonent pignora, quibus hic immanissimus hostis ruinam & exitium machinatur. Hæc, taliaque loquentem, quæ in eādē illa cum Græcia posita est naui, excepit Palæstina; quæ & ipsa, cum cæli & terræ dominus nostra causa non modò tot tantaque pati, sed vel per omnes acerbissimos voluerit interfici cruciatus, quid & nos eius sepulchro tantopere glorioso, è faucibus canum eripiendo alicuius difficultatis, vel laboris tædeat, excitat & inflammat.

Parum

*Præstantibus ducibus
na*

Parum certè fuerit beneficio humano vices exsoluere, cum par sit diuino adeò supplicem se strare, & eo ipso aliud expectare. Nos verò quid dicto eius audiētes non simus? quid tergiuersemur amplius? quid sceleratè mutuis vulneribus cadamus? quid salutē & incolumitatem publicū prodamus? quid à tam pio, iusto, necessarioq; bello tandē abhorreamus? Ardet, arsitq; diu bellis intestinis Gallia, hoc ipso communis gauisus est hostis: tumultuatur Belgium: hoc commodius ipsi optatusq; est nihil: Germania, germanitatis oblita, ægrè Hungariæ fert suppetias. hoc augurabatur semper Polonia, insidiosi eius fœderis laqueis irretita: hanc fraudem tyrannus tegit: & dum in vicinia prædatur; hanc vnam otiosè inspectare clades concupiscit. Quo tamen illo metuendus proculdubiò, vel ipsi est magis: Tranquilla enim flumina, occultas voragines, & taciti hostes maiores de se fraudis præbent suspiciones: Proferet cuncta pater veritatis in apertum tempus, & grauior erit veneni haustus melle illitus. Proinde quoad quidem vinci Turca potest persequendus armis est. Dum se huic fidum illi ostendit inimicum, par est Christianis omnibus eum esse suspectum, & ab vniuersis censeo opprimendum. Hæc vna apud Christianos omnes omnium Comitiorum sit ratio, hæc domi & foris deliberatio, hæc diurna nocturnaque consultatio. Vna & altera de barbaris absoluta victoria, multorum annorum pacem & tranquillitatem nobis præstabit, tot gentes & nationes associabit, commodi & ornamenta maxima comparabit. Non erit, qui Turcis amplius opem ferret domi, non qui commeatum & supplementa foris. Tota ipsius iugum excutiet Asia, non volent Afri permanere mancipia: redibunt Græci ad pristina sua ingenia. & si olim duabus rebus seditione populi & libertate perierunt declamandi; quid hæc tempora non maiorem eis suggerant materiam, & tumultuandi & clamandi, & qui denique domesticis & externis malis ibunt Turcæ obuiam, si in eos vnde quaque fuerit conspiratum? Præesse, non subesse, Christianos Deus Opt: Max: voluit, vnigenæ sui filij sanguine sacrauit, æternæ hæreditati destinauit. Id ita habere se, re & veritate ipsa testemur: & pro patria, pro aris, & focis, pro domiciliis, coniugibus, liberis, fortunisq; nostris, immanissimos hostes, & publicæ pacis & tranquillitatis, violatores, quàm illi in nos nostraq; irruant, prius aggrediamur.

TURCICA. XIII.

I EOS, QVOS NEC SPES NEC METVS MOVET, casus aliquis infestus erroris admonere debet, subueoreor sanè, ne nostra omnium consilia, vel maximè etiam contra Turcam seria, tandem futura sint sera, & quotidie tempora experiamur duriora. Non enim peræquè semper solito illo pœnitentium portu, mutatione consilij, vel subitò fit aliquis tutus; sed sicuti nunc hic, nunc morbus ille grauior prænunciat funus; sic & hoc nostrum diuturnū cum Turca discidium, & iam pax, iam bellum, iam induciæ causa nostræ ruinæ fuerint sempiternæ. Quis enim nescit his artibus & partibus, veluti quibusdam armorum fomitibus inter nos alendis, asylum latrocinij, & parricidiorum matrem, omniumque scelerum ac turpitudinis segetem, Ottomanorum familiam eò venisse iam potentia; vt non aliter, quàm in aliquo denso tecto, atrox incendium diu occultatum, in nos nostrumque omnium interitum, graue & tyrannicum eius imperiū sit erupturum? Nam, ne veltutiora commemorem, cū vnus ille Solymanus Turcarum tyrannus, qui incredibili immanitate, & asimulata quadam æquitate multa bella gessit, domando subiugandoque Persa, quòd tenere non poterat urbem eius primariam Tauris exulsisset, Amurates eius nepos nuper mortuus longius processit, & vsque ad mare, vulgò dictum Caspiū, progressibus factis, Amydam prouinciam præsidiis firmavit & occupauit. Quæ ad Persicum sinum licèt magis spectet, tamen Turcicum per se magnum sic auxit imperium, vt non amplius Babylo- ne, aut Serusel in Armenia, aut verò Tharso in maiori, & aliis ad flumen Euphratem locis, sed nouis & multo magis remotioribus confinibus sit auctum & stabilitum. Noua enim confinia, noua multitudinis habent studia, & peculiaria promissa, quæ nunquam seruantur lenioris dominationis. Quæ quidem omnia, cū terdecim annorum spatio, vni idque absenti, & homini nihili Sultan Amurati cesserint in prædam; verendum profectò est, ne & Mahometes iste, qui non solū in longè lateque dominandi, sed etiam aliena prædandi maiorum imperium & hæreditarium institutū venit, sub nobis occupet adhuc plura, & ex oriente has in oras bello translato, in Christianarum ditionum penetret pœnitiora. Difficilius enim Turcis fuit Asiam, & magnam Europæ possidere partem, quàm vel reliquo tandem in ea (quod absit) potiri. Ac quanta quidem,

dem, & quàm sollicita Ottomanorum ambitio sit semperq; fuerit, quis non intelligat, qui saltem vel mediocriter in nostris Turcarūq; historiis aliquando versatur? Nam ne antiquiora repetam, & Mahometem illum (cuius nomen semper ominosum Christianis fuit) præteream, qui duobus Constantinopolitano & Trapezuntino imperiis, duodecim potitus est regnis, & demum Hydrunto capta, imperare voluit etiā Italis; quid nostra memoria Selimus molitus sit alter nobiscum ipsi recognoscamus. An Ioannē Basilidē, magnū Moscoviæ Ducem aggressus, flumina duo, Rha, Bog vulgò Moscoviticè dictū vnū, quod in mare Caspiū, & Thanaim, Wolha appellatū, quod in paludem Meotidem influit alterum, vix duobus milliaribus nostris à se distantia, diducto vtrinque riuo, hoc cum illo coniungere, si benè celsisset res non cogitavit? vt tandem in Asia eo bello confecto, in Europā Byzantio Theodosiam, Theodosia in Thanaim, ex Thanai in flumen Rha, ex hoc in mare nauigaret Caspium; & partim ad Persidem occupandam, partim ad reliquam Europam, ac Lithuaniam, Poloniamque inprimis debellandam, Moscouiam classibus aliisque rebus, ad bellum gerendum necessariis, apparandis haberet opportunam. Acuit enim cupiditas visum, & libido dominandi solertem & prouidum reddit tyrannum. Qua ipsa demollitione Turcica, si quis fortè dubitet, quærat sanè eos, quibus cū Leonardus Straschus, ex municipio Sendomiriē eques Polonus, Turca demum factus, ac in multis legationibus Turcicis versatus, gemens & dolens familiariter, vt fit, apud suos voluntate fortasse si licuisset ciuis, necessitate hostis argutè differebat, cū primum pro Bielscensibus Lithuanorum, mox pro Lublinsensibus Polonorum Comitibus, ad Sigismundum Augustum regem aduenisset, exercitui Turcico per confinia Poloniae in Moscouiam eundi peti- tum facultatem. Quam ad rem, nec regius ordinumque consensus, nec diuinitus successus Turcis est datus. Nemo enim Christianorum debet, neque Deus ipse Opt: Max: solet, tantum quantum optauerint barbaris in nos concessisse. Quo magis, quanquam id ridiculum, ac penè videbitur alicui incredibile, extra hostium tela ab Aquilonaribus muscis, & aliis bellorum incommodis, Turcicus exercitus minor dimidio ex Asia in Europam est reuersurus, & ille in Aquilone Turcicus iam spe conceptus, in nihilum abiit dominatus. Mortalium enim proponere, solius disponere fuerit diuinitatis. Ad ambitionem quidem Turcicam quantum spectat, prorsus est eiusmodi, vt haud scio, an maiori cupiditate & arte ad orbis terræ occupandum imperium, minori paulò, quàm olim Romani con-

*Byzantini & Trapezuntini
Imperia occupant
Regna 12.*

Turci ambitu

Polonus Turca factus

*Romanis inge-
sus nemi*

citantur æquitate. Nam sicuti aliquando Romani regnis in prouincias redigendis, ipsorum prouincialium vsi sunt opera, & ex ciuitatibus sociis fecerunt sibi seruas, & hoc animis illo vinciendo fœdere, tandem omnes subegerunt: sic, aut non multò aliter, & Turcæ hodie cum Christianis se gerunt: & qui illis fidunt, omnes tandem circumscribunt. Quid? an olim Romani per Campanos in Samnum, per Mamertinos in Siciliam, per Saguntinos in Hispaniam, per Massinissam in Africam, per Ætolos in Græciam, per Attalum & Eumenum in Asiam, per Æduos & Massilienses in Galliam, non sunt ingressi? Et rursus Turcæ, an per Cantacuzenum Pruziæ, per Palæologos Græciæ, per Despotas Mysiæ, per Sepusios Hungariæ, domini non sunt facti? Multa enim in exemplum multi, sed potissimum bellatores proferendo imperio rapiunt nō inuiti. Age progrediamur: enimuerò obscurum fuerit, vt olim Romanos Volscis, Equis, Samnitibus, Massiliensibus sociis; sic & Turcas iugum imposuisse Græcis, Illyriis, Hungaris, & ipsis Cyprum eripuisse Venetis. Ac postremò, vt Roma Carthaginem diu olim spe amicitiae tenuit, vt Philippum Macedoniæ, Mythridatem Ponti, Antiochum Asiæ reges, antequam alios subegisset, fœderatos habuit; an non habet nunc Turca Galliam, Angliam, & alias prouincias Christianas fœderatas, vt subiugatis his, & illi tandem aliquando etiam seruiant seruitutem? Quid enim Ottomanorum æquitas aut moderatio, hoc tanto malo nos prohibeat? qui, cum non pepercerint suis Mahometanis, quid parcant nobis Christianis? quò redacti sunt Isphendiades Begi? quò Synopes & Castamone principes? quò Caramaniæ reges? quò Tombæus Ægypti Syriæque dominus? quò Alymbegus Dulgatisque rex, & alij quàm plurimi? Quos si non tutata est communis lex, & fex Mahometana; quid nos tueatur, quàm illi tanto odio habent Christiana? An enim non intelligas, quot & quantæ, quas ille ferè nobis melius scit, & plusquàm suæ potentiae fidit, inter nos sunt discordiæ? & quàm infelicia passim & vbique sint ista tempora? & quàm denique vrgemus ipsi hæc, quæ tanto pere metuimus fata, quibus non crederemus, si corda, vt dixit quondam ille, fatua non haberemus? Est enim fatum diuinæ effectus scientiæ & prouidentiae. Qui igitur tollat, quàm hæc & illa permittit arbitrij nostri libertatem? Sed demus etiam huic opinioni aliquid, quæ tamen temerarios indagatores sui frequentius absorpsit, quàm cautiore reddidit aliquando. An non habuimus annum suprâ sesqui millesimum octauum & octuagesimum, variis cladibus menstruatim insignitum? & tamen nihil nos flores incun-

*Turca suis in-
nici qd dho.*

tis admonuerunt Veris, & tot ac tantos casus bellorumque exitus non putauimus prænuntios maioris adhuc tempestatis. Obseruatum est quidem multos annos variis mutationibus esse obnoxios; sed maximè centenarios, aut eis proximos, tam præcedentes, quàm etiam subsequentes. Quæ, vt ego minoris apud me habeam, & ad summum illum motorem omnium omnia referam; tamen circa annum sexcentesium, vereor multò adhuc maiores rerum & temporum conuersiones futuras; & post sexcentesium hæreses, magna ex parte spero & aueo cessaturas. Proinde quisquis tandem fueris, qui in tua alienaue fata inquiris, Deū potiùs Opt. Max: pro te & altero ores, vt in vniuersum omnes conemur effici meliores. Præpotens ac immortalis Deus, decreta sua mutat, si & nos in melius vitam nostram mutauerimus. Negatum est summis stare diu, dictū diu: tu vt voles ista interpretêre. Præstiterit quidē ex præteritis præsentia, & ex his quæ nos manent mala, collegisse. Abhinc mille annis, de quo maximè tractatum est, in ipso ferè Centuriæ exitu, natus est Mahometes. Quo eodem ferè anno proximoué tempore à Saxonibus è patria pulsi sunt Angli, qui antè D. Augustino ad præstandam Romano Pontifici obedientiam, eos adhortanti dicto, non fuerant audientes: qui enim Christi in terris Vicarium spiritualium non cognoscit patrem; hic nouercam experitur patriam, magis quàm matrem. Abhinc noningentis, Iustiniano amoto Cæsare, grauissimi motus tota Græcia extiterunt, & Hispaniæ vsque ad Pyrenæos montes in Saracenorum redactæ sunt potestatem. Abhinc octingentis, Carolus Magnus Imperator, à Leone Pontifice Romano, præter omniū expectationem, Cæsar Augustus est salutatus; qui à Constantino Magno, vetustate oblitteratam occidentali imperio summam restituit maiestatem. Abhinc septingentis, regnum Normanorum cepit, & Mahometes per suos Saracenos, Africæ & Siciliæ magnas calamitates importauit. Age progrediamur: anno à Christo nato, Centuria iam penè decima instantē, an non legimus Gregorium Pont: Max. Ottonis Imperatoris propinquum, à Crescentio Consule Romano eiectum fuisse, & mox ab Ottone contra eum, qui ipsi successerat, Ioannem restitutum? Quæ demùm ex causa, grauissimas omnium pœnas Romanus dederat magistratus, & ipsum Romanum imperium, ad Germanos est translatum. Pontifice Romano, quamobrem id fecisset interrogato, respondente: Caro, inquit, & sanguis mihi reuelauit. Etc. nim multa multis, sed haud scio, an sanguis dominetur vniuersis. Quid? an verò, vt Ottonis Cæsaris, erga Pontificem Gregorium,

*M. Mahometis
natus quando*

*M. Romana obedi-
entia*

beneficiū maximè memorabile fuit? Sic Henrici III. Cæsaris factū in reprehensionem, rursus grauem non incurrit? quòd altera annorum ineunte Centuria, Pasqualem Pontificem Romanū captiuum fecit, & suam illam, Petri & Pauli limina adeundi religionem, irreligiosam reddidit ad omnem perpetuitatem. Non enim par facere fuerit malè, suscepto aliquo itinere ex voto religiosè. Quid? anno post millesimum ducentesimo appropinquante, vt paulò antè noua regna in Asia condita, & Tartarorum regni initia, & Græcorum imperium authore Balduino translatum, non commemorem; an Innocentius Pont: Max: non eandem ferè, quàm & alij superiores Pontifices, subiit calamitatem? Quod idem seculum, variis procellis, peste, bello, incendiis, & alluuione maximè laborauit: cū & in Galliis, quod ferè dictu est incredibile, innumerabiles corui per aëra volitassent, quibus domorum & oppidorum multorum incendia accepta ferebantur. Nihil enim sub sole est nouum, nisi tu ipse, qui hæc miraris, nouus videâre. Sanè & Almericus quidā, nefariam hæresim exorsus; eidem Innocentio illi Pontifici Max: quantū facefsiuerit negotij, quis ignorat? Quam paulò post hæresim, & Henrici Cæsaris mors in Germania subsecuta, aliorum etiā motuum præbuit occasionem: obitus enim regum, affuerunt vicissitudinem temporum, & rarius letiorum. Postremò, cū annus tercentesimus, suprā millesimum, appropinquaret, vt multa memorabiliaq; alia, quæ eodem acciderunt tempore, præteream; nonné vnum vel maximum euenit miraculum, ad confirmandam in gentibus Christianæ religionis veritatem? Erat Cassanus quidā Tartarorum vulgò dictus Imperator, qui Catharinam, regis Armeniæ filiam christianam, sibi matrimonio iunxerat, & vehementer adamârat. ~~Hæc enixa cū illi fuisset filium animanti quàm homini magis similem, quibusdam auctoribus, ob suspicionem adulterij, capitis damnata; antequam de ea supplicium sumeretur, sacrosanctam Eucharistiam percipere, & infantē sacratissimis vndis abluendum postulauit. Quo facto, vidisses incredibilem in modum partum illum mutatum: & non modò augustam saluam, sed & Tartarorum Imperatorem, Christianæ religioni propterea initiatum. Quantò enim rariora, tantò diuinitus profecta miracula sunt cumulatio-
ro? circa quem Pontificia sedes rursus Aueniono Romam translata, & multa sunt variata. Et quid porrò de hoc quingentesimo, Caroli V. Cæsaris natali loquar? qui, antequam venisset Caroli VIII. Galliarum regis memorabilis, illa ad regnum Neapolitanum occu-~~

pan-

Legum mens

113

*Miraculum Baptis-
mi*

pandum incidit profectio, & in orientis ac obeuntis solis, vltima veteribus incognita nauigatio patefacta; vt, quod & antè dixi, minime mirum videri debeat, omnes annorum Centurias, præ cæteris esse fuisseque semper magis insignes, & hunc sexcentesium futurum perinsignem. Quò enim vltius portu solueris, maius fun- *Vita diuina*
dum; & quò plus vixeris, semper magis reperiās mundū immundū. Sunt quidam, qui Mahometanam sectam, vel ante hunc ipsum sexcentesium finem suum affirmant sortituram; propterea, quòd sicuti sub Gregorio Magno Pont: Max: Mahomete nascente, ingens quidam Cometes eius portenti apparuerat prænuntius; sic ab hinc viginti & aliquot annis, sub eiusdem nominis Pontifice, vt quidam autumant, Antichristo nato, rara quædam & admirabilis stella apparuerit, quam à Christo nato visam nemo literis prodiderit. Quàm hæc quidem futura vera sint, nescio. Multa alias antè Antichristum nascendum, desiderari adhuc animaduerto: sed interim, qui vult videre optata, vitet iis contraria & infesta. Extremo iudicio nihil incertius, nihil iudice seuerius, nihil iudicando timidius, nihil damnato est calamitosius. Intellectum profectò est cunctis diuinis mādatis, passim & vbique violatis, & politicam violandam libertatem: tot enim sectæ, tam inter se dissectæ, nihil aliud quàm vnus dominatum comminantur: & cum non religioni, sed rebellionī studeatur; videndum est, ne duobus inter se contendentibus, tertius se præficiat regioni: & cum denique ab auita religione discessum sit, & nunc hæc, nunc illa antiquarum renouetur hæreseos, ne tandem ad Mahometismum, qui claudat riuulos, veniatur. A summo *n³*
namque ad ima grauis, sed facilis est delapsus. An verò non perspicimus, quòd non modò iam Græci leues illi, & temerarij aliquando focij, sed ipsæ adeò gentes nationesque quædam, quæ & non facile superari, & habere aliis videbantur plus firmitatis, eò iam sunt prolapsæ amentix, vt nihil apud eos antiqui moris, aut residueat disciplinæ; sed omnia torrentis instar præcipitata sint, & non modò animis, sed & castris iam inter se dissidere, principes ipsi cœperint, cum, vt quidam aliquando festiuè dixerat; Qui victus est, liber esse cupiat: qui liber, dominus: qui dominus, Imperator: *Asiæque liberos,*
qui Imperator, adeò etiam vt tonare possit Deus, & omnes ferè sequestra pace Turcicis armis desiderent feriari. Quasi verò obscurū sit, nunquam Ottomanorum familiam, claro aliquo & veteri genere ortum, sub se impunè viuere, pati voluisse neminem. Cuius rei causa ad testificandam, quàm ex deuicta Meninge siue Gerben. in. fula, animi Solymanus perceperat voluptatem, in publicis numis-
mati-

matibus characteribus Turcicis inscribi illud curauerat: Imperium armis quæro, non religionem respicio. Ex quo sanè facile intelligas, quanta eorum sit ambitio, quam nec orientis gaza, neque Europæ regna & imperia potuerunt restinxisse. Itaque multo quidem consideratius periculo, licet longius absunt præpotentes illi orientis reges, Magnus Chitainorum Tartarorum Chan, & Persarum Scachus, huic Ottomanorū dominandi inexplebili siti, decennio ferè antè, nouo inter se in eos inito fœdere occurrerunt; cum perpetuæ coniunctionis ergo, cum Chanis filia Scachi Persici filij certis vtrinq̃ue promissis sibi auxiliis matrimonium contraxisset. Noluerunt nimirum expectare, vt illud Solymani numisma gesti-ente læticia, sparsum Ottomanorum imperio, de ipsorum principatu aliquid adiungendo, in ipsis quàm in aliis prius effectum sortieretur: vinum namque, ira, gaudium magnum, ad confitendū verum habent aliquando equuleum. Nos videlicet ingeniosiores, hanc barbarorum elusuros audaciam, qui sint tibi sanè & videantur barbari; non tam quidem esculentorum, & poculentorum euacuandorum, quàm armorum tractandorum studiosi, à Caucaso progressi eò venerunt iam potentia; vt duobus imperiis, & quàm plurimis lætentur regnis, regionibus verò, vrbibus, ac vectigalibus infinitis; & quòd adhuc ab eorum rabie, reliquum nobis Deus fecit, spe & cupiditate circumscribant. Quibus, si maturè obuiam nō fuerit itum, subuereor equidem; ne hoc tantum mali, in venis & visceribus Europæ inclusi, non quod ante dixeram, tabidæ, sed pestilentis febris instar opinione conficiat nos celerius, aut saltem vires nostras ita atterat; vt cum postea ad bellum ventum in eum fuerit, nec coniungere aliis intermedia ipso occupante nos possimus, nec si maximè velimus valeamus. Quis enim vel nunc quoq; arma in eum sumere audet? quis præ altero exercitum in expeditionem ducere? quis à se sepimentisq̃ue suis, longius eum amouere? Murium instar ferè omnes sumus, qui Catto alligare sonos semper vellemus. Sed dum hoc, dum illud causamur, maiora indies pericula ab hoste nobis metipsi conflamus. Et quis est nostrum, quem ille non penitus nouerit, cuius mores, ingenium, potentiamq̃ue, non perspexerit; cuius ditionum situs, populorum belli gerendi modos, momenta vectigalium, rationes ciuium, auxilia & opportunitates vicinitatum, non habuerit exploratas? Hinc ille de rege Viennen: hinc de Venetorum armamentario, hinc de Comitibus Polonicis crebrioribus & ferè semper discordibus voces: hinc de dissidiis & æmulationibus omnium Christianorum sermones: hinc de

appa.

Turcas spiritibus

apparatu & conatibus irrisiones Turcicæ audiuntur. Nimirû, quid inter nos quotidie fiat videt, vnde demum præsentia præteritis nectit, ex præsentibus verò futura elicit, & de tota denique re coniecturam capit, minimè quidem ambiguam aut fallacem. Quo etiam magis non cunctos pariter, neque vno modo singulos; sed nunc hos, nunc lacepsit illos, interponit spatia rebus, dat veniam aliquibus, seruit scœnæ & temporibus: iam vnum hunc vngit, & alterum pungit: cum hoc societatem init, cum illo abrumpit: & omnes nihilominus cogitat sub suam tyrannicam redigere potestaté. Quam & ad ipsam perficiendam rem, quid obsecro ei defuerit? num pecuniæ? quæ illi sunt maximæ: num exercitus? qui sunt numerosissimi: num consilia? quæ domi habet sanissima; à nobismet verò ipsis, in perniciem Reipub. quotidie suggeruntur. Actum igitur, actum, proh dolor, de nobis est, nisi prohibuerit Deus ipse Op: Max: ac vt ne prohibeat quidem, scelera nostra impediunt, discordiæ tarditatem, spes fallaces, & inanes cogitationes, soporem nescio quem nobis afferunt; vt breui præsentium fructum, gaudio quodam inebriati, nihil ferè sentiamus, nisi viuum perstringatur, & interim aliorum è terra securi spectantes naufragia: nunc vnum hodie, nunc alterum postridie regnum pereat; & deniq; pluribus angulis, modico temporis interposito spatio corruentibus, tota machina Reipub. collabatur. Vincente enim semper vno, & vix tuente quod reliquum habet altero, quid tertium fuerit, quàm pati victorem? Iam enim sobrij hominis cogitationem, vel ad tempus suscipiamus, & seriò nobiscum consideremus ipsi; quid in his, quæ adhuc restant, Europæ reliquiis, contra hunc tam potentem hostem, nobis sit inexpugnabile: perinde, ac si nesciamus eum, qui ab oriente vltra Euphratem, ab occasu ad mare Ionicum, à meridie ad Ætyopiam, ab aquilone ad mare Euxinum imperat. Multò adhuc, nisi cuncti ei occurrerimus, longiùs latiusq; posse regnare. Hem, quàm multò iam rectius, hoc tubarum Turcicarum clangore, quàm olim Romani illi Catonis ficuum odore ad bellum excitaremur. Alicubi diebus, alicubi horis, vel paucis ex hostico in nostra peruenitur, quæ nec commemorare libet singula, neq; quibus vicissim hostes facilius adhuc vinci possent modis, typis expedit peruulgare. Sed vt in reconditioribus, vel hoc vnum proferatur; an non prorsus stupidi & amentes sumus, quòd Christianos eos, qui Turcis subsunt, & nihil magis, quàm seruitute ipsorum liberari cupiunt, intra confinia nostra non recipimus; vt nos nostraque prædandi, animus hosti potentiaque minuatur? Aut enim magnis

Turcicæ Potentia

gnis aut paruis, nos aggredierentur copiis: magnas amotis agricolis, quo sustentarent, non haberent, minoribus minori negotio se suaque dissiparent; sed hoc curamus scilicet. Qui tantum aliquando abest, ut eversa, conuersa potius, ut cupiamus in alios nostros, quos extinctos vellemus, barbarorum arma atque dominatum. Proinde, cum aliquid etiam ex visceribus nobis fociisque nostris excidit, non secus ac olim Græci verbis extenuamus fidentiùs, & nunc amphoram vini de manibus effluxisse, nunc porcorum stabula, vrbes & munitiones fuisse dictitamus, quasi momenti aliquid & consolationis habeat eiusmodi extenuatio, & vel minutis crebrius amittendis, magnus tandem detrimentorum non fiat cumulus, qui triduo non refarcitur. O fatuitatem! Hoc videlicet modo, periit olim quæstionum auida, & latinorum inuida Græcia: hoc præficiens sibi Misia: hoc illa, quæ hastis etiam suis ruens cælum, in Sigismundi Cæsaris exercitu, sustinere volebat Hungaria. Maluerunt certè Græci, cum Latinis de S. Spiritu otiosis disceptare verbis, quàm multo antè, cum tempus fuerat, de imperio contra barbaros decernere armis. Itaque iusto Dei iudicio, eiusdem Spiritus S. festo, capta Constantinopoli illa acceperunt vulnera, quæ eorum dominationis extrema fuerunt funera: ut sicuti Constantinus primus, antè eum natus S. Helena mille annis, religione Catholica, & in Romanum Pontificem obseruantia, conditor Constantinopolis, nouæ Romæ dictæ, maximopere clarus; sic hic Dragases, Constantinus alter, Helena etiam natus, sed religionis Catholicæ defector, & Pont: Romani inimicus Constantinopoli amissa, fuerit extremus. Noluerunt & Hungari in Catholica religione manentes esse liberi; liberi in hoc Euangelio nouo, facti eorum sunt serui, & illa experiuntur mala, quæ & aliis, qui illorum perfidiam sequuntur, sunt metuenda. Quandoquidem ob religionem, vel potius rebellionem ardet tam diu Belgium, otiosis syllogismis: Germanicum labefactatum est imperium: Gallia & Anglia, nescio nouonè dogmate, vel veteri instituto magis, à belli Turcici cogitatione facta est aliena: Polonia, seu quoddam hæresum receptaculû, & omnis licentiæ asylum est effecta: Moscouia schismate, à Romana ecclesia auersa: Suecia, & Dania, nescio cur disgregata: quâdoquidè nō tam numerû Alkenciorum, neque robur Azaporum, neque disciplinam prætorianorum, neque fortitudinem Charitariorum, neque militandi vsum Beglerbegorum, neque consilium Purpuratorum, neque postremò suam ipsorum Ottomani felicitatem tanto adiumento habeant, quàm hæresiarchas inter ipsosmet Christianos, de quorû numero

Religio dicitur
sa

mero & ætate, cùm Solymanus Turca aliquando quæsiuisset, & quæ annum ageret Luterus sciscitatus fuisset, legato quodam Germaniæ respondente, quòd octauum & quadragesimum ageret; dolere se, quòd ob imminentem senectutem, non in posterum tantum, quantum antea semper conatus suos posset adiuuare, clare respondit. Quo adeo nomine ipso, in libro quodam Symposiacorum suo, Luterus est gloriatus, & Turcicum Cæsarem, omnem illi beneuolentiam detulisse suam, non dubitanter annotauit. Sic multi multis rebus prodendis literis, quando maximè aucupantur laudem, perdunt vel nonnunquã exultationem. Miseros interim nos, qui angues in sinu gestamus, & viperarum progeniem ventrem exedere matris impunè tolleramus. Vnus ille, vnus cùm labij Turca fuisset, vnus, inquam, Vrbanus, hoc nomine secundus, Pont: Max: & Bernhardus, Clarauallensis Abbas egregius, infinita penè bellatorum millia, bello in Asia contra Saracenos administrando, potuerunt sociasse: nos tot hæresiarchis auctoribus, in Hungariam non possumus, quàm præforibus nostris ferè habemus? An non idem ille Deus Opt: Max: non eadem est religio? an non eadem, quæ olim illos imò & maiora pericula nos consociant? Dicam equidem quod sentio liberè. Pericula sanè eadem imò & maiora esse possunt: Deus offensus, religio mutata, aræ & phana prophanata, victoriam non dabunt. Quin & Mahometani quotidie plures, & regnandi libidine vehementiores, & nescio in quem furorem contra nos acti, & tot prædis, ac regionibus possessis, sunt locupletati. Quid? an non magna Tartarorum ante annum Pocutiam percurrentium, fuit audacia? Quantum animi & corporis robur, quàm penè incredibilia in barbaris omnia spectabantur? vt immanes quædam belluas, non homines, syluas illas & Carpati montis iuga dixisses superare. I verò contemnito istos: & qui tua alienaque pocula ficas, maiora te præstare posse alicubi profitere. At enim nō aliunde ista, quàm ex occupationum nostrarum contemptu, & sui viriumque suarum barbaris proficiscitur confidentia. Neque enim tacebo, quod de Henrico Valesio, Poloniæ rege, Cracouiæ in summa summorum virorum corona, chirothecis & cothurnis pretiosis induto, & seu quadam vnguentaria popina, in sella inaurata confedenti, legatus Tartaricus dixerat: Non videri sibi eum regem, qui tam esset delicatus, magnum aliquem futurum bellatorem: neque id iniuria. Nam per externa, non difficilè cognoscas & interna, & delicatos martyres non solere præstare admiranda. & quotus quisque apud nos fuerit, qui labore & negotio quàm

*Lutheri dog**Dei offensa
periculosa**13*

otio, dignitate quàm voluptate, castris quàm rastris, magis occupetur? Age, an non ferè omnes ad clauum, rarissimi verò ad remigium volunt collocari, docere non discere, loqui non audire, discere non audire, & nihil horum quæ finxerunt verbis, re præstare? quàm denique plures, gulæ non gloriæ, abdomini non nomini, priuatæ utilitati quàm publicæ omnium seruiunt necessitati? Sed minimè mirum, cum suo honore & præmio, virtus & scientia etiam destituatur; cum non nisi ignaui adolescentuli, aut audaces hypocritæ, aut quos subesse, quàm præesse rebus, magis expediebat ad altiora euehantur; vt demùm sententiis eorum audiendis, dicatur alicubi: Sapientes audiunt, & stulti garriunt, & venalia omnia pro se quisque inuerso ordine confectetur; & causidicus præfecturæ, milites vsuræ, omnes inhient versuræ; & nemo in illa arte, quâ didicit, non dicam se exerceat, sed neque eam profiteatur. Tedet namque pudet pariter sine mercede laboris, & sine honore poenitet nauitatis. Quibus de rebus omnibus, quis dubitet hostem fieri crebrius hinc certiolem, & partim struendis nobis insidiis, partim fidentius aggrediendis nostris, reddi quotidie animosiolem? namque bellatorem iuuant & excitant multa; sed peræquè nihil, quàm cum conatus, & consilia hostium habuerit explorata. Est autem quæ hoc ei nunciet, pensilis ludæa: est & Armenipolonia: est denique hosti, vt dixi, prædandi stimulis, nunc hic, nunc ille vicinus ab altero auersus, & aut iners, aut imbecillus. Inferte oculos quod vultis, & vera hæc esse deprehendetis. Quid enim aliud Baiazetem in Græciam, quid Amuratem in Thraciam, quid Solymanum in Hungariam, quid Selymum in regnum induxit Cyprium, quàm occasio, & nostrorum principum discordia? Iam ergo & hunc imminente sexcentesimo, & qui eum aut proximè sequentur, aut antecedunt annos, vobiscum ipsi animo intueamini. Et hunc Mahometem Turcam, tanta crudelitatis exempla in suos non temerè putetis edidisse, nisi quod his adhuc maiora in Christianos edere velle videatur. Circa hunc quidem sexcentimum, immanissimum quendam tyrannum toti Europæ dominaturum, Hultenius olim aliquando minabatur, & multò adhuc Hultenio vetustior Lactantius Firmianus hæc verba alicubi protulit: Romanum, inquit, nomen, quo nunc orbis regitur, tolletur de terra, & imperium in Asiam reuertetur: & rursus, Oriens dominabitur, & occidentes seruiet. His tamè ego non moueor vocibus. Ac multò magis doleo, his prædictionibus contraria, virtute nostra ostendere nos non potuisse, & Orienti aut Asiæ, quæ semper imbellis est habita, præ Europeis militaris gloriæ principatum

*Ad summa sine me
ritis,*

Immeriti crescent

Virtutes et Vicia

Proficia p. Turcis

tum reliquisse. Viri certè cordati, seu quandam vim astris sæpè afferunt, & fortes se eximunt ipsi factorum necessitati. Multò autem (vt mea opinio fert) si prædictionibus fides habere debet, certiora illa fuerint, quæ de Mahometano delendo circumferuntur imperio, non amplius ab exorsu suo quàm mille annos duraturo. Quanquam an millenarius iste ad annum natalis, aut ad initium doctrinæ referri debeat Mahometis, incertum est: Sed vt quod instituerã dicere, prædictiones istas ne tantopere timeatis, magisq; nobis quàm Turcis suffragaturas iudicetis. An verò à fide dignissimis non memoriæ etiam est proditum, circa hæc eademque tempora, maximum apparatus belli Turcam facturum, & terra marique Europam concussurum, cui Catholicos reges suas esse opposituros copias, & Turcam omnino debellandum: tum verò & ex oriente *et ex Turcis* regem quendam oriturum, qui omnibus iis, quæ nunc Turca possidet, Christianis via in Asiam patefacta, facile potietur. Quanquã idem illud ad regem quendam Franciæ alij referant, & illum vnum vt primum in Christianis regem, sic & postremum futurum testificentur. Quibus Abbas Ioachim de Ruppe scissa, qui & Venetis multa prædixit adstipulatur, & ait: Et tum gallus augebit cristam suam, & regnabit, & imperabit, & omnibus renouabitur. Sed de his & alijs alij viderint. Mihi quidem omnia modernorum vaticinia paruam fidem faciunt; sed illa minimam, quibus Christus Opt. Max. defuturus suis crederetur. Ac multò quidem mihi fuerit probabilius, quod crebris multorũ vsurpatur sermonibus, Ottomanicam familiam, non nisi certo imperatorum numero, qui haud scio an iam finitur, regnaturam: ac sicuti sub Rudolpho primo Austriaco Cæsare ortum suum habuit; sic sub Rudolpho altero extinguendam. Quod vt diuinitus optandum, sic illud vicissim confitendum est, non nisi perpetuam curam, cogitationem, sollicitudinem, vnãq; ac eandem omnium requiri voluntatem, hoc hoste debellando. Deus quippè est vnus, vniceque armipotens semper, qui præstat suis triumphũ. Verùm eius triumphi finem, consiliumq; rectum, & parando genus & institutum vitæ vult laboriosum. Et quisquam dubitabit, his tot atq; tantis, quæ nos ex Turcia manent, periculis, nullum opportunius remedium inueniri posse, quàm vt quot Christianæ Reipub. sunt ciues, tot Barbarorum essent hostes, & vnus alterius iniuriam suam duceret contumeliam; ac vel hoc demum ipso diuinam gloriam tueretur. Quod aliquando his verbis expressit Poëta:

Si iniuriarum auctorem vlcisceretur

Vnusquisque nostrum, & vna propugnaret
Æquè. Ac si propria sibi esset facta
Iniuria, & Ciues vehementi studio mutuam
Iungerent operam.

Non amplius nobis calamitas inciperet
Improbiorum hominum, sed obseruati
Et meritam pœnam luentes,

Vel admodum essent rari, vel prorsus desinerent.

Ut inquam Christiani, quotquot sunt, aut quoad eius plures maximè volunt (velle autem vniuersi debent) dextras in barbaros suas iungerent, fœdera percuterent, & in officio ac fœdere illo tandem perstarent. Id enim bellum est iustum, quod & necessarium: & ea arma gloriola, quibus depositis, pax infida & insidiosa iurè timetur. Huic bello, iugera agrorum dimensa, & per dena aut plura equiti vno, in bellum profecturo, stipendia assignata, huic capita censa, huic prouentuum omnia minutatim expensa, huic bona tam publica quàm priuata, in communionem temporum collata, & ingeniosissima quæque imperandis pecuniis adinuenta; quid aut excogitatu superuacanea, aut præstita grauias, aut obtentu videantur incredibilia, vt communis salus & patria defendatur? Felix ille est denarius, qui cautor est centenarij; & salutare bellum, quo maiora incendia tranquillantur. Quid? an & Sigismundus primus, Poloniæ Rex, licet cunctator vt in alijs rebus, sic & in hac haberetur, hoc bellum contra Turcam non censuit necessarium? vel ante Ludouicum, Hungariæ regem, à Turcis interfectum, cùm annis ab hinc octoginta Bidgostia comitia celebrasset. Quod idem septennio post, publico Comitiorum decreto, in eius belli vsum grandi ære imperato, non dubitanter Cracouiæ confirmauit. Age, an & ipse Carolus V. Cæsar, bellatorum sua ætate maximus, Tunetum versus contra barbaros profecturus, ad suos Arragonios Menzonum veniens, animi eorum ad ferendam sibi opem commouendi ergo, macilento equo vectus, & veste mutata non publicè apparuit? & an Ferdinandus Romanorum rex, eius frater, Hungariæ & Austriæ cladibus apud imperij ordines graui oratione exaggerandis in Spirensibus Comitibus & ipse nō fleuit, & quàm plurimis lachrymas non excussit? Sed proni, miserum me, ad vlciscendos ferimur socios: vix verò vel lachrymis aliquid damus principum maximorum. Sic videlicet etiam olim in rebus, quod dixi, maximè seriis iocabantur Græci: sic suis pereuntibus vrbibus, stabula porcorum amissa appellantes, pende-

Bellum iustum

M

*Carolus V. humiliter
sollicitate sua Turcas*

pendebant omnia apud se flocci: sic postremò, quando quid Matthiæ regis tempore in Buden. Hungarorū Comitibus de Turcis nuntiabatur, ne pecuniæ imperaretur, Slauonica noua dictabant Hungari: sic postremò quoties olim Petricouiæ in Conuentu de Tartaris aduentantibus increpauerat rumor: Russica & Podolieñ. noua & aulica artificia ad emungendos ciues pecunia ipsi testabantur sæpè Poloni. Quò autem hæc reciderint, & recasura adhuc sint, dies docebit. Periiit quidem tota Græcia, periclitatur magna ex parte Hungaria, non est sine periculo & Polonia: Vsu interim, quod 113 plerumque fit, euenit; vti in seruitute sint abiecti, qui in dominatione fuerunt fastidiosi; & qui barbaris aliàs fideliores, his demū semper barbari infestiores. Quare demonstranda, non nisi pauca & recentia adducam exempla: & Deum Opt: Max: rogabo: vt nunc & in posterum videamus pauciora. Proditum est literis, cuius tamen rei penes auctorem fides esto, Venetæ classis præfectum, antè sexaginta circiter annos, Turcicæ classis præfectum alterum monuisse, Ambraico sinu eduçta classe, Ionio mari vel quàmprimum excedere ne grauaretur, propterea quòd Andreas Auria, Caroli V. classis præfectus, magno apparatu fretus, contra eū nauigaturus, & omnino victoriam de eo crederetur relaturus. Paruit præfectus Turcicus: verum Solymanus Turcarum ipse dominus, qui alienæ potentiaæ metus gratia, non suorum commodorum causa illa consilia data coniecturabatur, non ita multò post, leuissimis quibusdam de causis, bello contra Venetos decreto, Corcyra ipsorum Insula longè latèq; vastata, & Insulis Cycladibus direptis, negotiatoribusque Venetis, toto Turcico imperio, cum vniuersis eorum opibus & pecuniis in prædam datis, Nauplij & Epidarici concessione, & duobus denique in Dalmatia castellis, Nadino & Lubiana eos multauit. Quibus illi damnis nihilo cautiores facti, cum inito denuò cum Turcis fœdere Barbarorū coluissent amicitia. En vidim⁹ Cyprio regno perfidiosè capto, quo eorum, quas tantas in illo regno habuerant opes, & ciues reciderint, lugere certè cum lugentibus Christianis, quàm gaudere cum triumphantibus de nobis, paulò antè Turcis proculdubiò præstitisset: melius namque domum arida, 114 quàm ex Turcica victoria virida folia reportare. Visi Cyprij quidam sunt proceres postremò in Genuen. quondam Colonia Theodosiæ, longè à patria amandati, qui veluti extra omnē aleam positi, ac Ottomanorum amicitiaæ spe, sibi ipsi præfidentes, inauratis stipati comitibus, equisque vecti spumantibus, tantum non in ipsa irruebant fana, ad valuas templorum humi iacebant proiecti, stipem poscentes

tes exporrectis manibus, & omnia quæ increpuissent circumspicientes tremebundi. O subitam rerum & temporum conuersionem! O conditionem mortalium miserandam! Nollem verò amplius eius generis commemorare plura, aut infelicitatis cum Turcis Christianorum exempla repetere antiquiora, sed identidem ad eadē recurrit oratio. Quis enim Palæologorū Græcorū? quis Comnenorum Trapezuntiorum imperatorū familiam? quis Despotum Seruiæ Bulcouitiorum, quis in Hungaria Sepusiorum Comitum domum propterea extinctam non dicat & sentiat? quod quantò Ottomanis fideliores, tantò vel eo ipso videri & esse volebant multis Christianorum formidabiliores. Nihil autem est debilius, quàm fama potentiæ non sua vi nixæ, & præsertim barbaricæ. Ac memorabile imprimis fuerit, quòd in Byzantina olim accidit expugnatione. Iussi sunt primùm qui nobiliores, nec scio si non & addictiores Ottomannis fuerant, conuenire in forum gregatim omnes, & à reliqua multitudo seipso separare, quod omninò omnibus ijs rebus, quas vel antè habuerant, non carituri dicerentur. Ibi cùm vt imperatum fuerat cōuenissent, contrucidati ad vnum sunt omnes, & bona ac possessiones ipsorum fisco Turcico applicatæ. Hem fidem & imperandi æquitatem. Nimirum intelligis, si nobilitatem suam afferentem, sub se viuere vel aliquem hi Turcici tyranni patiantur, qui vnum Deum in cælis, & vnum Cæsarem Turcarum in terris, coli, & neminem alium dominum dici vel agnosci debere, passim & vbique imperant atq; testantur. Quod cùm ex multis alijs rebus, tum vel ex illis Hieronymo Lasco Palatino Siradiensi aliquando in Turcia datis responsionibus facile est colligere. Is enim sine literis præsidij, sex vel septem comitatus annis ab hinc circiter septuaginta, cùm à Ioanne Sepusio Hungariæ rege Constantinopolim aduenisset, ab Imbraim Purpurato, & Ludouico Gritti, Ducis Venetiarū filio, illa & plura superbissima verba, quæ non inuitus hoc loco afferam, toto integro mense Decembre tractandis negotijs sæpè audiuit: Vnus Deus, inquit, in cælis, & Soltan Soleimā vnus dominus colitur in terris. Montes Christianorum, vngulis equorum nostrorum in planiciem deducemus. Turcæ breuia habent dicta, sed longas manus. Non potest melior esse commoditas, tertio, quam cùm inter se concertauerint duo. Facile ex puteo aqua extrahitur, in quem non influit. Turcæ habent magis aduncos vngues, quam falcones. Ad hæc verò, & similia Illustri viro Lasco, liberius aliquid dicenti: Loqueris, inquit, tanquā tria capita in sacculo attulisses, respondebant. Quo tumore animi & confidentia sui, cùm

*Turcia iactantia
inanis*

M

cùm semper Turcæ fuissent, mirum est, fortunâ, quæ sibi vna omnia vendicat respondisse, & hunc tyrannicum & loquendi & agendi Turcicum morem, & dominandi per omnia acerbitatē, in meliores prævaluisse. Sed vasto & Tyrannico regendo imperio, haud dubiè crudelitatis quâ exēpla valēt plus lenitatis. Ac pulchre olī Carneades de regum & regnorū iure & possessione apud Romanos differens: Si, inquit, semper iustitiam spectare Romani vellent, ad restim (quod aiunt) ad casas quidem certè res eis redituras. Quæ si Romanorum dominandi fuerat olim ratio, quid non sit hodie barbarorum? qui adeò Mahometis sui lege, quò plures Christianos occiderint, eò plura sacrificia se præstare Deo ipsi opinantur? Malo enim fundamento posito, peius ædificiū: & peruerso suscepto dogmate, infinita sequuntur monstra errorum. Itaque, quæ ex vna illa Turcia, nos nostraque omnia pericula manent, consideremus accuratius: & non illius Philippi Macedonis instar simus, qui magnam aliquando ex Italia in Græciam tempestatem aduentantem præuidere se testabatur, & nihilo tamen minùs, cùm maximè potuisset, non occurrebat tempestati. Et erit alicui dubium, si paulò adhuc ampliùs, huic tam seriò cùm Turca gerendi belli indormierimus negotio, quod Carneades dixerat ad casas nobis esse redeundum? Modica inclinatio temporis, quantā obsecro inter se parit commutationem voluntatis? Quo minus interposuerimus moræ & aliarum occasionum expectauerimus tarditatem. Res ipsa nos docuit, quâ ægrè, quàm tardè, quanto cū metu, scrupulo, & suspitione inter Christianos fœdera ineantur; cùm vel vnum illud, sub Pio V. Pont. Max. quàm ægre percussum sit, recens sit memoria. Quòd adeò ipsum nobili de Turcis triumpho insignitū, nihilomin⁹ subitò est dissipatum. Et haud scio an interim Turca cautior, & potentior in nos steffectus; crudelior quidē certè. Ab irritatis namq; *ms. la* belluis, morsus sunt grauiiores. Nobis verò tam immensus sumptus factus, tam magnus sanguis profusus, tantus labor susceptus quæro, nū vel vnica gleba terræ est compensatus? Et tamen rebus ad eum modum iacentibus, quid enim stantibus dixero? gloriabitur non nemo, cùm voluerimus fore de Turca nos semper victores. Egre giè sanè: vtinam saltem non eo modo atque ratione, quo Palæologus ille de Andrinopoli capta accepto nuntio olim est gloriatus. Præstare quidem aliquid possemus, si in communionē temporū nos nostraque omnia alacriter conferremus. Et his fœderibus ineundis, tantum quantum par fuerit inesse vellemus firmitatis. Quæ dum percutiuntur, quàm plena omnia ambitionis, quàm fucata & ad tem-

ad tempus asſimulatæ ſunt amicitia, perſpicuū eſt : quàm peræque vicino noſtro, quo cū nobis vel nimina aliquando interceſſit offeſſio, quàm vel hoſti iurato & hæreditario parum admodum fidimus, & nos noſtrâq; concredimus illibenter, & denique quàm inuiti & reluſtantes & extrema tandem neceſſitate adducti in hoſtē, at qualem & quantum ? domo parumper egredimur, corporibus magis quàm animis ſociati. Quidam enim bello ſumptibus faciundis, arte exhauri viribus imbecilliores ſinunt, & rursus alij ita perire hoſtes vellunt; vt nec ſocij etiam noſtri victores remanerent. Quæ cū ſtare non poſſint, ſic his ſœderibus tanquam quibuſdam luditur fidibus, & priuata vtilitate non publica neceſſitate ea metimur. Age enim, illud ipſum, de quo ſub Pio V. Pont. Max. dixi ſœdus, quàm diu, quàm variè, quàm multipliciter tractatum fuerit videamus. Et quàm deniq; anxie, & quaſi quibuſdam ex ſcopuloſis cotibus tandē ex ea conſultatione eſt enauigatū. Petebāt Hiſpani, à regis ſui nutu, & imperio pendentem eligi imperatorem. Et quidem his vel potiſſimis ad illud eſſagitandum rationibus nitebantur. Primū quidem, quòd maxima omnium Philippi Catholici Hiſpaniarum regis futura eſſent auxilia. Deinde, quòd & illius imperium tam magnum & exaggeratum, & tot tantorūque regnorum gentium nationūque in eo magnitudo, vnum aliquem ex ijs quàm ex alijs eligi Ducē poti⁹ poſtularēt. Accedebat, quòd in tanto tanti reges imperatore, ſumma futura eſſet auctoritas, qua magna & grauia quæque bella geſta & conſecta fuiſſent, præſertim cū ea fama conſtent ſemperque conſtiterint, & ſummæ rei clariſſimi nominis & ſeminis aliquo præſidente, & ipſum potentiſſimum totius Europæ regem totis viribus bellum eſſe aggreſſurum, pro ſe quiſq; facilius coniecturare poſſet & deberet. Non enim niſi magna magnos præſtare oportere. Ex aduerſus verò ſuum eligi, & renunciari ducem, Veneti impenſiſſimè flagitabant: quandoquidē ijs & non alijs, tam graue & periculolum bellum, potiſſimum intentaretur: & omnia plena armorum & calamitatum in ipſorum regno ſpectarentur. Turca etiam ipſe magis ipſorum quàm aliorum hoſtis eſſet grauiffimus, qui toties abruptis cum ijs ſœderibus, regnis, quæ hoſtilibus armis magis eſſent expoſita, perpetuò eorū inhiaret. Quod ſatis ſupérque non iam verbis ſed rebus ipſis eſſet declaratum. poſteaquam Nicoſia præcipua regni Cyprij vrbe capta, ad conſultationem de hoc ipſo ineundo ſœdere fuiſſet ventum, cum Chriſtianæ Reipub. maxima gloria, ac proculdubio & incremento. Quid, quòd & in ijs partibus bellum geri oporteret, quarum

oras, sinus, portus, Veneti quàm alij focij magis haberent exploratos, & quòd maior ipsa Venetorū, quàm aliorum clāsis futura esset fociorum. Qua ij, qui Turcis nunc parent, demum conspecta, ad arma excitari posse, & vexilla, sub quibus aliās etiam militabant, sequi debere facilius crederentur. Noti enim notis alacrius aggregantur. Postremò commodius rebus maritimis præfice eos, qui in mari nati, & maritime militiæ assuefacti, & armamentarijs ad naualia prælia copiosis instructi, bonam & vtilem operam viderentur nauaturi. Exercitus enim seipso exercitādo, & Respublicę maritimas res, diu multumq; tractando, efficiuntur augustiores. Res demum tota, Pont. Max. iudicio & auctoritati permissa, scimus quem exitum fuerit sortita. Ego autem, non alia de causa vel hæc omnia hoc loco commemoro, quàm vt istam fœderum ineundorū difficultatē sciamus, & semel in ictis diutius persistamus. Nihil sanè est leuius, quàm sapius pacisci & abrumpere inducias, nunc bellum, nunc pacem poscere, & summis decernendis rebus, vel de minutissimis quibusque diu inter se disceptare. Vnus, inquires, homo cunctando nobis restituit rem. Benè habet quidem: sed præter quòd fuerat vnus, tu si in omnibus & per omnia non fueris eū imitatus, & ipsum cū alijs, si nō iuuerit tēpus, & exitus cōsilio ipsi similis, qui tibi contingat vel maximè expetitus? Nihil est præceptum & lubricū magis, quàm exēpla sequi, si prorsus ea, quæ sequere assequiq; cupis, omnia nō simillima fuerint exemplorū. Vtile fateor, & quasi quodammodo est necessariū, dū de grauib; deliberatur rebus, in acré disquisitionē multa posuisse. Audire, sed nō exaudire perq; singulos, & rerū, temporū, personarumq; omniū momenta exactissimè ponderare. Multarum namq; rerū diligens indagatio, coniecturam & decisionē affert de rebus certiore. Verū, vt quidem & consultes, & decisa exequare diu, hoc videlicet, non tã boni consilij amante, quàm amentem te monstrauerit. Hinc illud olim Budæ, in mar-
moreo incisum lapide, notabat non neminem, longum consilium
vicinorum, perdidit florentissimum regnum Hungarorum. Et nescio quis eius regni procerum, ad externi auxilij rationem, similitudine aliqua effingendā, catafractum equitem, cancro insidentem
depingebat; & alter item mendicum cruentis pedibus stipem
poscentem, penicillo volebat adumbrari, qui pecunia in Chirurgum, à prætereuntibus impetrata, in caupona consumpsisset. Quibus ego de rebus, rectenè vel secus factæ prolatauē fuerint, iudicium mihi non sumā; sed illud vnum dicam, non oportere nos semper omnium moueri peræque vocibus, cū aulæ, castra, & infer-

ad Solium cunctatio

*Solij acutior propra
Solium tardum*

113

nus, plenæ sint querelarû, & meminisse nos debere, Deum solû esse perfectissimum: nec omnia in inuidiam vocanda regû & principum maximorum; qui si non essent, nec isti, qui sibi in eos iudiciû sumût, fortè extarent. Nosse autem vel ipsos per se, tantû abest, vt admoneri aut certiores fieri de ijs debeât, errores nostros Mahometanos. Sed vel suos etiam sæpius nō vsquequaq; habere exploratos. Cûm, (vt verbis poëtæ vtar) Ilyacos intra muros peccetur & extra : nec quidquam sit aut sub sole fuerit, omnibus numeris & partibus absolutum, præter quòd Mahometani vno illo suo obediant capiti; nec sit, quod aut ab instituto eos remorari, aut in diuersas distrahere partes, aut nostras in eos pertimescere artes magnopere faciat, quos sciunt sociari quidem aliquos aliquando potuisse, sed tandè in illo ipso fœdere non diu admodum & firmiter perstitisse. Præteritorû namque tenax memoria, nequaquam coniectura falsâ sæpè est futurorum. Age enim : an fortè eorum, quæ nuper acta sunt, cepit eos obliuio ? vt nesciant quàm lenti quàm tepidi fuerimus, his similibusq; fœderibus in nostros religionisq; nostræ hostes feriēdis ? Diem certè de die expectauimus : pactis conuentis non peræque semper nec ubiq; stetimus; & haud scio, si iusta aliqua de causa, illa rursus pacta violauimus impotenter. Vellem autem, vt rei tam odiosæ & aliàs defuissent exempla, quæ in omni memoria reperiuntur etiam opinione plura. Sed an & sub Eugenio IIII. & sub Pio II. & sub Paulo III. Pontificibus maximis, hoc idem factum non reperias ? Ac postremò sub Pio V. quàm turpiter illud abruptum fuerit, de quo dixi, fœdus, quid nobis in memoriam non reuocemus ? quod Franciscus Comendonus, S.R.E. Cardinalis, eiusdem Pont. Max legatus, præter Hispaniarum regē & Venetos, aliorû quoq; regû societate debebat auxisse. Verûm, cûm primû ad Maximilianum Cæsarem, & ad Sigismundum Augustum Poloniæ venisset regē, tractâdo fœderi omnia opinione reperit duriora. Nam nec quidem Cæsarem ipsum Hispaniarum regis, qui in fœdere fuerat, patrulem fratrem, ceptæ cladis in Hungaria memoria, neq; Giule & Segeti ammissio, neq; regem Poloniæ, tot à Tartaris, Turcæ emissarijs, ac recens accepta detrimēta, neq; Bogdano Valacho in auitû principatum reducendo, Polonorum cûm Turcis ad Choczimû velitatio, neq; postremò tot tantaq; permouerût alia ; vt Reipub. laboranti auxilia dare, quàm nunc hoc, nûc illud causari potius viderentur, cûm aliàs facilè iniquis conditionibus proponendis, etiam iustissima eludere sit postulata. Quibus tamen ego conditionibus particulatim enumerandis non immorabor sanè diuitius : ne nostra nostrorûq; sociorum

ciorū vulnera velle videar refricare. Sat sit dictum, si hac veluti declinatione quadam, tam potentes illi principes tū temporis minus vti voluissent, & eos, qui maritimis copijs impetebant hostem, maturè adiuuissent, debellari cū importunissimo tyranno proculdubio potuisse. Ancipiti enim contentione distracti, & terra mariq; pariter tandē infestati, vel potentiores quiq; sunt collapsi. Verū (ita plerunq; fit) vt consilium dare soleant plures, sumere periculū velint pauciores. Et vt olim, dum Romæ consultabatur, Saguntum fuit expugnatum: sic & nostrum fœdus in nihilum sit redactum, ac regnum interim Cyprium Turcæ relictū deuorandum: & sicuti deniq; olim de diuinatoribus dicebatur Romæ, quod hominum illud genus semper improbare, & nihilominus in vrbe retineri multi consueissent; ita nescio, si non ad nostra quoq; id adaptari posset ingenia, qui imminere nobis, omnes & promiscue à Turca periculum ingens clamamus; at quo modo periculo illi occurrī posset, & parū, & pauci cogitamus. Nosse autem & non prospicere malis, summæ 173 est fatuitatis. Quæ cū ita sint, & cū in bellis bellorumq; expeditionibus omnibus, quod minor iustitia, eò malorum quàm bonorū 173 maior quædam animi sit contentio, dubitabimus, vt quidem necessitatē grauē, sic non minorē, his socialibus in Turcā fœderibus percutiendis esse futuramq; semper difficultatem. Sed non propterea tamen abijciendum esse animum, imò ad vnum illum potissimum scopum, Turcæ ex Europa pellendi perpetuò collineandum. Quid enim est, quod omnibus omnium Christianorum regum & principum, animis & viribus simul iunctis, superatu sit incredibile? quid audita eorum concordia non maximè hostes metuant? quid non extimescant? quid non triumphum nobis de se, atque victoriam largiantur? Ferunt Ludouicum Bauarum Cæsarem creatum, contra suum imperiique sui æmulum Fridericum Austriacum, quem & prælio tandem vicerat, quoties in exercitu fratrem ipsius esse sciebat, dimicationis periculum subterfugere consueuisse, propterea, quod arcana quadam naturę lege, fratrum concordiam perrumpi non posse aliquando audiuiisset. Quid verò Turca non metueret, nō vno aut altero in exercitu fratre, sed congregatis contra eū pluribus, nec tantum sanguine sed religione, quæ à religando dicitur, veluti adamantino quodam nexu & societate copulatis; nec simplici aliquo, sed Deo Opt. Max. duce, non nudius tertius summæ rei præposito, sed antiquissimo illo & inuictis: bellatore, cuius aliquando in Alligeriana expeditione, inter duces ipsius de principatu controuersia orta, manu crucifixi imaginem gestans, & con-

scensa, classe in triremi stando nudus, & pelle quadam inusitata, instar præcursoris illius & natorum in mulieribus maximi indutus, gerere vicem se, Carolus V. Cæsar non dubitanter proclamauit? Optata quippe in exercitiis veniunt multa, sed nihil vnquam præ senti numine fuerit optatius. Quid? nonné legimus, quomodo olim Belsarion ille, purpuratorum patrum sui seculi doctissimus, & qui magna eorum, quæ Græcia à Mahomete Turca tulerat, pars calamitatum fuit, Christianos reges contra Turcas animando, Turcæ lupo dicit esse similem, qui discolors vel infinitos canes non metueret, vno pilo aliquibus conspectis fugam protinus adornaret? An igitur vno in hunc lupum canibus pilo, & vno non opus erit Christianis in talem tyrannum animo? & vna denique omnibus non expedit esse religio? Et qui deniq; vno cum altero sit societas fida, si infida cum Deo fuerit? & quæ in castris concordia, si domi nulla constiterit? Pius V. Pont. Max. quid nuper non fecit talibus foederibus inter principes feriendis; & tamen vix tandem aliquid (quanquam & illud ipsum contemnendum non erat) effecit, ac ab vno illo Hispaniarum rege Catholico, cui de sua ætate demptis annos addi diuinitus voluit, & à Venetis plura quàm ab alijs omnibus auxilia obtinuit, & à reliquis Italiæ regulis & vrbibus duodecim perditum, & duo equitum millia impetrauit. Quid autem & hodie iam speremus, & quid ex aduersus, si vna mens vnaque esset religio, non expectemus? & quid denique à Pont. Max. non fieri eius rei causa debere iudicemus? tanto religionis zelo feruente, tanta omnium veteris sanctitatis exemplorū vestigia exprimente, tanta deniq; exitia Hungaria nobilissimo totius Europæ regno patiente? Habent suas laudes Pontifices multi, maiorem, quam sub quo aliquid contra religionis hostes geritur, habiturus est nemo. Præesse denique non subesse Romam Deus Optimus Maximus perpetuò voluit Romano Pont. Petro, & eius successoribus, magis quàm olim Romulo: nomen eius illustrauit Germania imperij maiestate, & rerum gestarum gloria perpetuò viguit: Hispania, post tot annorum centena à Mahometanorū seruitute in libertatem seipsam posuit: Polonia, id, quod antiquitus dicitur, re & veritate Christiani orbis propugnaculū esse semper cupiuit: Aliud postremò alio magis Christianū regnum, suis, maiorumq; suorum in Rempub. meritis, commendari semper desiderauit. Quid igitur obstiterit, quò minus eodem in vnum foedere sociata, bellum in Turcam moueant? quo minus se suaque defendant? quo minus ab imminente & extremo excidio ambustas istas reliquias & prouincias tueantur? Italos ad decus & digni-

Poloni orbis propugnaculum

& dignitatē nata excitauerint ingenia: Germanos veteris illius maiorū constantiæ & fortitudinis gloria: Hispanos Mahometanæ feruitutis memoria, Polonos auorum pietas & vigilantia, qui aliquando vel vna illa Theodosia Ligurum Colonia capta, ad arma contra Turcas toto regno clamârunt, & Rhodo expugnata, cum suo rege Sigismundo vestem mutârunt: Gallos, Anglos, Scotos, Suecos, Danos & Molchos prætereo; qui tamen & ipsi vident, & aliqui eorum experti sunt, Turcam apud eos regnare & in immensum dominari voluisse, & deniq; quantò plus occupare, tantò minus satiari. Anus namque & avarus, semper queruntur. Tenet Turca Orientem, Occidentem petit; habet Austrum, Aquilonem tendit; nec quiescit, donec æternū conquiescat: Regnum hodie vnum capit, cupit cras alterū: & alius alium hac in parte imitatur magis Ottomanū, licet interim suspectus pater sit filio, & hic insidias struat genitori suo, & omnia in eorū familia foeteant parricidio, & fratricidio detestando. Quò magis resistendum est Mahometanis armis, obuiā eundū expeditis copijs, infringendus eorū est conatus, iunctis simul viribus atq; animis; vt terra mariq; Turca petitus, sedes eius Constantinopolis, à Christiana classe, à Polonico, Hungarico, & Germanico exercitu Andrinopolis, ab Italico & Hispanico Epyrus, & Macedonia, vno eodemq; tempore concutiatur, & demum, tam ab externo quàm ab interno hoste, totum imperium euertatur. Facilius hæc dici quàm fieri inquires. Non nego: sed neque etiam factū incredibilia esse libere dixero, & multò difficiliora paulò post futura affirmabo. Præstat ergo serò quàm nunquam contra hostem aliquid agere, & quæ commoda esse debent, ardua & difficilia licet statim tentare. Publicum malum, priuato nascitur lucro: & rursus bonum publicum, priuato sustentatur incommodo. Ibant olim, minoribus moti periculis, tot & tanti Christiani in Asiam, & diuenditis patrimonijs suis, nullo fere præeunte duce, nullo subministrato comœatu certo, nullo delectu militum facto, tot tamq̃ue admirabiles res passim gerebant. Iam verò, si vetustiora repetamus, an vno illo prædandi & latrocinandi studio, Gotti Italiam, Hunni Hungariam, Vandali Hispaniam, Saxones Angliā, Slauones non inuaserunt Germaniam? & pro Christi gloria suaq; & suorum salute nihil facient Christiani? copijs fortibus aucti, ducibus eximijs freti, iustitia causæ nixi, ære & comœatu locupletati? Nunquam in barbaros defuit Christianis animus. Quid in tanta æquitate deesset & triumphus? Certum est dimidia Christianorum parte, Turcarum constare imperium, si imperium dixeris, quòd

Poloni

Anus

18

omnis generis ex fugitiuorum grege, & prædandi concreuit impietate. Quid? an in vna illa Constantinopoli, præter quatuor millia vicorum, in quibus Christiani tantum habitant, Græci & Latini ritus Ecclesiæ non reperiuntur plurimæ, in quibus publicæ ad populum conciones audiuntur, & omnia denique sacrificia atq; Cæremoniæ, quorū aspectū, non secus ac noctuæ solis, nec quidē Spartaci ferunt ipsi, magna cū solennitate celebrantur. Ne enumerem non millena, sed multa millium eorum centena, qui partim eiurata, partim etiam seruata religione, patrem, auum, proauum, Christianos habuisse se meminerunt, & ad vnā IESV CHRISTI nominis mentionem taciti ingemiscunt. Quorum tantus est numerus; vt in vna Epyro, Catholici ritus vltra centena Christianorum constet esse millia, tantundem verò in Slauonia, in Ducatu Sabæ & Herzegouina nuncupato. Mox verò & in Mysia inferiore atque superiore, & ad ripam Danubij, hominū millia penè ducenta, tanti roboris & proceritatis, vt non ambulare sed equitare eos diceres, & à paucis centenis millia hostiū profligari posse iudicares. Daciam hoc loco prætereo, quæ ad ipsum mare Ponticum protensa, vnā cum Thracia, vix credibile est, quot & quantos habeat Christianos; & quæ semel commota, non est facile quietura; imò exemplo ad capiendā arma vel alijs futura, cū fama vulgatū sit, vel quā plurimos alios in Turcam excitari. Vt enim ad incendium sic & ad tumultum, non tam vt extinguant, quā vt prædentur, certatim plures accurrunt. Nihil denique de Mahometanis ipsis, & eiusdem superstitionis populis, qui Turcico nomini & semini sunt infestissimi, loquor; de Cordis in Asia, de Turcomannis, & ex sanguine Gallico Drusis, in Africa de Arabis, Mauris, & id genus alijs, qui Christianis in Turcam capiētibus præsto essent, & quotquot in Turcia Christiani sunt, è vestigio se ijs aggregarent. Vos tantum, vos expectant alios, vestram fidem, vestra auxilia implorant, vobis se taciti ostentant, ad vos supplices manus tendunt, vestras dexteras, tam in prælijs quā in promissis seruādis firmissimas, sibi iungi, sibi auent sociari. Nolite committere, vt tot tandem tamque diuersis & opportunis locis, temporibus, occasionibus, spe à vobis elusi & frustrati sua, ea arma, quæ hactenus contra vos tulerunt, coacti tandem adeò etiam acuant & stringant in vos desperati: & quibus renuitis lætari socijs, eos experiamini hostes: & quos non vultis participes esse libertatis, patriæ vestræ habeatis euersores. Vereamini & alios, quos adhuc farta rectaq; conseruare videtis sua, quotquot sunt Christianos; ne aut desperatione fracti, aut necessitate aliqua

adaacti

*In Epyro et alijs Turci
us Christianos plurimos*

adaſti, aut victoria de Turcis potiti, & in vos tandem irruant, aut aliquid eiufmodi contra vos domiciliaq; veſtra moliantur. Diuturnū enim inter nationes odiū, iuſto aliquo dolore conceptū, excitat tandem belli & armorum incendium non ita facile extinguendum. Videtis, quæ rerum & temporum quotidie maior fiat inclinatio: quantalignorum ad ignem & magis aucta ſtrues, ſic malorum ad euertendam Rempub. congeries, indies grandior ſemper euadat. Huius Turcæ pater, planè erat ineptus ductandis exercitibus in expeditionem, quid bellum fuiſſet, vix ſciebat: progredi & regredi in eo ignorabat: Purpuratos prætorianos, & Spahos ſuos occultò metuebat: decies centena hominum millia, in Perſide contra hoſtem obtriuerat: magnum equorum armentorum, armorum, & bombardarum numerum, diſperdiderat: omnia denique tam domi quàm foris reddiderat ſuſpecta, & quodammodo ad interitum iam prolapſa. Quibus omnibus non obſtantibus, quanta nihilominus eo viuente Ottomanico imperio facta ſit acceſſio, quot & quanti coaceruati theſauri, quàm longè fines prolati, quis ignorat? lam verò ſucceſſit ei alter, & ſucceſſit quidē, non ſolū in dominationis, ſed etiam in Ottomanicæ crudelitatis hæreditatem: qui vel Nerone ipſo immanior, & Saracenis crudelior, à matris & fratrum nece imperium ſuum auſpicatus, circiter triginta homines diuerſi ſexus, vna fere die crudeliſs. ſuſtulit. Fératum ſuum præcipuum purpuratū, & duos Beglerbegos, Natoliæ vnū, Romanicæ vulgò dictæ, alterum interfici curauit. Præfectum prætorianorum tam præclare de ſe meritum, & nescio ſi non ſanguine ſibi iunctum, iugulauit: & deniq; ſummæ ſpei adoleſcentes duos, in Valachiæ Ciſalpinæ vnum, in Tranſalpinæ alterū principatum, ius nescio quod prætendentes, naribus & auribus mutilari iuſſit; ne amplius ad eam dignitatem aspirarent, quòd ob mobilia eorum totiuſque gentis ingenia, illis prouincijs, tanquam quadam Traciæ cella, priuatum ſe eſſe quereretur. Negociatores poſtremò externos Italos, Armenios, Iudæos, & diuerſi generis alios captiuos fieri, & in duriffima vincula coniici fecit, atque magna prætia redemptionis ab ijs extorſit, in vſus bellicos conuertenda. Cuius quidem belli apparatus maximos fieri nemo dubitauerit, & non iam alios, ſed ipſum Cæſarem bellum geſturum, ac exercitum ducturum in expeditionem. Qui tamen idem, vt omnium tyrannorum mos eſt, ad cuncta, quæ increpuerint ſe ſuoſque vertit: metum non fidum nec diuturnum magiſtrum officij eſſe meminit: Mahometanæ legis finem inſtare iam audit: miracula quorundam anguium, & alia alij generis edita vidit,

vidit, & deniq; suum suorumq; omnium finem & conuersionē cum horrore circumspēctat. Adeste igitur Christiani animis, & mutuam omnes nauate vobis & Reipub. operam: imploretis diuinitus opē, & sperate victoriam, aderit ille certò vobis, qui nunquàm defuit, nec defuturus est suis: redibunt illa felicissima tempora, quibus aliquādò in Asia condebātur à Christianis regna: redibūt, quibus lup⁹ cū agno habitabit secula: omnia perpetuò metu & suspitione liberabūtur nostra: auertētur quæ animus meminisse horret, Reipub. funera; cū pro se quisq; patriam iuuerit, ornauerit, auxerit, & secus agendo, suum interitum certum certò venturum sibi persuaserit, nec deniq; ab eo, qui fraude & insidijs omnia aggreditur, feciale duxerit expectandū; qui Venetis, Corone, Metone, Cypro creptis, Despotis, Rascia & Bulguria ademtis, Pallæologis Græcia, & alijs alia re & possessione spoliatis, Austriacis quoq; regib⁹ Hungariā eripere astu & vi cōcupisci. Quæ iura, libertas, si nihil vos permouerint, peribūt quidē, quod absit Hungarorū reliquiæ, sed pariter quoq; sedes, fortune, liberi, & coniuges, periclitabuntur vestræ: Turca externis auxilijs excludet, & adoriētur vos vndequaq;: & vereor tandē, ne fera illa imprudentium excusatio, in ore vestro tandē versetur: Non putāram. Quæ si nihil Græcos, nihil Illyrios, nihil Epyrotas, nihil Cyprios, nihil iam adiuuat Hungaros; quid iuaret & Christianos alios, qui veluti partim vi tempestatis, partim incuria gubernatoris naufragi facti, amentiam & discordias suas serò admodum deplorarent, & nihilominus vellent nollent Turcicam seruirent seruitutem; quæ nec cum Romanorum in exterarum gentes imperio, neque cum Assyriorum dominatione, neq; cum Græcorum principatu potest conferri? Proinde misereamini tandem Reipub. misereamini conditionis vestræ futuræ, misereamini vestrarū sediū & domiciliorum, misereamini sociorum, diminutionem Christiani imperij factam, tot Regum regnorumq; ruinam, vastitatē vrbium, excidium ciuium, animo contemplantini, & maiora adhuc Reipub. funera atq; exitia, nisi his malis occursum citò fuerit, propediem expectate: foris, non domi, in acie ad dimicandū parati, nō velata facie ad risum commouendū personati, in hostes nō in conciuēs vestros arma induite: & deniq; non ad diffundendum, sed ad defendendum Christianum sanguinē enses vestros distringatis: Satis superq; est lusum, si modò dici debet lusum, & nō fusum, sanguinis potius est Christiani. Quid restat, quàm vt hæc tandem aliunde retexatur tela, & ab hac tam præpostera velificatione aliò vertantur mox vela. Sera & seria sunt ista secula: concurrunt vndique omnia, ipsi ea si quæ

quæ sunt vrgemus, de quibus conquerimur fata, fatua, quæ obdu-
 rauimus corda ad Deum non conuertimus: tot sectæ tam inter
 se dissectæ, tot tantæque hæreses robustiores factæ, tot tantæque
 clades ab hostibus nostris acceptæ, tot ciuiles dissensiones passim
 inter nos excitatæ; quid aliud nobis, posterisque nostris, quàm iu-
 gum, flammam, ferrum, excidiumque; Turcicum comminantur? cùm
 gloriæ Dei & salutis nostræ hostis, nihil non apertè, tentet & mol-
 liatur Sathan: & quod à mille annis per Mahometanos non potuit,
 hoc denique per hos, & hæreticos, conatur iam efficere, & veræ re-
 ligionis luce, nos, nostraque omnia spoliare. Nostrum verò fuerit,
 vel opponere se animosè omnibus, vel dare vtrique aut alterutri
 manus, ciuium cruore oblitus, & sempiternis cruciatibus expian-
 das. Multa quidem bella aut ratio concordia sustulit, aut prose-
 quendi difficultas restrinxit, aut tempus & necessitas ipsa miti-
 gavit; hoc vnum Turcicum bellum nec sine periculo potest,
 neque sine Dei hominumque iniuria debet vel segniter
 geri, vel ad aliquod tempus intermitteri, vel si-
 cuti grando aliqua in alieno agro
 pereuntibus socijs ociose
 inspectari.

CHRIS. VARSEVICH,
**DE CONCILIO
ET CONSILIARIIS
PRINCIPIS LIBER.**

EX F. FVRII CERIOLE
HISPANICO IN LATINVM
VERSVS, INQVE LVCEM
EDITVS.

ILLVSTRIS.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI
ET REVERENDISS: DOMINO,

DOMINO GEORGIO,
MISERATIONE DIVINA, TITVLI
S. SIXTI, S. R. E. PRESBYTERO CARDINALI,
Radiuilo nuncupato, perpetuo Administratori Episco-
patus Cracouieñ. Ducatusq; Seuerieñ. nec non Olicæ &
Niesviefz Duci, &c. &c. Dño semper colendissim°.

*Vi non modò suo Marte edendis, verùm etiam aliorum
bonis conuertendis desudant libris, nã haud illi in-
eptè fecisse, & oleum (quod aiunt) operamq; videntur
mibi amisisse. Alienæ enim lucubrationis versio fide-
lis, cum utilis est multis; tum tuæ ipsius opinionem præ-
bet omnibus, & argumentũ nauitatis. Quo magis hunc
Ceriolam Hispanũ, Latine à me versum, & sub tuo, Illustriss. Princeps,
prodeuntẽ nomine, si non omnibus, sanioribus saltem probatum iri spero,
opto quidem certè; verbum enim verbo redditum est, quidquid in materia
tam gnuì & ardua, breuiter & succinctè ab eo est exaratum. Quod sa-
nè, multis multorum, vel longissimis commentationibus est præfere-
dum. Sic enim respondet acumen ingenij pectoris candori, & dispu-
tandi subtilitas, sententiarum gnuitati; ut tales Ceriolæ consiliarij,
omni æuo optari, quàm sperari videantur mihi magis potuisse. Sed
utinam quidem, vel aliqua aliquando extet eorum similitudo, cum Ca-
tones præturis, & non hæ illis, sint fuerintq; semper magis quæren-
dæ; minus fortasse his moribus & temporibus Respub. laboraret. Quod
tamen ego, asequi si vellet, velle autem debet, principum posse dice-
rem non neminem, vel hoc vno Ceriola per otium lectitando. Est enim
rectus & tectus dandis consilijs, sic ut, licet ab alio quodam etiam conuer-
sum audierim, viderim quidem nunquam, non pœnituerit me in eo
vertendo laboris, & obitæ, si quæ fuit, difficultatis: vno illo excepto,
quòd in Polonicis quibusdam hallucinatus est rebus, & nimis mag-
nam in candidatos dedisse licentiam, aulæ pesti videtur, obrectato-
ribus. Quod tamen ipsum non maligno animo illum fecisse, & hos, si
qui*

qui fuerunt, n̄uos, præclaris aliis consiliis obscurâsse, & ab Hispanico nomine tyrannidis suspicionem falsam, quam alienæ felicitatis comes inuidia, & ciuiles, inciuiles admodum, inter Christianos discordiæ gignere consueuerunt, quantum in eo fuit amouisse, quis ignorat? Quæ vna pace aliarû dixerim) natio inter tot tantasq; alias, haud scio si obtinuerit in multis principatû, siue imperij quam habet amplitudinem, siue religionis spectes constantiam, siue denique morum præ aliis firmitatem, & monet, (licet minimum id fuerit) non suspectæ eudendæ intueâre rationem. Quæ per æquæ omnia non ita vbique inuentu sunt facilia, & vel ipsa adeò monimenta, qualia ex Hispaniis prodeunt scriptorum, afferunt nostro seculo lucem, & nomen genti existimationemq; singularem. In quibus hunc vnum Ceriolam, Illustrissime Princeps, dedicare potissimum placuit tibi, quod & Hispanicæ linguæ gnarus, & in omnibus Hispaniarum regnis summa cum pietatis tuæ & sanctimonie laude versatus, proptereaq; & in aula illa à summo regum imprimis honoratus, & à me antequâ hæc ederem, quasi alter Ceriolæ Consiliarius semper fueris existimatus. Quem Deus Opt. Max. florentem, & quàm diutissime seruet incolumem. Ego, quod reliquû fuerit, me seruitutemq; meam offero, & commendo tibi sempiternam. Vale. Cracouiæ xxvii. Iunij. Anno 1595.

D. Vestræ Illustris: & Reuerendis.

Addictis: seruator.

C. Varsenicus.

CHRIS: VARSEVICII,
DE CONCILIO ET
Confiliarijs Principis Liber,

*Ex Friderici F. Ceriole Hispanico in latinum ver-
sus, inque lucem editus.*

CAPVT. I.

PRINCIPIS CONCILIUM, HOMINUM
selektorum est conuentus, seu quędam con-
gregatio ad consilium, in omnibus ei præ-
standū: qui tam bello incidunt, quàm etiam
pace; vt tanto quidem facilius recordetur
præteritorum, & futuris prospiciat, & in re-
bus deliberationibusque omnibus, prospe-
rum exitum sortiatur; vt aduersa interim vi-
tet atque fugiat, aut si euitari non possunt, quod ad eius fieri ma-
ximè potest, in id incumbat, ne quid detrimēti patiatur. Quem eun-
dem conuentum, propter finem, ad quem est excogitatus, placuit
non nemini Consilium appellasse. Nobis verò iustis quibusdam de
causis, quas ne prolixi simus, consultò præterimus, Conciliū dicere
videtur non ineptum. Quo tamen non obstante, pro se quisque, vt
rectius existimabit, loquatur & scribat, cū hac in parte, Cōcilium
vel Consilium dicere, perinde fuerit. Qua de re omīssa disputatio-
ne, ad propositum reuertamur. Est ergo concilium Principi idem,
~~quod omnes ipsius sensus, ipsius intellectus, ipsius memoria, ipsius~~
deniq; oculi, ipsius aures, vox, atq; manus ipsius. Populo verò est pa-
ter, est tutor, est curator: idem & vterque tam Princeps, quàm &
illud eius concilium, personam in terris referunt diuinitatis. Quo
fit, vt bonum consilium, quandam veluti integram perfectionem
& auctoritatem tribuat ipsi Principi: sustentet & augeat populum:
& vterque, Princeps inquā & Concilium, boni, fideles & verè sint
ministri Dei. Ex aduersus verò malum concilium obscurat, & in
nihilum ipsum Principem redigit, & ceu quoddam saxum reddit.
Quo olim aliquando veteres Romani suo Deo termino effingendo

vtebantur. Populus ipse dissipatur, & tam Princeps quàm & eius conciliû, fiunt Deo Opt. Max. rebelles, & mancipia Sathanæ. Quæquidem tales ac tantæ sunt res, vt nesciam, liceatné in hac vita spectare grauiore. Quo magis etiam dies noctesque ipsis inuigilandum est Regibus; vt tale exquirant & habeant concilium, in quo nec vel minimum desiderari posse videatur. Mihi quidem, cui rationem & experientiam, & regulas maximorum rectorû sequi placeat, hæc stat sententia: Quòd etsi consilium Principis, non nisi existat vnum, in quantum habeat caput, qui est princeps; determinari nihilominus in partes multas illud oportere, quæ ipsæ non minus quàm pedes, brachia, & alia membra Principi respondebunt: quæ, licet loco, forma, & officio disparia sint, vnû constituunt hominẽ; sic & concilium, quàmlibet, vt necesse erit, in multas diuidatur partes, non plus quàm vnum referet corpus, & declarabit vnã videlicet & bonam administrationem, & defensionem, cuius caput est Princeps, & eius membra diuersitas consiliorum. Vnde, qui assignare voluerit regulas, & ordinem alicuius boni concilij, cuiuscunque Principis; ante omnia explicare debet, quot consilijs indiget: & in quolibet ipsorum, quot consiliariis, quot præfectis, quot à secretis, quot scribis opus habere videatur: quas porro prærogatiuas, & quantum habere debeant auctoritatis: quomodo conueniendum eis sit, quo loco, & tempore, qua hora, quomodo proponenda negotia, quibus reddendæ Schedæ, quæ vulgò appellantur memorialia: apud quos requirenda responsa, qua ratione dicendæ sententiæ, & alia quàm plurima: postremò necesse est, vt ostendatur, quo modo ipsa etiam concilia se mutuò ad euitandam negotiorû confusionem intelligant; & quo pacto tandem concilium in extrema determinatione, antequam sequatur conclusio, informare ipsum Principem debeat, ad quem omnia necessariò referuntur. Me quidem hunc ordinem secutum, par erit à prima parte sumere exordium, qua planum fiat, quot principi concilia necessaria sunt futura. ~~Quod quidem iam dico, nec pluribus quàm septem, nec etiam paucioribus esse necesse:~~ & vt deniq; disertè explicè omnia, repeto identidẽ instituendũ & seruandũ septuplex Principi esse conciliũ, pro toto & integro eius imperio, negotijs, ministris, munere & auctoritate, si vult bene & citra difficultatẽ administrare principatum. Quorũ eorundẽ conciliorum, erit Ærarij primũ, & ita quoq; Concilium Ærarij nuncupetur. Cui cura incumbet omniũ prouentuũ Principis, tam descriptorum, quàm extraordinariorum: & quomodo congregare, custodire, tueri, amplificare ipsos

ipsos prouentus oporteat. Quomodo etiam extraordinarij sunt
 exigendi, unde, quo tempore: postremò, qua ratione tributum ip-
 sum imperandum sit, & quo pacto imponi, augeri, & promulgari
 sine damno & querela populorum queat. Nec verò non & illud
 animaduertendum est, vt etiam ea, quæ aut superflua, aut iniusta,
 aut nociua, & odiosa sunt, abrogentur. Huic eidem concilio, om-
 nium, tam belli quàm pacis tempore, sumptuum Regiorum incum-
 bet cura: & ita quidem, vt modice auferantur sumptus; alij autem
 qui fuerint necessarij, augeantur: *regum namque opes, non solum*
~~conquirendo ære, sed immoderato etiam demendo sumptu conti-~~
~~nentur.~~ Sic, vt hoc concilium Thesaurus sit Principis, aut ærarium,
 sicut olim Romanis antiquitus dicebatur. Sine quo, in quocunq;
 tandem Principatu, Princeps egebit semper, & debita contrahet,
 & erit subiectis imperanda pecunia grauis, qua & ipsa sensim mi-
 nuetur, populi vestro exarescent, & instar mortuorum penè red-
 dentur. Alterum concilium est pacis, quod erit illud, quod vulgo
 concilium, status seu administrationis appellatur: continet quippè
 gubernationem vniuersam. Quod unicuiq; pro eo, vt placuerit, ap-
 pellare licitum sit. Ego Conciliū Pacis nuncupabo: cuius erit propriū,
 circa ciuiles, & legum res siue actiones occupari, inspicere prore-
 ges, & rectores, correctores, duces turmarum, quos vulgo cam-
 piductores nuncupant: castellanos, præfectos, consiliarios, & re-
liquos omnes principis, tam belli quàm pacis administratos, si rectè
 suo aut verò secus funguntur officio, si tempus eorum administra-
 tionis finitum est, qui eorum surrogandi sunt loco, & qui etiam ex-
 cludeñ: postremò, ne vel prouisiones quoque & expeditiones sur-
 repticiæ fiant, est prouidendū. Hoc idem concilium, ordinariorum
 & extraordinariorum sumptuū subducet rationes, si suo submini-
 strantur tempore æquè bello atque pace. Quo magis dabit etiam
 schedas, quarum ratione apud ærarij, de quo diximus, concilium
 tandem præstetur. Quod ipsum instar vasis erit alicuius, ad recolli-
 gendā in se seruandamq; pecuniam, & ab hoc fiet distributio, man-
 dato, & potestate concilij pacis, sine quo, ne vnus quidē teruntius
 est absumendus. Hoc deniq; idem expendet, & perponderabit se-
 cum concilium, quo cum ineunda & quo cum sit abrumpenda
 pax, seu bellū ordiendum: à quo alienior, & cum quo princeps de-
 bet esse coniunctior: quo cum bonis verbis, tantū demptis rebus,
 & quibus cū rebus ipsis vti expedierit: & in his omnibus, quomodo,
 quantum, quando priuatim, & quando publicè est progrediendū.
 Quo ipso erit hoc concilium tanquā caput quoddam omniū reli-
 quorum.

Regum opes & Principis

Concilij pacis administratio

3.
 quorum. Tertium est consilium bellorum: & sic omninò est appellandum. Huic intererit, quomodo arces rectè muniendæ, erigendæq; munitiones, quomodo tuenda sint confinia, quibus tam bello quàm pace præsidij sarta testæque conseruanda, & alia eius generis plura habere debet explorata: idem & exactè sciet arma, armorumque genera, exercitia, & omnem antiquorum rationem præliandi. Quæ nimirum cum præsentis rerum temporumque statu & conditione comparabit. Intelliget vnus & alterius discrimen: equitum turmas, & peditum cohortes suo ordine disponet: & quæ gens aut natio, quauè in re præstet alijs, & quæ denique his vel emendandis vel immutandis via inueniatur, non ignorabit. Noscet egregiè sui Principis vires, & eius hostium siue aduersariorum: & vtræque quantæ futuræ essent, si sociorum adiungerentur potentia, aut quantæ rursus, si illa destituerentur. Quid postremò in præsentiarum valeant, & quid progressu temporis valere queant, circumspiciet animo, tenebitque memoria præterita sui principis, & eius maiorum bella, & prælia vniuersa, quæ videlicet principia, progressus, consecutionesq; & euentus sortita sunt, & quid qualesq; res, & causæ, ad dandas & accipiendas vtrinque conditiones, eos traxerunt. Hoc idem concilium sui principis hostium circum vicinos cunctos, socios, confederatos, & qui inimici esse possent, intelligendo assequetur. Nam demum eo modo non difficile erit iudicare, si maiores hostium fuerint vires, vt potius quàm bellum poscamus pacem: & si erit secus, vt item contrarium experiamur. Et si fortè hostibus sumus inferiores, quibus rebus, an armis, an verò vsu & exercitatione bellandi, an ducibus, an præfectis, an pecunijs, an opinione & fama, an amicis & socijs, an comitatu, an rebus similibus, disquirendum. Omnibus autem his, ritè examinatis & perspectis, acutè & prudenter inuestigabit, quo pacto fieri posset; vt non solùm nos ab hoste tueamur, sed adeò fatigemus atque debellemus ipsum hostem. Est enim certum, viribus & potentia præstare intellectum. At verò in principatu, vbi horum repetitur nihil, errat princeps perpetuò, quascunque tandem persequi res habet apud se constitutum. Bellum extra tempus & rationem mouet: administrare illud nunquàm & multò minus scit terminare: ad fortunam refert omnia, & casus in ipsius consilio dominatur: ac vt denique aliquem vincat aliquando, vti nescit victoria. si autem vincatur deijcitur animo, ac quo se vertat ignorat, & mulierculæ instar, si non in hominum turba, saltem priuatim secum ipse colluctatur. Atque
 vt id

ut id quod ei reliquum fortuna fecit tueatur, & suam debilem & mancā quoquomodo sustentet siue famam siue dignitatem, ad turpes condescendit conditiones, aut induciarum, aut verò ipsius pacis. Quo loco risum mouet audire voces inscientium, qui de fortuna conqueruntur, & non intelligunt, ~~exiguū ibi fortunæ restare locum, ubi viget prudentia.~~ Alij verò, ita visum fuisse Deo Opt. Max. testificantur. Interim autem ego de diuina prouidentia non disputabo: verū si licet, cum Paulo loquar. Si tales non sunt Deo à secretis, aut à sancta Trinitate non acceperunt literas, quā habituri sunt certitudinem, ita habere rem se, quemadmodum ipsi asseuerant? Nonnulli, nostra causantur scelera, & hæc quidem veritas est ipsa. Nam errores principum, & eorum peruersorum consiliariorū, illa ipsa sunt scelera, quibus ad nostrum & eorum exitium præcipitāmur. Sed ne multa, iterum dico, quòd quandoq; tale, quale superius demonstraui, nō habebit deinceps concilium; non mirabitur aduersa & infelicia omnia in bello sibi euenire. Quartum est de comœatu & prouisionibus, & ita illud nuncupabo, Conciliū Comœatus. Huic cura incumbet prouidendi & paciscendi de victu & comœatu, pacis & belli tempore, pro toto & integro principatu: & idcirco oportet, in numero, descriptaq; habere eum omnia ad suum munus pertinentia & principatum. Quantum nimirum habeat comœatus: quantum eius supersit, & quantum desit, quantum terra mariq; importetur & exportetur, & vnde promitur, quo itinere, & quomodo, & quando affertur, & his similia. Quiscunque autem à Principe exportandi comœatus postulabit facultatem, sine huius concilij scitu & voluntate eam non assequatur. Reuera, si tale concilium, vt expedit, constitueretur; neq; bello, neq; pace, deessent nobis necessaria, ad vitæ humanæ sustentationem: & suppeditaremus aded ijs nostra, quorum amicitia & beneuolentia indigemus. Iam verò dum illud desideratur, confunduntur omnia, & quælibet prouincia plurimas patitur difficultates. Malitia aut avaritia paucorum, necessarias furripit res, desumusq; amicis, inimici verò magnitudine pecuniæ ijs rebus aliquando potiuntur. Vnde nostri languent, & à nobis ab alienantur. Ac denique illud etiam experimur, vt ob talis concilij penuriam, in ijs regionibus exoriantur bella, ubi neque equis neque hominibus certa vitæ præsidia amplius relinquuntur, & vix in bellum egredimur ipsi, vt nos deficiunt omnia, redeundum est domum necessariò, aut præter tempus turpis ineunda pax, siue induciæ cum principis infamia, & erga eum offensione populorum,

rum: duo namq; subiectorum beneuolentiam Principibus conciliant: Vnum cum à potentioribus tuentur, & vindicant suos: Alterum, cum illis bene cum ijs conueniet, sine quibus commercia & negotiationes ipsorum ægrè & cum difficultate peraguntur. Quintum est Legum, & ita appellandum est Legū concilium. Hu-
 5. ius incumbet curæ, audire, quibus functionibus, quibus magistratibus, quibus rectoribus, & cum quali & quanta potentia vel auctoritate Principatus indigebit. Istud adinueniet, qui desiderabuntur novos, veteres verò vel superfluos abrogabit. Habebit præterea onus condendarum, declarandarum, mutandarum, & delendarum legum, & instituendarū, vt dixi necessariarū. Hoc Concilium erit ceu Pater & defensor legū, omnemq; animi seu mentis suæ in id intendet aciē, vt sine vlla exceptione, re & veritate eis satis fiat. Propter talis Concilij inopiam, videmus in multis regnis & vr-
 bus, minus magistratuum quàm Reipub. expediret; ex aduersus in alijs plures, & quod omnium est pessimum, alicubi reperiuntur illi ipsi sibi inuicē contrarij, & repugnantes sunt magistratus. Quòd si non in rebus peræquè omnibus, saltem in aliquibus. Vnde infinita mala, similitates, odia, hostiles ciuium erga se animi, contentiones, & litium controuersia enascuntur. Quæ demum coniurationibus, & effusioni sanguinis, vel ipsius principis, aut imperij illius ruina & in alios conuersione terminatur. Multi autem ista non considerant. Et quæ malorum semina vno anno iaciuntur, eorum messis superuenit in sequenti. Apparet igitur, quantum sit positum in condendis emendandisq; legibus, liberè vt audeam affirmare, in centum nonaginta quinque erroribus vel defectu vel absurditate legum exoriri. Quæ ipsæ his moribus temporibusque nostris, nullo amplius sunt vsui, neque possunt aut debent custodiri: & quia non habetur tale concilium, neque mutantur, neque emendantur, neque etiam abrogantur; sed seruiunt tantum causidicorum ambitioni & auaritiæ; vt iniquè, & falsò ferendis litibus, sumptus cupiditatum per eas consequantur. Sextum erit poenarum, & ita
 6. appello poenarum Concilium. Hoc omnia criminalia in se vno continebit, quantum spectabit personam ipsius Principis, pro re & occasione, aut via aliqua incidente. Feret etiam sententiam in & de omnibus criminibus, secundum illius vrbs leges, vbi committuntur. Septimum est præmiorum, & ita Concilium Præmiorum illud vocabo. Huic intererit bene vel secus merita omnium & singulorum non ignorare: vitam, & mores, virtutes, gestasq; res habere exploratas; adeò etiam illorum, qui vt non petant, propter
 7. sua

sua rara & excellentia merita, præmia meruerunt. At verò maximè eorum, qui adeò etiam vt eorum ratio habeatur instabunt. Nam si infligendæ poenæ sunt malis; suo honore & præmio minimè etiam defraudare ipsam expedierit virtutem. Omnia autem præmia, quæ Princeps distribuit, ex consilio ipsius cōcilij id faciet; nec sine ipsius scitu, & conclusione, hac in parte aliquid aggredietur, aut terminabit. Interim tamen, quod tale desideratur concilium, virtutem passim in aulis videmus, vt plerunq; fit, viluisse. Omnia cædunt fauori aut nundinationi. Idoneus, & paulò obscurus vel pauper homo in angulo delitescit, aut tardè & ægrè admodum virtutis suæ refert testimonium. E contrario homines nihili, hypocritæ, syncophantæ, adulatores, plus experiuntur beneficentiæ, fiunt Principum familiares, aucupantur, & assequuntur facultates. Quid igitur sequitur? Boni aguntur in furorem, nonnulli molliuntur vindictam, vindicta mouet factiones, pariunt turbas, cædes, tumultus, & Principis ipsius ac imperij eius euersionem. Atq; hæc quidem concilia sunt septem, ad quemlibet gubernandum necessaria principatum: & id cū propter alias multas & iustas causas, tum verò ideo maximè, quòd in tali distinctione, seu conciliorum diuisione, melius & facilius expediuntur negotia, & Princeps ipse non tantoperè occupatur, & distinetur, cum caruerit, tot tantisq; curis rerum à se petitarum, aut petendarum. Ipsi etiam subiecti, non tantam valetudinis, pecuniæ, facultatum patiuntur iacturam, dū expectant decisiones causarum, etiam minimarum, & consiliarij non habebunt tantum quod agant, distributis ipsis negotijs, & ab inuicem inter illos separatis. Video quippè laboriosum instar mortis esse, tribus aut quatuor, aut etiam sex omnem mollem imponi negotiorum, tam belli quàm pacis, & poenarum, præmiorumque, & nunc Reipub. curam, nunc ipsius commeatus, & sexcenta tam parua quàm magna, tam leuia quàm graua, tam iocosa quàm seria, diuitum æquè & pauperum, quæ vel ipsa magistra experientia, ne mediocriter quidem curari possunt omnia; vt omnino, qui hæc Consiliariorum sui Principis non perspiciat, cæcus esse videatur. Qui autem perspiciunt, & non occurrunt, neque vt plura concilia constituentur, principi suo fiunt auctores; vt eo ipsius negotijs melius atque facilius prouideant: tales sunt auari, sunt ambitiosi, sunt vani, sunt damnosi Reipub. Etenim nihil aliud propositum magis habent, quàm vt adorentur, quàm vt se suosque diitent & extollant; etiamsi interim Respub. detrimenti aliquid patiatur. Materia hæc reuera est grauis & ampla, sic vt ea fusius explicanda

de bene meritis

plicanda, me oporteret esse longiorem. Sed hæc interim, ex quibus reliqua possunt comprehendere, dicta sufficiant. Illud autem potissimum considerare Principem par fuerit, ut vnus aliquis consiliarium, concilij alijs nec se ipse ingerat, neq; ab alijs misceatur. Exempli causa: Consiliarius qui erit ærarij, omninò ad reliqua alia concilia sex non admittetur: & quod de vno concilio, hoc & de alijs dictum volo, prorsus, ut liceat nisi vnus concilij agere res consiliario nemini. Alioquin plura concilia in vnum redigerentur, & nihil eis aliud quàm nomen vanum & otiosum restaret, & ipse deniq; infinitis difficultatibus & periculis, de quibus alio loco mentionem fecimus, exponeretur Principatus; vnde maiora quotidie & grauiora damna exoriri oporteret, quibus commemorandis, nolo esse prolixus. Consequens proinde est, ut ordinandis his septem ritè concilijs, à primo ad extremum considerentur, omnia minutatim, in suis partibus, ponderibus, & circumstantijs, de quibus in istius capituli exordio est disceptatum. Quod ut adeò lucidius declararetur, in libros septem diuidi illud oportebit, & vnus quisque liber declarationem concilij vnus continebit, in quem etiam adiumenta pro se vniuscuiusq; consiliarij includentur, & (ut aliquod in ijs discrimen fuerit) consiliarijs ferè omnibus conuenient; diuidere autem adiumenta illa, errore non careret. Dicemus igitur partes & adiumenta boni consiliarij generatim. Atq; hoc ipso tandè huic libro finem imponemus, qui erit primus de Concilio & Consiliarijs, & cum alijs septem communis. Quos, quando Deo Opt. Max. fuerit visum, eo duce & auspice prosequemur.

DE CONSILIARIO.

Et Primum quidem, de ipsius quoad
animum adiumentis.

CAPVT. II.

CONSILIARII PERSONA EST IDONEA MVNERI & effectiōni vni ex supradictis concilijs electa. Quo magis considerandum est, in Consiliario duas requiri potissimum res; ut idoneus & par functioni sit obeundæ: altera, ut ritè legitimeq; eligatur. Quod

Quod propriè quidem ipsi Principi incumbet: sic ut esse & haberi idoneum, sit consiliarij. Prudentia verò consiliarij eligendi, ad ipsum pertineat regem. De vna tamen & altera re scripturi, ab ipso consiliarij munere, exordium capiemus. Virtus, & præsidia viri, *Viri doctes* duabus maximè rebus ponderantur: animi, & corporis adiuventis. Verùm in altero corporis, in hoc porro capite animi præsidia *consiliarij (s. virtutes)* intueamur. Quæ his sequentibus partibus quindecim facile constiterint. *J.* Primum quidem, ut consiliarius rari & excellentis sit ingenij. Etenim rarum ingenium, principium, medium, & finis, magnarum & plusquàm humanarum est actionum. Cunctæ, quæ in homine inveniuntur & inueniri possunt virtutes, nisi magnum habuerint ingenium, sunt humiles, vires suas perdunt, & quasi nihil æstimantur. *Ita plene ingenio rana* Experientia ipsa docet. Omnes artes, omnes magistros, omnes libros, omnes admonitiones, & consilia, exiguum facere profectum in ijs, qui ingenij sunt tardioris. Sic ut ij eorumq; *ingenio ad conuicta* similes, multis admonitionibus, continuo studio & solitudine, diuturno item labore, parum aut nihil assequantur. Magnum contra ingenium, paucis admonitionibus, minori labore, breui tempore, eò quò tendit peruenit. At breuiter; tardius ingenium, est instar alicuius campi sterilis, qui quantumvis licèt multum colatur, alijs non respondet bonitate, nec tantum frugum, nec tam citò, neq; tam bonarum afferre consuevit. Itaque, vbi magnum defuerit ingenium, ibi nulla virtus potest esse solida, & omnibus partibus numerisque absoluta. Quo etiam magis hoc primum præcipuumq; esto, quòd idoneum, quoad quidem ad animum, consiliarium testificetur. Et hoc rarum magnumq; ingenium, volo, ut Princeps exploret ipse, nec aliorum sermoni aut testimonio de eo acquiescat. Cuius cognoscendi præscribam adeò certas notas, ut nisi prorsus cœcutiat, tanquam solem in meridie deprehendat, & hoc idem seruabo in reliquis etiam adiuuentis, eiusdem consiliarij exquirendis. At quod ante dixi, ipsa experientia duce, quæ in dictis factisq; per se cuique fuerit, vis facile assequetur. Dicta namq; rarioris ingenij non sunt in usu & consuetudine posita communi: & quemadmodum animo concipit res, ab alijs magnoperè separatas; ita eas eloquitur, cum magna & perillustri sermonis, & *rationis* ratiocinationis differentia. Est enim certum talem verbis & sententijs alijs uti, quàm quæ cadunt in multitudinem, sic ut discutiat & dispiciat, melius & solidius res, præter opinionem & expectationem permultorum. Est talis sermone acutus, in responsis promptus, *ut ingenio virtutes* facilis ad intelligendum, in instruendis alijs expeditus & clarus in

facetijs iucundus, in ferijs circumspectus, scit se ijs, quibus cum habet aliquid negotij, accommodare, siue illi boni, siue sint mali, semper tamen salua ipsa virtute. Nunquam verò is auræ feruit populari, neque ad fauorem vulgi loquitur, neque os habet aqua repletum, non est vlli molestus, non stomachatur, non est confusus, neq; infestus alicui genti aut nationi. Inter alia autem turpis ingenij argumentum est euidentissimum, de suo aduersario male, & cum quadam animi perturbatione loqui, tum & de hostibus sui principis, aut denique de ijs, qui alterius sectæ sunt, vel externi vel alienigenæ; siue illi Iudæi, siue sint Mauritani, siue gentiles, siue Christiani. Magnum quippè ingenium in omnibus tandem regionibus, septem malæ viæ miliaria cernit, & malis bonos intermixtos semper & vbique esse locorum: quod bonum est, laudat & sequitur: quod malum, & condemnat & auersatur, idq; sine nationis eius probro, in qua simile quid intuetur. Opera ingenij magni sunt viua, sunt efficacia, assidue est occupatum, vult videre omnia, audire omnia, tangere omnia, prætermittit nihil, legit quàm plurima, confabulatur cum omni genere mortalium, scire auet præterita, intelligere præsentia, assequi futura, vel ipsa etiam coniectura. Multarum artium homo talis est gnarus, non vna & altera, ac ne tertia aut quarta est contentus; sed appetit, scire, & discere alijs plura & subtiliora. Proinde plus etiam alijs ponit in qualibet re studij & vigiliarum. Hic eiusmodi in sua iuuentute, habet aliquid semper viriditatis, & omnis generis profert fruges, & (quemadmodum rectè alicubi dixit Maro) instar fertilis est campi, in quo, propter nimiam vbertatem, generantur aliquando herbæ, inter bonas non omnium optimè, cum nusquam aliquè insignè belli Ducem, Principem virum, aut Philosophum alicuius nominis legamus fuisse, cuius præclaris virtutibus, aliqua aliquando vitia & vel notabilia inspersa non fuissent. Cum autè tale ingenium maturuerit, quòd circiter trigesimum ipsius ætatis annum plerunque accidit, profert tandem fructus omninò salutares: at vt vno verbo dicam, planè est diuinum. Ex aduersus homo remissus & debilis, piger, & dissolutus, non nisi abdomini videtur esse natus, vt bibat & comedat, ludisq; & ineptijs occupetur. Hic nihil scit. Nullas artes & secreta naturæ discit: magis ardua negotia non intelligit, externorum familiaritatem refugit, & aut tui piter viuit, aut saltem ingenij, quod minus quàm mediocre sit semper notatur. Secunda nota est, quæ quoad animum idoneū monstrer consiliariū, vt artem calleat & facultatè benè & appositè dicendi.

Quemad-

Quemadmodū enim non vlla alia magis re, quā intellectū & sermone à brutis animantibus homines differunt; sic tanto quidem alij alijs antecellunt, quāto bene dicendi adiumentis maioribus fulciuntur. Expedi igitur consiliarium instructum & exercitatum esse in Oratoria facultate: tantumq; adeò in hoc studiorum genere ponet operæ, & industriæ; vt emineat præ cæteris, & vel eò admirabilis maximè videatur. Quotidie enim offerūtur occasiones Principi, consiliarios suos aut ad externos, aut verò ad subiectos ablegandi, siue illi Regni, siue Prouinciæ, siue vrbis alicuius nomine & ambitu continentur. Hic debet suadere aut dissuadere, accusare aut defendere, laudare aut vituperare, boni aut mali aliquid exaggerare verbis, & his similia. Quæ omnia rectè, & sciēter, fieri necesse est, ad commoda, & principis, à quo mittitur, dignitatē. Quæ dum præstare nescit, periculo & vituperio, imò & exitio aliquando se exponit. Quo plus Reipub. quā vlla alia re inuritur calamitatis. Quò autem dicendo erit exercitator, eò tumultus exorientes facilius tranquillabit. Sic idem ille consiliarius magno erit vsui scripto vel voce, responsionibus dandis, legatis vel oratoribus externis, qui negotia tractatum ad eius Principem allegantur. Hoc autē modo idoneum ipsa experientia duce, suum cognoscet princeps consiliarium. Primū quidem ratione verborum, cū acutè obseruabit, quomodo animi profert sensa, in colloquutione familiari. Accerset nimirum ad se ipsum, & per horam vnā cum eo sermones miscebit, in sequenti per duas per tres, tertia, plus vel minus. Interim recitare eum etiam faciet historias, vt videat, quo pacto protrahit & includit ductum ipsum materiæ: quomodo proponit, quo modo diuidit, quomodo prosequitur, & quo pacto tandem etiā terminat & definit, qua porrò cum venustate, grauitate, & proprietate verborum. Quæ etiam ipsa interdum cognoueris à consiliarij magistro & præceptore, tum quantum in ijs studijs posuerit temporis, qua diligentia vsus sit, & si fortè aliquid in lucē monumentorum edidit, illa omnino examinanda erunt diligenter. Postremò & in palatij ipsius penetralibus, nec quidem opinantē scribere aliquid de aliquare curabit ipse princeps ex tempore; vt re oculis subiecta, incorruptius de eo fiat iudicium, & penitus cognoscatur. Tertium adiumentum, quod idoneum monstret consiliarium, ³ multarum linguarum est cognitio: præcipuè autem illarum gentium, quibus imperat princeps, vel qui hostes, socijue eius habentur. *Lingua potentia utilis*
 Exempli gratia. Sit vnus aliquis consiliarius Regis Hispaniæ &c. Hunc quidem, Latinæ, Italicæ, Arabicæ, Gallicæ & Germanicæ
 linguæ

linguæ non ignarum esse expedit, propterea, quòd ij, qui subiiciuntur ipsi populi, intelligere eorum sermonem, & ab ipsis rursus volùt intelligi, propter multas & varias inter se tractationes: exactius quippè sua ipsius sensa homo explicat, & cum maiori auditur gratia, ab ijs, qui eadem lingua vtuntur, quàm si semper & vbiq; interpretes adhiberentur. Hinc & suos casus, ærumnasque narrare, & magnorum Principum (quod sæpè vsu venit) arcana pro se quisq; tali consiliario non dubitabit potius enunciare. Declinat non raro tertium, quem noluerit esse conscium secretorum. Legationibus item vicinorum audiendis, tam ratione officij quàm occasione ipsius belli, quantam idem afferet adiumenti? Si amicus aliquis est, multò magis sua quàm aliena lingua in ore Consiliarij adinuenta delectatur. Quid & quod pollicebitur sibi ab animi quadam erga eum beneuolentia, id adeò proficisci. Qua in re, vt spe sua cadat, error ille ipsius, non incommodabit, præsertim si inimicus fuerit, imò vel aliqua in parte illius conciliabitur fauor, aut tandem id commodi subsequetur, quod ex sono ipsorum verborum, nostraq; ea proferendi, ex contractione frontis, & eleuatione supercilij & alia re hostilis animus magis patebit: quàm si hæc omnia adhibitis fierent interpretibus, proprietate non intellecta sermonis. Adde, quod rarissimos interpretes reperias, qui vsquequaq; omnibus numeris absoluti videantur. Circumducunt demum, & implicant quàm plurima: venit postremò explorator, in cuius fide & dictis, regni vnus consistit nunc honos, nunc salus, & interdum res non patitur moram, eritné semper interpret tã inuentu facilis? Quid si verò caueat exploratorem, aut ab ipso exploratore timeatur, vt tot tantaq; præteream alia, quæ impedimento sunt infinita? Iam & ille, qui multarum linguarum gnarus est, fidem omnibus facit, vidisse, legisse, adijisse se quàm plurima, & populorum, quibus cum versabatur, mores, consuetudines, & instituta didicisse. Quod apprimè consiliario est vtile & necessarium, propter omnes res, quæ veniunt, aut venire possunt in consultationem. Prætereo verò alias causas & rationes, ne earum enumeratione sim molestus, cum hæc nuda tantum sit admonitio, omni ornatu & congerie detracta exemplorum. Hæc verò ipsa experientia duce, in suo consiliario princeps deprehendet, quoties eum coram se ipso loqui & scribere faciet, & aliorum dictis, quæ (vt plerunq; fit) fallacia esse solent, fidem non temere adhibebit. Quartum indiciũ idonei Consiliarij fuerit. In historijs admodum esse versatũ, quas quidem ille, tã antiquas, quã & recentes, accuratè leget, examinabit & euoluet.

Maximè

*impetio benigna iuvat**Præterea vult**historia præsentia vult*

Maximè autem eas, quæ ad suos sui que principis spectant maiores, ⁷⁷³
& tum eius etiam hostiũ atq; vicinorum. Etenim, qui consiliarius
magnus fuerit historicus, & qui fructum ex historijs elicere non *historia estimatur*
ignorabit; is certè perfectissimus poterit æstimari. Nihil quippè
in eo desideratur: in omnibus sui principis negotijs est versa-
tus & exercitatus, imò vsus rerum & experientia est ipsa. Nam hi-
storix non aliud sunt, quàm congeries, seu congregatio quædam,
variorum & diuersorum vsuum, omnium hominum, & temporum,
cuiuscunq; tandem naturæ, professionis, & conditionis fuerint. Da
mihi aliquem historicum perinsignem, qui fructum ex historijs eli-
cere sciat: hic quidem tanta rerum in omni genere negotiorum
pollebit experientia, quanta vix aliquis alter reperiatur: vt e-
tiam illa ipsa sit ars, in qua viginti annorum spatio, aliquis fu-
isset versatus & exercitatus. Atque vt à re bellica exempla capia-
mus: Miles veteranus, siue ille summus belli dux, siue militum
præfectus, siue alius fuerit, in fine & decursu annorum viginti, ad
minimum in quatuor prælijs versatus est; in centum verò leuiori-
bus conflictibus, in quinquaginta oppugnationibus, in duodecim
assultibus, in quinque motibus belli, & totidem pacificationi-
bus. Verus autem historicus habet experientiam, immensarum *historia ad omnia*
pugnarum, innumerabilium conflictuum, infinitarum oppugna-
tionum, infinitorum motuum belli, & compositionum pacis. Quæ
est ergo proportio finiti ad infinitum? Adde, quòd iste experiens
annorum viginti, nouit tantum naturam & ingenium, & rationem
bellandi, vnius aut alterius, aut etiam trium vel quatuor nationum:
historicus verò propemodum omnium. Huc accedit, quòd vigin-
ti annorum experiens, non potuit intellexisse eorum partem vel
decimam, quæ munere, & nomine militiæ continentur. Nam in
viginti annis non offeruntur æquè occasiones, omnium vsu & tra-
ctatione discendorum. Historicus contrà omnia scit & intelligit: ⁷⁷³
& nihil, quod legi, & in quæstionem venire potest, prætermittit.
Ille vt etiam viginti annis, foris & militiæ se exercuerit, non po-
tuit causas ipsius perspexisse vniuersas, originem eius, & quo-
modo processerit, & ad quem finem directæ fuerit: ignorat stra-
tagemata cuncta, euentus, difficultates: & despiciat, quem pati
oportuit, non est affecutus: prætereūt eum vtrinque; prætenfa postu-
lata, vtrinque profusæ lachrymæ, simulata & dissimulata vtrinque
multa; & nunc huic nunc illi parti, in specie ostentata propensio vo-
luntatis: postremò necessitas ipsa, qua ad pacificationem vtrinque
est deuentum. Historicum horum latet prorsus nihil. Quod a-
deò instar animæ (vt ita dicam) belli ipsius est gerendi, & illud quasi
D d quædam

quædam corporis particula. Quod autem de militia hoc loco affero, hoc de alijs omnibus negotijs, & ipsa etiam defensione dixerò principatus. Quæ quidē omnia, si fufius à me explicarentur, viderer facere contra eam, quam aliàs sum pollicitus, breuitatem. Quare, vt verbo, quod sentio, complectar vno, vel ipsæ etiam leges nihil aliud sunt, quàm hiftoria, quæ continet sententias, & opiniones antiquorum, & prudentium legislatorum, quibus vrbes, & ciuitates, ordinârunt, & suos ciues, iuris & iustitiæ æquabilitate, in tranquillitate & concordia conseruârunt; & iam quidem demonstrant, quo pacto nos idem quoque faciamus. Et hoc ipso etiam modo, medicina est experimentorum hiftoria, quæ antiquitus obseruârunt Physici, quorum ratione nostri medici iudicia ferunt, & curationes suas prosequuntur. Proinde instituenda Repub. gubernando Principatu, gerendo bello, tuendo imperio, amplificandis iuribus, sequendo denique bono, & fugiendo malo, quid magis conducit quàm hiftoria? Verùm similia intelligunt paucissimi. Quo fit, vt paucissimos etiam rectè gubernantes deprehendas. Quod non aliunde venit, nisi quòd legendis non occupantur historijs. Et si horum legit aliquis, fructum hiftoriarum non percipit: varietate tantum casuum, quæ ea continentur, delectatur: & non considerat, quo pacto domi, forisq̃ue, in omnibus deliberationibus, & consilijs, eos sibi proponendo, ipsi essent adiumento. ~~Non est hiftoria fallendi temporis causa, sed lucrandi euoluenda gratia: vt vna die perfectè quis discat, quod experiundo toto suæ vitæ tempore vix apprehendat.~~ Nam etiam si trecentos complere posset annos, aut malè, aut tardè id quod sequitur, assequeretur. Est hiftoria imago vitæ relicta, ex moribus & ingenijs hominum, recordatio ingeniorum omnium, certa & infallibilis experientia actionum humanarum: consultrix fidelis & prudens in omni deliberatione, magistra in tranquillitate, in bello Dux, in mari nauclerus, portus & perfugium hominum, cuiuscunque conditionis. O quàm pulchrè hæc dicuntur, & tamen paucissimi similia amplectuntur. Sit igitur Consiliarius insignis hiftoricus. Atque hoc potissimum volo, vt in eo Princeps spectet: & experientia ipsa Duce, eo modo assequatur. Sciscitetur in primis res in historijs passim contentas, & inter alia diligenter ab eo perquirat, quoties Regna Hispanica (libet enim eiusdem nationis exemplis perstare) aliquas subierunt mutationes: aut item Gallicum & Anglicum Regnum, à quibus porro fuere possessa: & quo iure, quauè iustitia, quā diu, & cur conuersionem sint passa, qui ex quaq; familia in ijs regnauit.

Hiftoria laudes,

et hiftoria p̃cula

gnauerunt:& in his, quis illustrior, & qui nominis minoris habebatur: eorū quot bella quisq; gessit: quibus cum, & quo tempore: quæ de causa, vnde ortus inimicitiarum: & quæ ratio aut necessitas pacis rursus fuerit ineundæ. A mille quingentis annis, quot prælia confecit Hispania, & quot Gallia; & quanta hæc aut illa, secunda vel aduersa fortuna: quibus deniq; consilij & artibus, his vel illis celsit victoria: & cur nunc ab his, nunc ab illis infeliciter est dimicatum. Ab hinc bis mille annis, quantæ communionēs sunt excitatæ in Hispanijs, Gallijs, & Romæ: & quæ suscitandarum extitit causa: quid porro boni vel mali inde est subsecutum, & quomodo hæc omnia tandem fuerint tranquillata. Qui quidem ad has, earumque interrogationum similes rectè responderit; hunc tu historicum habeto optimum, qui pro re, & occasione in publicis deliberationibus suæ lectionis fructum egregium fortietur. Quintum adiuumentum, quo aptus demonstretur: quò ad quidem animum, consiliarius est, vt benè & perfectè sciat finem & materiam, & quomodo, quando, quatenusq; se extendunt ipsæ virtutes: nam in eo potissimum peccatur: & si consiliarius ipse nititur multitudinis opinione, ista toto cælo, quod aiunt, semper errabit. Etenim earum rerum ignorance, (vt plerunq; fit) plurimi, ne dicam propemodum cuncti, hominem compositum meticulosum, astutum proditorem, rudem & ineptum, bonum abiectum, mansuetum desidem, & subtiliorum rerum non capacem, hominem via Regia & simpliciter ambulanti appellanti: iracundum porrò candidū, superbū magnificū, furiosū fortem, prodigū liberalem, auarū prouidū, sanctū superstitiosū, doctū curiosū, & omnibus denique tam vitijs quàm virtutibus contrarijs nominibus dandis, conscientia hominum aut saltem prudentiorum abutuntur. Quod maximum sanè est vitium: & si fortè illud consiliario inerit, (vt inesse oportebit, si autem nesciuerit aut noluerit virtutum proprietates nosse) manifestus ipsius Principis, & totius Principatus est interitus. Caput namque est consilij, in omnibus ijs, quæ in deliberationem veniunt, dispicere, si est, vel secus, contra honestatem, omnibus circumstantijs consideratis & expensis. Mandandis muneribus publicis hoc idem sciendum est, ne nigrum pro albo accipiatur. Iam & præmijs distribuendis, si hoc eodem illo destituatur adiuumento, perpetuò hallucinabitur, & impinget. Ac vt tandem faciam finem, hoc tale in consiliario lumen, volo, vt experientia ipsa duce, hac ratione princeps deprehendat. Primum quidem ex ipsius verbis, cū eum ad hunc modum aut perquiret

13
Finis hinc
qualis

Prudentie opinio
sumitur

Virtutes et vitia
consilij

similem : quot videlicet egeat homo rebus, ad culmē gloriæ in hac vita consequendum : quot & quibus rationibus vtendum illi est, fauore populi sibi conciliando : quibus interdum artibus, vt fides vulgò ei habeatur : quid denique moueat populum ad honorem alicui deferendum : quot vijs & rationibus in fortitudinem peccatur : quot & quales res requirit iustitia : & multa alia generis eiusdem, quibus iudicium expiscabitur consiliarij haud sanè difficulter. Verùm & ab actionibus ipsius coniecturam capiet, quos habuerit institutores sciscitando, quæ coluerit Gymnasia : quibus cum vixerit & viuat : quos libros legat : quid inde fructus in lucem proferat, & quibus rebus occupetur. Sextum est argumentū, quod idoneum arguat consiliarium. Vt sit Politicus. Hoc autem est, vt sit experiens in tractatione artium tam belli quàm pacis, & rerum, quæ eò spectant, aliarum. Etenim cùm munus, & seu quoddam principis vinculum, duabus maximè contineatur rebus : Gubernatione, & Defensione populorum : & tam quidem vnum, quā alterum ad bellum pacemque referatur. Quanquam gubernatio magis sit pacis; armorum verò defensio illis non intellectis, vix factu est credibile, boni aliquid consiliario posse præstare. Quocirca expediet consiliarium nosse Rempub. hoc est, coetum & congregationē hominū vniuersam, vita communi sociatam, compositā (vt ita loquar) ex corpore & anima. Corporis nomine habitationes continentur. Quo loco celum potissimum spectatur, si est calidum, frigidum, aut temperatum : situs si est in continenti, si est mari proximus, si aliquod flumen, aut stagnum habet, si est decliuus, aut verò sublimis, si siccus aut lutosus, si fertilis aut sterilis, si in vicinia, aut ab hostibus remotus, quibus deniq; ventis vt plerunque sit expositus. Nam harum rerum respectu & ratione habita, extruenda vel secus sunt ædificia, & plateæ siue arctiores siue ampliores erigendæ : videndumque, num vni apertæ vento, & reclusæ ab alio: num altæ vel humiles habitationes : & omnia quidem ad vsum utilitatemque publicam sunt dirigenda, dando ijs magis conuenientem formam, quæ videbitur expedire, siue illa rotunda, siue triangularis fuerit, siue etiam quadrata, aut multorum punctuum, pro vt ipsæ res, eorumq; circumstantiæ, magis requirent. Quarum rerum, quoniam non exacta est intelligentia, ideo multa ædificia casu fieri cernimus, & loca infirma aut malè dispartita, aut inepta reperiri quàm plurima, quæ indies tandem minus redduntur populata. At vidi ego ipse in multis publicis ædificijs impendisse viginti aut triginta aureorum numorum millia non neminem.

Quam

773
Consiliarius. Cui de
bet bonum. politico
nem naturam loci
et.

Edificia necessaria
s. aduendy

Quam circumactō anno apparuit pecuniam pessimè fuisse collatam, propter non obseruatas superiùs dictas circumstantias. Quæ procul dubiò non essent, si consiliarij eius partis Reipub. quam appello corpus, maiorem vsum & experientiam, sibi adiumento compararent. Anima verò est gubernatio, quæ primùm in sua forma spectatur; si videlicet in vnius administratione est posita, quem Regem appellamus. Ego interim voco Principem, qualis est in Hispania, Lusitania, & Regno Castellæ: aut si est nobilium tantùm gubernatio, quemadmodū est Venetijs, & antiquitus Spartæ spectabatur: aut si est populi, vt nostris temporibus sunt Heluetiorum vrbes confœderatæ: vel si Regis & nobilium est administratio, quale est Regnū Daniæ, & aliquando fuit Roma in suis Regibus vsq; ad Tarquinium: aut si Regis & populi, quale fuit olim diu Regnū Persarū: aut si deniq; Nobiliū & plebeiorū, qualis fuit Romę exactis Regibus, status; aut Athenis & apud Lacedæmonios, vel nostra ætate apud Senēses, & Florentinos, & quædā Respub. alię, quę in hunc diem manēt in Italia: aut si est gubernatio penes Regē, Nobiles, & plebeios, quale est imperiū Germanicū, Regnū Polonię, & Regnum Arragoniæ, in Hispanijs. Est & illud consiliarium necesse scire, quomodo acquiritur, crescit, augetur, & perditur principatus: quibus periculis est obnoxius: quomodo ijs possit, & debeat occurrī, ne capiat detrimentum: quomodo & quibus est vincendus legibus: qualibus eget magistratibus, vt rectè & scienter gubernetur. Consiliarius autem qui hæc ignorat, factū est incredibile; vt disquirat & inueniat remedia omnibus & singulis rebus, difficultatibusq; Principatus. Nesciet deniq; opportuna suo principi consilia suggerere: quo pacto, cum hoc amico & socio illo viuendum illi est, quo pacto occurrendum hosti: & quomodo ab vno aliquid capiat commodi, effugiat ab altero damni, & alia his similia infinita. In altera parte politicæ expediet bellica, & militaria cuncta habere eum explorata. Vt nimirum intelligat, quibus præsijs instructum esse oporteat militem: quibus Centurionem, quibus Ducem, quibus armis debent indui: quomodo colligendæ sunt copiæ, quomodo ductandæ, quomodo metandæ castra, quomodo confligendū, quomodo canendum receptui, aut verò hostis fugiens persequendus. Et in his omnibus, à recta via & tramite, quo pacto etiam aliquando aberratur. Nam alio modo nescio, quid daturus consilij sit ipse consiliarius: & hunc necessariò magnum politicum esse oportet. Quo nomine, num idoneus sit, ipsa Duce experientia, hoc modo Princeps in eo

perspiciet: interrogabit ipsum, nunc de hac, nunc verò de illa re ad gubernationem pertinente: num præstet, in sterili an fertili solo ædificare: quibus porrò ventis in habitatione est obsistendum: quot modis amittitur Principatus: quot vijs negotium inficitur gubernandi: quomodo populi oriuntur seditiones, & quot modis vicissim opprimuntur: in quo consistunt principis vires, si in diuitijs, vel virtute militum: quot modis cum colore & prætextu aliquo contra eum arma capias, qui adeò nullam magnam causam hostilitatis præbuisse: quid postremò, præstetne expectare aduentantem domi, an in hostico aggredi hostem: quot res expediat considerasse prius, quàm ad arma, & bellum apertum veniatur: quot demùm exorto bello, quot antè & confecto prælio, siue vincas siue uincare. Ex his, & alijs, ad interrogata consiliarij responsionibus, quàm bonus politicus sit, & haberi possit, coniectura demum capietur. Septimum verò adiumentum, quod eum aptum, quòad animum declaret, illud habeto: si nimirum multorum populorum viderit mores, & vrbes, maximè principis sui, atque eius hostium, aut etiam sociorum, aut qui omninò principi sunt viciniore. Et quidè curiosa & prudens debet esse ista peregrinatio, non ignaua aut iners, qualis ociosorum & vagabundorum esse consuevit: qui non secus, ac in nūdinis, pascentes tantum oculos, diuagantur. Peregrinatio, quæ propriè ad consiliarium spectat, eiusmodi est; vt omnia, quæ ad bellum pacemue pertinent, exactè exploret: ordinarios & extraordinarios prouentus sciat: amorem & erga principem, subiectorum reuerentiam, omnia deniq; tam bona quàm mala, munitiones fortes, hominum mores & ingenia, & id genus alia penitus habeat explorata. Eo quippè prudentia comparatur, & homo locupletatus & consideratus domum suam redit, multumque conquirat suppellectilis pro consilio dando, & principis sui augendo imperio, omni loco, tempore & occasione. Secus verò qui facit, tempus inutiliter terit, facultates dilapidat, corpus affligit, & vitam suam mille exponit periculis, sine spe profectus alicuius. Narratū mihi est aliquando de Principe Neapoleos quodā, homine aliquo considerato, quid cuidā nepoti responderit suo, qui potestatem sibi ab eo fieri, excurrere, & exteros videre posset, postulauerat. Primum quidem, vt Romam proficisceretur, dixit; demum tandem rediret: atque si ita videretur, denuo iter ingrederetur. Paruit, & fecit ita adolescens: & cum princeps ipsius tarditatem animaduertisset, cuius gratia exiguos profectus fecisse videbatur, ad eum modum illum est allocutus: Fili mi, tu vidisti, inquit, prata, planiciem,

*Bellum sine causa
quo modo incipere*

*Peregrinatio inuolu-
lis nil valet
vito deturpat*

*Peregrinatio prudentis
hominem elocut*

*Responsus Patri suo
Peregrinanti*

ciem, montes, colles, valles, agros confutos, vastos, & inanes, sylvas, ¹¹³ pinnas, fontes, riuulos, arbores, pagos, villas, vrbes, quadrupedes, viros, & mulieres. Non est amplius, quod in mundo spectes: proinde, quiesce, & domi tuæ te contineto. Egregiè verò hic tantus & dixit & sensit vir: hoc eiusmodi casu, & nobis, quasi quandam peregrinandi regulam præscripsit: & tacito quodam modo abusum communem reprehendit. Consiliarius interim posteaquàm ut par est peregrinatus fuerit, accuratè & scienter extra regna, hæc & illa perlustrando, & omnia cum suo comparando, hunc referet fructū, quòd omnia mala & bona, quæ domi sunt suæ, faciliùs assequetur: & vsum atq; intelligentiã meliorum tandem sibi comparabit: fugiet verò contraria: & moris corrigendi auctor erit deprauati, & introducendi probatoris. Iam neq; expers erit humanè & scienter excipiendorum hospitem, amicorum & inimicorum, aut qui neutrarum sunt partium: melius intelliget conditiones: & quemadmodum negotia poscent, sciet se accommodare verbis, scripto, & factis, ad ea, quæ tam illorum, quàm ipsius temporis, & principis necessitas postulabit. Non deniq; opportunitates & difficultates temporum & regionum ipsum effugient, falsis narrationibus non ducet concilium, aut saltem alieno decerpendo pilo, non admodum se exornabit. Tale lumen siue præsidium animi, experientia Duce, princeps in consiliario sic inuestigabit. Nempè quæret ex eo, quot milliaribus in longitudinem constat Gallia, quot verò in latitudinem, quot in circuitu: quas munitiones habet firmiores: à qua parte est facilior aditu: quot flumina habet, quæ vado transiri nequeant: qua virtute excellunt magis Galli, & quo vitio magis laborant: quibus rebus maximè tenentur & capiuntur: quod inter Gallicam & Hispanicā nobilitatē est discrimē, quæ differentia inter nostrā & illorum ædificandi rationem: quis horū regum magis imperat absolute: qua via suo Regi resistit populus, & non prohibito, agere semp ipsum permittit: quot rebus noster à suo vasallus differt: quomodo suum exercitum colligit: quomodo instruit & exercitat: quomodo in expeditione prouidet bellica, ne coloni opprimantur. Iam verò, quod de vno populo, hoc de reliquis omnibus, hunc eundem interrogatum volo consiliarium: & hoc quod de Gallijs & Hispanijs posui exemplum, pro se quisque principum transferet ad exempla alia, suo principatui magis accommodata. Sicuti faciet & in reliquis omnib⁹, quæ toto hoc opere cōtinentur. Sufficiat tantum dixisse, hanc esse certā & veram regulam, profectus peregrinātium cognoscendi. Quamquam vel in familia-

ri con-

ri conuictu & confabulatione, multa deprehendas similia, demptis etiam interrogationibus, vt videlicet, si statim aliena vituperat, sua verò laudat. Animi enim id est argumentum impotentia, & talem aut inertem, aut dissolutum, aut fatuum esse oportet. Nam in talem hominem, non rerum cadit distinctio, non delectus, sine quo nulla est prudentia; qua demum exclusa, nihil restat quod probari posse videatur. Octauum animi adiumentum est consiliarij, vt exactè vires, & potentiam sui Principis sciat, & tam hostium quàm sociorum illius aut etiam vicinorum. Nam vt medicus in humano corpore, temperamentum & virtutem, quanta sit, naturalem, primum est quod considerat; hoc eodem modo quantæ sint, & quo se extendant principis sui vires, eiusque hostium & sociorum, scire consiliarium expedit; alioquin consilio dando vehementer à scopo aberrabit. Harum rerum ignorance consiliariorum multi, principibus suis fiunt belli contra eos mouendi auctores, quibus cum colere pacem multò magis præstitisset. Et idem rursus euenit, ineunda cum alijs societate, cum in perpetuis tenebris sine vlla luce & claritate versantur. Bonus autem consiliarius vtramque partem expiscatur: tam principis ipsius, quàm eius hostium & sociorum. Quibus prouentibus gaudeat, vnde eos promat: quo denique modo & tempore, quantūque cōscribi possūt milites: quàm diu alere, quomodo armati & exercitati sunt, & quæ capita sortiuntur: qui socij eorum sint, quibus nitantur clientelis, quàm debilibus, aut firmis; quibus rebus in regione sua abundant, & quibus destituuntur; vt hoc modo colligi & expendi vires possint, & potentia Principis vniuscuiusque. Hoc verò adiumentum sic perspiciet Princeps in suo consiliario: de his nimirum rebus, de quibus iam dixi, diligentius eum examinando. Est hæc omninò generalis & infallibilis regula. Etenim, quicumque tandem mortalium, in dictis & factis suis, hostes sui principis aspernatur; sua verò extollit, & suspicit ipsum; hic nequidem consiliarij nomine dignus est iudicandus. Quòd si in scientia labitur, quàm sit idoneus, vel hoc ipso reddit testatum, cum consiliarium prudentissimum esse, & ea quæ præmanibus sunt, nosse & intelligere necesse sit: si hypocrisia facit, est assentator, & nihil ab eo expectandum boni: suis namque tantum seruit cupiditatibus, & ad principis loquitur placitum, non ad commodum, aut verò dignitatem. Nonum præsidium, quod aptum ostendat consiliarium, habetur. Vt non solum amet, sed etiam procuret commoda publica: sui autem commodi & splendoris obliuiscatur. Ita quidem, vt vbicunque iuuare possit Rempub. in eo animi

*Vituperare aliena
sua laudare vitia*

8

hostis in consilio

*Assentator Principis
perituri*

*Ministri in consilio
sequebantur*

9

nimi sui intendat vires, & omnem operam atque industriam ponat. Quanquam interim in fama, bonisque & fortunis priuatis, damni aliquid ei esset subeundum. Et hoc videlicet adiumentum est præcipuum, quod commendat Plato in Consiliario, siue in quolibet altero Reipub: rectore, & gubernatore. Est enim illud certum, quod verus amor semper est sollicitus & diligens; sollicitudo autem nunquam quiescit; omnia rimatur, omnia peruestigat, nullius rei obliuiscitur, & omnibus semper prouidet, quæ necessaria arbitrat. Quocirca amor, primum & præcipuum Consiliarij est adiumentum, inter alia vniuersa. Qui, si verus fuerit, procurabit bonum publicum quam priuatum magis, quippe omnem suam spem, omne emolumentum, omnem honorem, in publicis ponit commodis & ornamentis. Quibus, si quid ornamenti afferatur, necesse erit & priuatas res tandem perire: & ideo & ipsum se, & bona sua, desiderant potius pati aliquid, quam rem publicam venire in discrimen. Interim autem dum his rebus occupatur, parua crescunt, parua conseruantur, & viuunt sine aliquo incommodo aut difficultate, & secus contraria experimur. Quæ ipsa patent ex omnibus mundi historijs: & nullum imperium in hunc usque diem auxit magnoperè vires, aut in auctis se conseruauit, quam hominibus hoc non de quo tractamus adiumento, præditis & exornatis. Ex aduersus illa ipsa die, qua ab hominibus contrariarum partium & artium gubernari sunt capta, continuo usque ad extremam perrexerunt semper ruinam. Quo loco exempla duo reperiō. Quibus citandis, ut contrarium agere videar, quam sæpius professus & pollicitus sum, breuitati; tamen cum rara & doctrinæ sint plena, merebor fortasse excusationem, præsertim cum magnorum Principum exemplis citandis magni errores raro committantur. Callieratides bello Peloponesiaco, Lacedæmoniorum Dux, cum classem suam, si tantum Arginusis discessisset, seruare potuisset, facere id noluit, affirmans; quod Lacedæmonij amissa classe aliam parare possent, se dilcedentem ignominia liberare non possent. Vnde cum postea initum esset prælium, fusus est turpiter, & ipsa classis demersa, & Lacedæmonij memorabilem cladem perpessi. Cui omnia ex opposito, Q. egit Fabius, Dux Romanus, & patiẽter iniurias sui proprii exercitus suorumq; æmulorum perferendo, qui eum appellabant tardum, & habebat desperatum; ita postea Hannibalē fatigauit, & redegit in nihilum; ut fuerit haud dubiè auctor & conseruator patriæ libertatis, interitus verò causa Carthaginensis. Vnde Magnus ille Poëta de ipso canit Ennius: Vnus nobis homo restituit rem & reliqua.

915
Bonaria apponant
de Repub

915
cum Repub. de paut

913
Subornatio male
Regnum desolat

Callicratides ne semel quidem referre pedem voluit, ne ullam vel minimam iacturam existimationis suæ pateretur. Fabius se recepit, & dedit fugam sæpius, nihil respectans hac in parte existimationem. Quo ipso magnoperè iuuit Rempub. Callicratides voluit potius cum periculo conferre manus, quàm famam suam adducere in discrimen. Fabius potius cum infamia fugere habuit (loquor iuxta opiniones inscientium) quàm committere rem prælio cum omnium exitio. Callicratides subiit aleam pugnae, victus est, nocuitque per id patriæ, imò & honori atque famæ suæ, nomen in morte temerarij relinquendo. Fabius semper prælium vitauit, & ideo patriam conseruauit.

Quo post modum tantum laudis meruit, vt Maximi etiam appellationem sortiretur. Quapropter, quod in magnis rebus & deliberationibus volo seruatum; hoc idem in minoribus, aut verò in mediocribus. Consiliarij autem discant, quæ & qualia Principi suo consilia suggerere in omnibus publicis negotijs debeant. Et Principes vicissim obseruēt diligenter, num hoc adiumentum nonnum eorum habeant Consiliarij. Quod quidem cognoscent hac ipsa ratione. Fingant se petere ab ipsis consilium, in rebus, quæ bono publico prorsus fuerint contrariæ, causati quòd quanquam re ipsa essent eiusmodi, nihilominus tamen expedire principi, vt interim perfruantur. Verbi gratia: violare leges veteres, maxima ciuium priuilegia, imponere graua tributa populis, & his similia. Et mox ex ipsius consiliarij responsonibus, quo animo sit in Remp. facile cognoscetur. Alias interim vias & rationes, quibus hæc eadem ex dictis factisq; Consiliarij peruestigare liceat, prudens prætereo: partim, quòd intellectu difficiles non fuerint: partim quòd forsitan, sed & certissimè, alios pungerent. Atq; ideo, qui habet aures audiendi, audiat. Regula illa certa, & sine vlla est exceptione: quòd omnis auarus & hypocrita, est boni publici hostis; & adeò etiam illi ipsi, qui omnia dicunt esse Regis, & quòd Regi fas sit prohibito omnia gerere, & tributa imponere quotquot sibi placuerint: & adhuc quòd Rex nunquam potest à recta via aberrare. Adiumentum decimum est, quod idoneum facit consiliarium; vt totum & integrum corpus curet ipsius Principatus, ne curanda parte vna, relinquat alteram. Quod esset instar medici illius, qui remedium afferendo vni membro, causa destructionis est aliorum. Proinde integer consiliarius ita sit compositus, vt prorsus se spoliet omnibus commodis amicitia, agnationibus, personarum acceptatione, factionibus, & alijs quibuscunq; respectibus: & vestiatur se firma & prudenti

prudenti bonitate, quæ nec scit, neque potest, neque vult, nisi virtuti & iustitiæ patrocinari. Hanc accipit pro suo sanguine, pro sua agnatione, pro sua amicitia & necessitudine: hanc vnam reueretur, & aliud præterea nihil. Ad eum modum oportebit ipsum cunctorum consiliarium, audire omnes: & propendere animo & voluntate in vniuersos, sine aliquo vel minimo alicuius discrimine: nisi quantum ratio seu virtus pro se vniuscuiusq; plus vel minus postulabit. Est bonus & virtute aliquis præstans, & quàmlibet etiam non sit, petit iustam rem: & sit quo velit tandem genere, aut ortu, inter Garamantas & Indos natus; hic verò talis est eiusdem nationis, eiusdem prouinciæ, eiusdem ciuitatis, eiusdem factionis, eiusdem agnationis, eiusdem familiæ & sanguinis, cum ipso consiliario: & vt tali oportet fauere ipsi consiliario, cum omni charitate, viribus & diligentia. Est alter malus homo, vel etiam si malus non sit; petit tamen iniquam rem, & fortassis, est propinquus amicus, aut cognatus ipsius consiliarij; hic verò nec est nationis, neque est prouinciæ, neq; amicorum, neq; cognationis ipsius consiliarij: atque ideo non solum non debet consiliarius patrocinari ipsi; sed adeò etiam eum reprehendere, atq; mulctare. Nam aliud est agere publicam, & aliud priuatam personam. Non sunt, nisi duæ in mundo regiones. Bonorum quidem vna: Malorum altera. Omnes boni, licet Indi, Mauri, gentiles, Christiani, aut alterius sint sectæ; certè eiusdem sunt vrbis, eiusdem familiæ, eiusdem sanguinis, & agnationis. Et cuncti rursus mali in contrarium numerum sunt & erunt referendi. Sed interim tamè vt obseruetur, æqua lance ponderata prius re, amicus, agnatus, vicinus, eiusdemq; vrbis, aut nationis, ne exterior sit inferior. Hoc enim volunt diuinæ & humanæ leges, vt potiolem istorum habeamus rationem, quàm illorum, qui fortè à nobis sunt remotiores: verùm præualente interim externo, quàm omnes propinqui & affines, primo loco habeatur. Itaq; inter multa alia, hoc etiam, de quo loquor ipsum, magnum est consiliarij adiumentum. Quod experientia duce sic Princeps cognoscet. Primùm quidem, si petit aut comparat amicis suis peculia, aut socijs, aut cognatis, aut familiaribus, & id genus alijs, etiam si minus id meruerint, diligenter perquiret: aut si eorum causa illorum beneficiorum digniores, quo minus illa impetrâssent, impediuit. Nam qui hæc facit, peccat in hoc decimum consiliarij adiumentum. Idem ex ipsius animo & beneuolentia, qua in hunc, qua in alium propendet magis, exactè etiam cognoscetur. Aut si aucupando fauore procerum, odium sibi conflat nobilium: vel si rursus his

sibi adiungendis populo est iniurius & infestus. Multi ordinem & statum complectuntur Ecclesiasticum, & cum iniuria aliorum adiuuando ipsum, sæpè in Regno causa sunt seditionum. Tales aliquando periculo non carent consiliarij, & destruunt non rarò principatum. Quo magis consiliarius nulla ratione, qui (quod vulgò dicunt) caput est partium, admittendus est: aut qui gerit apertas cum aliquo regno, seu prouincia, aut vrbe, inimicitias, eius principis, cuius agere debet consiliarium. Omnes namque homines sumus, & talem conscientiam habemus; vt cum fieri possit, & gubernaculis rerum potiamur; non videamur prætermisuri, cum aliqua æquitatis specie perturbationibus animi nostri indulgere, & armis publicis priuatam prosequi vltionem, & denique quod oppressi, non contra consiliarium eorum aduersarium, sed contra ipsum principem, concipiunt odium; quasi ipse contrariarum partium caput, & promotione, eorum hostibus, concedendo in eos potentiam, & auctoritate se constituerit. Hinc multos principes interfectos fuisse proditoriè legimus, ipsius consiliarij, aut alterius ministri odio, cui nimirum princeps ille tribuebat. Vndecimum præsidium, quod, quoad animum idoneum faciat consiliariũ, est: vt bonus & iustus sit. Nam talis cupit pro se quemq; quod merita ipsius exigunt semper referre, bonos videlicet præmia, & malos supplicia, & in vtroq; videt, ne peccet aliquo extremo; neuè benè meritis ea conferat præmia, quæ sunt superflua, aut rursus exilia & modica, virtutiq; eorum minus respondentia. Et deniq; ne pœnas irroget eas, quæ crudeles aut admodum indulgentes videantur. Hic iste talis homo est iustus, est amator belli & pacis, iuxta loci & temporis opportunitatem, & homo iustus & fidelis, quod concilij ipsius est fundamentum. Talem ergo videmus vbique amari; cuiuscunq; tandem conditionis, sexus, ætatis, gentis & nationis fuerit; & is communiter ab omnibus optimus iudicatur, vt reuera (vt plerunq; fit) est perfectus & absolutus. Huic securè bona, fortunas, coniuges, liberos, vitam, honoremq; nostrum concredimus; & vna omnium virtus est iustitia, sine qua parum reliquæ valent; ipla verò sola se ipsam sustentat. Itaq; prouidebit Princeps diligenter, vt ipsius consiliarius re & veritate sit iustus & bonus. Quod ipsum sic in eo deprehendet. Oratio iusti habet in se pondus & grauitatem, contermina est virtuti, & loquitur veritatem: talis præsens & absens est: idem in ore quod in pectore habet: in suis negotijs apertus est: mala animi, mansuetudine & charitate reprehendit: laudat, extollit bona: totus amor, totus dilectio est: & nec spe, neq;

Erigentia

*pro delictis suis
non est placatus
tunc*

iusti viri

neque metu sententia dimouetur; quo minus, id quod sentit, elo-
quatur: non petit, neq; querit aliquid amplius, quàm ipsius postu-
lant opera: prosequitur beneuolentia & patrocínio bonos, admo-
net verò & dehortatur ab instituto malos; & in omni deniq; re atq;
actione colit & tuetur æquitatem. Talis non est nec dici potest lo-
quax: nihil extra propositum loquitur: non est mendax: non loqui-
tur contra conscientiam: non aliud præsens, aliud absens profite-
tur: hypocrita non est, nec duplici corde, nec susurro. Nam
præter, quòd non nisi in homines vilis & angusti animi cadit susur-
ratio, est certum infidelitatis argumentum, cum susurro in hanc usq;
diem nunquam fidelis sit repertus. Idem non aliorum mores aut
vitia absentium reprehendit, cum id coram facere possit; nec vn-
quam quod ipse non vidisset, aut manibus non palpasset certò te-
stificatur. At breuiter nunquam talis ager assentatorem; ac nec
audire quidem assentatores poterit, aut maledicos, aut susurrone-
s. Opera iusti facilia sunt cognitu: in pace & tranquillitate viuit: suo
contentus est, laborioso genere vitæ sibi suisq; peculij aliquid pa-
rare studet: domum habet benè moratam: familiares modestos:
viuit in luce hominum: æs dissoluit alienum: rixas & litium refugit
controuersias. Non potest verò vlla ratione esse iustus, qui con-
tentiones querit, iurgia, pugnas, & partium inter se dissidia: non
potest esse iustus, qui suo non est contentus; sed querit vias & oc-
casionem per fas & nefas tam bonis quàm malis artibus ditescendi;
& vt tam ipse quàm sui potentia augeantur. Non potest esse iustus,
qui die nocteq; non inuigilat; vt potius virtute ipsa duce & admi-
nistra honoretur, & locupletetur. Non potest esse iustus, qui cum
propter virtutem honoratus esse possit, negligit testimonium &
mercedem virtutis. Nam hoc modo, & sibi & suis est iniurius; lan-
guidam reddit virtutem, & nocet admodum Reipub. Hoc nimi-
rum congruit legi Diuinæ, & præceptis omnium Philosophorum,
ne admittatur illa turpis impostura, hominum quorundam stul-
torum, qui sub specie cuiusdam humilitatis, id de quo ego admoneo,
vocant ambitionem. Etenim propriè illorum dicitur ambitio, qui
vt inepti, & nulla virtute sint freti, vnico tantum fauore, aut pa-
tronorum, aut malis artibus innixi, fidenter petunt præ digniori-
bus se conditionem meliorem. Qui autem sua virtute, scientia,
sudore, vult honorari, & opibus augeri; hic est iustus, est magnani-
mus, est generosus: & si fortè non petit debitum virtutis suæ testi-
monium; tum est iniustus, est vilis, & pusillanimus. Ad propositum
autem vt redeam, erit aliquis, qui malè moratam suam habuerit

domum, pueros & familiares dissolutos & proteruos, qui viuit fudoribus alienis, qui debita contrahit, qui delectatur litibus & tumultibus, qui interfectior crudelis, & ingratus existit; hic quidem iustus dici vel haberi nullo pacto potest.

12
Duodecimum adiumentum consiliarij est, vt sit largus & liberalis. Namq; populus largitione maximè delectatur, & hanc vnam amat & veneratur: auarum contrà auersantur vniuersi. Qui vt cupiditatibus satisfaciatis suis, omnia habet venalia: nihil sine aliqua commodi spe loquitur: & à quo aliquid aliquando speret, admittit ad se neminem; & ita suas apertas tenet cuilibet proditiōi, modò fiant, se tantum saluo. Qui dum in concilio est, alienorum bonorum, iurenè an iniustitia, non curat expilandorum, præstat se auctorem; vt tantum partem aliquam eorum ipse etiam fortiatur. Vnde grauissima & periculosissima quæq; in Principatu oriuntur. Decoctor verò & prodigus, sensim absomit semetipsum; & postea decem millibus errorum est obnoxius: & inde splendor & existimatio eius imminuuntur, & hoc in maiores adhuc labyrintos. Expedit igitur, vt consiliarius sit largus & liberalis, & vt media via inter hæc duo insistat extrema. Quod quidem consiliarij adiumentum, sic princeps assequetur liberalis. Pauperum, virginum, & viduarum iuuat connubia: egentioribus subuenit: captos redimit: honestorum suorum amicorum æs alienum dissoluit, & viris ingenio & intelligentia rerum præstatis omni ratione auxiliatur. Quod ipsum magnum argumentum in Rempub. ipsius erit voluntatis. Prodigus porro in immoderatis & plurimis epulis cognoscitur præbendis & subministrandis, in superbo & luxurioso vestitu, in hastiludijs & choreis, in venationibus, in histrionibus alendis, & adolescentibus sine aliqua necessitate, & in rebus alijs generis eiusdem, in quibus nec modus neque obseruatur tempus, neq; ipsum discrimen. Auarus verò vel eo agnoscitur ipso, quòd sordide viuit, & tam in vestitu quàm domi suæ, plena sunt omnia mendacitatis. Qui deniq; magis ipsum se, quàm principem respicit suum; & omnia omnium actionum suarum refert ad priuatum emolumentum. Iam verò & petax perpetuò est; & nihil ferè aliud agit, quàm supplices libellos perpetuò porrigit, & vrget sua & suorum. In quo magnū committit errorem; cum is, qui consiliarium agit Principis, obliuisci quasi deberet sui; dirigere autem omnia ad commoda sui principis, & nominis immortalitatem. E contrario autem, vt concilium suum bonum, candidum, & prouidum, princeps retineat, vicissim in eo omnem curam & sollicitudinem suam ponat; vt consiliarios quam

17.

Minister largus vult

Eius largitio

Liberalitas Principis

Prodigus ipse effectus

Auarus

13 quàm maximè honoratos, & opibus dignitateque efficiat auctos, cum credibile sit, omnes & singulos, principe suo iuuando laboraturos, à quo diuitias, amplitudinem, salutem denique suam pendere intuentur. Tredecimum consiliarij adiumentum est, ut be-
 neficus sit: hoc autem est amicus benefaciendi. Quam virtutem Latini dixerunt beneficentiam: & non refertur, neque consistit in prædiorum aut pecuniæ donatione, sicut ipsa liberalitas; sed in adiuuanda Repub. & utilitate communi, & eiusdem membrorum admonendo, laudando, vituperando, reprehendendo, consolando, vires & robur adaugendo, prouidendo, fauore, & auctoritate prosequendo, non modò eos qui id postulent, sed qui ad eò etiam videantur meruisse, etiamsi nihil petant omninò. Itaque homo beneficus, videns vias regias, fontes, flumina, pontes, & alias res publicas aut extruendas, aut meliores faciendas, ponit in eo omnem suam operam apud Principem, & omnes suos ministros ut efficiantur alia: quæ sunt malefacta, ut diruantur aut reficiantur & efficiantur. Hic porrigit manum lapsis, erectos facit ire, euntes currere, currentes gradum sistere in lætitia & animi tranquillitate. Hic in aula principis inanimat semper aliquid agentes præclare, facit eos cognosci, in principis deducit notitiam, & aliquid pro ipsis impetrat stipendij, aut mercedis, denique omnes omni adiuuat ratione, qui laborioso genere vitæ ad decus & gloriam solent contendere. Et rursus eos deiecit, qui malis artibus, ad opes, dignitatesque connituntur. Idem ille malis iudicibus obstat, & operam bonis legibus promulgandis nauat: quas easdem vult strictissimè obseruari. Postremò, qui habet illam virtutem est patronus iusticiæ: est defensor populi, est magister nobilitatis & nauclerus consilij, est pater patriæ, est honos Principis, & quasi alter in terra Deus. Nam damnum facere pro se quisque facilius potest. Tali verò eminere virtute, instar est diuinitatis. Quocirca, ut dicendi finem faciam, consiliarius hanc virtutem debet maximè profiteri, & re ipsa exercere. Quæ quomodo cognosci à principe in ipso debeat, ex ijs, quæ de beneficentia sunt allata, non admodum difficilis res est intellectu. Qua-
 14 tuordecimum est adiumentum, quod aptum ostendat consiliarium, est illud, ut mansuetus & affabilis sit; nam hic aditum magnis æquè & paruis, pauperibus & diuitibus ad se præstant: omnes læta excipit fronte, audit omnium postulata attentè, respondet beneuolè, promissis stat cum grauitate, negat sine morositate, reprehendit absque iniuria, expedit absque superbia: ita nimirum, qui aliquid præmij aut beneficii à principe sortiuntur, rem verbis amplifi-

amplificant, & millies magis, quàm per se est ipsa, laudibus in cælum efferunt. Qui verò id quod petiuit, non obtinuit, saltem in ipsius consiliarij mansuetudine acquiescit, & aliqua ex parte lato eius aspectu, suauibus responsionibus, eius candido pectore est contentus. Quæ ipsæ res ad eum modum sunt comparatæ, vt generosi animi magis aliquando ijs, quàm vel ipsis opibus & diuitijs capiantur. Sic legimus & audimus quotidie multos inductos fuisse, vt bona, & facultates, vitam deniq; perderet ipsam, indignatione quadam potius, quàm vel iniurijs infinitis. Expedi igitur, vt consiliarius valuas suas apertas fieri cunctis patiatur, & non moueatur auditionibus: nemini etiam desperationis præbeat causam, si id, quod aliquis ab eo petit, præstare nõ potest, excuset id cum quadam affabilitate, quæ ipsi vel inprimis debet esse commendata. Hoc adiumentum sic princeps cognoscet in suo consiliario. Affabilis homo, est iucundus, statim colligit se, & non est præproperans, circumspectè incedit, eleganter vestitur. Amicus est familiarium conuentuum, & colloctionum, partium non tenetur studio, cum omnibus omnium generum tractat hominibus, facit dicto factouè iniuriam nemini, prius rumpet caput alicui, quàm vt aliquid iniurium ei loquatur. Est amicus acutè & quadam cum venultate dictorum, amat honestam libertatem, abhorret verò ab omni genere hypocrisiæ, & simulationis. Homo interim præceps & iracundus, nulla ratione potest esse affabilis. Morosum & Melancolicum se ostendit: omnia illi molesta sunt: non admittit ad se petentes facile: audit & loquitur paucissima, & malo tandem fine terminat cuncta: patientissimum etiam quemque fatigat & offendit, & omnia ab eo pessum eunt negotia: inimicitiarum inter suum principem & subiectos, est ceu quædam seges, & materia perpetua. In quem eundem errorem seu viciu incurrat arrogans & superbus, qui omnes ad consiliarij munus prorsus inutiles habentur. Quintumdecimum 15. & vltimum, quod idoneum testatum faciat consiliarium, est adiumentum, vt sit fortis, & ista quidem non est corporis ipsius fortitudo, propter quam nonnulli heröes appellantur, quasi plus quàm ipsi homines. Nam hæc corporalis etiam inter baiulos, vel corpulones reperitur; qui vitam suam pro quatuor regalibus argenteis venalem non inuiti exponunt. Sed nimirum illa, de qua mihi institutus est sermo, non nisi in studiosissimis est veritatis fortitudo, & qui manibus pedibusq; semper illam tuentur, nec vllum vel minimum hac in parte respectum retinēt personarum. Qua defendenda pro nihilo ducunt ea, quæ alii maximoperè admirantur; videlicet,

Minister Porta patienter esto

Omnia affabilis

Ad omnia in vultu

15

delicet, habere familiaritatem cum principe, aut secus lætari: vel non eius patrocínio & paupertatem aut diuitias consequi: habere dominatum vel subiectionem: laborem aut requiem: vitam vel mortem, & tam cum prospera, quàm cum aduersa fortuna colluctari, vnaque & altera æquè esse contentum. Nulla autem in aulis domibusque principum pestis est capitalior, quàm quòd rarissimus cultus, & studium in hominibus est veritatis. Quam vt aliquando in apertum proferri necesse sit, adornatur nihilominus blandiciis & lenocinio verborum; sic vt difficillimè dignosci queat ab ea, quæ omnium odiosissima nocentissimaque est falsitate. Verè & acutè quidam dixit Philosophus: Vnam tantùm rem principibus cognitam esse, vt videlicet, benè equo infideant, reliqua non admodum esse perspecta. Etenim cùm nesciat assentari equus, si ne vllò respectu personarum æquè excutit regem, ac quemlibet alium inferiorem. Quo ipso innuebat assentatorem, & quam parum principes delectarentur veritate. Quocirca consiliarius fortis, non solum vera ipse principi loquetur, sed amouebit etiam eos qui ipsius iudicium assentatione, atque mendacio adulterant. In quocunq; tandem statu fortunæ, & tam bonorum oppidorum & regionum, quàm etiam coniugum & liberorum amissione, ipsius etiam famæ, & aliarum rerum iactura, est fortis & penè immobilis, non turbatur: est sui ipsius & rationis dominus, & propterea potest statim præcurrere & providere rebus, quæ ad sui principis spectant dignitatem. Audire, loqui, respondere, præcipere, animare, erigere, tam principem ipsum, quàm & eius populū potest sine retardatione. Iam & illud perspicuum est, quòd talis non à ratione, non à fide, non à sui principis amouebitur amore, auro, amicitia, prece, vel precio, nec vlla vi, aut aliqua re, quæ in hac naturæ nostræ reperitur mortalitate. Quod quidem adiumentum sic cognoscet princeps in consiliario. Vir fortis cultor est & amator veritatis: hostis verò assentationis, non optimè omnium illi constat cum iocosus, non variatur conditione, odio magno habet susurriones, non ridet, liberè loquitur, non est superstitiosus, dicta ipsius habent pondus: peræquè principi ac cuiquam alteri suam aperit sententiam, nec scit vel tantillum dissimulare. Interim ab amicis hypocritarum & assentatorum, & qui occultant veritatem, caueant sibi principes, caueant à consiliario qui se dedit pecuniæ, non modo suæ libertatis, sed & alienæ is ager venditorem: caueant à consiliario qui bonorum coniugum, aut liberorum interitum ad lachrymas vsq; prosequitur. Lamentatur, qui se ipsum conficit, &

Veritas i fortitudo

Veritas sine assentatione.

magnitudine doloris agitur aliquando in furorem. Nam eiusmodi nō est fortis, sed potius effœminatus & prorsus ineptus, qui consilio adhibeatur. Atq; hic quidem finiunt adiumenta quindecim, quæ bonum & idoneum testatum faciunt consiliarium, si animum eius intueamur. Qua ipsa in re diligens fiat inquisitio, ut omninò aptus appareat is, qui aggregari concilio debeat, & interim qui adiumenta omnia quindecim habuerit aptissimus censeatur. Qui verò plus vel minus, eodem modo plus vel minus aptus omninò erit habendus. Illud autem certò certius futurum est, in quem suprà dicta adiumenta concurrent vniuersa, illum omninò rerum intelligentia assequendarum fore capacissimum, & rursus ab omnibus intelligendum; is haud dubio etiam sequetur bonum, & fugiet malum, & in omnibus tam consilijs quàm actionibus suis, retinebit firmitatem. Nam eundem oportebit esse prudentem, bonum & fortem: bonus autem non fallit, & prudens non fallitur, fortis verò peruincit omnes difficultates. Idem ille amatur à populo, propter liberalitatem, beneficentiam, affabilitatem & conceptam de eo bonam existimationem. Hic habet in omnibus quæ dicit, & fidem facit: nam illis quidem nos nostraq; credimus omnia, quos ea quæ tractant probè intelligere intuemur, & quos moderatè & iustè imperare non ignoramus. Hic orbis totius iudicio omni præcæteris honore est dignissimus. Nam res planè diuina & admirabilis est ingenium, quod tot diuersarum artium & scientiarum sit capax. Hic harum in vita rerum contemptor est, & nihili ducit ea, quæ alij tantopere admirantur, & in eo felicitatem suam omnem reponunt. Sic ut talis, quisquæ tandem fuerit, verè sit nobilis & honoratus, sit illustrissimus, sit excellentissimus, & sit adeò serenissimus, ut cum quibuscunque tandem orbis terræ principibus possit conferri.

DE ADIVMENTIS IN Consiliario, ratione corporis.

Omo quisq; pro se, qualis quantusq; sit, & quantum adeò valeat (ac quæcunq; tandem alia res) duobus maximè experientia & coniectura peruestigatur. Illa quidem maior certiorque est, atque adeò etiam magis necessaria; quam obrem & principem occupare debet locum. Coniectura ducis
instar

instar & argumenti est, quæ ut vel nonnunquam fallat, sæpius tamen elucet ipsa, & confirmatur veritate, quo etiam contemnenda, & abijcienda est minus: quanquam non ut per æquæ certa, secundarium locum obtineat, & ipsa experientiam proximè comitetur. Iuxta autem hanc institutionem, ut quo pacto idoneus eligendus sit consiliarius planum fiat. Primum quidem cognitum esse volo ab experientia, quæ in dictis factisq; consistit vniuscuiusque: quæ quoniam ab animo proficiscuntur duò, & sine eo nec possunt, nec debent deprehendi; propterea hæc ipsius animi appellauimus adiumenta, quæ quindecim his præsidijis ut apparet continentur. Sequitur iam porro coniectura, quæ per quædam externa idoneum consiliarium reddit testatum, quæ est pars altera nostri de consiliario instituti sermonis, in quo ipso multum esse me, aut oratione non expedit diuagari. Quantum videlicet ipsius adiumenta valeant corporis, & vnde, & quomodo oriantur, & alias, quæ vltro citroque moueri possunt disceptationes, silentio prætereo: sufficere scire, quod, quomodo prout, si sunt vel secus fertilia, equum bonum vel malum cognoscas: sic esse & notas quasdam hominibus ingenuitas, & in ipsorum apparere corporibus, quæ plus vel minus idoneos, si vel adeò animum ipsum spectes, testificantur consiliarios. Qua de re verbis non utemur pluribus, sed ad ipsas notas, seu adiumenta corporis in consiliario demonstranda veniemus.

Primum adiumentum corporis, quod idoneum monstrat esse consiliarium, est, ut non minus quam triginta annos habeat, & non excedat sexaginta: nam intra triginta annos intellectus non usque quaque est tranquillus: experientia verò est modica, arrogantia nimia, ardor grauis, cogitationes elatæ, infirmitas naturæ multiplex, neq; eam, quam par est retinere licet grauitatē, cui nec populus satis fidit, neq; sine murmuratione eā prosequi permittit. Cum autem ætatis annum sexagesimum fuerit præteruectus, amittit memoriam, vacillat intellectus ipsius, experientiam in obstinationem vertit, vigorē animi perdit, & elabi patitur sibi occasiones opportunas, corpora denique necessariò eneruantur senum, itinera non amplius facere possunt, & quasi quædam perpetua aulæ redduntur impedimenta. Quanquam interim non inficior omnes regulas, suas habere exceptiones, & infra trigésimum, atq; etiam post sexagesimum ætatis annum, idoneos nonnullos huic muneri reperiri, paucos tamen illos, & tempore admodum rariore. Et ego de eo, quod magis certum & obseruatum est loquor; quo magis intra triginta & sexaginta ætatis annos, consiliarios eligi iudico oportere,

*etatis ad 30 annos
apta*

utpote qui (si fortè aliud quid non intercesserit) totis triginta annis suam nauare operam poterunt Reipub. qui sicuti inter viride & sterile sunt medij ; ita & animum magis habent temperatum , & sunt magis graues : pollent vsu & experientia rerum , valent memoria , præstant viuacitate , natura ipsa eos corroborante , recto gaudent iudicio , non laborant peræquè perturbationibus animi , nituntur ratione & consilio , imbecillitas non admodum est eis nocens , tuentur semper cum dignitate grauitatem , ire & redire non incommode queunt , obseruat eos populus , & fidem ipsis habet quam meritò debet. Ac postremò non alterius ætatis suos eliget princeps consiliarios , ut ij qui infra hanc ætatem sunt , dent literis in gymnasijs operam , peregrinentur , exterorum mores , & vrbes videant , linguas discant , sequantur militiam & aulas , & omnia illa assequi conentur , quæ ego in hoc secundo capitulo comprehendi. Qui verò ætatis suæ sexagesimum superuenerint annum , domum redeant , quieti se dent , suas exonerent conscientias , & discant tempestiuè mori. Quibus princeps , quod aliquando olim Romani suis emeritis dabant , largiatur , ut videlicet honores , dignitates , & excellentiora privilegia , & annuos redditus , pro vnius cuiusq; meritis atq; virtute. Secundum adiumentum , quod quoad corpus idoneum monstret cõsiliarium , quam vulgò appellant complexio est ; nam certa quædam temperamenta habentur , quæ natura aptos quosdam & illustres faciunt : & ex aduersus ineptos & obscuros alios , qui ut etiam diu noctuque in eo quod illis ingenitum est , emendando perpetuò elaborent , vix proficiunt aliquid aliquando. Illi verò priores exigua arte & diligentia nixi , quod volunt assequuntur : & in horas redduntur aptiores. Ac proinde bonum consiliarium sanguineum aut colericum , neque alterius complexionis arbitror esse oportere. Nam ut plerumque fit , istius & non alterius commixtionis , sunt ingeniosi : & habent præterea memoriæ satis , de quæ rebus rectè & scienter verba faciunt : clarum habent iudicium , sunt iusti & benigni , affabiles , candidi , magnifici , benefici , & magnanimi , natura fortes , corpore agiles , & vel minimum valetudinarij. Modus tales non est difficilis cognoscendi , præsertim cum principi non desint medici , quorum vel hac in parte consilio vtatur. Videat autem in primis , ne consilio suo phlegmaticum aut melancholicum adhibeat. Nam ad omne genus gubernationis eiusmodi ipsa natura sunt inepti , præsertim si munere consiliariorum perfungantur. Etenim melancholicus , ut est natura siccus & frigidus , terrestris est , hoc est eiusdem quæ & terra comple-

xionis:

*ad 30 ætatis annos
antè vi. peregrinari
& discere debent*

xionis: itaque humi semper repit, & vix à terra eleuatur: est morosus, tristis, sordidus, vanus, expers, & quasi hostis illustrium cogitationum, malitiosus, & ceu quodam veneno vas plenum, est superstitiosus; sic vt huius complexionis homines, religionem suis somnijs, & ociosis quæstionibus corruperint. Hic idem aliqua ex parte est & suspiciosus: & quo magis se nescit, eo minus habet intellectus: ipsa est inuidia, statim excandescit, & manus temerè cōserit, perpetuoque iurgatur, ac denique infinitis contumelijs, & iaciendis in alios maledictis est iniurius quàm plurimis. Quid multa? melancholici Saturno sunt subiecti. Mira autem est res, quantopere philosophi omnes saturninos auersentur; sic vt certū habeatur, Apolonium Thianum Ephesi melancholicū quendam inuenisse, qui sua sola præsentia urbem totam corruperat, vnde postea pestilentia lues grauissima est sequuta. Phlegmaticus porro *Phlegmaticus in parte* est turpis, tardus, simplex, ignarus, neque vlla in eo reperitur virtus, sed omnes sunt minores quàm vel mediocres. Tertium adiuumentum, quod consiliarij ostendat virtutem quoad corpus, ipsa corporis est habitudo, quæ omnium optima, si mediocris fuerit semper habetur; nam hac in parte extrema omninò sunt vitiosa, & adiungunt, quæ eius est anima, consiliario auctoritatem. Proceræ namq; admodum staturæ aliquem omnes astrologi non bene esse compactum testificantur; & sic demum rarò esse affirmant sapientem: præsertim si fuerit debilis, & colli paulò altioris, quo etiam minus verentur parum idoneum, & prouidum ipsum appellare. Vnde cōmuni eorum sermone tritum, natum est prouerbiū: Subtilem & longum plerumque esse stupidum. In paruo verò non peræquè tot vitia gubernationi infesta, quàm in longo licuit obseruasse, eo duntaxat excepto, quòd parui soleant esse iracundi, arrogantes, & vulgus eos ridet, neque vnquam magnopere æstimat & admiratur. Quæ quidem natura ingenita nullo pacto excusari queunt, adeò vt principi necessarium fuerit, quoad eius fieri maximè potest curare, ne in consiliario contraria bonæ reperiatur habitudo; etenim risu publico postea facilè exagitur. Cum autem nimis pingues quasi *pingues inutiles* dolium, aut subtilis vt congruus insolatus, qui in quadragesima *medicinis dantur* comeditur spectantur, vt alia incommoda, quæ ex humore, aut pingui, aut tenui eis obueniunt, præteream: qui quidem humor planè ad gubernationem reddit eos ineptissimos: quorum vitandorum causa, corpore & statura mediocri expediet consiliarios elegisse. Quartum adiuumentum, quod idoneum quoad quidem corpus, monstret consiliarium, naturalis ingenita est proportio, in

qua vnum alteri membrum respondet, vt nec demi neq; addi possit aliquid videatur. Etenim, vbi in aliquo horum peccatum deprehendas; magnum argumentum est & animi ipsius vitiosi, & offenduntur haud dubie spectatores. Proportio verò in omnibus corporis partibus, est quidam ordo non magis mirabilis, quàm & delectabilis: cùm videlicet neque minus neq; maius est caput, quàm reliquum corpus requirat. Quod idem & de alijs membris statuemus: ne vna manus sit longior, contractior altera, humerus hic eleuatus, ille depressus, & alia generis eiusdem. Integritas quoque partium est pernecessaria. Luscum, gibbosum, aut sine pede, manu, brachiouè nasci aliquem, monstrosum est: & aut superfluitas, aut defectus materiæ est causa. Et talis omnium ferè physicorum est opinio, præsertim Galeni & Hippocratis, cunctos ad eum modum generatos (nisi fortè successu temporis aliunde id euenerit) habere infinita, quibus tam in intellectu, quàm in vita & moribus impediuntur. Et dicunt Aristotelem crebris illud vsurpasse sermonibus: Libera me Deus à natura signato. Quibus de causis omnibus, in primis autem ne homines eos refugiant & auersentur, in ea prorsus sum sententia. Eos qui horum vitiorum aliquo laborauerint, in reliquorum consiliariorum numerum non esse affiscendos. Quintum & postremum quoad corpus eius, qui consiliarium agere debet, est adiumentum, vt pulchra & venusta sit facie, propterea quòd ijs, qui hoc naturæ habent beneficium, honor præ aliis defertur, & summopere diliguntur: & nescio quomodo præ cæteris multum in vulgus habent authoritatis. Ideò consiliarius mediocre & rotundum, neque cacuminis instar habere debet caput, faciem quidem longiorem quàm rotundam potius, non paruam neq; minus etiam carnosam: frontem eleuatam, aut mediocrem, non paruam aut tristem: oculos porrò mediocres, viuos & tranquillos, non omnium maximos, neq; etiam admodum paruos, aut turbidos, non sine grauitate: nares longiores & delicatas, non breues, neque crassas, neque depressas: labia mediocriter crassa, non minus subtilia, neque etiam crassa, neque pendentia: & sit deniq; venustus ad insinuandum se, hominum beneuolentiæ accommodatus. Atque hîc quidem finem adiumentorum faciam, quæ consiliarium corporis ipsius ratione aptum declarant. Interim autem meam hanc diligentiam, quòd minuta etiam ista de adiumentis consiliarij adeò tractauerim, reprehensuros esse quosdam non dubitabo. Verùm ego istis haud ita dubitanter vicissim respondebo, eum qui aliquid bene tractare & discutere cupiat, per omnia sermones & co-

Proportio hominis aptior

Facies venusta est

membris leuibus

ne & cogitatione nulla penitus prætermiffa re diuagari oportere, & magis aliquando ista, quæ minuta, videntur esse obseruanda; cùm sine illis, nec possint neque debeant vlla ratione stare maiora. Videmus, cùm ad domus alicuius venit emptionem, quanta vtamur diligentia, non solum fundamenta & parietes, sed ipsa etiam stabula, & illa loca, quæ honestè dici non possunt, solertissimè scrutamur, & peruestigamus. Quantò verò magis acutè in eum introspicere par fuerit, qui regna & prouincias gubernabit, empturæ quum pro decem, quinquaginta, centum, vel ducentis aureis, quid non faciamus? iubam, buccam, ossa, oculos, aures, pedes, crura, pilos, formam, & id genus alia, acutè rimamur vniuersa, iubemus vt currat, vt gradum sistat, vt redeat, vt in gyrum vertatur, & vt lentò inambulet, quomodo denique vel bibit, vel comedit, inquirimus diligenter. Princeps ipse, vt dentes equi videat, vel suas in eius buccam manus ingerit aliquando. At nobis quid minutam in eo cognoscendo videatur, quem nostris præficiamus facultatibus, cui honorem vitamq; nostram concedamus, & qui curam gerere debeat totius nostri principatus.

*equi p[ro]p[ri]et[ati] s[er]uon
quid homines*

DE ELECTIONE Consiliarij.

Væ tantum sunt res (quod secundi capituli principio superius est dictum) quæ in consiliario potissimum spectantur deligendo. Vna est, verè dignum & tanto muneri esse idoneum, quæ ipsa in præcedentibus capitibus duobus satis superque est explicata, rita & prudens: de qua nunc loquar, electio est altera, quæ non nisi penes ipsum consistit principem, vt nimirum intelligat, quo, quando, quomodo, quis egeat, & sibi suisque consulat, consiliario. Neque enim mihi est dubium, consiliarij electionem tanti ponderis & momenti esse rem, pro se quenque principem cogitare oportere, vt ex vna quidem parte, honos, & commoda ipsius consistant in eo omnia: ex altera vituperium & interitus tam eius, quam populi consequatur. At vt breuiter multa complectar, alijs quæ in hanc sententiam dici possunt pluribus præteritis, vulgo videmus primum & præcipuum iudicium de principibus & eorum virtutibus à consiliarijs proficisci, qui si idonei & sapientes fuerint, haud dubiè & princeps ipse habetur sapientissimus. Hic

verò vt

verò vt quales idonei sint, intelligentia assequatur, eosdemque sibi fideles & synceros reddat; id potissimum spectet, ne hac vna in re erret aliquando vehementius, in qua semel lapsus, facile in reliquis etiam semper impingat. Etenim vt riuulis fontis infectis tota aqua corrumpitur; sic consilio deprauato regis, reliqua etiam in administratione publica defœdantur. Hinc audimus, cùm vna omnium voce solet laudare populus principem, tum nimirum eam inde laudem potissimum exorditur, quòd præstantes consiliarios habet: & in his demùm, si quis adeò antecellit, tum ait: Hic aut ille, tali præstat virtute, & hoc aut illo nomine populo satisfacit. Iam verò mox vicissim murmurat, & pessimè contentus est, si defuerint; maximè autem, si bellum gerendum est, statim acclamant: Desunt nobis boni consiliarij: hic & ille rex, tales habet ad tractationem pacis viros, & alias pactiones aut condiciones ineundas. Vniuersus deniq; populus sibi metuit, & vociferatur: Nos, inquit, decipiemur, & in discrimen rerum nostrarum veniemus; quia nobis deest bonum consilium. Non est igitur dubitandũ nos à recti cõsiliij viribus & authoritate & omnia dependere. Quod rectè aliquando regius Propheta intellexit, cùm in bello, quod ei cum filio Abtolon intercesserat, non alio nomine Deum Opt. Max. precabatur, quàm vt consiliarium eius primarium excœcasset: nam magis sibi ab Achitoffel, quod erat nomen consiliarij, metuebat consilio, quàm ab armis, bellandi que vñ, & artibus omnium reliquorum. Habeat princeps consiliarios bonos, hi vt aliquando errent, non erit cui is facile fidem faciat. Si autem secus fuerit, & res vel aliquando succedant benè, tribuitur casui; & errore aut negligentia aduersariorum, præter omnem expectationem dicitur euenisse. Certissimum igitur est, à concilio & consiliarijs bonis, non solum prosperum rerũ successum, & ipsum honorem ac famã principis proficisci, & tam quidem apud suos, quàm & apud externos ipsum magni fieri, & retinere vbique auctoritatem; vt videlicet ament eum sui, & reuerentur exteri; & vna omnium voce passim & vbiq; prædicetur. Quare primum & præcipuum eligendo consiliario id princeps habeat; vt meminerit & sæpius seu consideret ea, quæ hoc capitulo continentur. Secunda sit admonitio, vt princeps etiam atque etiam cogitet tali consiliario magis egere se, quàm ipso, quem comedit, pane: & hoc ideo maximè, vt audire possit & admittere apud se veritatem. Etenim vix est credibile, nudam veritatem, ad aures principis, propter adulatorum multitudinem, quibus vndiquaq; semper circumseptus est, peruenire. Audienda quippe ab vno quoq;

sine disci-

sine discrimine, veritate, admittendæ autoritatis suæ periculo non caret; vt ad extremum tandem nihili & contemptui habeatur: neque expedit omninò, vt velint eius veritatis enunciandæ concedere omnibus facultatem. Sed suos principem habere consiliarios necesse est ijs præsidij, de quibus in alijs capitibus diximus, instructos & locupletatos; qui & veritatem intelligere sciant, & suo loco & tempore velint eam proferre: & istorum quidem id propriè incumbet muneri; vt in omnibus, & per omnia obseruent & loquantur veritatem. Atque hæc vnica erit via illius audiendæ, & assentatoriæ cognoscendæ, & penitus explodendæ falsitatis, quæ vix crediderim, meliorem aliam posse reperiri rationem. Tertia admonitio est, vt princeps, qui in multas habet partes disparitum imperium, eligat ex omnibus & diuersis partibus, aut prouincijs sibi subiectis, consiliarios, non tantum ex vna aut item altera. Cuius rei ergò facilius declarandæ, exemplo, & quidem domestico, regis catholici Hispaniarum vtemur. Inter alia plura illè dominatur Arragoniæ, Castiliæ, Siciliæ, Neapoleos, regnis, Mediolano, & inferiorum prouinciarum, Burgundicæ familiæ possidet principatum. Debet igitur habere consiliarios, non solum Arragonenses, aut ex Castellæ regno oriundos; sed etiam Siculos, Neapolitanos, Mediolanenses, & Burgundos. Et quæ hoc loco de Hispaniarum rege diximus, hoc de omnibus principibus dictum esto generatim. Expedit quippè rebus, vt hac vnica insistant via, si populos suos rectè gerere, & reddere sibi non infestos volunt: nam alioqui pessum eunt vniuersa, ægerrimeque à publicis gubernaculis gentes & nationes amoueri se patiuntur, & quasi in furorem aguntur, cum suæ gentis vel agnationis vident in consilio neminem: existimant namque non sine causa id fieri, & aut à principe haberi despicatui se, aut seruorum instar, aut deniq; indignos quibus se concredat, arbitrantur. Ac primum quidem ingenerat odium: alterum quærît & concupiscit libertatem, vnde in principem coniurationes oriuntur, & externorum arma euocantur: postremum inflammat & obdurat corda subiectorum, ad quamuis proditorem in suum naturalem principem prosequendam. Iam & illud perspicuum est, quòd illarum regionum, in quibus nati & educati sumus, omnes omnium mores, ingenia, desideria, virtutes, vitiaque hominum, ac denique ipsas familias, ac earum merita, maculas, commoditates & difficultates, vtilia deniq; & damnosa cuncta, rectius cognoscimus, quàm externarum. Quo etiam magis, si ex omnibus, quæ illi subiacent prouincijs, rex elegerit consiliarios, natos, inquam, & in ijs

educatos, poterit rebus commodius prouidere. Et quidem natura ipsa duce ita est comparatum, vt nostros magis amemus semper, quàm externos & alienigenas: multa namq; nos consociant & obligant nostris, sanguis, societas, amicitia, obsequia, merita, vicinitates. Ac quo maximè tenentur boni, sub iisdem legibus esse natum atque educatum plurimum interest: earum enim rerum nulla cum externis nobis est communitas. consequens ergo est in & extra consilium, citius & melius, & maiori cum diligentia, domesticorum negotia tractari, quàm externorum; qui quando consequi aliquid nituntur, oportet eos sudare guttas sanguinis, summo labore, & (vt ita dicam) brachiorum contentione parant omnia; aut verò quod boni mercatores facere solent, numeratis pecunijs emunt quæ concupiscunt. O quàm autem infelix est illa prouincia, quæ in principis sui consilio, ne vnum quidem suæ nationis consiliarium intuetur. Iam verò & princeps ipse, qui ex vna tantum gente eligit sibi consiliarios, vt mihi quidem videtur maximè animi laborat impotentia, & partium sectarumque se ostendit amatorem. Etenim cum nationi vni tribuuntur omnia, aut saltem maxima, necessariò illa tandè insolescit: quod cum aliæ indignius ferant, inflāmātur tādē inuidia, & in ipsos principes iaciunt maledicta, & deniq; perditos eos cupiunt, & varias concitant in eos seditiones, vnde postea ad bella & tumultus deuenitur. Iam & quælibet sua vitia & virtutes habet prouincia, habet bonos & malos, doctos & indoctos, fidos & infidos: quam ad rem non multis mihi opus est verbis: qui potest me intelligat, ego quidem satis me ipsum intelligo. Princeps pro se quisq; publica iuris ipsius ratione persona est: nolit ergo contra rationem partium ostendere se fautorem: est omnium ciuitatum suarum & regionum ciuis, nolit esse alienigena & externus: est pater omnium, non expedit vt vitrici loco habeatur. At breuiter, cum consilium principis omnes ipsius debeat regere prouincias, ex omnibus ijs consiliarios operæpretium ad illud erit quæsiuisse. Quarta est admonitio, vt princeps eligendo consiliario, non modò eorum numero, quos in aula sua habet, aut aliquando eos vidit, vel de ijs audiuit, & vt vel ipsa re idonei reperiantur, sit contentus; sed vt adeò etiam omni via & ratione, quoad eius fieri maximè potest, de ijs perquirat, suisque præfectis, vel prouinciarum mandet rectoribus; vt omni adhibita sollicitudine & cura diligenter peruestigent, qui ad hoc consiliarij munus, plus vel minus apti videantur. Quorum trium aut quatuor nomina mitti debent: & ille ad se proficiscentibus viatico non desit, si vt cognoscā-

tur in

Res quælibet

tur in aulam euocarentur. Vix autem percenseri tot ac tanta com-
moda possunt, quæ ex hac vna admonitione, si rectè obseruaretur,
proficiscerentur. Interim sufficiat sciuisse, inter complures aptos,
quàm inter paucos facilius inueniri excellentissimum, & populos
gaudere, magisque amare principem, cùm paterna cura illum affici
omniũ, & æquè procurare comoda & ornamenta omniũ depre-
hendunt. Iam & homines nobiles magis inuigilabunt artibus, gu-
bernationis addiscendis, & vt benè scienterq; inter alios viuant, ci-
tra omnem infamiam seu reprehensionem leuitatis. Hinc missa fa-
cient vitia, persequentur virtutes, fugient scandala, & alia quæque
turpiora; vt tantum nomen sibi concilient, & in eum numerum re-
ferri possint aliquando. Hæc eadem postremò in suis prouincijs
via cognoscet princeps suos exactius, quales, & quanti sint, & quid
pro se quisque ipsorum mereatur. Atque ita pro re & occasione,
pro diuersis periculis, negotijs, & muneribus publicis, quo loco
quid promere poterit & debebit, non eum præteribit. In numero
quidem ipsorum, qui apti esse censebuntur, vnus tandem aut alter
restabit: verùm non restet princeps ipse consolari sua affabilitate
cunctos, laudando illorum mores, atq; adeò vitæ ipsius institutum,
in quo & perseuerare, & cursum gloriæ continuare velint, spe præ-
miorum proposita eos hortetur, & tandem aut in aula seruabit sibi
aliquos, aut publicis præficient muneribus, aut domũ reuerti patie-
tur. Et hac nimirum ratione pro vnius cuiusq; meritis & autoritate
dicetur rectè omnes tractauisse, & reddet haud dubiè contentos, &
ipsi consilio optimè prouidebit. Quinta est admonitio, vt in eligendo
consiliario princeps celeritate nō vtatur nimia rationi & diligentie
inimica; sed sensim & pedetentim ad eos, qui nominati fuerint mu-
neri consiliarij præficiendos, progrediatur: & interim detur facultas
omnibus omniũ vitiorum, tam scripto quàm voce proferendorum
candidati, eiusq; rei commodius exequendę gratia, immunes accu-
satores sunt; sed tamen ita, vt via obsepiatur falsitati: quod fiet, si
talionis, quæ dicitur lex omni seueritate animaduersionis suũ effe-
ctum sortietur, incurrentq; indignationem principes, qui tales fu-
erint. Iam & illud grauib; poenis cauendum est, ne quis ea, quæ
de ipso principi referri debebunt, tam per se quàm per alium, vllō
modo impediat. Hinc enim tam vitia, quàm virtutes candidato-
rum magis erunt exploratæ, & portæ calumnijs obstruentur, & qui
idonei fuerint, concilio subministrabuntur: qui verò minus idonei
erunt, saltem non audebunt esse petaces, ne cum infamia repellan-
tur. Hoc idem aliquando in eligendis magistratibus obseruaba-

tur Romæ, pœnis & præmijs in vtramque partem propositis, quæ executioni strictissimè mandabantur. Quæ, quoad durauit consuetudo, floruit semper Roma: vt desita est obseruari, eò tandem quò videmus res deuenit. Sexta admonitio est, vt attentè & alacriter tam accusationes, quàm commendationes omnes candidati princeps audiat; sed interim tamen facile fidem habeat nemini, si infames accusationes erunt, cogitet & veras & falsas esse posse, & quàm multi malitiosi, inuidi, ignari, animo impotentes, reperiantur. Neque verò dicat: hoc mihi dux aut episcopus ille, sacerdos, doctor, pater sanctus, aut denique hic vel ille narrauit: nam vel inter ipsas cruces, quod dicitur, diabolus est medius vel nonnunquam: hoc autem est, quòd omnes homines sumus, & fallere atque falli possumus. Qua de causa princeps non facilè alicui credat, antequam recto iudicio & inquisitioni sui tribunalis id commiserit, atque eodem etiam modo, si vel in fauorem candidati, multa sortiatur testimonia, ne ijs quidem habeat perfacile fidem: non enim sufficit dixisse talis cardinalis, talis marchio, talis miles, talis religiosus, bonus & sanctus, hoc vel illud mihi confirmauit. Equidem nos omnes homines esse memini, qui aut alios circumscribimus, aut circumscribimur metipsi. Atque vnum illud tandem est certissimum, qui de his rebus testimonia dant, nunc rectè, nunc sinistrè multa referre quamplurimos; & interdum partim cupiditate moueri aliqua, partim inuidentia, partim commodorum spe, partim etiam vanitate. Quæ vt omnia non subito dignoscantur, est quod latent sub quodam seu integumento studij erga principem, & desiderio ipsius dignitatis; & sunt tanquam bolus quidam medicorum inaurati, in quo exterius non apparet, quæ intus recondita est amaritudo. Credere interim facilè, quòd experientia magistra, num ita se vel secus habeat possis scire, nunquam fuit sapientis. Velim igitur principem cum S. Thoma loqui, & non nisi ea credere, quæ aut oculis cernere, aut manibus potuerit ipse palpare. Septima admonitio est, vt nullo modo, non præcedente examine, consiliarius eligatur, quòd si dignus vel secus fuerit, possit constare. Memini probè, quid superioribus diebus eligendo pistore regis Hispaniarum dulciario acciderit, res haud dubiè eò deducta est; vt is potissimum eligeretur, qui quibusdam confectis ex sacharo, sciebat sibi melius conciliare fautores. Iam & illud in mentem venit, quod aliquando Cardinalem Ludouicum Borbonium, cùm ex regno Galliarum ab eo postulans discedendi facultatem alloquerer, cùm ad arma vtrinque spectarent res, anno à Christo nato suprâ mille quingentos

Memini credere

Testimonia falsa

credulitas fallax

gentos primo & quinquagesimo, cuidam, qui canes venaticos volebat ipsi donare memini dixisse : Fac , inquit , vt venandi periculum primùm ijs faciam: tum si mihi vsui secusue fuerint, facilius iudicabo. Hoc quidem , vt rude hoc loco adduci argumentum videatur, certissimum tamen est, nec pistorum dulciarios sine examine, neque canes sine venandi exercitatione , posse spectari. Examen autem erit illud, vt princeps semel atque iterum , sedulò inquam & accuratè perquirat, an candidatus habeat adiumenta illa, quæ ego in secundo & tertio capitulo annotaui , & vt eo modo, quo ego monui cuncta peruestiget : nam qui illis adiumentis carebit, prorsus erit inutilis ; qui cuncta habebit , erit haud dubiè perfectissimus ; & qui plus vel minus , eodem modo plus vel minus idoneus erit existimatus. Vt igitur hæc omnia adiumenta metiatur princeps, vnâ vnam quindécim palmarum, hoc est quindécim adiumentorum animum concernentium , & quinque palmarum alteram, hoc est quinque adiumentorum, quæ corpus spectant, adhibebit. Qui omnes , aut saltem habebit plures , is postpositis alijs, ad consiliarij munus rectissimè eligitur; ita quidem, vt si vnus habuerit decem, alter verò octo aut nouem, ille qui habet decem cunctis præponatur, nec vllum sit in hominibus discrimen, siue ille diues, siue pauper fuerit, siue paruus, siue magnus, siue ignotus, siue familiaris. Nam si potens dux, aut nobilis prædiues, aut intimus aliquis familiaris , simul & semel ambiret consiliarij munus, cum eo qui nec principatu , neque diuitijs , neque gratia ipsius principis comparandus ijs esset , superior duntaxat illis de quibus diximus adiumentis euaderet , citra vllam dubitationem præ cæteris eligendus, reliqui omnes essent repudiandi. Et quidem hoc intelligitur , de ijs, qui elucent clara aliqua & illustri virtute. *Munera distributio* ~~Munera~~ quippè publica debentur virtuti potissimum , & non aut beneuolentiæ gratia, aut præstitorum obsequiorum causa, aut etiam diuitiarum ergò sunt distribuenda. Interim certum etiam illud definitumque esse, & fauorem, & diuitias, & obsequia tum haud dubiè valere, cum in vtramque partem virtutis, paria sunt adiumenta. Exempli gratia : si competitores duo æqua lance ponderandi essent, tum princeps suæ in aliquem tribuere posset aliquid voluntati, & obsequiorum ipsius recordari, concedere etiam non nihil potentia, & non obliuisci præstantium in Rempub. meritorum, aut suæ regali maiestati præstitorum. Etenim certissima hæc est regula , munera non nisi ex his causis tribus , vnius causæ concedi gratia, videlicet, aut propter merita , aut propter fauorem , aut

propter potentiam. Primus modus, ut ita dicam est ipsius virtutis, postremus abusus, intermedius ut etiam abusus sit, postremò tamen non potest comparari. Ut ut autem habet se res, illa quidem boni principis & tyranni est nota, quod princeps virtuti tribuit, quæ tribuenda sunt omnia, honores & magistratus: tyrannus propter fauorem & potentiam largitur vniuersa, qui quidem in tertiam generationem vix suum tuebitur principatum. Prætereo multas alias & graues rationes, quæ hoc loco commodè adduci possent & deberent: eo tantum finem facio, identidemque moneo, examen ut diligentissimum adhibeatur, & is præ cæteris eligatur, qui præscriptis regulis, secundi & tertij capituli accedet quàm proximè semper, & denique ut illud examen ipsum ab illo principe, & non à quopiam fiat alio vllò modo aliquando. Oñtaua admonitio est, ut posteaquam examen factum & subsecutum ea ratione, quam proximo præscripsimus capite fuerit, sine vlla vel minima priorum præceptionum, aut in hanc vel in illam partem interpretatione, tum demùm duobus tribusue diebus post, vocet ad se princeps eundem consiliarium, & præsentibus audientibusque; aulæ suæ cunctis, portis apertis, breuibus verbis ei demonstrat; quomodo sit electus virtutis & meritorum suorum causa consiliarius, pro ea spe & opinione, quam omnes de ipso conceperunt. Videret igitur, ut virtute, integritate, & morum vitæque constantia in omnibus eam opinionem tueatur: demum principatum suum & omnia ipsius commoda & ornamenta diligenter ei commendabit; eo etiam adiuncto, ut pro re & occasione, cum ea qua par est modestia, liberè eum hortetur & dehortetur, & suggerat cuncta, quæ ad ipsum pertinere maximè iudicabit. Ac nimirum dicet, ut nulla nō animaduersionis grauitate, in eum vsurum se esse, si quid cōtra officiū fecerit: sic rursus & libenter opibus & honoribus eum aucturum, si de se semel expectationē excitatam virtute & industria fartam tectamque cōseruauerit. Hæc tali & tam necessaria admonitione in effectū deducenda, princeps sibi deuinctos reddit populos, ad virtutem & gloriam accenduntur boni, terror & desperatio iniicitur malis: consiliarius postremò ipse non solum similis esse sui; sed adeò etiam ipsam expectationem de se semel excitatam indies vincere, quàm maximè poterit semper contendet. Nona & extrema est admonitio; ut his omnibus, quæ antea dicta sunt ritè peractis, solenne à consiliario iusiurandum princeps exigat ipse, in quo Deo Opt. Max. bonum & fidelem consiliarium se eius futurum esse, & commoda dignitatemque principatus diligentissimè

tissimè curaturum, & quod deniq; nec vitæ, neque sanguinis, neque bonorum, aut vtilitatis alicuius spe, vel ratione à iustitia & æquitate, se dimoueri patietur. Exacto ad eum modum iuramento, non est quod adhibeat ipsum alijs negotijs. Dicitur autem vix potest, quantum inde proueniet commodorum. Etenim, si tum forte officio & iuramento suo consiliarius non satisfecerit, princeps in ipsum iustam habiturus causam indignationis, tanquam in eum, qui fidei & conscientie suæ obliuisceretur. Ipse verò consiliarius magis reddetur circumspectus, ne officio & functione sua abutatur: iis etiam, qui contra ius & æquitatem ab eo precibus obtinere volunt, sanguinis & necessitudinis colore alicuius, facilius, & cū maiori æquitate se excusabit. Populus deniq; rebus iniustis postulandis, erit moderatior, & assuescet honesta à consiliariis regiis postulare; & si quid in contrarium fecerint, fidentius eos deferret & accusabit.

OPERIS CONCLUSIO.

HOC illud est totum, quod in hoc primo octo librorum dixisse libro occurrebat, in quem materia de concilio & consiliario principis debet inferri. Iam verò satis superque quid sit concilium, est declaratum. Et quomodo pro se quemque principem (si aliàs benè gubernare cupit) concilia differentia septem, in omnibus & per omnia, in munere & administratione tota, in ministris, in mandatis, & autoritate, expediat ordinare. Est denique illud etiam ostensum, quid sit & dicatur consiliarius, qui, ut ad eò aptus & idoneus habeatur, adiumenta viginti eum habere oportere, quindecim ratione animi, corporis duntaxat quinque. Iam & principi notas & admonitiones nouem, quomodo & quando eligere consiliarium debeat suggessi. Hoc quidem est totum, quod apud animum proposueram meum, & quod vel initio istius libri me facturum esse promiseram. Quam ipsam ad rem diuinæ & humanæ induxerunt me leges, quibus, ut quo & quando maximè potest, vnus alterum iuuet, obligamur; præsertim in rebus, quæ ad publicam maximè spectant salutem & vtilitatem. Quales concilium & consiliarij ipsius sunt principis. Quod si in me esset formare, quale fieri expediret concilium, sicuti quidem scripto est comprehensum, prius boni concilij proponerem exemplum, quàm illud stilo adumbrarem: sed quando vnum non
datur

datur, præstemus saltem illud, quod nostræ est potestatis. Illis incumbet reliquorû perficiendorum cura, qui ad voluntatem afferre pariter poterunt facultatē, quo profectò & maioris quietis suæ causa, & tam honoris, quàm vtilitatis gratia debent præstare. Ego interim, quoad vixero, duo illa diuinitus precabor: Vnum, vt principum aperiat oculos, vt quid eorum conciliis & consiliariis desit videant: aut vt tandem aliquando seriò secum, quomodo his tot ac tantis malis occurrì possit recognoscant: dimidium certè itineris confectum iudicarem, si vel saltem an bonum vel malum eis est consilium cogitarent: Nulla quippè infirmitas, quàm ea, quæ non cognoscitur, maior habetur. Alterum est, vt ij, qui sunt consiliorum apud principes directores, omnibus perturbationibus animi semotis, salutaribus monitis, viam demùm patefaciant, & Reipublicæ suiq; principis, quàm suæ priuatæ seruiant potius dignitati: neque falsis perturbationibus, album pro nigro, & nigrum pro albo ei obtrudant. Etenim illi sunt, qui perditum volunt & faciunt principem. Illi, inquam, bonis & virtute præstantibus crura succidunt, ne vltèrius altiusq; progrediantur: Illi oculis principis tenebras offundunt densissimas. De malis quidem, non de bonis, hoc loco loquor. De bonis satis persuasum mihi fuerit, quòd hoc eiusmodi opusculum semper probabunt; non quòd meum sit, qui minus quàm mediocris sum, sed quòd proculdubiò re ipsa est salutare. At quid iam porrò non clamabunt mali? Affirmabit quidem iste, vt princeps in tam subtili consiliarij electione tantopere laboret, non expedire. Cui ego respondeo, non esse hunc laborem, sed laboris potius alleuamentum: Nam eò minus bello & pace habiturus est occupationum. Mox dicet ille, principem esse liberum, & eius arbitratu distribuendas functiones. Iam & huic vicissim hoc responsum dabo: Libertatem principis, expertem rationis nō esse libertatem: Nam tum demùm abusus est, & nescio quid eiusmodi instar ipsius seruitutis. Et ille verè est Rex, qui rectè facit, & liber, qui moderatè vtitur libertate: Nam aliter, qui tyrannus non habetur, concedere autem id principi, vt pro libito distribuat magistratus, est exagitare ipsum risu publico, & tyranni loco habere. Erit præterea non nemo, qui viros nobiles, præmiis & dignitatibus, ratione antiquitatis, & splendoris familiæ, præstantiumq; in Rempub. meritorum afficiendos iudicabit: & hoc quidem ego etiam sentio: verùm non vnum & idem est, aliquem aliquo præmio vel honore æstimare dignum, & pati esse consiliarium: Nam non desunt quidem viæ præmiis afficiendi multos, consiliarij licet

non

*infirmitas occulta**Virtuti in perimento**Rex et liber*

nō euaserint quā plurimos. Quid verò est, quòd & eos postremò vi-
 deas, qui, quales volumus, cōsiliarios in orbe terrarum reperiri nuf-
 quā, non dubitabūt affirmare. Quibus ego sic respondeo, quòd eti-
 am multos, & idoneos, & spectatos in omnibus partibus reperiri. Sed
 vnum illud deesse, vt virtutis causa, non beneuolentiæ, aut potentię
 gratia, princeps eos eligat, & vt maximè desiderarentur, præstare
 illos velit pro eo ac debet. Ex lapidibus homines excitabit. Cùm est *Qualis Sapiens Princeps*
 princeps poëta, omnes versus pangimus: cùm est musicus, omnes
 cantamus & choreas ducimus: cùm est bellator, tractamus arma:
 cùm est assentatorum amicus, omnes lepidis delectamur: cùm
 studet astrologiæ, circa sphæras versamur, & id genus alia instru-
 mēta. Si verò talium consiliariorum quales depinxi est fautor, caput
 mihi amputari patiar, si intra quadriennium, præcipui quique pro-
 cerū ad hæc munera idonei non reperientur. Serio hæc tantum ag-
 grediatur princeps, & semel reipsa quod consului præstet, tum de-
 mùm opinione celerius, & aulam, & totum principatū suum immu-
 tatum experietur; mutatum dico, imò etiam quodammodo nouum
 effectum. Omne hoc tempus, quod datur otio, alex, blasphemix,
 adulterijs, & alijs mille vitijs, dabitur virtuti & honestati, & ijs arti-
 bus, quę sunt erūtq; maximè Reipub. necessarię; aula postremò vir-
 tutis & sapientię reddetur officina. Alijs autē interim quęstiunculis,
 nec libet quidem respondere, cùm sint plenissimę vanitatis. Redeo
 ergo ad ipsos principes, & illis hoc confirmo: si hoc, quo præscri-
 pli, suos consiliarios eligent modo, quoad viuent, sortituros eos
 quietem & voluptatem maximam; & non solū defensuros, ve-
 rū etiam aucturos esse principatum. Pacis denique & belli tem-
 pore erunt semper domini, amabuntur à suis subiectis, timebun-
 tur ab aduersarijs, & ab omnibus euadēt laudati atq; cele-
 brati. Posteris etiam suis, firmum & diuturnum re-
 linquent imperium, & magnorum bonorumq;
 principum nomen vel ab ipsa morte
 omni quo fortientur.

CHRIS. VARSEVICH,
DE LEGATO
ET LEGATIONE,
LIBER.

ILLVSTRISS° DOMINO,
D. STANISLAO MINSCIO,
PALATINO LANCICIEN: CAPITANEO
LIVEN: &c. &c.

Domino suo obseruandissimo: S.P.

*M*itto tibi librum de legato & legatione meum, cuius tu quidem lineamenta (quod aiunt) omnia, non verbis, sed rebus expressisti ipsis, inq; ipso docuisti te virtutis quam ætatis cursum esse celeriores. Quo nomine, ut debeo, gratulor vel plurimum tibi, & hæc quantulacunq; ingenij mei monimenta, dico consecroq; lubens, non tam ex aliorum eruta libris, quam ex usu prompta obseruationeq; communi. Quo etiam magis vtilitatem vel aliquam alicui, tibi certè vni, qui quæ & quomodo gesseris ipse in ijs, tecum recognosces; legenti voluptatem spero allatum. Cui quidem pro tam præclare nauata Reipublicæ operæ, nulla ferè digna à nobis gratia referri facile potest, nec vlla non debet. Multa ego multarum video ornamenta gentium; sed illud vnum vel maximum, legatorum & legationum, cum publica totius regni dignitate: alia enim aliorum in nostro corpore membrorum; soli illi legati in imperio similitudinem referunt oculorum. Quibus cum non in aliquo alio theatro, sed in oculis orbis terræ, et sacratio religionis Romæ, in omni genere laudis, de principatu certauisti, & illud nimirum in tot tantisq; aliis consecutus es, ut beatus Hiacyntus, à Clemente octauo, Pont: Opt: Max: diuorum in numerum referretur, summa cum tua Poloniciq; nominis laude, & Ecclesiæ Dei, religionisq; Catholicæ splendore & maiestate. Etenim nihil quam sanctitas & Pont: Max: vera illa & legitima ab Apostolorum principe profecta successio, & quæ semper et ubiq; & ab omnibus vno ore & pectore culta est religio, demùm verò miracula in ea edita, Christi Opt: Max: Ecclesiam firmam & insignem magis reddiderint. Cui rei & orthodoxæ doctrinæ notarum claritati, quoniam ex hoc nostro Aquilone, tu quoq; vel aliquid intulisti lucis, lætatus profectò hoc nomine magnopere sum, omniaq; opum & honoris insignia & ornamenta dignitatis deberi tibi agnosco, gratulorq; ex animo, cum dubium fuerit nemini, quantum in splendidis scienterq; obitis legationibus regnis et prouincijs positum sit semperq; fuerit: et quanta nō adumbrata, sed expressa vestigia Romæ reliqueris virtutis, pietatis, prudentiæ, &

Hb ij

humani-

humanitatis tuæ singularis, digna tali tantoq; viro mihi fuisse vt videatur legatio, & vir ipse legatione memoranda. Quo ipso ornatus reuerteris summa ad nos gloria, & à duobus Pontificibus Max: Innocentio et Clemente, vtriusq; octauæ nomen sortientibus, ea refers munera, qualia maiorum tuorum præstantium ossa, & inprimis matris tuæ optimæ & spectatissimæ fœminæ pietas, & reliqua ornamenta requirunt. Quibus omnibus, utinam quàm diutiss: perfruare. Hanc ego quidem non solùm verã, sed vnam dixero nobilitatem atq; gloriam, quæ & maiorum imaginibus clare, & luculentiss: hæreditatibus aucta, & obitus honorificis legationibus insignita, & omni deniq; ornamentorum genere est illustrata; sic vt tu tuiq; similes legationibus quærendi, et non tã ambientibus, quàm refugientibus ille dandæ, nec tam pompa, quàm rebus instructi legati ad externos dimittendi potius videantur. Bene vale, decus & ornamentum patriæ. Varsaviæ Calendis Decemb. 1595.

D. Vestræ Illustriss:

Addictiss: seruator.

C. Varscuius.

CHRIS: VARSEVICII,
DE LEGATO ET
Legatione Liber.

MULTAS EGO MAGNASQ. RES, SED
vel has potissimum duas, desiderari ani-
maduerto, gentibus nationibusque gu-
bernandis, vnam quidem legum maximè
verò municipalium scientiam, populorū
alteram quibus aliquis præfuerit, morū &
ingeniorum cognitionem exactissimā, vt
demum necessaria illa tam nostris aliò di-
mittendis, quàm exteris ad nos legatis admittēdis perspicax sequa-
tur prudentia, qua belli pacisque negotia tractantur & continen-
tur. Ac legum quidem statutorumq; ratio, literis & codicibus com-
prehensa, longè fuerit facilior, quàm vt de ea multa verba fieri de-
bere videantur. Secus est ingeniis moribusque hominum cogno-
scendis. Nihil enim natura hominis est reconditius, nec quic-
quam aliud abstrusos magis habet recessus. Qua tamen ipsa in re,
& seu quadam ancipiti deliberatione, fide, consilio, & auctoritate
bonorum multum subleuātur reges, & certis quibusdam observa-
tionibus, veluti radijs illustrantur solis; vt aut rarò, aut nunquam,
aut saltem modicè aberrant à scopo, si præsertim consiliarij fuerint,
ij, qui odij & gratiæ, metus & cupiditatis expertes sint, & aut negli-
gentiæ habuerint nihil, aut temeritatis. Quod haud scio an rectius
vlli quàm quos vocamus muti, videntur mihi cōsiliarij affecuti. Ete-
nim perturbationibus animi cœcis, & ipse oportet rex cœcutiat, &
(vt plerumq; fit) in diuersas partes distrahatur. Quo ipso pauco-
rum causa, odio futurus est infinitis, & in eo cui præerit regno, ve-
luti in corpore sano, multos morbos pariet insanabiles; qui nescio
si non augebuntur quotidie, cum magna infamia & exitio Reipub-
licæ. Semel enim ortæ rarò mansuescunt ægritudines, & facilius
reprehenduntur quàm corriguntur errores. Vna autem omni-
um legationum & legatorum, siue admittendorum, siue dimit-
tendorum ratio, magis nodosam habet viam publicæ expediun-
dæ dignitatis. Cùm enim legatus dici is soleat, qui alicuius po-
testatis, aut personam sustinet magistratus: aut verò ille, qui able-
gantis

Consiliarij

*Minister negotiorum
Regni*

gantis nutu, mittitur aliquid tractaturus: multum profectò in eo positum fuerit; vt vbi, quauè ratione, & tempore, legatos ad te venientes excipias: & quæ eis responsa des, non ignores: & quos rursus, ac quales, quo, & quomodo dimittas, & quando. Sunt namq; & debent esse legatorum corpora sancta: & legati, tam eius in quo nati sunt, populi, quàm ipsiusmet, à quo mittuntur magistratus simulachra. Qui variis licet vocabulis, nunc Oratores, nunc Interpretes, nunc Nuntij appellentur: vnam tamen, & eandem propemodum omnes, explicandarum & denunciandarum rerum fortiuntur facultatem; tantùm quod legandi & ablegandi verbum, hoc priuata, illud negotia respiciat publica, principum aut magistratum aliquorum. Multum proinde in humanitate regum & principum externis legatis excipiendis, situm esse, semperq; fuisse, nemo dubitauerit. Nec tamen continuò, aut peræquè omnia. Male quippè se habet, cùm externis apud nos legatis, cuncta licuerint: nostris verò, apud eos, nec adeò vel tantillum: & cùm nostri apud aliquos aliqua de causa punientur, illorum verò, eo nomine apud nos ne appellabuntur quidem. Quod feras & barbaras gentes, aliquando fecisse legimus, & audimus: & si denique aliorum legatos, nos facile admiserimus audiendos; ancipiti contentione nostri tenebuntur diu suspensi, & minus quàm par fuerit videbuntur honorati, vt taceam, adhibitis etiam custodibus, in hospitio teneri legatos alicubi: quod speciem, nescio cuius præfert feruitutis. Quod tamen minimè mirum videri debet, præsertim si belli, aut tumultuum acciderit tempore, aut legati illi in aliena Reipub. nimium fuerint curiosi: inertes enim domi, & curiosi foris ægrè feruntur. Quanquam enim christianæ Reipub. ciues omnes simus, & ad salutem dignitatemque publicam nostras actiones referre debeamus; tutius tamen semper in illam peccabitur partè, vt passim & vbiq; præsertim verò in alieno solo, moderatè & scienter versemur, quàm dissoluti ineptiq; habeamur: Alienū enim homines solum cōpescit & salum. Quantum verò ad principem qui admittendarū & dimittendarum legationum, habiturus est potestatem, pertinebit, vel in primis curet, vt eū honorem habeat externis, què cupiet apud exteros haberi suis, citra tamen omnē vel minimam reprehensionem leuitatis. Nam & in hac quidem ipsa re delectus esto atque discrimen, & vt vitia & vitiosa imitanda non fuerint: saltem quo modo alibi tractabuntur nostri, aliorum quoque legatos similem humanitatem, eiusque vicissitudinem par fuerit experiri: secus si fuerit factum, quidam non iudicio, aut magnanimitati, sed nunc metui, nunc desperatis rebus, nunc imbecilli-

*Legator et ablega-
torum distinctio*

*Legati Romanis bene
habentur, & Petri dno*

Legator Petri legatus

becillibus viribus, nunc intellectus nostri adscribent id infirmitati. Omnia enim ferè in deteriorem, quàm in meliorem partem, vulgus hominum interpretatur: cuius, vt minoris faciendum sit iudicium, approbatio non est negligenda. Ac princeps quidè dispiciat omnia per se primùm ipse necessaria, demùm non nisi prudentissimorù & fidelissimorum consilio, & authoritate nitatur. Nam si non suo sed alieno cõsilio semper vtetur, hoc sicuti nihil melius, ita neq; periculosius est aliquãdo, propterea quòd multa sunt, quæ percipiendis consiliariorù sententijs nobis imponunt, summa probabilitate dicendi. Nunquã enim aliquem re ipsa sapientẽ ære, corrûpas verò non neminẽ persuasione. Curã mittendorum & excipiendorù legatorù, senatui olim Romę datam fuisse, grauiissimus author testis est Polybius: quod & ipsius Liuij tota testatur historia. Nec obstat, quod alicubi dixerit Tacitus: Magnam agitatam in senatu controuerfiam fuisse, si electione, aut sortitione sumi legati debuissent. Certum enim fuerit, nec in T. Liuiio copiosissimo rerum Romanarum scriptore, neque adeò in ipso Tacito, alio aliquo loco, & vel in aliquibus alijs id authoribus deprehendi. Ex aduersus autem, maiores natu viros nobilissimos esse missos, decretos, lectos, aptos præ cæteris rei gerendæ, proditum est memoriæ. Quemadmodum & illud alterum, satis superque ex eodem constiterit Liuius, quo loco, quo tempore, quo modo excepti, aut verò dimissi fuerint legati externi; & legationes, nempè in Comitio, & Græcostasio, vbi sedere solitos legatos externos, & Varro, & alij literis consignârunt. Excipere quidem hostium legatos, intra vrbsis mœnia non erat in more positum, & consuetudine Romanorum: ac nec adeò ipsos legatos gentium & nationum exterarum, tametsi illa de re varient iureconsulti inter se, nec non & alij rerum vel annalium scriptores. De tempore illud liquet, quòd non nisi mense Februario, modo & more penè, qui & nostris est, audiebãtur legationes, initis statim magistratibus, & rebus omnibus, pro vsu communi, dignitateq; cõstitutis. In quibus quidem alijs, quoniã nō perçquẽ tantum, quantũ in electione ipsorum legatorum est sitũ, accedemus vel ad illam alteram paulatim partem, & pro nostra tenuitate opportuna his rebus, & obeundis legationibus adiumenta disquiremus. Factu est incredibile, nisi prius multa sciantur, legantur, & videantur, omnes omnium rerum cùm dimittuntur, posse legatos admoneri. Quorum, quàm rarum & difficile sit munus, vel inde est cognoscere, quòd Cyrus, inter primos legatum sibi educandum, instruendumque proposuerit. Magna namque & magnifica aggressurum, inde à teneris (quod aiunt) vnguiculis diligentissimè expedit erudi; neq;

diri; neque tamen & immensa illa fuerint, aut prorsus factu incredibilia, quæ in legato requiruntur. Etenim, quod quidam omnium linguarum, nec scio, si non & scientiarum, peritum esse legatum existimant oportere, næ haud intelligunt, quid hac in parte sibi velle videantur: immensæ enim cupiditates sunt nostræ, ætates verò angustissimis terminis circumscriptæ. Illius quidem gentis, aut etiam principis linguam legato esse sciendam, non dubitanter dixerim, apud quem legatione defungetur. Hoc amouet incômoda legato grauiæ & magna, affert verò summa & plurima contraria: nemo enim communicandis alicui secretis, adhibet plures, cum præstare id possit ipse, aut per pauciores. Barbarus denique videtur semper is, qui eum, apud quem verba facit, sermonis sui non habuerit intelligentem, & omnes surdi, M. Tullio teste, sumus, cum eas linguas, quas non intelligimus, quasi occultum aliquid, arrigendo aures, taciti vestigamus. Historiarum certè, quàm linguarum plurium cognitionem, multò magis dixerim legato necessariam, quanquam & illarum non omninò posthabendam. Est enim historia dux actionum, consiliorum inuentrix, comes itineris, pronuba instituti salutaris; quam quò magis variam, & exactius aliquis legerit, & legendo rebus & temporibus præsentibus adaptauerit; eò & plures legationes obiisse, & in portum quem quærit, facilius inuehere videbitur didicisse. Sed ad eius historiæ cognitionem, diuinarum humanarumque rerum, accedat oportet scientia. Parum namque utilis librorum est lectio, nisi humano ingenio vires, aut cælitus infundantur, aut longo usu acuantur. Quam ad rem Deo Opt. Max. inprimis duce & authore, & perillustri natura legatus opus habet, ac demùm studio & exercitatione assidua & peculiari. Est enim per se quisque nedum videtur tardior, celeri illo animi motu, & sagacitate destitutus. Sed idem ille se cognouerit, frenaueritque semper, non minus alacri animo, quàm etiam studioso. Sicut enim cultri, ita & acuta ingenia vt facile findunt, sic & hebescent. Iam & naturæ ornamenta, idem legatus habeat, & aliquando fortunarum: festiuum enim est, quod de secretario naturæ, & ingenij magistro fertur Aristotele, quod cū aliquando, quamobrem illa quæ pulchra sunt, in amorem sui homines raperent interrogaretur, cæci esse hanc interrogationem responderit: Pulchra enim omnia suapte ad se nos alliciunt, & magna per se tacita licet, cōmendatio pulchræ est faciei. Duplex tamen vulgò, virilis & muliebris habetur pulchritudo: quarum altera in venustate: altera quæ legatorum est propria, in oris & totius corporis po-

Historiarum fuit

*librorum lectio usu
necessaria*

*Exercitatio in do
cena*

disponitur dignitate : gibbosi (vt mox plura ijs de rebus infrà dicemus) claudi item , & vel aliquibus membris distorti , aut mutilati legati , magis cōmouent risum , quàm aliquam tam sibi , quàm principi suo , vel minimam conciliauerint authoritatem ; nisi fortè aliqua re aut arte sint excellentissimi . Quod etiam ipsum apud incultas , & barbaras gentes parum valuerit vel nonnunquam : barbari enim ad irridendos , morati verò homines ad honorificè tractandos exteros , sunt promptiores . Sic olim à regina Amazonum , Macedo contemptui est habitus Alexander , quòd non perinde pulcher , quàm rerum gestarum fama celebrer ei videbatur . Sic Agesilaus Magnus , ab Ægyptiis , minori fuit in veneratione , quòd staturæ esset breuioris : sic alij alijs quidem minus ; sed fuerunt tamen omnes despicatui semper , qui aut naturæ , aut fortunarum adiumenta , non habuissent . Quot enim , & quanti legati , in medio seu quodam cursu , sæpè subsistunt , nec aliorum erga se humanitati , & officijs respondent , nec nisi ære alieno obruti , ab aula profiscuntur : partim ob profusionem aliquando nimiam : partim ob æris & facultatum inopiam . Quid ? quàm multi , petenda identidem pecunia , principibus suis molesti sunt , & tandem iuuandi necessariò veniunt ; quod non fieret , si aut opibus per se semel instructi prius essent , aut obeundis legationibus , idoneos iudicatos , quàm ineptos alios , rerum gerendarum instrumentis , principes ipsi potius augerēt . Melius enim ad negotia apti pauperes licet , subleuantur ære , quàm ceu quædam mutæ personæ opulenti , sed inertes in rerum versantur tractatione . Quo magis viderint reges , quibus faciem suam dandam potissimùm arbitrentur : si enim musico inepto , quantò minus legato vtendum est inconsiderato . Virum certè ignobilem , rudem & egentem , principis personam decore præstare minus posse , nemo dubitauerit . Verum nec in diuitijs adeò etiam posita sunt , aut erunt omnia . Ac multò minus in pompa , & ostentatione diuitiarum : sapienter namque sensisse , & pulchrè mihi videtur dixisse , qui non tam pompa , quàm rebus instructum legatum aiebat dimitti oportere : neque tam eum , qui ipsum se vltro & curiosè ingereret , quàm qui refugeret quodammodo legationem obeundam . Etenim turpius nihil ambitur , nihil inuidiosius suscipitur , nihil difficilius peragitur , nihil variè & multipliciter magis interpretatur , quàm legatio . Vnus vel minimus commissus aliquando error turpat legationis omnia : & propter pauca legati vitia , sæpè euanuerunt plurima & maxima , quæ erāt vel inprimis dilaudanda . Est enim legatus persona publi-

*Nisi sine dignitate
risum mouet*

*Ad Publica virtutem
non diuites inopantes
opulenti.*

*Diuitiæ vanæ
videntur
& pompa Legati*

Legatio diffidula

ca, & vel nonnunquam noua, proposita omnibus ad spectandum, paucissimis peculiariter commendata ad predicandum. Qui tantò quidem maiorem etiam sapius sortitur inuidiam, quantò quod sibi visum fuerit agere, datur tandem sibi à principe plus potestatis. Nam non vsque eò raro, res temporaque, ne quid certi legato præscribatur, requirunt; sed facultas conceditur, quod è re, & dignitate principis magis fuerit, liberè quandoque, de omnibus legato statuendi. Sæpè enim occurrunt, de quibus nihil in mandato præstitui potest, & rursus multa præcisè, & diligenter legatis committantur necesse est, in quibus præsens rerum tractatio, subiicit consilia certiora. In his autem omnibus, perspicaci maximè opus est prudentia, longo rerum vsu, & tractatione comparata: non enim semel & iterum, sed vix etiam infinitis modis, & vicibus, suffecerit aliquid tractauisse: nec tam prosperis successibus partis, quàm naufragijs factis, res rerumque euentus meminisse: premunt enim grauias, læta verò & leuia exolescunt. Quo etiam pauciores idoneos, his & tantis legationibus reperias: nihil enim facilius fungi volenti, & nihil difficilius videtur experienti legationem; nisi quod continuò imploraueris, numen affulgeat diuinitatis. Ita; eos potissimum ad hæc, similiaque munera obeunda, deligant sibi principes, in quibus catholicæ religionis, & boni publici, maximè spectetur studium: cùm pietatis concepta de aliquibus opinio, venerabiles faciat, etiam expertes aliquando pietatis. Quanquam ego non modò cum Deo, sed nec cum hominibus quidem, fallaciter aliquid agere, author alicui fuero: multi enim simulantes pietatem, vel ipsam reddiderunt suspectam in alijs probitatem; & Deus ipse Opt. Max. cùm diu multumq; tulerit, eò tandem seuerius castigat fallitatem. Religionis porrò Catholicæ sinceram vbicunque studium, sequatur necessariò in legato fides, sequatur prudentia, sequatur temperantia, & ipsa denique, quæ murus adamantini est instar, nunquam satis laudata sequatur fortitudo: reliqua enim in legato omnia, videntur esse ceu cuiusdam vrbauitatis. Hæ certè quas enumeravi virtutes, soliditatis sunt singularis: nam sicuti ad pulchritudinem corpus, ad fortitudinem veluti ad robur, ad temperantiam perinde ac ad sanitatem, ad prudentiam quasi ad subtilitatem sensuum, legatus est conformandus: fide in eo nihil est præclarior, & commendatius memoriæ hominum sempiternæ. Etenim vt illud taceam, quod habita veteri prouerbio fides, obligat ipsam fidem, & erit qui proditiõis crimine fœdius aliquid dicat, vel sentiat, & cuius vitium virtuti oppositum, à virtute magis declinauerit?

*Pietas. Similiter
nouit*

Idem

clinauerit? Ferunt Borbonium illum, qui ad Romam occubuit, vel tam præclarè de Hispanis meritum, cum in Hispaniam appulisset, ne hospitio quidem exceptum à quodam fuisse, quòd domo sua indignus diceretur, nescio ob quam suspicionem peruersæ in principem suum fidei, aut commutationem voluntatis. Quo tamen loco, nunquam ego proditorem appellauero eum, qui quòd à virtute discedere noluiisset, proditionis insimulatur alicuius. Est enim constans & perpetuum quid, quod iustitia appellatur, & quod peruersis, & deprauatis hominum moribus, & consuetudinibus, nec potest, nec debet vnquam mutari. Ac vt plurimum ijs, quorum beneficijs affecti sumus debeamus; multò tamè plus nobis ipsis, & honestati debemus, quæ moribus licet, temporibusq; præsentibus, nõ quadrauerit ratio aut oratio, nec & ego cum legatum oratione finxero, qui certo aliquo loco, & tempore, seu persona definitur; sed qui rectæ rationis normæ iustitiæque, quàm maximè fuerit proximus & accommodatus. Quare, quid præter fidem in legato præterea requiratur, & quàm necessaria ipsi fortitudo prudentiaque fuerit, videamus. Summa quidè certè habeat oportet omnia. Etenim, vt à fortitudine ordiar, cum timidus aliquando habitus sit Cicerò, & Pompeius ei dixerit: Transi, inquit, M. Tulli in castra Cæsaris, & me timebis: prudenter videtur fecisse, cum seipsum nosset, quòd ad Antonium legationem fuerit deprecatus. Vt ex aduersus, malè audiuit Demosthenes, quòd in legatione, nescio ad quem, publico nomine destinatus, & vsque in aliquam viæ partem progressus, dum subinde impotentiam animi, & iracundiam illius, ad quem mittebatur, secum ipse cogitasset, missam fecit legationem; quo nomine non apud suos peræquè omnes, vt dixi, fuit laudatus: declinanda enim sunt maturè, quorum nos aliquando deberet pœnitere. Quo loco recentius adhuc, & facetum proferam exemplum, cuiusdam principis Italici legati, qui ad Sigismundum Augustum Poloniae regem, pro nuptijs eum inuitaturus Grodnam profectus, cum in quandam paulò longiorem syluam apud Knischinum incidisset, & num multum eius superesset fortè quæsiuisset, responso quod dimidio adhuc maior pars eius restabat accepto, per familiarem suum, ad regem principis literis missis, nescio quid causatus, & ipse quidem mox reuertit. Itaq; prudentia, fortitudoque pariter legato est necessaria; vt suscepta demùm legatione dispiciat, quatenus progredi possit & debeat, & quibus in rebus, ac quomodo fortitudine uti, & quando. Nonnunquam enim *cauta consilia*, quàm elata sequi præstiterit: & parere potius ne-

Magistro Italico Sigismundo Augusto Poloniae regi

Gratia causa valida

cessitati, quàm indulgere appetitui, aut peruersę voluntati. Ac breuiter, multa ac penè infinita sunt, quę præceptionibus circumscribi non possunt, & in quibus ad nouas res noua consilia adaptantur. Pulchrè ergo quidam, non tantùm inquit verborum nuncij crediti sunt legati; sed iudices rerum adeò etiam appellati, & oculi ac aures imperiorum; quos ego non tantùm in magnis magnum, sed in omni denique re, volo gerere animum, nec de sua concedere dignitate, vel tantillum. Nam memorabile semper fuerit, quod alicubi refert Tacitus, quòd cùm quidam Germanorum legati, Romanam venientes, in sedibus senatorum sedere externos legatos animaduertissent, & quibus id honoris datum percuntati fuissent, & fide in populum Romanum magnis, responsum accepissent, deos hominesque testari, nullos hac in parte germanis præferendos, inter patres confederunt. Est enim dignum, digniorem locum se cedere legatorũ nemini; sed & in ea ipsa re, vt intrà dicemus, eatenus progrediendum, quatenus suaserit ratio, aut summi alicuius principis interposita autoritas, & persuasio. Nam superbum agere legatum, Deo hominibusque est odiosum, cum quodam non obscuro contemptu, & irrisione totius gentis atque nationis. Hinc illis Lusitanorum legatis, in Hispaniensem aulam venientibus, & hospitiorum causa nescio quem præmittentibus, palatij præfectus ridiculum dederat responsum, cùm quot essent interrogasset, & ille mille quidem omnes, sed quingentos prorsus, Deo, alios alijs hominibus similes respondisset: Benè habet, inquit, isti quos tu Deo dicis esse similes in templa, reliqui eant in hospitia. Quo non obscure animi perstrinxit eorum leuitatem: omnis enim iactatio, & verborũ vanitas est molesta; sed illa vestium, supellectilis, aut eorum, aut his similiũ rerum molestissima. Fugiendis tamen his in sermone & colloctione ineptijs, suę nunquã obliuiscatur legatus grauitatis, amicũ omnibus, familiarem præstet se nemini: licet nec multos, neq; nullos amados esse censeant alij: in priuatis rebus humanitatẽ, in publicis retineat dignitatem. Frequens cõmessatio, parit nobis non raro despiciatũ: & indignum est, cùm sobrius non audeas loqui, inter pocula velle garrire: iuuenes deniq; plura, senes verba facere cõfuescunt meliora. Proinde vel hac in parte debet esse legatus cautus, & in publicis cõuiuijs, in sermone parcus, & quodammodo etiã taciturnus. Sicuti enim occultata virtus parũ à stulticia differt; sic ad opinionẽ sapiẽtię silentium loco seruatum, stultis suffragatur: vascula inania maximè tinniunt, & quo minus mentis, eo aliquibus plus est loquacitatis: denique quo citro vtroque, serendis remerẽ sermoni.

Verborum

Vnde
si non

sermonibus, lingua nihil est nocētius, eò is qui illam arte frenaue-
 rit, magis in sapientibus numeratur. Sæpè vel amplissimus campus,
 restat iterato cuius dicendi; non peræquè autem semper ea, quæ
 protuleris, reticendi: nam verba & aues semel emissæ, postliminio
 non reuertuntur: & suspicandum est semper, ea, quæ vni vel alteri *Sæpè iterato laudat*
 dixerimus, breui conscios fore etiam quàm plurimos. Mors ergo & *Parsa longum*
 vita in manibus linguæ est, dixit ille non insipiens. Multi postre-
 mò multa dicunt, vt plura eliciant ipsi non à nemine, & aut in pub-
 lico liberius loquentes, quò plures sermonis habeant testes, ac-
 cutè alios obseruant; aut quem aliquis verbis vlcisci vellet oc-
 cultato, altero verò paulatim ad libertatem obloquendi, seu in
 arenam educto, incautum circumscribunt. Non sint tamen ta-
 libus aut faciles ad credendum Reges, aut ad castigandos pro-
 ni sermones; leuitatem enim loquendi irridendam, insaniæ com-
 miserendum, dolori ex iniuria accepto indulgendum aliquid,
 semper est iudicatum: & Imperatorum extat sanctio in hæc ver-
 ba trium. Si quis modestiæ nescius, & pudoris ignarus, improbo;
 petulantique maledicto, nomina nostra crediderit lacessenda, ac *Sermo insolens*
 temulentia turbulentus obtrektor temporum nostrorum fuerit;
 eum poenæ nolumus subiugari, neq; durum aliquid, neq; asperum
 volumus sustinere; quoniam si id ex leuitate processerit, contem-
 nendum est; si ex insania, miseratione dignum; si ab iniuria, re-
 mittendum. Vnde integris omnibus, hoc ad nostram scientiam
 referatur; vt ex personis hominum dicta pensamus, & vtrum præ-
 mitti an exequi debeant, censemus. Atq; hæc quidem verba
 sunt sanctionis. De conuitijs autem in absentem principem iacta-
 tis, vel contumeliis absenti dictis, tantum statuendum est, quan-
 tum statui volebat in eum Aristoteles, qui absentem pulsauisset:
 etenim verborum superbiam, qui facile excandescunt, plerumque
 vlciscuntur, prudentes irrident, leues sequuntur. Vnde & Veneti
 regis Galliarum Fœciale bellum Reipub. denunciantem, iniu-
 stitiamq; & alia ijs exprobrantē, religiosè dimiserunt. Et Partho-
 rum olim legatos Romæ, quod Armeniam peterent, quam ere-
 ptam tenebant, irritos quidem dimissos, sed legimus tamen mu-
 neratos: non enim is, qui mandata tulerit incusandus; sed qui de-
 derit, magis est redarguendus; vterque tamen hanc mandatorum
 libertatem non vsq; eò amplectatur, vt vel alijs sit ea molestus. Ete-
 nim etiā illam animi sensuum proferendi, prudentiam habere lega-
 tus debet commendatissimam, nec à cōsiderata ratione differendi,
 vel in priuata colloctione auelli cū principe se, & in altum dispu-
 tationum

tationum trahi, temerè patiatur: & postquam ad externos venerit, potius laudatorem se eorum præstet, quàm temerarium censorem vel æstimatorem: omnes enim nobis ipsis plus quàm par est placeamus & alios irridemus, vt vel maximè nobis præstantiores esse, tacitè agnoscamus, & quod plerumque fit, verbis præ nobis extenuemus. Iam & ipsum, quem semel adierit principem, obseruet, & reuereatur legatus perpetuò: nec illius titulis, aut iuribus, tam dicto quàm facto detrahat vel tantillum: quòd si vel aliquid sibi ab eo displicuerit, non queratur vel euulget euestigio, memor dicti illius Romani sapientis: Potentiorum iniurias non solum patienter, sed hilari etiam fronte semper esse perferendas. Sæpè accidit, vt potens iniuriā iniuria cumulet: & si patienter feratur, non omnium optimè facti compunctus conscientia, eam beneficio oblitendam potius arbitretur, & vnum aliud beneficium tandem sequatur: rarò enim gratis datur aliquid, quominus is, qui semel gratis dederit, ad dandum non denuò inuitetur. Quanquam nullius rei minus quàm beneficiorum, ab externo principe venandorum, insit legato cupiditas, imò euitari omnis debet suspicio cupiditatis; vt nimirū principis, à quo missus est facta testatq; cōseruetur dignitas; quæ vt medico salus, imperatori victoria, legato sit proposita: merces enim ratione mercatorū, & principes domesticorū nonnūquā æstimantur. Quæ quoniam magna & principum, & legatorum pars nō intelligit, aut saltem intelligere nō cupit; propterea principes, huc & illuc illis mittendis, sibi nō peræquè semper satisfaciunt, & eorum culpa aut in odiū aliorum contemptumue incurrunt, aut ad aperta bella, bellorumq; incendia cū vicinis veniunt, aut aliquid eiusmodi committunt, quod ex ipsorum non est re, neq; dignitate. Cordati enim & prudētes legati, omnis honestatis & pacis, publicæq; tranquillitatis, non dissidiorū vel bellorum præstare se debent authores. Sed nec interim etiam, vel maxima proposita commodi, aut quietis spe, indignum se suoq; domino cōmittant aliquid, neq; in principem comitatumq; suum, impunè perbacchari alios patiantur. Maior namq; quàm vel vitæ ipsius ratio habenda est dignitatis: & qui fert temerè vnam, facile alterā inuitat in se contumeliam: unde postea exoritur despicatus: quo etiam solers, & prouidus magis, sui suorumq; legatus sit indagator, non eos, quæ in buccā veniunt garrire, non dissolutè viuere, non assuefaciat huc & illuc discurrere, non subito noua sibi latibula querere extra domū ludendi, bibendi aut dormiendi, non deniq; temerè euagari per urbem & compita semper, nō suspecta infamiaq; inuisere loca, vt rixarū & cædium occasiones,

præstantia sui

Principis iniurias patienter aliter

spematur gratia

legatus debet

casiones suis perimât, facile patiatur; nam vt nescio cui seruituti id
 simile fuerit; præstat quidem certè comitatui suo, ad bene beateq;
 viuendum exemplo, & authoritate præire, & demere semper ali-
 quid, quàm adiungere potius libertatis. Id autem potissimùm fiat
 in principio, ac ceu quodam vestibulo, & ingressu rerum & legati-
 onum: prima namque in oculos incurrunt maximè, & ab exordio *Principia obferantur*
de progressu rerum, vt plerumq; fit iudicatur, nec ea quæ de no-
bis in animis hominum semel inhæserit opinio, facile eradicatur.
 Meminerimus quàm & nos etiam curiosi domi nostræ sumus, cum
 legatum, aut externum aliquem dominum, ad nos contigerit ad-
 uenisse, die noctuque, vt ita dicam, res ipsius rimamur, statum &
 conditiones omnes scrutamur, familiares intuemur; hoc idem, ne
 apud alios nobis quoque eueniat, videamus, demusque sedulò o-
 peram, ne fortè aliquis, tam à nobis ipsis, quàm à domesticis no-
 stris, priusquàm necesse fit, res & mandata nobis data expiscetur:
nihil enim est turpius, quàm fumum priusquàm flammam (dixit il- *Principia lentu*
le) in legatione alicuius apparere, quod non aliunde quàm à
legati, aut eius familiarium proficiscitur vanitate; cum aut suos su-
orumque res, immoderatis plerumque efferunt laudibus, aut mi-
nas miscent precibus, aut aliorum vires, & reliqua, verbis vt fit, ex-
tenuant, non sine stomacho & indignatione tam ipsorum princi-
pum, quàm eius etiam senatorum. Omnes enim vbique contem-
ni nos non libenter patimur; sed hanc impotentiam externorum
in loquendo animi, domi nostræ potissimùm auersamur. Quanquã
nec illud quidem expedierit, fictis aut etiam nimis laudationibus *in sermone cautu*
principum venari gratiam; & aliud (quod aiunt) stantem, aliud
sedentem loqui, & nunc hoc hodiè, nunc illud postridiè, cum non
obscura quadam suspitione vanitatis. Quod (vt plerumque fit) ac-
cidit, cum aut lippis tonsoribusque nota, longa oratione tracta-
mus, aut quod antea extenuauimus, ornamus & amplificamus di-
cendo: nihil enim magis virum decuerit, quàm nunquam sui, suæ-
que obliuisci firmitatis. Memorant Carolum Quintum; at qualem
& quantum cæsarem? post initam cum Francisco Galliarum rege,
ad Cameracum pacificationem, cuidam legato summis encomijs
in os eum laudanti, in orationis fine dixisse: Vtinam, inquit, &
nunc laudasses, & biennio antè in Anglia vituperasses me parcius,
ægrè utroque nunc caruissem. Modus in laudando iuxta ac vitupe-
rando fuerit optimus; & cum viuis, tum verò præsentibus efferen-
dis, conuenit esse moderatum: dies enim ante occasum, & homo *hominis mutatu*
ante diem mutatur supremum. Dare præterea alicui nimium in os
 laudis

Lans vera n. h.
p. flue
 laudis, habet sp̄ciem nescio quam assentationis; neque tam virtu-
 ti tribuere, quàm in aures principum influere velle iudicamur.
 Vnde ille Carolus Burgundiæ Dux, crebris vsurpabat sermonibus,
 neque laudari acriter, neque vituperari viuos principes oportere,
 quod vnum periculo, alterum suspicione non caret adulatoriæ ar-
 tis valdè inertis. Iam & illud legatus meminisse debet, si vel illo sta-
 tim momento, rebus sui principis nomine postulandis, minimè
 potiatur; nō despondendum esse animum, & si vel repulsam ferat,
 ad minas & expostulationes non veniendum: non semper sunt bo-
 næ, quæ citò dantur responsiones, nec multùm à repulsa, pro-
 ficiunt contentiones. Quare, si vel meliorem causam habueri-
 mus; declinanda semper est inuidia; impotenter causa tuenda;
 cùm non rarò accidat, vt contrariæ parti, vel aliquid de nostro iu-
 re concedendo, rursus in nostram pertrahamus eam sententiam,
 quod nimirum opinionem prudentiæ, attulerit nobis singularem.
 Vt enim equi fessoribus, sic principum plurimi, durioribus resi-
 stunt oratoribus, moratis & moderatis multa concedunt. Quod
 cum semper & ubiq; valuerit; tùm potissimùm tractandis rebus cū
 iisdem regibus, quos nō secus quàm Cetos marinos, in littus dedu-
 cas paulatim, repellas vehementiùs impellendo: volunt enim, quod
 dixit ille, hæc idola coli, & vix faciunt aliquid moniti, tantùm ab-
 est vt coacti. Quare si impugnanda regis, aut alicuius magistratus
 fuerit sententia, excusabit se legatus primùm, demùm verò in ver-
 bis, gestu, & oratione, omnem necessariam adhibebit modestiam,
 & suam propensissimam erga principem testabitur voluntatem:
 & denique, si duriora fuerint postulata, non à se sed principe à suo
 id ostendet proficisci: vt enim sol, si hominis vertici immineat, aut
 prorsus tollit vmbra, aut reddit quàm minimam; sic maximi ali-
 cuius principis conditio aut gloria, minuit inuidiam. Minor deniq;
 supremi, quàm minoris liuor est magistratus, nec tantus absentis
 regis, quàm præsentis ipsius oratoris: qui quo etiam sibi aliquando
 negata dolenter tulerit minus; eo illius qui negauerat, experietur
 vicissim erga se commutationem celerius voluntatis: ægrè enim
 omnes iniustitiam nobis obijci ab aliquo patimur; alius verò alio
 facilius amplectitur æquitatem. Ferunt eundem illum Carolum
 Quintum, Romanorum Imperatorem (libenter enim in magnis,
 magnorum principum perstamus exemplis) Ioanni Dantisco Epi-
 scopo Varmienfi, Sigismundi Primi Regis Poloniæ legato, petenda
 pro Regina Bona eius coniuge, ab Isabellæ Arragoniæ ipsius matris
 morte, Barenfi hæreditate, duriolem se initio præstitisse. Quod cū
Dantiscus

Dantiscus paulò tulisset immoderatus, & vim suum principem par-
 ti coenatus alicubi exclamasset, hæsit in illa aula opinione sua diuti-
 us, nec vel aliquid aliquādiu visus est impetrasse: demum vero mo-
 destior in sermone factus, vel è medio quod apparauerat cōuiui-
 o, ad cæsarem venire repentè est iussus, qui in venationes iturus, &
 per multos dies ab aula dicebatur abfuturus; sed tum nimirum
 vel maximè Dantiscus, licèt vino incaluerat, moderationis & elo-
 quentiæ laudem, apud cæsarem promèruit singularem, & quod
 diu non poterat, illa die impetrauit; neque enim peræquè vrgen-
 dis principibus, quàm eorum obseruandis nutubus compotes red-
 dimur nostræ voluntatis. Quo facilius intelligas, quanti momen-
 ti in prudentia legati sit positum, & quàm verè ille quondam re-
 rum dominam sapientiam appellârit. Etenim sapiens legatus, quæ
 impetrari vel secus possunt animo cernit, & in posterum rei quo-
 que tentandæ vires non incidit, nec spe concordia alios excludit.
 Multa enim & grauias feruntur, quæ omni prorùs adempta spe, æ-
 grè possent tollerari. Quo etiam magis, cum obtentu aliqua res
 videbitur difficilis, imperfecta potiùs relinquatur, quàm vt pror-
 sus abijciatur. Dies posterior magistra est prioris, & semel amif-
 sa de negotijs publicis conferendi fide, aut etiam potestate, non
 tam aliquis efficitur citò eiusdem compos facultatis. At verò,
 cuius rei gratia legatus petitum est missus, si fortè obtinuerit, ad
 imponendum vniuersæ rei & tractationi finem, nihil moræ in-
 terponat; sed quæ promissa ei fuerint consignet literis, & quoad
 eius melius fieri poterit, acta conuenta efficiat firmiora: neque
 ijs rebus vllò pacto indormiat, cùm nox interposita, siue auditio
 vna, & vel nonnunquam falsa, perrumpat omnia, & desideriorum
 viri, vt regalis ille Propheta alicubi eos appellauit, hac tempe-
 state reperiantur quamplurimi, apud quos opinionum & variarum
 cogitationum perpetua quædam regnat vicissitudo. Semel autem
 de controuersa & decisa re, rursus controuersia orta, non secus se
 habet, ac corporis aliqua ægritudo, quæ si semel curata recrudet.
 scit, plus in curatione habet difficultatis. Nocuit ergo, quod dici-
 tur differre paratis, & manus afferre immaturis. Atque hæc qui-
 dem omnia vsu & tractatione constant rerum, & quadam veluti
 mensura, quæ non magis medico, quàm politico obseruatu est
 necessaria: illi ne ægrotantem perimat, huic ne quæ immortalis
 esse debet, euertat Rempub. Præstat tamen conficiendis negotijs,
 matura quadam celeritate, quàm supina vti tarditate: prepro-
pera enim celeritas inimica est consilio; sed procrastinatio om-

nium & consiliorum & actionum perturbatrix. Sed age progrediamur: nam eidem illi legato curæ sit, vt scribendis tam ad populares, quàm ad externos literis, ab ijs vel diuersorum argumentorum epistolas sæpius vicissim sortiatur: quas cum amicis quidem communicabit liberius; sed neq; suspectos in amicitia expertes earum faciet, demptis præsertim ijs, quæ minus communicanda videbuntur. Qua de re eos ad quos scribit, & à quibus sibi scribi volet, tempestiuè admonebit, & id vel maximè propterea, quòd nulla res prudentiæ opinionè magis nobis conciliauerit, quàm rerū vel exactissima cognitio, tam quæ ante fuerant, quàm quæ & nunc passim geruntur. Vnde etiam quidā solos reges, eorumq; consiliarios atq; legatos, curiosos esse ex instituto debere testabatur, cæteros non itè, quibus non perēquè incumberet cura publicorum cōmodorum, siue dignitatis: suo enim quisq; debet se metiri pede, & cōtentus esse sua tantūmodo functione. Iam verò, non solū ostendendis literis, sed crebris etiam, & officiosis visitationibus, tempestiuissq; conuiujs, tam aliorum legatorū, quàm quorumcunq; aulæ procerum conciliatur legato beneuolentia, & quasi imponitur necessitas quædam, alijs quoque, quod tamen ille minimè spectare debet, eiusdem voluntatis & humanitatis erga legatum declarandæ. Pulchrè enim Romanus ille nescio quis: Aliena, inquit, pocula siccas, nemo tua, aut redde vices, aut desine velle vocari. Et fit profectò magna magnis inter se viris differendi, siue facultas, siue cupiditas vbicunque, sed vbi incaluerint ad mensam maxima. Etenim multa multi, vel vltro ipsi confitentur in mensa, quæ vix aliquando confiterentur in tortura. Quid, quod non ad nostrorum tantū principum, ad quorum redundauerit id gloriam, sed ad aliorum proculdubiò gratiam, hac ratione struitur nobis via, maximè compendiaria; adeò vt quorundam principum legatos, tractandis hoc modo eorum consiliarijs, & aulæ familiaribus, primum gratiæ locum, apud externos reges & principes tenuisse audiamus & legamus: non enim homines tantū, sed & simiam aliquando suam in honore haberi non illibenter videre se, nescio quis ille dixerat Imperator. Qua ipsa de causa, principum in gratiam se, vt legati magis insinuent; non tantū aulæ proceres, sed adeò etiam regios domesticos quosque mensæ suæ adhibebunt: cum illis familiariter, vt fit, confabulabuntur: cum illis nunc hos, nunc illos miscebunt sermones: illis hinc & inde sibi allatas ostendent literas: cum his principis tam sui, quàm ipsorum perhonorificam facient mentionem: cum his statis temporibus, cum aut strenæ, aut

similia

Coniuncta respiciant

In diujs multa facientur,

Sane et vino multa perueniunt

Quis et familiam fratrum

similia dantur munuscula, hilarè versabuntur, & dona dilargientur. Omnia enim ferè quæ aut fiunt, aut dicuntur in aula, principem non effugiunt, & pari rursus modo rationeque pensantur: nam fama est malum, quo non aliud velocius ullum, dixit verè *Fama bona* Pöeta: & qua principū nostrorum ad aures, siue bona, siue mala illa fuerint, quæ de nobis circumferuntur peruolant derepentè, vnde aut dolent, aut lætantur. Itaque & habitare commodè, & multò quàm si priuatus esset se gerere splendidiùs, legati expedierit dignitati, & hac in parte nullis parcere sumptibus; si fortè odio, aut incuria eorum, quibus hospitiorum distribuendorum munus incumbit, id non assequatur: splendore enim & magnificentia capitur multitudo; & siue vt nos contemnat, siue suspiciat facillimè incitatur. Deniq; qui commodè habitando & alios ad se inuitando, munerandoq; gratificatur pluribus, vix est credibile; vt ei vel ab vno non referatur gratia, & principes ad ornandum & remunerandum non commoueantur: fidelis enim seruus fit benigno domino, & hic beatus fido & taciturno. Absit tamen semper inanis profusio à legato, & legati domo: & quæ debet esse officina pudoris & continentiae, non sit libidinis & diurnæ nocturnæque comestationis: debemus enim vti, & non abuti nostris regijsque opibus & muneribus, cumque domi, tum foris esse continentes, & cum id probare cunctis, tum nostris vel inprimis regibus, qui dissolutis & profusis haud ita libenter beneficia largiuntur: dolium enim perforatum, & hominem sui oblitum vix impleueris. Quamquam hac in parte semper animi præualuerit magnitudo, pudetque ijs nostra denegare bona, qui pro nobis præstiterint vel pertulerint grauiora: refugiunt enim omnes, quem nulla remuneratio sequitur famulatum. Ac memorabile inprimis fuerit, quod de Ferdinando Consaluo proditum est memoriæ: qui cum Ferdinando Hispaniarum Regi Catholico, regno Neapolitano sub Gallis recuperando, per multos annos egregiam nauasset operam; tandem quarundam rerum insimulatus cōegit ipsum regem, ex Hispanijs Neapolim nauigare; & administrati illius regni, ac tam perceptorum, quàm expensorum rationem ab eo postulare: tum ille modico sibi eam ad rem sumpto tempore, parua quadam scheda postridiè ostensa, omnia expensa ea contineri fidenter confirmauit, facileque obtinuit, vt & rei benè gestæ, & pecuniæ non malè locatæ memoria nihil ab eo magis exigeretur: vt enim magno constet, videtur constare modico publica quies, & regni possessio restituta: hoc eodem modo, & summi alicuius legati excusabitur interdum profusio, si constiterit omnibus eius profusionis ratio, vtpote ad scienda quæque re-

gum regnorumq; secretiora, ad indaganda, & aliquando corrup-
pendos eorum consiliarios & consilia, ad fomites bellorum impe-
diendos, ad oppressos subleuandos, ad rebelles propter exemplum
pecunia emptos, & ad supplicium rapiendos, & id genus alia. Et
si deniq; à legato & eius principe, ad vnam illam Christi Opt. Max.
gloriam, & publicam pacem & tranquillitatem, tanquam ad cer-
tum scopum fuerit perpetuò collineatum, multa quippè etiam su-
specta & odiosa, plana feceris, atque grata, vno illo prætenso, &
præ oculis semper habito fine & studio, diuinæ gloriæ & Reipub.
utilitatis. Neq; tamen vel his etiam rebus, & actionibus omnibus
lubricæ & præcipitis cuiusdam ambitionis & curiositatis, legatus
notari se temerè patietur. Relinquenda Deo Opt. Max. sunt quàm
plurima, & tempori ipsi, quod ratio sanare non potest, aliquando
committendum. Et deniq; nec ijs qui nunc huic, nunc alteri parti
operam venditant suam, multum adhibendum fidei, & conce-
dendum authoritati, qui vna manu porrigunt panem, & altera in-
gerunt scorpionem: cū qui non fuerit fidus suis, qui fiat longinquis
& alienigenis. Postremò vsu etiam venit, vt sciscitandis veris, infi-
nita mendacia domum referamus nostris, & pudeat pœniteatque
nos sumpruum factorum, laborumque obitorum, vt interim liuo-
rem inuidiamq; taceam, qua curiosi isti flagrant, & periculum, quod
ardeliones, qui vno ore fiāt & sorbent, manet: & præterea quò de-
niq; semel amissa fides, talibus nulla cōstiterit, ad omnē perpetuita-
tem: certissimum enim est, passim & vbiq; leues haberi malignos,
percunctatores garrulos, curiosos, mēdaces, & omnes deniq; acres
impetus in perfidiam plerumque commutari, qui non tam citò e-
munt, quàm subito diuendunt, nec tam faciliè metunt, quàm disse-
minant falsitatem; quo nomine multi, in bene constituta Repub.
puniti sunt & fuerunt: quod vt principum legati impunè aliquan-
do tulerint, tantò quidem subierunt inuidiæ magis, quantò ad va-
nitatem ipsorum maior accesserat authoritas, & auxerat vulgò o-
dium impunitas, perpetua quædam illecebra delinquendi. Sit po-
stremò legatus, quoad eius fieri maximè potest, vt suprà etiam di-
ximus, sanctimonix & castitatis speculum: non inuentor & artifex
libidinis, aut inhonestæ alicuius voluptatis. Etenim quò Deo Opt.
Max. addictus & deuotus aliquis magis fuerit, eò etiam reueren-
tur omnes eum libentius: & quò sibi plura licere legatus arbitra-
tur, eò vt sit diuturnior, moderatius vtatur illa eadem libertate. Fa-
ma vulgatum est, barbarorum quendam legatum, ob nefaria cri-
mina, ostensa ex ipsius lege necessitate moriēdi, Lusitanos exulsisse.
Nec scio si iniuria: Nam legatorum licèt corpora habeantur sacro-
sancta:

inimicitia

Si des polita raro
res, facitatur,

Salutis dilatare

Legatus, quædam leuata
ten, libidinis etc.

sancta; legatio tamen ipsa innocentia debet esse tecta, & non stupris, ac maleficio publico cooperta. Quo loco magnus quidā campus mihi oboritur de iure legationum differendi: antiquissimum enim habetur prouerbiū: Legatus neque cæditur, neque violatur. Et de caduceatoribus Eustachius meminit: Diuinum eos genus existimatos, aut certè inter Deos & homines medium, nec nisi à Læstrigonibus, Cyclopibus, alijsque qui fas non norunt, de ijs aliter cogitatum: eosdem etiam Iouis atque hominum nuncios ipse poëtarum deus nominat. Homerus, & Xenophon de Pædia Cyri, honorandos ait oratores, itemque Cato: Nemo, inquit, homo nocet caduceatori. Secus tamen se habet de mentitis legationibus: qui aut legati sunt ad neminem, aut legationem suo tempore non proferunt: aut denique si legati fuerint, non tamen ad eum ad quem se missos testantur, quos tamen crebrius impunitos dimissos, quā seueritate aliqua animaduersionis legimus violatos. Nam pulchrè alicubi de Africano Valerius, voluisse eum, potius, ut Romani Imperatoris decepta fides, quàm frustra implorata iudicaretur. Iam & illud in quæstionem venit: an tuti legati etiam cum ijs sint, ad quos non mittatur? Sed facile ea dissoluitur quæstio. Cum legati ad hostes missi, hostilia molientes, si paria patiuntur, non habent quod iustè doleant, non secus quàm milites, qui quod non pro se, sed pro principe suo se dimicare profiterentur, & propterea sibi vellent parsum. Vnde Liuius de Macedonum legatis verba faciens, in hanc loquitur sententiam: Felici, inquit, primū eua-
sere mendacio, mox verò cogniti capti sunt, Romamque deducti. Etenim legatū ex ipso nomine, ad alios non sunt, nisi ad quos legantur, nec iura legationis obtinent, nisi quibus debent ob consilia cō-
municanda. Sed hoc quidem de stricto, quod aiunt, iure multi esse autumant: secus expedierit rebus & dignitati regū & principū maximorum. Nam & Alexander Magnus legatis Carthagenensium percerat, qui ad Tyrios in eum animandos erant profecti. Quo nomine Carolus Q. Cæsar rursus à Gallis reprehensus, quòd eorum legatos ad Turcam euntes iussisset interficiendos. Sed hæc quidem differunt: non enim Christianorum cum Mahometanis communio, nec illorum qui quærebant sua, cum his qui diuinam tuentur gloriam, vlla est similitudo. Sed ad propositum reuertamur. Sunt enim legati homines pacis, & principis aut Reipub. personam gerentes, Rempub. pacificè tractantes, propterea vel apud hostes ipsos debent esse inuiolabiles: nec solum in amicorum tectis, sed etiam in inimicorum telis tutò versari. Nam qui alterius legatos læserit, non speret stare ius legationis suis. Est tamen exemplum Maioris Africani, qui teste Appiano rogatus, quid fieri Carthagi-

nensium legatis deberet, nihil tale respondit quale Carthagen-
 ses: multi enim spectant, non quid alijs fieri possit, aut debeat, sed
 quid institutis patriæ moribusq; eorum conueniat. Nam in inter-
 dicta legatione supplicum misereri, vel ipso Cicerone de Inuenti-
 one teste vulgò omnibus probari, & adeo legatos speculatores &
 perfidos, impunè dimissos legimus vel nonnunquam. Posthumi-
 usq; Dictator Romanus, legatos quosdam Vollicos conuictos spe-
 culatores seruauit: quia vt Dyonisius prodidit memoriæ, legatio-
 nis nomini, quod præferebant, plus dandum censuerit, quàm
 certo facinori rependendum. Quibus tamen rebus minimè lega-
 tus confusus, vita & moribus seipsum ostendat honorandum: nam
 magnus quidam, magnique vir consilij, cùm multas & varias lega-
 tiones obiuisset, domum tandem rediens, quid potissimùm legato
 inesse oporteret quæsitus, manum primùm ori, demùm membris
admouit genitalibus; quo innuere volebat, legatū vtrāq; re debe-
 re esse continentem: sed eadem illa tandem etiā exporrecta manu
 testabatur, oportere esse magnanimum & liberalem. Quæ quidem
 magnanimitas, non solùm continetur dando, verùm etiam mune-
 ra aliorum respuendo: nihil enim est inquinatius, quàm eum, quem
 non modò factò, sed nec violare fas est verbo, muneribus posse
 corrumpere. Nam qui semel acceperit munera, & largitionibus se
 patitur violari & corrumpi; is (vt olim in Æschinem quidam dixe-
 rat) non iam constans manere potest iudex publicorum commo-
 dorum; imò vt & legationem rectè obierit, credi id non oportere,
 nec fieri posse omninò. Quandoquidē is, qui pecuniam recipit,
sui ipsius dominum illum constituit à quo acceperit; vt ex Socrate
 libro primo de eius dictis factisque refert nobilis ille Græciæ histo-
 ricus Tucidides, & Demosthenes in aduersarium inuectus: Non
 concio, inquit Æschines, manu in sinu condita habenda, sed lega-
 tio eadem manu in sinu retenta potius est obeunda. Preinde & a-
 licubi testatur Valerius, legatos quidem aliquando Romanos ac-
 cepisse munera, sed detulisse in ærarium, idque prius quàm ad se-
 natum referrent legationem: neq; sanè id iniuria: de publico enim
 ministerio nihil vnquam priuatis accedat, quàm rectè administrati
 officij cōmendatio. Quod nescio, si & in Venetorū Repub. domici-
 lio veteri libertatis, & virtutū omnium armamentario nō obserua-
 tur. Pulcherrimū enim de Xenocrate Atheniensium legato, Philip-
 pi illud fuit testimonium, quod solus Athenas muneribus incorru-
 ptus rediisset: secus tamen est de esculentis & poculentis muneribus,
 & parui momenti aliquibus, quæ aut legato principio, aut in-
 termedio tempore, aut etiam mittuntur à principe tandem po-
 stremo

Legati officium
 113

Corruptio morum

stremo, tantum abest ut ambita, quod nec sperata quidem, quæ li-
 cet essent etiam opinione maiora, cum quodam veluti contem-
 ptu aspernari, & remittere principi, si non esset, saltem diceretur
 rusticitatis. Cuius rei reprehensionem legatus ut effugiat, pro re
 & tempore munera accipiet quidem, sed tum & dona ferentes,
 tum & principes ipsos, si tanti fuerit rursus alacriter munerabit: ita
 nimirum in ore versabitur omnium, & ad ea munera crebrius sibi
 offerenda, vicissitudine humanitatis inuitatum excitabit non nemi-
 nem: dat enim aliquis, ut illi detur; & officia præstat, ut refe-
 rat vicissim. *Munera muneribus compensantur*
 Quanquam hæc mercatura videtur potius, qua nihil
 est sordidius: officia enim & beneficia si non sunt, volunt saltem
 videri gratuita. Etenim non hominum est amicitia ea, sed pecu-
 dum, qua spectatur emolumentum. Age, an & illud legato non
 magnopere utile necessariumque fuerit, ut cum ijs, qui in eadem le-
 gatione antè fuerunt, sæpè multumque colloquatur: ingenium
 eius ad quem mittitur principis, & aulæ procerum mores, regio-
 num situs, instituta & cōsuetudines nosse prius discat, quàm eò ve-
 nerit: & omnia vel minutatim ab ijs, qui ibi prius versati sunt, per-
 uestiget, quæ ad tantum tamque arduum munus feliciter obeundum
 pertinebunt. Sicut enim ij, qui difficultates maris superauerint,
 monent alios fidentius: sic & ij, qui magnos legationum exantla-
 runt labores, præstant consilia saniora: vna enim alteraue dies tra-
 ctandis negotijs data, ad rerum vsum comparandum, multorum
 mensium præstiterit lectioni, præsertim si tales legati illi fuerint, qui
 minimè obtuso ingenio fuisse, & cum summis in aula viris amicitia-
 m habuisse videantur: & qui denique nominis sui memoriã in disces-
 su reliquerint gratam, *173*
sublimiores honorando, inferiores munerã-
do, & omnes humanitate & officio sibi deuinciendo, & cunctis de-
niq; aut per se, aut per suos valedicendo: hæc namque officia cōstant
 paruo, & magno interdum æstimantur. Qui idem, ut in aulam alicuius
 regis venerit, nihil habeat prius aut antiquius, quàm sine mora velle
 adire regem, demum & perpetuò & in omnibus eius veluti quoddam
 numen obseruare: honorare item eius consiliarios, & non contem-
 nere vel inferiores alios: à sui autem consultò cauere similibus: hoc
 autem est ab externis legatis alijs, eorumque ministris omnibus, qui huc
 & illuc cursitant, & minutatim quæque explorant; non quòd eos ho-
 norare par non sit, sed quòd semper inter æquales perpetua in aula
 est æmulatio, parum fida mutui amoris conciliatrix. Quo etiam ne-
 scio quis vnius legati errorẽ alijs ornamento, aut saltè alleuamento
 dixit esse, propterea quòd non tam ille qui errorem cōmiserit citò
 reprehēdatur, quàm alij quodammodo tacito collaudantur, & addu-
 cuntur

cuntur in exemplū: minus enim habet anxietatis, & turpitudinis error per multos latè fusus, neq; ijs quæ exēplis defendas tantopere euadis odiosus; postremò plena vt dixi omnia in aula sunt inuidentiæ, vt simulandi & dissimulādi tecta sint artificio: & vt ij qui talibus vtuntur artibus, paruis sēpè periculis expoliti, & excellētes ceu quidā magistri populi sibi videantur: inter namq; animantia multa, vulpes sunt astutissimæ; & tamen vulpium, quā aliorum pelles circumferuntur plures. Nunciet interim legatus alijs lætiora quæ inaudierit primus; sed ad significanda aduersa & ærumnosa sit postremus; & si interrogatus de ijs fuerit, nec peruulgata sciuerit, occultet ea fronte & sermone, ne in aliena calamitate exultare videatur. Et obseruandum illud est semper, vt lippis & tonsoribus (quod vetus habet verbum) prius innotescant omnia. Demum à palatio regio, & legatorum domo exeant nuntij rerum, præsertim aduersarum; vbi enim plurimum authoritatis, ibi minimum sit vanitatis. Nitide porrò & magnificæ legatorum sint mensæ: personent acutè dictis, & excellentium scriptorum legendis monumentis; absit verò intemperans aut procax locutio, & quæ aliorum existimationem rodat, calumniandi libido: vbique enim maledici dissimulanter ferri vix debent; sed in summorum principum legatorumque domibus omnium minimè tollerātur, ne fallis aditipulari auditio-nibus, & patrocinari maledicendi videamur libertati. Absint etiam gnathonum parasytorumque greges, cauponantium item mores & clamores, obscœnæque omnes exulent voces, ne quæ vna, maximè regibus eorumque legatis odio esse debet, participes velimus esse leuitatis. Seria iocosus in domibus præsertim regum, eorūq; legatorū præposterè miscentur. Vnde aliquando Romanorū Imperatorum nescio quis, tribus onerarijs nauibus, plenis histrionibus in pontum missis, tres tantum sapientes pro ijs sibi remitti à præfecto postulauit: modicum enim auri magno ponderi plumbi antefertur: & deniq; tam à legato ipso, quā ab eius domo, blasphemādi, garriendi, insaniendi, aut deniq; quæ collibuerit agendi sēper absit consuetudo. Multa namq; in multis notantur alijs, sed potissimum aut in legatorum comitibus, aut in ipsis demum legatis. Domus item maiori ex parte legatus se cōtineat & dormiat, neq; in turbam se frequēter det; in oculis enim hominū quotidie versari quadam veluti satietate, homines quantumuis magnos, minus fecit verendos: & deniq; voluptatibus, aut nimijs, aut etiā illicitis, nec priuatim neq; publicè indulgeat, & ad illius exemplum se totus componat, qui vitream domum sibi optauerat, in qua quid interdiu, noctuq; ageret perpetuò conspiceretur. Moribus verò & grauitati legati

Abstinere a fine

Authentica fide

Seria iocosus in multis

Legatorum estimatio

divagari sapienter

ti legati familiares item respondeant, neque quod omnibus collibuerit agendi temerè sibi vsurpauerint potestatem. Regna multos non capiunt simul: & sicuti quidem plena sunt in aulis inuidiæ & obrectationum omnia, qui vel aliquādo sibi plusculum sumpserit libertatis, in immensum arrogare dicitur voluisse. Non possum nō meminisse, quid Ioanni Przerembio, Gnesnēsi Archiepiscopo, summo illis temporibus viro, sed paulò in suos indulgentiori, Sigismundi Regis Poloniæ apud Ferdinandum Cæsarem legato, Viennæ acciderit, cū eius quidam aurigæ prægrandi curru, octo equis iunctis, ad secanda ligna extra urbem discessissent, & aut alterius syluæ ignari, aut longius iter veriti, in proximiorē & Viennæ magis vicinam syluam diuertissent, quæ Imperatoris ipsius, non tam vlsibus, quàm delitijs seruabatur. Ex hac igitur sylua, cū prægrandem illum lignis onustum currum Viennam traherent, Ferdinandus, vt eos est conspicatus, ira subitò exarsit, & aurigas cuiusnam essent quæsitum mittere, & ipse demū interrogare ipsos non dubitauit. Tum quidem aurigas illos barba paucis illis latinis voculis (si Deo placebant) sapientes, Archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, & Regni Poloniæ primatis, ac apud Cæsaream Maiestatem Poloniæ Regis oratoris esse se testati sunt, & adeò latino sermone Cæsari respondere non dubitauerunt: Quo magis, re vt fit in risum versa, & quod vel ipsi etiā aurigæ apud Polonos latinè loquerentur, omnibus inter se iocantibus, iussi tandem impunè sunt proficisci, non sine tamen tacita quadam reprehensione, quòd vel aurigæ tantum sibi sumpsisset in alieno solo libertatis: insolentiæ enim ferè semper, pudoris & moderationis nunquā aiunt aliquē poenituisse. Etenim licentiosi & insolentes, non modò ipsi; sed etiam eorum causa innocentes multi plectuntur. Itaq; nemo quidem legati familiarium autoritate sui domini, si vel maxima fuerit, spiritu augeatur, & quod liberè, hoc & licere passim & vbique sibi existimet: Sale enim fercula condita, & facta dictaque, modestia distincta, nihil habent vilitatis. Quocirca & legatus ipse non tantum viuendi, sed & immoderatè expers sit garriendi: quantò enim aliquis continentius vixerit, tantò (vt plerumque fit) & à loquendi licentia magis se seiungit, nec vngendi & pungendi (quod vetus habet verbum) vitur consuetudine verbis alicubi faciundis. Quæ quidem consuetudo, cū semper & vbiq; fugienda fuerit, tū vel inprimis in confessu regum & principum maximorum. Multi enim teneram, sed potissimū principes habent cuticulam, qui aculeatum legati sermonem & facillimè sentiunt, & ægerrimè patiuntur.

*Præbati Archiepi fuerunt
Primatis Legati ad Imperatorem
Aurige natiua cutis*

113

Salus vitanda

Polonorum moderatio

peræquè singulis, nec omni loco atque tempore, nec sine delectu & freno expedierit vti omninò. Etenim legationes liberæ vocis aliquando feruntur; sed cõtumeliosæ linguæ semper & vbiq; coërcentur. Cuius rei exēpla passim extant quàm plurima, adeò vt Spartanorum, Atheniensium, & Iuliani, & aliorum exemplis doceri posset, vel liberæ tantùm vocis legationes punitas extitisse. Quod tamē probauerit nemo: verùm si daretur optio, tutius in vnā, quàm in alteram partem vtiq; peccaretur. Omnes enim reges regere, sed ^{q. p. Principes henerant ut henerant} domi suæ adeò etiam aliqui cupiunt imperare. Quo ipso honorandi sunt magis, si quis vicissim ab ijs voluerit honorari. Rarò item & modestè exponendorum mandatorum tempus ab ijs est postulandum: nolunt namque cogi, sed rogari principes: & ab eorum nutu & autoritate, non à nostro arbitratu & cupiditate, nos pendere; sic demùm vel præter expectationem nostris assentiuntur facilius postulatis. Semel verò concessum, strictè & accuratè obseruandum legato est tempus, illis ipsis mandatis, quæ habuerit exponendis. Fit enim, vt vna aliqua opportuna occasione, apud principes, qui se ludificari non patiuntur amissa, quàm diutissimè alteram & tertiam expectemus. Sed & exponendorum mandatorum, cùm obtinebitur tempus, non eo est abutendum. Sermones cum principibus serere, expedit semper parcè: verba ab ijs liberè, aut adeò etiam inconsideratè prolata non carpere; & vel longissimas ^{aduersa ab ijs distimulare} verborum circuitiones audirè patienter, & si vel expectationi nō responderint nostræ, omnia dissimulare. Etenim de garrulis legatis dici id solet, quòd non tam sortiri, quàm concedere vulgò soleant audientiā. Ac reperiuntur profectò vel nonnulli, qui tam sui, tamq; conditionis oblitī sunt suæ; vt ad exponenda mandata hora sibi impetrata, totam illam consumant, vel nonnunquam, nunc his nunc illis sermonibus cum principe, ac si priuatus esset, serendis, & protrahendis; sic vt ne vnus quidem verbi proferendi principi ipsi reliquerint facultatem: quod cùm principibus, tacuerint licèt, fuerit molestissimum, tum nec ipsorum legatorum rebus, aut expedierit necessitati. Index enim animi semper habetur oratio, quo penitus cognoscendo, principis responsionibus audiendis, legatum patientem & moderatū esse necesse est; aliās nihil horum, quæ in rem ipsius essent, intelliget, tantùm sibi ipsi sapiet, & denique animum principis illa loquendi, & omnia sibi arrogandi quadam licentia, facillè abalienabit. Arces enim & possessiones, quàm rerum intelligentiæ laudem præripi sibi principes facilius patiuntur. Quo magis eorum vituperanda animi est impotentia, qui, tantùm abest, vt

quæ principes verba faciunt, patienter audiant, vt vel adeò etiam eorum sermones (vt dictum est) interrumpant, & prolata verba, aut sententias reprehendant, quasi ipsi perfectissimi omnium magistri sint atq; doctores. Nam si hoc vel illo idiomate profertur parum emendatè aliquid à principe, mox in quæstionem vocant, & adeò etiam solitò carpunt liberius; quasi in vna aut altera tantum positum sit vocula, & omnium linguarum exactè discendarum principibus necessitas incumbat absoluta, & singulis eorum dictis aut factis ponenda sit tendicula, cum ipsi nihilo sciant aut didicerint meliora. Sed ingenioli nescio cuius ostentandi ergò, hæc & similia loquuntur. Multi enim non tam sunt, quàm videri acuti cupiunt, & vel eo facilius ipsi tandem hebescent. Quo quidem nomine quendam legatum, apud Ferdinandum Cæsarem memorant esse notatum, quo cum Cæsar, semotis arbitris, sermones miscens, cum nescio quod verbulum contra præceptiones Grammaticas latinè protulisset; euestigio quòd non latinum esset, à legato est acclamatum. Tum verò subridens Cæsar, oblitum se esse, quod cū pædago, & nō cum legato loqueretur, argutè respondit. Et rectè quidè: quorsum enim fuerat in eū principem sumpsisse sibi legatū tantum adeò libertatis? Est legati munus, nō nisi iussum adesse: non nisi pro re & occasione verba facere: non nisi responsa sibi data patienter audire: non nisi acceptis pauca loqui: non nisi de re & materia temporis, loco, & personæ suæ accommodata, in publico perorare. Turpiter se dedit aliquando Phormio, qui non iussus neque interrogatus, neque suo loco, & coram summo bellatore, de militari re disserendi sumpserrat sibi libertatem: omnium autem fuerat turpissimum, legatum cum Cæsare de Grammaticis loqui, aut illum nescio quem alterum obscœnum protulisse verbū, cum Cæsar tale aliquid, quod ipsi admirationem mouerat, fortè dixisset. Debet certè legatus homo esse prudens, & multò antè, quàm fungatur legatione, in agendis rebus, & cum principibus esse versatus, nec tam loquens quàm eloquens, nec tam dicax quàm perspicax, cui etiam ipsi in omni vita & actione, verbis & sermone, habitu deniq; & vestibus ipsis commendata semper sit modestia: non enim peræquè omnia, quæ licuerint, decuerint derепentè: & quæ conuenient priuato, non conuenient fortasse legato: & secus iuueni, secus prouectioris ætatis viro, aut seni: secus huius, secus illius nationis homini: secus externo, secus indigenitali. Erat quidam rex, qui mirabatur vno eodemque ferè tempore, sed tamen disiunctos, & separatim aliquanto missos ad se fuisse legatos duos, Italum Polonicè,

*Regni sermones nō mo-
uant admirationem*

Ionice, & Polonum Italicè. Quanquam enim (quod dici solet) monachum habitus non faciat: tamen vel in eo etiam ipso, certa quædam condecencia maximè nos condecorat. Non enim cuiquam vestè, sed ei qua vsus est in die vesti, egisse non neminem gratias audimus vesperi. Aditurus ergo legatus principem, primo illo audientiæ publicæ tempore, vtatur ipse vestibus, quoad eius fieri minus potest splendidioribus. De reliquo ipsius nihil disputauero comitatu: illa enim in primo seu aditu & vestibulo exponendæ legationis, diuitiarum & vestium ostentatio, habet non obscuræ quid vanitatis, cum non deesset locus & occasio illarum ostendendarum, vel modico aliquo tempore interiecto, & quidè cum maiori legati ipsius prudentiæ laude, aut saltè leuitatis excusatione: progrediendum enim potius, quàm regrediendum est semper, opibus & diuitijs ostentandis. Et haud scio, si expedierit illa prima qua legatus audietur die, vestibus indui nouis, quod primus nouarum vestium vsus iniiciat nescio quid languoris, & aliquando vestium illarum crepitus, qui pro crepitu alio fœdiori interpretari solet, audiatur. Omnes autem graues personas, mouere non conuenit risum; sed vnum illum minimè externum legatum, à summo aliquo principe ad alium allegatum: & vt denique aurea frena equum, sic vel maxima vestium ornamenta, non fecerint meliorem vnquam legatum. Licebit tamen vel nonnunquam etiam vestibus vti legato splendidioribus, præsertim si iuuenis aut vir fuerit militaris: habet enim iuuentus nescio quid delectabilis semper viriditatis, & militia plus libertatis. Obseruetur tamen illud vel potissimum vnum, vt quod ad alicuius diei, vel principis honorem fuerit factum, præterlapso illo modico tempore non fiat amplius, & ad suam in vestibus & ornamentis pristinam reuertatur legatus frugalitatem. Vt enim voluptatum, sic & pompæ rarior vsus, habet plus non modo festiuitatis, sed etiam grauitatis: quippè per externa crebrius interna deprehendas, & vt ex verborum ampullis, sic ex vestium coloribus & modis, mores & ingenia plurium metiare. Auarus interim, & tam in victu, quàm etiam in vestitu, sordidus fuerit legatorum nemo: sordes enim vestium respuit aula, & non iam modestiæ & grauitati, quàm partim id tenacitati, partim verò adscribit egestati. Victus verò & splendore epularum, si aliorum erga se humanitati legatus non responderit, arguitur protinus tenacitatis, cum non obscuro legationis suæ despicatu: nihil enim minus, quàm parcitas, & auaritia decuerit oratorem, si non aratorem dicendum potius; qui suis perpetuò innixus moribus, sanè agrestibus, nec alieno solo, nec

vestes quales induat legatus ad audiendum

non splendet vestium sed prudentia ornatur

forma viri neglecta deest

elegantia, inter quos versatur, hominum, neque humanitate collegarum cōdoce facere se patiatur. Locupletes namque & nihili legati, tanquam quidam arietis aurea lana dotati æstimantur. Neque tamen hoc vno, licet fœdo, vitio deuitando, legatus ipse tectur prodigus. Nusquā es alienum cōtractum & non dissolutū, quàm in legato turpius apparet. Aliqui enim legationes ideo dicuntur ambire, ne debitorum cōpellentur nomine, aut verò perfugiū suæ sortiantur egestatis. Age verò, quanta vel in reliquis rebus legato prudētia fuerit opus videamus: summa quidē certē. Etenim cū nihil difficilius videatur, quàm grauitati, facilitatem morum, res longissimē à se distantes adiungere; tamen illa ipsa re legato nihil magis fuerit necessariū. Est enim legatus homo ad principem aliquem missus, referens personā alterius, propter amicitiam, & publicam populorum tranquillitatē. Nam illi, qui à principibus ad priuatos, & à priuatis ad principes mittuntur; haud scio, si in legatorū numerum, iurē & meritō referentur. Duplex quippē est legati species, quemadmodū & duplex materia eiusdem functionis. Alij legati tractandorum negotiorum ergò mittuntur, siue pacis, siue belli, siue induciarum illa fuerint, siue verò ineundæ aliorum societatis. Ablegantur alij propter simplicem beneuolentiæ testificationem, vt videlicet pateat, quanti æstimamus socios, quanto odio prosequimur nostros & eorum hostes: congratulamur amicorum nuptijs, aut natis liberis, aut partis victorijs; aut verò condolemus morti & infortunio alicui. Et denique alij sunt legati, qui perpetuò in aula principum manent: & alij extraordinarij, & qui ad modicum excurrunt tempus breui domum reuersuri. Omnes tamen in vniuersum legationes, vnum illum eundemque finem habent propositum, conciliandi animos principum, & publicæ omnium tuendæ tranquillitatis. Vnde & legati partium fuerit, primū quidem à sui principis nutu & voluntate pendere, & nihil non agere, quod ipsius expedire cōmodis & ornamentis inprimis iudicabit. Proximum, & alteri pariter ad quem missus fuerit principi, omni officio satisfacisse. Si enim hominum legatos, cælestium legatorum exempla sequi non indignum fuerit; quis nescit, quòd officium angelorum primum & præcipuum est, exequi diuinam voluntatem: tamen eosdem illos angelos commisereri nostræ humanitati, & condonare multa videmus infirmitati, sic vt sæpius pro homine, quæ voluerint, impetrauerint. Vnde etiā sacris proditum est literis: Regnum cælorum vim pati: quæ sanè non alia fuerit, quàm amoris & beneuolentiæ cuiusdam singularis. Si igitur angelus, non solum illi qui eum mittit, verum-

tit, verum etiam & ei, ad quem mittitur, satisfacere desiderat: quid idem non faciat legatus, ab vno ad alterum principem ablegatus, quod non solum in maioribus, sed vel in minoribus quibusque rebus etiam obseruabit. Nam & illud quidem etiam est necessarium; vt semel & iterum, aut ad summum tertio à principe consiliarijsue eius monitus fuerit, imperata legatus faciat, caput tegat, in loco qui illi ostensus fuerit sedeat, liberè mandata quæ habuerit proferat, & qua meliori poterit vtatur actionis dignitate. Multa enim in oratore sunt admirabilia, sed vna illa dignitas actionis maximè est admiranda, sibilis, murmurationibus & colloctionibus aliorum, si quæ fortè inciderint, turbari se non patiat: fiunt hæc sæpè casu, fiunt etiam meditato, apud barbaros præsertim, cum verba legati facturi versus obscuriora ponuntur lumina; vt de sole atque splendore, in obscuriora ingressi titubent & turbentur, & vel aliorum sermocinationibus distracti hæreant, vel alicuius seu metus, imprudentiæue notentur. Ex qua nimirum re, capit non nemo, ridiculam licet nescio quam, in aula voluptatem. Multi enim luminibus suis putant obstructum, si ab externis legatis ad admirationem publicè fuerit aliquid gestum, vel peroratum. Posteaquam verò principis alicuius legato responsum datū fuerit eo, ad quem venerit potissimum venerato, salutatisque perhumaniter omnibus, & præmissis quibuscunque confabulationibus, domum se recipiat, & demum externos alios legatos, & aulæ præcipuos, domi eorum visitet & alloquatur. Quod si prius visitatus ab aliquo fuerit, videat vt vicissim pari humanitate respondeat, nec se officio in illo seu primo quodā vestibulo, & ingressu rerū superari patiat. Omnia enim quæ in primordijs rerum fiunt, mentibus hominum facilius inhærent, ægrius tolluntur, & futuri eiusdem legati mores, & omnes quodāmodo testificantur actiones. Attamen vel hac etiam ipsa in re, delectus esto atque discrimen: ne, qui nobis multis gradibus inferiores fuerint visitando, nobismet ipsi principibusque nostris detrahare aliquid videamur. Dmittere namque summi principis legato se nimis, valde fuerit inconcinnū: & quia parū consideratè facturos se nonnulli existimant, si venerato ipso rege, alios quoque eius consiliarios ibidem non salutauerint; propterea quid moris consuetudinisue aulæ illius sit, ad quā venerit, maturè prius exploret, antequam vel in ea re, quantumvis non magna, hallucinetur. Est in more & consuetudine aliquorum regū positum; vt adeo etiam subterfugiant, in eorū præsentia id honoris quidam, publicè ab alijs salutari, propter illam vnam, quæ cum alijs communicari & diuidi non debet supremam regalem

*Ceremonie Legatorum
quales*

*173
Salutando Regem ab alijs
abstinere*

173 regalem maiestatem. Infimis enim cum medijs, & medijs cum su-
 premis, semper odiosa & inæqualis est æqualitas, & differunt pri-
 uatorum inter se officia, à publicis legationibus regum: principes
 ipsi à consiliarijs principum: alia denique ratio regij est palatij, alia
 priuatarum ædium: alius splendor solis, alius lichnorum. Quæ om-
 nia exactissimè debet legatus considerasse: & si in his rebus publi-
 cisque muneribus aut inconsiderator, aut paulò fuerit timidior,
 & quod à principe iubebitur tempestiuè non fecerit; videat ne
 quod aliquando omiserit, iterum tandem facere tentet, & id quod
 sequetur non assequatur; ac non modò sibi, sed & suo principi, ali-
 isq; eius legatis post se venientibus præiudicet. Pulchre enim ne-
 scio quis de hoc hominum genere aliquando pronunciauit: Acci-
 dit inquit ijs, quod plerumque hominibus nimia pertinacia & ar-
 rogantia accidere solet, vt eò recurrant, idque cupidissimè petant,
 quod paulò antè contempserint: & obseruatum deniq; est eiusdem
 principis aut nationis legatis, id quod semel & iterum moniti non fe-
 cissent, etià petētibus his vel alijs facilè postea denegari. Multa quip-
 pe in aula non semper optima; sed legatorum maximè errata in ex-
 emplū rapiuntur. Quod aliquando Caroli Q. Cæsaris legatus apud
 Turcicum Imperatorem veritus, cū ad exponenda mandata ac-
 citus aliquandiu steterisset, neq; considerare iussus fuisset, veste quam
 habebat substrata, humi ipse sedit, & mandata sui principis nomi-
 ne intrepidè exposuit. Mox consurgens, cū illud quod substrat-
 uerat fortè reliquisset, quamobrem id faceret interrogatus, Cæsa-
 ris legatum, sellam sibi portare non solere falsè respondit: ipsis e-
 nim principibus non legatis, si qui par est honos negatus fuerit, de-
 rogatur. Quod idem & de Sorantio quodam Veneto in Turcia le-
 gato vulgò fertur. Secus tamen est in diuersarum barbarumq; gen-
 tium & nationum legationibus: quæ quoniam nihil commune cū
 alijs habent, nihil etiam præter maiorum morem illis excipiendis
 innouetur. Nam perridiculum illud fuerat, quòd quidam antiqui
 moris & consuetudinis ignarus, Tartarorum legatis ad Regem Po-
 loniæ accedentibus, scamnum curauerat ferri, vt consedisent, cū
 illi (vt plerumque fit) venerati Regem, genibus flexis, mandata
 fuorum soleant exponere, nec secus vnquam fecisse memorentur.
 Quo magis curandum est, vt pro se quisque suo principe dignam
 humanitatē experiatur legatorū: sed nihil tamen (vt dixi) aut in mo-
 ribus innouetur antiquis, aut in legato ipso, moris vel aliquid depre-
 hēdatur inciuiilis. Etenim non solū dicta, aut facta, sed adeò etià ipsi
 gestus, vultus, & oculi notantur legatorum: & si his obseruandis nō
 occupantur,

173
 Legati medijs

173

occupantur prudentes, hominum vulgus, qui bellua multorum ca- *Vulgy 3. l. u. a*
pitum dicitur, vult cæteris hac in parte plus dispexisse. Quin a-
 deò eo tumore & animi est arrogantia, vt cùm ingredientem le- *113*
 gatum caput tardius nudare, aut nudatum mox cooperire animad-
 uerterit, multitudo illa, non amplius caput discooperiat, etiam ipso
 nudante vicissim Oratore. Scitè igitur quidam dixerat, ad conci- *bon uolentia omni u*
 liandam vulgò beneuolentiam, non tantum procerum fauore, aut
 mediocrium officio, sed infimorum etiam approbatione, inter- *curare*
 dum nos indigere: procerum vt iuuent, mediorum ne impedi-
 ant, infimorum ne irrideant, cùm hæc omnia soleant vel nonnun-
 quam usu venire. Impedimur nanque faciliùs, quàm adiuuamur:
 irridemur, quàm miserationem sortimur; si veluti quadam velifica-
 tione mutata, contrarium non assequamur. Quid? an & legato-
 rum ipsorū domos violari alicubi non videas? cùm aut fontes, non
 tam legibus, quàm parietibus suis tegunt, aut publicis magistratuū
 edictis aliqua in parte aliquando aduersantur. Ibi quidem, quantū
 in multitudinis erga legatum positum sit beneuolentia, facilè est
 cognoscere. Non enim tam citò ad arma conclamatur, quàm quis
 furor populi & in legatum offensus sit animus facilè deprehendas;
 præsertim si veluti impunitate quadam, & vel dissimulato ad tem-
 pus factò, multitudinis in legatum armetur audacia. Non enim ius
 legatorum temerè violandum est: sed & legati, quantum in ijs fue-
 rit, illa ipsa de re cum multitudine experiri subterfugiant certamē.
 Quo loco multa sunt, quæ de iure admixtæ, & contemptæ legatio-
 nis dicerentur, sed haud scio, si omnibus suffecero. Durat quidem
 officium legati, quàm diu ipse in itinere durat, quàm diu in loco
 manet, & quàm diu eò non redit vnde est allegatus. Idque eò fit
 vel potissimum, quòd legati nuncij pacis habentur, & nunquam
 aut à nemine tanquam homines pacifici iure violantur. Vnde ille
 poëta de Oratoribus Æneæ verba faciens sic alicubi cecinit:

Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
 Centum Oratores, augusta ad mœnia Regis
 Ire iubet, ramis vellatos Palladis omnes.

Nam Oliua est arbor Palladis, & signum pacis: & Æneas optimū
 quemq; legatorū ex ordinibus omnibus delegerat; nemini tamen
 dederat prouinciā belli denunciandi. Quin adeò ex omnibus or-
 dinibus eos ideò secreuerat, quòd vniuersalem pacem requirebat.
 Non decent enim legatum alia, quàm pacis omnia. Et nusquam,
 nisi me opinio fallit, legati admitterentur, nec pro hospitibus sed

pro hostibus haberentur, si aut hostilem animum apertè gererent, aut arma tractare, & expedire in eos ad quos veniunt viderentur. Modestissimi igitur legati, eorumque familiares sunt: nam si teste Aristotele Pontici Fibri sibi ipsi amputant genitalia, cum in venatu vel maximè peti se suspicantur; legati prudentes ea non abijciant, ob quæ potissimum venirent in discrimen? Par tamen est incolumes non solum inter amicorum tecta, sed etiam inter hostium tela legatos versari. Nam principis propriæ sunt partes, non modò curare, ne à se, suoque consilio legatus lædatur; sed neque ab alio quovis iniuriam ullam patiatur. Alias ut Collosi foris insignes propius si accesserit luto fuerint pleni; sic & principes, si tantum equis, comitatu, auro, gemisque nitentur, & in animo magni habuerint nihil, minimè videbuntur venerandi. Est Iureconsultorum quorundam opinio, Legatis, qui apud ipsum sunt læsis, principis ipsius offendi maiestatem, quod ad legatos, inquit lex, oratores comitesque attinet, si quem eorum quis pulsasse, & iniuriam fecisse arguetur, lege Julia de vi publica tenetur. Et quidem, quod contra ius gentium peccatum est, tradi solitum fuisse delinquentem, ac domino legatorum violatorem quis ignorat? Qui legatos Apollinatium pulsarunt Apollinatibus, qui Carthaginiensium Carthaginensibus, constat fuisse deditos, & ad supplicium condemnatos. Quanquam & delinquentis principem constituere poenam, qua iniuriæ legatorum vindicentur, si id postulauerint certissimum est: sic enim Saturninum, quod legatos Mitridatis gravissima iniuria affecisset, à legatis in iudicium vocatum Senatus mortis damnauit. Hoc enim est ius sanctissimum legatorum, quod qui aliquando contempserunt, gravia ubique mala experti sunt, & infinitas calamitates pertulerunt. Vnde alicubi Cicero: Legati, inquit, quod erant appellati superbius, Corintum patres nostri totius Græciæ lumen extinctum esse voluerunt; ut Hammonitas ob violatos legatos à Dauide perditos, ut Arabes ab Herode cæsos non commemorem: neque Athenienses referam, qui malè habito Darij legato, totam Atticam depopulari, & felicissimam regionem viderunt deuastari. Nam & Amianus alicubi in hanc loquitur sententiam: Vigilat, inquit, oculus iustitiæ sempiternus, vlticesque diræ sunt legatorum. Non sine causa tamen monui, omnes legato deuitandas esse occasiones, ut aut nunquam, ad rarissimè ad rixas & dissidia veniatur. Quod si vna aliqua de re à principe aut eius populis requisitus fuerit, & eam sibi necessariò faciendam esse cognouerit, dicat quidem licet non sibi factu id esse facile; sed faciat nihilominus & non cunctanter & propense.

Legatus Senatus

M

vis Julia de legatis

*Prin. sepo punito Apollinatibus
re Legato*

propense. Duo enim per id assequetur: Vnum primum, quòd hæc natura est beneficij; vt nisi citò & alacriter collato, magna habeatur gratia: Alterum, quòd res, quæ à nobis petitur sine aliorum ope & consilio concessa, maiorem nobis opinionem vulgò parit prudentiæ, & auctoritatem: nescias enim cui interdum plus debeas, an auctori beneficij, an verò consultori. Et pulchrè quidam dixit: Beneficia à nobismet ipsis dari; minas verò nostras, per alios ¹³ debere nunciari: molestis enim homines fugantur, & suauibus inescantur. Itaq; idem etiam legatus totius aulæ, eiusq; tam procerū, quàm familiariū inuestigabit mores, statū, rationes, conditionesq; vniuersas: linguam deniq; & alia intelligere discet: & tam munera, quàm munerum ipsorum expiscabitur momenta, & omnem adeò magistratuum potestatem; vt quantum cuiq; tribuendum, qua re & ratione gratificandū, quid deniq; ab vnoquoq; expectandū sit, intelligat. Et num illa ipsius functio bello an pace, domi an foris, re an opinione magis constet. Sæpè enim harum rerum ignoratione quidam, qui se progredi putāt regrediuntur, & pedibus (quod aiunt) manibusq; capiuntur. Ac vt quidem in alto sine ventorum syderumque ratione, sic absque exacta aulæ, & eius ministrorum ac magistratuum cognitione, non peræquè legato omnia facilia sunt superatu. Est enim in rerum agendarum prudentia multò plus ^{Prudentia curior doctrina} positum, quàm doctrina: & plus refert vnius linguæ exactam, cuius in aula est vsus, quàm plurium cognitionem habuisse. Pulchrè aliquādo in aula Hispanica Ruiugomes ille, cū quidam à cognitione linguarū ei commendaretur, num etiam Castellæ regni linguam nosset, cuius in aula Hispanica præcipuus vsus esset interrogauit: quam cū scire diceretur: satis, respondit. Verū & hæc quidem ipsa, de qua diximus rerum agendarum prudentia, tam rara, & variè varijs explicanda occurrit; vt verendum magnopere sit, ne aulæ moribus, magistratibus, magistratuumque functionibus, de quibus paulò antè habitus est sermo resciscendis, temerè sibi imponi legatus patiat. Quod eo vitabit maximè, si vnus ille, à quo id scire voluerit, communicauerit eadem pluribus: vel si ei etiam dixerint plures & magis veraces: dixisse enim aliquem, vnum & idem fidenter pluribus, certissimum argumentū est veritatis. Quantum verò ad mores & ingenia hominum cognoscenda spectat; varium sanè & multiplex semper aliorum ea de re est iudicium: & ille vir iudicandus optimus, qui minimis vrgetur vitijs: & à rectè & incorruptè iudicantibus pluribus commendatur. Nam non temerè Paulus ille III. Pontifex Max. crebris vsurpabat sermonibus:

Non cum perfectis hîc nos vivere, sed vnumquemque hominem in quinque diuidendum esse partes; quarum si duas in se bonitatis haberet, tolerandum; si tres, debere æstimari probatissimum, cum difficile sit hominem exuere totum, & quoad hanc sarcinam portauerimus corporis, omnem molem deponere peccatorum. Nec verò vt gubernator, cui maius aut pulchrius est nauigium, habetur statim melior; sic & vir, cui fortuna est splendidior. Dies succedit diei, & nihil horum conceditur vni, aut perfectum, aut adeò etiam admodum diuturnum. Quo magis, vt illa ipsa indagatio apprimè utilis & necessaria sit futura, non tam quidem alienos, quam nostros mores inquiramus libentius; & illam non dicam summam, sed vnam esse semperque fuisse, cognoscere nosmetipsos, sapientiam perpetuò arbitremur. Hoc si non omnibus, at certè nostris probabitur principibus, quibus colendis, eorumque commodis & ornamentis procurandis, nunquam defatigemur; & oblatos quidem eorum causa, nobis honores in externi principis aula non refugiamus; sed non vsq; etiam auidè & perpetuò consecremur. Qui nimis suspici volunt, ridentur crebrius: & qui vltro sibi delatos modestè refugiunt honores, ij alijs atque alijs certatim cumulantur. Narratum est mihi, & quidem à fide dignissimis, Legatum quendâ Polonicum, magnum illum & Catholicum virum, sed vno aut altero hæretico, præsertim verò Ercio virulento contra Orthodoxo scriptore comitatum, ad Carolum V. Cæsarem allegatum, à Duce Albano Cæsarei Palatii primo Præfecto, secretò postulasse; vt inter ipsum & alios Principis Legatos discrimen sciret, & venienti obuiam longius progredi non dubitaret. Quod tantum abest vt fecisset, vt ne ex penetralibus quidem ædium egredi voluerit: negatur enim ambitiosè petita: vltro dantur pro se quoque digna: & nihil minus conuenit, quàm Catholicum virum, diuersi ritus & dogmatis, domesticos apud externos habuisse. Hinc Granuelanus ille senior, ad Ioannem Comitem Tarnouium, Senatus Polonici tum facile Principem, dederat literas; quibus vt Oratores non tam quidem pompa, quàm rebus instructos ad eos mitteret hortabatur. Ridicula enim profectò, cum quorundam aliorum populorum, tum maximè Moscouitarum spectatur arrogantia: qui si aliquando (quod rarò fit) domo efferunt pedem, vel vna illa perpetua rerum suarum iactatione molesti sunt audientibus, & alias gentes atque nationes, præ se ipsi non obscure aspernantur. Romæ cum stupenda illa ædificia eis monstrarentur, & num simile aliquid alicubi vidissent interrogarentur; multò se in

Moscouia

*Hominum atri
buta 5*

n omnibus omnino

*hæretici ipsum
pudentia*

petita ambitiosa

*Moschæ Supbia
et audacia indigna*

Moscovia habere profitebantur rariora, ut & aliquando quid conscientia esset quaesiti, in principis sui Gaza eam reperiri responderunt. Iam & in Ratisponensibus Imperij Comitibus, quas Maximilianus Romanorum Imperator hoc nomine alter celebrauerat postremis, ab Alberto Duce Bauariae pro prandio inuitati, cum eius hora aduenisset, & Dux praecipuos auctoritatis viros in legatorum hospitia misisset; responderant se non aliter intellexisse, quam quod Dux ipse prandere apud ipsos debuisset. Qui enim liceret, tanti Imperatoris quantus esset Moscus legatis, prandij ergo huc & illuc euagari? Quid verò de eorum moribus & ingenio alibi quoque notato & deriso loquar? an in Polonia etiam non maximè vituperata eorum est barbaries, cum ante se nudare alios prius capta, desilire equo, cedere sibi via, & id genus alia imperarent? Ut igitur quondam nescio quis Imperator eos, qui fumos venditare, & ventosi esse consueuerant, fumo ex arida materia excitato perimebat; sic haud scio, si Stephano Rege Poloniae auctore, non iustas Mosci poenas dederunt: & cum à verbis ad arma est ventum, ab illa ferocia loquendi, ad vilitatem animi protinus reciderunt. Metus enim Tyrannis, & dicacitas indicium est vilitatis. Canes enim qui in mensa mordent, in venatu non respondent. Quæ cum ita sint, & cum legatus, totius quasi gentis Principisq; à quo mittitur sui, apud externos versetur; danda est opera, ut si summa doctrinae & variarum linguarum cognitionis non habuerit praesidia, vir bonus, & eius linguae qua Princeps, ad quem mittitur uti solet non sit imperitus, & tum in moribus, tum in sermone moderatus; ne vel sua nimis dilaudet, vel vituperet aliena. Principium enim amicitiae est laudatio, vituperium odij & simultatis. Ita certe naturam comparatum est; ut suum cuique maximè videatur pulchrum; & ægrè nobis anteponi nostris aliena patiamur. Quod si Principi, à quo missus est suo, plusculum legatus tribuerit; quis hoc ei verterit vitio? debentur enim obsequia amico, laudes Regi & Principi nostro. Sed & in his quidem laudationibus, locus, tempus, modusq; certus esto: ne in eorum incurramus suspicionem atq; odium, qui domi suae alias laudes praedicari ægerrimè patiuntur. Dictum profectò vix credibile fuerit, quam apud vicinos, industriae potentiaeque Principis alicuius fama, animo parum audiatur æquo: & quantum exteris datum, tantum per id detractum nonnulli sibi arbitrantur: & quam deniq; sibi rebusque suis tum metuant, tum diffidant, hæc taliaque audiendo: cum varijs modis & artibus, tanquam aliud quid agendo, concitetur sæpè in eos expers rationis &

*Idem**Eorum ambitu
stupidus**93
Fugit vires**La dare laudat vobis
perare periculum*

quietis multitudo. Itaque ne vel minimam eius rei suspicionem legatus de se præbeat, non se alienis temerè immisceat: non præter modum aut consuetudinem gentis nunc hæc laudibus, nunc illa prosequatur reprehensionibus: & antè omnia, tam in dictis quàm in factis, nullum relinquat vestigium falsitatis. Nullum enim est turpius, quàm à Principe, aut eius legato profectum mendaciū, cuius gratia, ne vera quidem dicentibus fides habetur. Quo loco quæritur: Vtrum nunquam, aut verò aliquando etiam pro re & tempore licuerit legato aliquid confinxisse. Sunt enim quædam mendacia, quæ dicuntur officiosa, quibus nonnunquam Imperatores exercituū inter milites vtentes, & falsum aliquid in medium afferentes, salutē dedērunt exercitibus, Magistratus populis, Consiliarij Principum indigenitalibus, & conciuibus suis: sed tamen mendacium inferioris erga superiorem, non modò temerarium, sed adeò etiam fuerit periculosum, proptereà quòd is, qui dicit falsitatem, plus scire se, & illo cui dicit meliorem esse tacitus quodam modo profitetur. Et quoniam Principes sunt omnibus maiores, & haud dubiè volunt videri aliquanto etiam meliores; multum legati amittunt apud eos fidei, si vel minimum deprehendatur in ijs falsitatis: silere quidem tutior videtur modus veritatis occultandæ: nam nunc ignorantia, nunc negligentia prætendi potest excusatio. Si tamen anxie de veritate quæramur; non vsquequaque expedit eam celasse: vt enim orator, quo nomine legati appellantur, si vir bonus esse & appellari cupit, opprimendo innocentem, velare faciem non volet opinor veritatis; sed salutem tantum afferre periclitantibus; sic & legatus, dum datur occasio, non ad aliorum exitium, sed ad principis salutem, si tamen hæc disiungi poterunt, vera loquendi commendatam habeat libertatem. Inprimis autem incerta pro compertis, falsa pro veris, seminota pro exploratis, nunquam aut tuebitur obstinatè, aut in apertum proferet præfidenter. Hæc enim (vt plerumque fit) aut intellectus tribuuntur imbecillitati, aut malignitati. Multa enim alia, sed vel hæc potissimum tria, nostræ imprudentiæ fuerint semper argumenta: incognita pro cognitis apud nos habere: in res non necessarias & exiguo tempore duraturas, sumptus nimios facere: & denique nouarum rerum & auditionum temerè se constituere authorem. Iam enim & illud legatus obseruandum sibi perpetuò meminerit, ne eos, qui sub legibus silentij se ei concrediderint, temerè seu adeò etiam perfidiosè aliquando prodatur & periculis obijciat: cum enim, præter quod indignissimum fuerit, de nobis bene mereri cupientibus, ma-

Mendacium inferioris

Silere tutius

*Falsa pro veris esse
bene tempore est.*

*Vitia hominis 3
non vna*

*Secreti obseruatio
delicta*

bus, malam referre gratiam, nemo vnquam fudit amplius ei, quem secreta sibi communicata scit facilè effutire. Postremò nec sperabit, nec desperabit legatus subitò de toto euentu & consecutione rei, tam ordiendis negotijs, quàm etiam terminandis: paruis enim *define negotij n' des per eundem* momentis, magnæ rerum & temporum inclinationes fiunt, & vel optimè coepta tandem non procedunt. Principem suum nulla vnquam de re, cuius certa & euidentia signa, vel non habuerit legatus testimonia, faciat certiozem; secus quidem si non fidei, prudentiæ certè suæ imminuet vulgo opinionem. Nocuit semper vanas spes & cogitationes secutum, tempus quo nihil est carius amisisse. Scribendis literis probè distinguat omnia, & quæ constant coniectura, decisa & in vulgus emanata secus iudicabit. Differunt & illa, quæ ab ipsomet principe prius vel posterius, & quæ rursus ab illius audientur Consiliarijs. Multa quippè ad terrorem, multa ad faciendam inanem spem, multa ad expiscandam alterius dicuntur voluntatem. Quæ omnia quidem necesse est notare: sed non expediet peræque æstimare, aut literis subitò committere, cùm aut nullum, aut quàm modestissimum suum de ijs interponendum sit iudicium: propterea quòd suam de rebus sententiam, non libenter velint Principes præoccupari. Quid tamen non modò prudentiores, sed & vulgus hominum, vel de Principe loquatur ipso, potest aliquando commodè legatus innuere: siquidem communicandis Principi suo consilijs, induit quasi personam, in quo libertas sententiæ imprimis est laudabilis ipsius Senatoris; & cùm negligere quid de nobis vel multitudo ipsa interdum dicat, aut sentiat, non modò superbi, verùm etiam sit omninò dissoluti. Ac ne multa, nihil non rimabitur, nihil non vestigabit, nihil non dicet & perscribet legatus, quæ ad principis sui non modò dignitatem, verùm etiam pertinuerit animi voluptatem. Nam vel minutiora & inutiliora quæq; Epistolæ pro tempore inserta sæpè delectant. A Francisci I. Galliarum Regis funere, ad Paulum III. Pont. Max: quidam eius legatus, quandiu candelæ funeri prælucentes arsisent, inter alia, quæ fortè scripserat commemorauit, & illud prætereà addidit, ad neminem alium, quàm ad suum Principem talia scribere eum voluisse, cuius auctoritas summa, ne quid fortè vel minutissimorum prætermitteret, officij eum admonebat. Priuati enim paruis industriæ voluntatisque erga eos nostræ significationibus conquiescunt, principes vix aliquando contenti esse vel maximis solent, & iure non debent. His igitur similibusque rebus, & industriæ, ac indefessi nostri studij testificationibus, legatus suo principi velit reddi com-

beneficia cui & statu
ne alicui insinuat

di commendatissimus; sed neque eius principis apud quem versatur conciliet sibi aliquod hoc nomine odium, aut malevolentiam, vix ullis officijs postea abolendam. Debemus enim ita gratificari vni, ne iniurijs simus alteri: & ita scienter inter homines versari, ne alicuius temeritatis meritò inculpemur: mundani enim omnes sumus, & in hunc orbem nos immisos, vt mutuum nobis præstemus operam, non inuiti profitemur. Vnde olim coquis, lenonibus, & id genus alijs vilioribus ministris, non dissimiles esse legatos, scio dixisse non neminem, & haud scio an immeritò. Neque enim interdum earum rerum magna est dissimilitudo: & quemadmodum coqui fercula condiendo, aut lenones amantium inter se iras & dissidia mitigando; ita & legati principum conciliauerint animos, rectè & scienter res, quæ ad eorum concordiam facerent proponendo, & nunc hanc, nunc illam partem ratione & argumentis conuincendo; præstiterit tamen benignos, quàm malignos affectus, quos odium & inimicitia comitatur semper magis commouisse, & apud quemlibet principem ita se gerere; vt non modò prudentem, sed & sibi rebusque suis fauentem, eum qui ad se missus est legatum, certò sibi polliceatur: dimidium enim vel prima legationis die deposuerit oneris, qui principem sibi beneuolum fecerit causa eius qui expectatur honoris, quod sine magnis ingenij & eloquentiæ viribus præstari non solet, ac proinde, multum in ijs studiis collocari operæ & diligentiae debet. Vnde infortunia sua apud Latinum decantantes, & loca ad habitandum petentes, pulchrè alicubi Troianos induxit Poëta oratores:

Quanta per Ideos sæuis effusa Mycænis
Tempestas ierit campos, quibus actus vterque
Europæ atque Asiæ fatis concurrerit orbis,
Audijs, & si quem tellus extrema refuso
Submouet Oceano, & si quem extenta plagarum,
Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui
Diluuiο ex illo tot vasta per æquora vecti
Dijs sedem exiguan, patrijs littusque rogamus
Innocuum, & cunctis vndamq; auramq; patentem.

Nec satis est dicere, sed expedit etiã facere, cum mica salis, graui-
terq; omnia, & tã sua quàm principis sui maxima cū dignitate. Mul-
ti enim reperiuntur, qui quantumvis apud se, bonum licet propo-
situm finem sæpius habuerint; in rebus tamen ipsis tractationeque
illarum, aberrant à scopo: & aut in suspensionem non rectè fidei, aut
leuitatis incurrunt. Venerat olim pro imperij comitijs Ratispo-
nam Mo-

nam Moronus, at qualis & quantus Cardinalis? Gregorij XIII. Pont. Max. ad Maximilianum Cæsarem, eius nominis secundum, legatus: & quia Stephani Bathorei, Cæsaris æmuli, eodem illo tempore in Regem Poloniae inaugurati, ibi quoque legati, quos medicus quidam eiusdem Cardinalis visitabat spectabantur, suspicari illico non temerè illud fieri est cœptum, & de omnibus ijs, quæ inter Cæsarem & legatum tractarentur, reddi eos proculdubiò certiores. Quo adeò nomine ipso, exposculauit cum Morono Cæsar vehementius, & cum eius suspicionis causa, tum quòd suum quoq; legatum ad Gedanenses profectum violatum in Polonia audierat, Stephani Regis legatos Ratispona discedentes, iusserat in itinere detineri: qui tamen, Cæsare vita functo, statim sunt dimissi. Quod ideò commemoro, vt legati omnes memoria teneant, nullam vel minimam ei apud quem versantur principi occasionem præbendam, de se esse sinistrè aliquomodo suspicandi. Non enim rectè facti tantum legato suffecerit conscientia, sed adeò etiam summa necessaria est prudentia, animis principum inter se conciliandis. Quo etiã magis omnes apertas vitabit legatus inimicitias, & nec falli quidem, sed neque volet fallere, aut verba dare alicui personæ, & auctoritati suæ confidenti. Polliceri enim quod seruare non possis, aut minus velis, falsitatis; digladiari quibus cum non debeas, imprudentiæ est singularis. A Sigismundi Augusti Regis Poloniae morte, Ioannes Monlucius, Caroli IX. Galliarum Regis legatus, in Poloniam fortè venerat, & vt Henricum regis sui fratrem creare potuisset regem, aureos quod dicitur montes non modò ordinibus, sed & hominibus penè promiserat vniuersis. Tandem verò cum pro inauguratione regis ventum esset Cracouiam, inter tot atque tantos qui in regio comitatu aduenerant proceres, vnus ille, qui maximè expectatus adfuisset, desiderabatur Mōlucius, & ideò Cœnobij præfectus, per iocum & ludibrium non à nemine fuerat appellatus. Ferunt enim peregrè quibusdam discedentibus, monasterij præfectis suas antiquitus res tradere non dubitauisse. quas recuperare volentibus, præfectos cœnobij nondum reuertisse solitum erat responderi. Quo eodem modo Gallos secum agere nonnulli affirmabant, cum à quo promissa sibi facta peterent, Monlucium desiderarent. Vna igitur illa falsa pro veris dicendi, fugienda legato est consuetudo, & ne ad iurgia, rixas, vel certamina aliquo villo modo ab eo veniatur. Etenim vt vnus quidē altero susceptarū inimicitiarum minorem causam legatus habuerit; nō omnium tamen optima fertur pro vtroque sententia, aut saltem quod hic &

Nn

ille egisset

ille egisset dicuntur nō habuisse : diu enim arcus tendendus : & antequam aliquid quod nolis excidat tibi , animus est cōprimendus ; nili fortè aut noster , aut nostri principis agatur honos , qui imposuerit onus , vel morte ipsa turpitudinis , & seruitutis , à nobis nostroque principe repellendæ , quod vt vitari omni ratione & occasione queat , ferantur multa dissimulanter necesse est , antequam sanguinis effusio , cædes , & laniatus nostra causa subsequantur . Omnibus enim , sed senibus & publicis personis maximè , foedum est cruentari . Quod vt adeò contentione & exemplorum varietate planum fiat , quæ paulò etiam acciderunt antè , breuiter repetamus . Risit Sigismundus I. Rex Poloniae , Ioannem Dantiscum , primum quidem Culmensensem , postea Varmiensem Episcopum apud Carolum Q. Cæsarem diutius commoratum , eo die festo , quo sibi ab Imperatore ad frequentandum cum eo templum , alternatis cum Lusitaniae Regis Legato vicibus , vitandæ contentionis ergò fuerat assignatus , tanquam aliud agendo Lusitanum legatum loco mouisse , & per speciem collocutionis , quam porrigenti manum cum eo habiturum se ille crediderat , è loco sic mouisse , vt ne conquerendi aut altercandi , cum eo causa restare legato videretur . Sed non riserunt Italiae principes , qui internuncios apud Imperatorem Rudolphum suos , in ponte Pragensi , obuiam sibi factos , quod vnus nolebat celsisse alteri , tota die intellexerunt stetisse , cum irrisione prætereuntium . Volunt enim principes legationes suas gloriæ & amplitudinis eorum testificandæ esse campum , non ineptiarum & fannionum vllum theatrum . Quo etiam hæc & similia , quæ ipsis dedecori essent futura legati magis declinabunt , & circa principes amicos habere enitentur , qui omnia dicta & facta ipsorum recta & felicia augeant sermone , paulò aduersa extenuent , quacunque poterunt maximè ratione : multum enim apud principes , in domesticorum illorum positum est patrociniò , & prima quasi narratione factorum ; sed vtrique viderint , ne vllam vel minimam eius rei , quod hæc videlicet ex composito fiant , veram de se suspicionem inueniantur præbuisse . Emendicati quippè fauores tamdiu iuuant , quàm diu quod emendicati sint intellectum non fuerit : semel cognita falsitate , etiam illa , quæ verè antea fuerant dicta , instar habentur figmentorum . Proinde danda erit opera , vt eorum , quod scitu imprimis necessarium fuerit , effugiat nos nihil ; sed vt etiam in narrationibus rerum vel euentuum nullum vel minimum vestigium , nostræ in credendo deprehendatur leuitatis . Scire enim plurima , eademque secreta , summæ argumentum est prudentiæ : facile credere,

773
scire plura prudenti
est.

dere, & falsa pro veris admittere, rursus illius regulis & expectatio-
ni aduersatur. Magno honori cuidam Cardinali, qui vulgò Gran-
uellanus dicebatur, fuerat, cùm nescio quo loco aut tempore va-
riè varijs de fœdere inter Venetos & Turcam iêto (vt fit) discep-
tantibus, certa eius rei documenta proferre potuerit, & qualis ac
quantus vir esset, cùm alijs multis, tùm vel illa etiam ipsa re procul
dubiò ostenderit. Sed è contrario risu exagitabatur Saxoniae Ducis,
& Philippi Landgrauij Hefsiae, bello Saxonico in Gallijs legatus,
qui de Caroli Q. Cæsaris in Germania progressibus, Franciscum
Regem debebat facere indies certior, & non prius quàm ab ip-
so rege didicit, dominos suos à Cæsare detineri. Libenter quidem
communicari auent principes sibi multa, sed fastidiunt inepta, aut
omninò etiam antea peruulgata. Quo magis tam serijs quàm io-
cosis rebus, patet legato locus principis gratiae aucupandæ; sed v-
tatur non abutatur eadem legatus facultate. Tribuerat tantum
Dantisco, Sigismundi Regis Poloniae apud se legato Carolus Q.
Imperator; vt cùm aliquando omnibus externis legatis, ne in Hi-
spanias nauigantem ex Belgio sequerentur dici fecisset, soli Danti-
sco contrarium curauerit postridie nuntiari. Tum ille vt lepidus
fuerat: Bene est, inquit, proficiscamur; sed sicuti quidem vo-
ce præconis ea generatim omnibus profectio inhibita fuerat, sic
rursus eiusdem voce necessitas mihi quoq; speciatim imponatur.
Assensus est Cæsar, & ille non solum in Hispanias eum comitatus,
sed & maximis honoribus in iisdem Hispanijs fuerat ab eo au-
ctus, cùm in numerum illius nobilitatis, cum toto suo genere &
agnatione referretur: amant enim ingenia principes, sed cupiunt
vicissim candidè redamari. Ebriosus, scortator, aleator, atque alijs
eius generis vitijs deditus legatus, nunquam putetur, nec faciun-
dis itineribus suscepta profectio lentus, neq; voluptatibus blan-
dissimis dominis aut delicijs quærendis occupatus. Notabatur eo
nomine legatus quidam, quòd cùm aliquam viæ partem fo: tē cō-
fecisset, subsistebatur euestigio, & vel non necessarijs faciundis
sumptibus iterum & iterum immorabatur. Mox mittebat rursus
domum pro pecunia, quam antequam accepisset, tantum inter-
dum alieni contrahebat æris, vt ne pecunia quidem allata illud dis-
soluere potuerit, parumque abfuerit, quin à principe suo, qui illam
ipsius itineris ægerrimè ferebat tarditatem, reuocaretur: seria e-
nim seriò tractanda & suscepta publico nomine itinera, nullis ad-
hibitis voluptatum lenocinijs sunt conficienda. Meminisse pro se
quisque debet, Annibalem armis inuictum, voluptatibus & luxu-

*Principes multa
sua volunt adven-*

riæ Capuæ manus dedisse, & Prosperum Columnam, qui foris tot tant, sꝑue hostibus iuuenis sæpè restiterat, muliercularum amoribus domi senem resistere non potuisse. Turpe namque omnibus, sed turpissimum est repuerascere senibus, legatis & militibus. Peragrandis porrò regionibus, omnia & singula notet, & notata item ab alijs ad manum habeat semper, vt facilius intelligat locorum rerumque momenta omnia, tam præsentis temporis, quàm ipsius etiam antiquitatis. Scire quidem & videre semper aliquid noui desiderant ferè vniuersi; sed cum ratione ac delectu peregrinari didicerunt paucissimi, Quo etiam cœlũ non animum dicuntur mutare, qui aut vertunt solum, aut traijciunt salum, & non secus ac alij veredarij, vel tabelliones videri, qui vel magna vna die terrarum percurrunt spatia, sed nullum inde profectum sortiuntur. Quidam enim non secus, ac aliquid mercium plena, sed malè dispositarum dicuntur testudo, quòd multa viderunt, & audierunt, sed non peræquè scienter visis auditisque vtantur. quo magis expedierit notare indies singula, & loca ac personas quę occurrerint, & quæ opportunè aliquid nobis nunciauerint obseruare: nulla denique non occasione vel ex itinere ipso dare ad principem aliquid perpetuò literarum: multa enim multos delectant, sed nihil magis quàm sapientes reges literæ, seu quidam nuncij & interpretes mentis ipsorum legatorum. Nam si laudatum in pictore illo fuerat, quòd nullam ferè diem sibi excidere, in qua vel vnam non duxisset lineam permittebat: quantò erit legati scribendis crebrò ad suum principem epistolis diligentia commendatior? & cùm non vno aut altero, sed tribus atque adeò pluribus itineribus, & tam mari, quàm terra susceptis, transmittet literas, vt pari modo si ita necessitas postulauerit, vicissim ei respondeatur, maximè si & itinera longiora, & suspecta fuerint loca, quæ terra marique sunt superanda. Accedit, quòd per errorem alteri alicui inscriptæ literæ, moram afferunt rebus, & multifariæ viæ sint erroris, vna illa & certa veritatis: quapropter vel antè illud etiam tempus ipsum, quo commoda transmittendæ epistolę expectatur occasio, tempestiuè exarètur literę; ne si secus acciderit, tandem transmittendarum facultas elabatur. Scribendum quidem esse satis constat necessariò, & illud ignoratur, quo argumento, per quem, quomodo, & quando. Anticipare igitur tempus, non abs re interdũ fuerit: & si videbuntur suspecti tabellarij, aut cuipiã alteri inscribere epistolam, erit necesse, à quo vt principi eius reddatur, legatus postulabit, aut verò ignotis notis separatim ab alijs literis eam prorsus exarare; vt ille, cui interpretandæ

terpretandæ epistolæ, & notarum indicandarum incubuerit cura, minus illorum sit conscius, quæ vſitatis characteribus scripta conſtabunt, quo magis & linea in epistola, quæ ignotis exaratur notis cuiſibet folio ſit circumducta, ne præterea aliquid additum videatur: prius tamen ille, ad quem tales ſcribentur literæ, omnium harum rerum exactè admoneatur. Nam licet vel eiufmodi diligentia tandem etiam eludatur, tutiùs in hanc ſemper peccabitur partem, vt cauti & ſoliciti, quàm indiligentes & ignaui habeamur. Cura namque & cogitatio acris, malleus eſt omnis difficultatis. Interim his ſimilibusque agendis, nec occasionem aliquam de ſe ipſo alijs ſuſpicandi legatus dabit, nec friuolis ſuſpicionibus, nunc de hoc nunc de illo laborabit. Friuola ſuſpicio conſilij argumentum eſt inopiæ, & maligni qui criminis expertes ipſi non ſunt, ingenio ſuo alios metiri plerumque conſueuerunt. Diem, & ipſam denique horam, qua ſe in viam tabellarius dabit, ſuo legatus perſcribet principi, & ijs, qui ſe vtrò transportandis, offerunt literis fidem haud ita magnam peræquè ſemper habebit. Quod tamen ipſum, vt quam maximè occultare poſſit, ſcribet nihilominus aliquid, quod parui momenti fuerit, & maioris cautionis in poſterum ergo, ſi illa fortè reddita, vel ſecus epistola fuerat, ſemper inquiret: bis enim ab vno decipi, & geminatis vicibus coctum ſumere prandium, eſt ſubmoleſtum. Poſtremò, cùm hinc & inde varia & multiplicia occurrerint negotia legato in aula expedienda, dabit operam, vt quæ prius, quæue poſterius tractata ſunt, ſuum principem faciat certiorem: & a ſeò vel verba inferat ipſa, quæ, & à quo, & quo loco, quo vultu, geſtu, tempore ad eum prolata ſunt & fuerunt, & num à principe ipſo, num ab eius conſilio, num verbis, num ſcripto, num ex tempore, num verò etiam meditato. A prudentibus enim non modò ipſæ res, ſed rerum etiam momenta omnium, circumſtantiæque; adeò vniuerſæ, ad certam rationis normam, quam vulgus hominũ facere conſuevit acrius expenduntur. Quo etiam legatus ea, quæ notatu erunt digniora, in calce literarum non inuitus repetierit, & omnem vel minimã notam vitauerit falſitatis: labilis eſt memoria, & aliquibus tantum abeſt, vt neceſſaria ſint frena, vt ne quidem ſuffecerint calcaria, præter morem. Quo conſultius etiam crebrius, ij in quorum nobis commodis poſitum aliquid eſt, occurrunt admonendi, ſuppreſſis authorum nominibus, à quibus quid in rem noſtram principisque noſtri facit, auditione aliquid acceperimus. Scribendis autem ad principem raptim (quod aliquando contingit) rarò autem contingat epistolis, ſi alicubi erratum fuerit, ex-

pungantur, quam eradantur potiùs characteres; ne doceamus alios artem & peruersum vsum eradendi: facilius enim vitiosa sequi, quàm bona imitari homines videas, & raptim scribendis literis nò nemo suspicatur, quod contemnas. Priuatarum suarum rerum in epistola ad principem inferet legatus nihil, præsertim si alio modo ad notitiam ipsius posse eas deducere videatur. Peràquè imò & maiori curæ sua, quàm vel principis sui inde plerumque dicitur habuisse: & ita reuera natura comparatum est, vt alienis spectandis, omnia nobis instar pyramidum, nostra verò appareant humi repositorum quasi nidorum. Vnde scribendis literis arripimus facilè occasionem, quas principes rebus cum suis misceri ægerrimè ferunt, nostra de infelicitate querelarum. Accuratissimè porrò omnes scribet epistolas, & earum sibi exempla multis & magnis vñibus seruitura reseruabit: nec verò vno eodemque signo eas communiet, nec vnis iisdemque scribet characteribus semper; vt eorum audacię viam obsepiat, qui nunc manum, nunc signa aliorum adulterare consueuerunt. Multi qui veritatis non potuerunt, aut potiùs noluerunt via, sumptus cupiditatum inuia quæsierunt sibi falsitatis. Si epistola plura habere contigerit folia, non ea consuât, sed quod aut prius, aut fuerit posterius, vnicuique inscribat foliorum. Si quid secreti alicubi amiserit, cogitet in cuius manus venire illud potuerit, & nullum laborem aut sumptum refugiat; vt recuperare illud possit: quòd si minus poterit, nunquam temerè ei se credat, contra cuius salutem machinatus est aliquid, aut verò dignitatem; & nec sit sollicitus, cui hæc vel illa vsui seruiert præceptio: sat sit recta monenti paruissè. Multa sunt quorum & iure consulti in suis libris rationem non reddunt; & tamen sapientissimè esse scripta & constituta, quis ignorat? Me quidem, ne his de rebus plura disseram, legati ipsius, quem non temerè iam vel antè in rebus versatum, & non tyronem futurum crediderim, retrahit prudentia, tum & rerum, quæ vna ex alia gignitur hac in parte magnitudo. Quò enim alicuius dicendo de hac materia inuehor, eò mihi minor spes affulget portus aliquando capiendi. Quapropter, cum de legato, eiusque adiumentis, & exercitiis dixerim, de ipsa quoque quæ propriè in manu est principis dimittenda subiungam aliquid legatione. Negant, ludicra enim miscere serijs aliquando libet, in Turciam alios quàm ablegari animo debere fortes & liberales: quia, vt plerumque fit, Turcæ partim minaces, partim verò sunt petaces. Vt ergo minus minas vereantur, & pro re & necessitate, munera & pecunias largiantur; nec timidos neque parcos dimittendos. Cautos in Moscouiam, quod ibi græca viuatur fide,

tur fide, & rarò quid concedatur sine longa licitatione. Romam mittantur pij, & religionis obseruantia noti, & potiùs politici, quàm ecclesiastici ordinis viri; vt eorum petita, qui Pont. Max. minus obnoxij sunt, maiorem habeant auctoritatem. In Hispanias moribus & ingenio ablegentur sedati, & quàm minimè nouarum rerum dogmatumue appetentes: quia ibi velint nolint facilè in officio continentur. Per totam Italiam proficiscantur humani & officiosi, cùm ibi earum rerum quasi quoddam perpetuum sit certamen. In Gallias ingenio celeri, aut potiùs versatili, vt ex re consilium capiant & scœnæ quod aiunt seruire sciant, aut verò discant. In Angliam dimittantur formosi & proceres, cum talibus vilis statim Angli in admirationem rapiantur, & quod Angli non sint, dolendum crebrò loquantur. In Germaniam promissorum tenaces, cùm antiquitus dictorum factorumq; constantia Germani fuerint celebres. Vbicunque autem locorum legati sint continentes & abstinentes: nam non temerè duæ illæ voculæ multorum semper fuerunt in ore, sustine & abstine, nisi quòd in his veluti duobus quibusdam vitæ præfidijs multum videbatur positum, tum vtilitatis, tum verò etiam dignitatis. Et denique quàm patresfamilias Hispani peregrè discessuris filijs, modico viatico dato, eandem principes legatis suis, sed pro dignitate sumptu suppeditato, commendent grauitatem. Concurrant enim in legato oportet plurima; sed vna illa maximè spectetur grauitas, quæ tamen expers occulti in legatum sit odij & habeat plus amoris quàm alicuius formidinis, plus integritatis quàm as simulatæ bonitatis, & quæ priuatam cum publica persona sic legati commisceat, vt & illius principis à quo mittitur odiosam maiestatem, & eius ad quem venit minimè à se abalienatam reddat voluntatem. Cuius etiam personæ insit vel aliqua ex parte claritas, & nobilitas generis, pulchritudo & concinnitas corporis, liberalitatis exercendæ facultas, peragratio exterarum gentium, lustratio regiarum, intelligentia rerum, vsus & tractatio negotiorum, multarum & variarum historiarum lectio, & eius denique philosophiæ partis cognitio, quæ ad formandos mores, administrationēq; iustitiæ, & scientiam pertinet gubernandi: huic demùm etiam fides in principem esto, amor in suos, comitas erga externos, viuacitas ingenij, ars & copia in vtrāq; partem de rebus differendi, & doctrinæ literarum studium propriū ac peculiare: humanitas postremò in cōuictu & colloquio familiari, constantia in colendis amicitijs, prudentia in cognoscendis, & tarditas in dissuendis potiùs quàm dirumpendis. Quæ vt aliàs etiam dicta fuerint, placuit vel denuò de
legato

legato attulisse. Iam verò dandorum legatis mandatorum duplex est ratio : libera vna , literis & seu quibusdam cancellis circumscripta altera. Nihil autem minus quàm certum de legato ferri potest iudicium, cuius quod sibi videbitur agere conceditur potestati ; & tamen antiquitus etiam id vsu receptum fuisse ambigat nemo , qui modò in historiarù lectione paulò est versatus. Quid enim ? an Carthaginenses olim , an Achæi , non miserunt suos legatos Romam , quibus liberè quod vellent agendi dederant facultatem ? Quid ? an rursus ijdem illi Romam ad Coriolanum , & ad eam , quæ secesserat plebem , cum tali eademq; potestate legatos non dimiserunt ? Nam vt hæc res periculo quandoque non careat , pro re tamen & occasione est necessaria : multa enim nec opinantibus eueniunt , de quibus nihil prorsus constitui in mandato poterit , & haud scio an debeat. Exempli gratia. A morte Ferdinandi Cæsaris , Maximilianus Cæsar eius filius , tardius paulò legationem Constantinopolim misit , pactis & fœderibus pacis , cum Solymano Turcæ confirmandis. Misit ergo Solymanus ad eum suam , vt multi crediderant , pacem postulatam ; sed ita , vt si fortè in itinere fieret ei Cæsaris legatus obuiam , statim Constantinopolim reuerteretur imperaret , & reuersus est , resque ad illud bellum , in quo Giulia & Seget est captû , tandem deuenit. Quid hic poterat aut dēbebat legatus Cæsaris præstitisse ? aut quomodo contra illā barbari molitionē poterat aliquid legato committi , quo eludi potuisset ? Multa ergo vt dixi præter opinionem eueniunt , & multa legati credi debent prudentiæ , ac necessariò committi potestati ; sed & ille non obliuiscatur eius , à quo missus fuerit , authoritatis : expedit enim semper Menenij , aut Manlij illius Romani imitari exemplum , qui , licet summa donatus fuerat à senatu potestate , non tamen vsus ea est impotenter , cum quædam ab eo præter expectationem peterentur , & nimirum Menenij consilium siue factum , non tam per se quod rectum fuerat commendatur , quàm ipsi contrarijs Cassij actionibus , cuius , Dyonisius meminit , illustratur : qui accepto à patribus honore , non eum quem par fuerat vicissim honorem habuit , nec vnquam consilium cum ijs communicauit : par enim est ei qui dat totum , particulam vel aliquam reseruari. Porro variari hæc locis & temporibus non nego , & multa incidere quæ moram non patiantur liberè affirmabo ; Sed tamen in perspicaci multum positum legati est prudentia , qui , quæ fides & in principē obseruantia eius sit esseque debeat , consideret , & tam à quibusdam quæ illi permittentur consultò abstineat , & principem suum requirat , quàm & ijs rursus liberè

sus liberè faciat finem , quibus nulla videbitur mora debere interponi, sed vno illo candore & sinceritate in omnibus singulisq; vtatur. Nam quemadmodum personati, sic & simulatores, nec peræquè omnes & semper, nec diu delectant. Ac vt dubitandum non sit, illos qui futura prædicunt, multò plus quàm veri habere falsitatis; tamen mirum est, quantum inter hos & alios mentientes habeatur discrimen : his vt semel deprehenfi in mendacio fuerint nulla, illis qui futura denunciant vel aliqua semper adhibetur fides, vt sint fuerintque falsissimi. Quod non aliunde prouenit, nisi quòd sicuti medicis salutem promittentibus, sic & ariolis aut Astrologis futura prædicentibus vulgò multum est authoritatis : semper enim dominantibus infesta, præteritorum obliuiosa, & futurorum sciendorù cupida est multitudo. Iam verò obseruatū est inineundis prælijs, multa ea in acie periculosè mutari, quæ domi non fuerant præuisa & considerata. Quod idem & in legatione multis euenit, si de quibusdam opportunè moniti, & ab ijs à quibus mittuntur plenè instructi non fuerint: educendę enim è portu in altum nauis, sed non semper quò velit dirigendę potis est gubernator. Quo magis multa legati commiseris prudentiæ, sed & nihilominus expedierit eundem de nonnullis admoneri : nemo enim suæ tantum præfidat prudentiæ, vt nihil habere se opus arbitretur hortatore. Quid, quod & legato & principi ipsi est vtilius, discipulum quàm magistrum videri potius mandatorum. Cùm enim variè admodum accipi & interpretari soleat legatio, & vel bene in ea meritis vix vlla aliquando referatur gratia, an non præstiterit obsecundare nutui in ea domini, quàm suæ nescio cui hac in parte seruire cupiditati? qui enim inseruit summis, imperat haud dubiè alijs : subit verò sapius iugum, qui appetit dominatum. Itaque inoleuit adeò etiam noua quædam apud nonnullos consuetudo; vt quæ vel antea legati iudicio permittebatur haberi oratio, nunc habenda exhibeatur scripto; vt nec vel transuersum quidem vnguem à præscripta formula discedatur dicendi, & siue memoriæ mandetur, siue scripto recitetur. Non tam enim eloquentiæ laus legato quærenda, quàm ex sententia sui domini omnia sunt conficienda. Ac multum licèt in differendi vsu atque copia, & in actionis ipsius positum sit dignitate; maluit tamen non nemo vel his aliquando caruisse, & principis sui à quo mittebatur commendationem retulisse. Quidam enim contenti sunt paruo, & vix acquiescunt alij, vel immenso. Consultius tamen mittere est legatos his omnibus adiumentis instructos, & qui tum dicendi grauitate atque copia, tum excellant pruden-

tia, & sine vlla vulnerum & signorum quæ faciem turpem foeditate, regalem quandam præ se ferant maiestatem. Nam vt ad eadem illa in legato turpia aut vitiosa repetenda recurramus, veteremque Persarum in eligendis regibus consuetudinem taceamus, an vt mutilatis naribus principem in Valachia fas non est eligere? Sic & in Turcia atq; etiam alibi perridiculum non accidit, intueri legarum, cui vulnus in facie aliquod sit inflictum, & ipse aut distortus, aut membris appareat mutilatis. Vnde purpuratus ille Turcicus ad legatum Hispaniensem: *Deerantné tuo domino, inquit, quos sine vulnere in faciem inflicto ad nos misisset?* Tum verò legatus: *Non deerat, nair, sed hoc videlicet vulnus antè non retrò acceptum, nostræ de vobis ad Naupactum testis est victoriæ, in qua & tu debebas interfici, nisi aufugisses.* Atque hæc quidem de adiumentis legati corporis dicta sufficiant: quæ si in magno sunt fueruntq; semper pretio; quantò animi habebuntur gratiora, cùm semel sibi dicendi concessa, non temerè abutetur potestate; nec subitò & ex tempore, sed meditato potiùs verba faciet, & ijs neminem carpet, inueheturq; prorsus in neminem; sed si fortè dicendum esset liberior aliquid, vitia non homines notabit: vulnera enim cicatrice obducuntur, verba in alicuius famam prolata frequenti memoria recrudescunt. Quo fiebat, vt & Pericles ille, in cuius ore Suada sesitasse dicta est, ad dicendum accessurus, ne vel verbulum aliquod ei excideret, quo populi aures læderentur diuinitùs precaretur. Lucerna enim & flore ignis opus habet, quod olere debet: cuius quidem lucernæ, tantùm abest vt Demostenem puduerit, vt adeò illi qui orationem eius olere fortè affirmauerat, dixerit: Bene habet, inquit, tua quidem furtis, mea meis seruit lucerna lucubrationibus. Quid enim, cùm in omnibus rebus alijs, tùm verò diligenti studio, non opus sit in literis, & longa cura, cogitationeque mandatis principis exponendis, adeò vt scripta multò antè prius, & ab alijs item lecta ac examinata, quàm subita & extemporanea placuerit semper magis oratio. Plus quippe oculi, quàm videt oculus, & suo vno illo orbatus bonam in perpetuum noctem precatur monocus. Postremò, quod genitoribus liberi, libri hoc nobis sunt nostri; vt oculis capiamur ijs amandis, & vita done mur diutius elucubrandis: Vina enim & scripta reddit tempus preciosa. Quid? legato, cui in summa summorum virorum corona verba facienda fuerint, curæ non sit, vt non tam à pigmentis verborum, quàm à pondere & grauitate sententiarum laus sit eloquentiæ? si modò eloquentiam dixeris, quæ ad salutem hominum & delectationem

lectionem data, non secus ac plumbea framea ex aurea vagina producta risum moueat circumstantium. Omnes enim eloquentia decet, sed legatos maximè condecorat: cùm vt hominis ornamentum oratio, sic rursus orationis, veluti quoddam illustre theatrum sit legatio. Quæ nisi iustum sibi sumpserit tempus ad meditando, quomodo, quid, & quo quidque loco, & qua dicat ratione poterit circumspicere, & tractanda re sagaciter discussa, venire tandem ad argumentis rationibusque muniendam? quomodo item inuentam ordinatè distincteque disponet: dispositam omni ornatu & elegantia verborum vestiet: vestitam actione & pronuntiatione cum dignitate prosequetur? Omnia quidem, vt mea fert opinio, minus elaborata hodie aures respuunt: & nec diligentiores quique immensis penè hominum cupiditatibus satisfaciunt dicendo; tantùm verò abest, vt inepta & ridicula quæque in legato laudentur. Quo ipso loco, non possum non recordari magni cuiusdam dicti, Principis *Hollaciæ*, Danorum Regis fratris, aratoris magis quàm oratoris ad Stephanum Regē ablegati. Qui vt distortus ipse fuerat, sic & legatū quasi aliquod monstrū gestu & oratione ferè habebat. Hic cùm Stephanum *Poloniæ* regem miris in os decantatis laudibus extulisset, vel illud quoque addidit: Scire ex astris se, quod Ioannes Magnus *Moscouiæ* Dux, proximo futuro anno regijs armis esset cessurus, & vitam cum imperio amissurus, vtpotè qui hoc & illud cœlestē signum in ascendente haberet: & præterea obscurum nemini esset, quo, quando, & quàm periculoso morbo laboraret. Ita ille (si Deo placebat) & legatum, & mathematicum, & medicum, & denique egit stultum coram Rege & Senatu, verbis sine delectu faciundis. Vt enim furiosus educto gladio aërem verberandi, sic logodedalus, cùm verba fundere cœperit, nec rationem incipiendi, nec modum scit desinendi. Quod quàm non ferendum sit, vel ex illo *Laconum* responso, nescio quorum legatis dato facilè est elicere. Piora, inquit, obliti sumus, media fuere obscura, & non intelleximus tandem postrema. Auet animus seria potius quàm iocosa, grauiam quàm leuia audire semper; & brevis ac erudita, quàm longa & inepta satisfacit magis oratio. Anfractu & quasi quadam longa circuitione nec licet, nec decet vti verborum: nec verò aut precibus misceat minas, aut priuatas publicis res legatus interponat: nec tam in penetralibus ædium minacibus verbis tonandum, quàm cùm ad bellum ventum fuerit, scienter exercitum cum suis ordinibus & vexillis explicandum esse potius recordetur. Vt plerumque fit, canes qui vehementiùs

latrant, & hostes qui multum hostilitatis denunciant, habentur viliores. Quin ut eo etiam maiorem auctoritatem fortiatur legatio, raro, & cum dignitate dimittatur; potiusque senibus quam iuuenibus, indigenis quam externis semper mandetur: qui enim iuuenem quam legatum senem magis mihi laudauerit; hic spem quam rem laudare videbitur potius voluisse; quanquam interim virtutis quam ætatis cursum videre etiam quandoque sit celerior. Non enim barba & pallium, sed eximia natura, externum, solum, ac continuum studium, in numerum referunt te sapientum. Veruntamen cum veteri illo proverbio, non nisi à seris veniat prudentia annis, consultissimum quidem fuerit, non nisi in magnis magnorum uti consilio, & præsertim senum, qui illud dicere non iniuria posse videantur: Audite iuvenes senem, quem iuuenem senes audierunt: iuvenes enim nondum senes, at hi fuerunt pueri & adolescentes. Iam verò nobiles quam plebeios, indigenitales quam externos, idoneos quam ineptos, rectius propterea miseris; ne principes, quibuscum futura tibi est res, ludificari se abs te quodammodo suspicentur. Ita enim pro se quisque magnus, magni vel secus fieri se ab altero putat, prout cum alijs rebus, tum maximè legationibus observatur. Vnde Gallorum regum ingens quondam fertur fuisse odium, quod primogenitos ecclesiæ, & omnium regum antiquissimos se professi, his, similibusque legationibus, quæ minorum gentium fuerant, nunc hos, nunc illos, & vel dicis causa tantum salutabant. Quis enim non ægerrimè tulerit, in tanto nobilium virorum regni vnus numero, in tanta copia lectissimorum senatorum, ad se mitti nunc obscuros, nunc alienigenas, nunc ineptos? Equidem nullum maius inertię gentis fuerit argumentum, quam hominum turbam, in hunc legationum orbem produci nihili, & præstantiores quasi contemni, à quibus & mandata rectius exponuntur, & petita obtinentur, & gentes nationesque illustrantur. Dici enim vix potest, quæ, & quanta etiam dum tacet, loquatur ille, ad quem nescio quis regum, durum legationis imponendæ onus nactus, hæc verba principio epistolæ exarauerat: Si stas, iter ingredi, si ingressus es, curre, si curris aduola. Et Pœnorū ille callidissimus persuadenda à legationis dignitate Romanis pace, hæc aliquando facere verba minimè dubitavit: Vestrum, inquit, ut audio patres, non nihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat negauerunt pacem, Annibal peto pacem. Ex quo ipso intelligi potest, quanto consilio, ratione, delectu & discrimine principibus sit opus ad externos legationibus dimittendis. Neque enim
mihi pro-

mibi probatur, probabiturque vnquam Pauli IIII. Pont. Max. & eius similitum consuetudo, qui cùm nescio quem amicorum veterum, in Cardinalium collegium cooptare apud se secretò statuisset, acciuit illum Roma, Neapoli primùm, deinde vt sacros susciperet ordines seriò imperauit: mox longius progressus, missurum se & in Galliam legatum, est pollicitus. At ille, cùm se imparem vtrique, vt fit, rei respondisset, Apage cum hac excusatione, inquit: ecquis duobus, nobis exceptis, nihili esse sciuerit te, nisi ipse fateare? Sed multò quidem habent se ista secus: nam cùm ad rem ventum est, non vt vestium, aut equorum, ingenij atque animi ornamenta mutuo semper accipias; & quid in diligentia ac studio vel inde à teneris annis positum sit, semperq; fuerit, tecum ipse seriò licet recognoscas. Talis autem magna ex parte opinione hominum princeps pro se quisq; fuit, qualis eius nomine legatus publicum illud apud externos munus rectè vel secus obiuit. Nam vt ferè vel à minimis legatorum exordiar vitijs, quot, & quanti legati verba facturi, in primo illo aditu allocutioneque regis obmutuerunt? Quæ res in postremo, vt dixi, errorum numerari licet possit aut debeat, tamen non à nemine pro maximo sæpè est æstimata. Multi enim aut contemni per id se duxerunt; aut non omnium rectissimè sibi conscios, id diuinitus poenæ sortitos dixerunt; aut verò nescio, quid aliud finitri de ijs suspicari minimè dubitarunt: errorem enim committit vnus, variè hunc varij interpretantur infiniti. Ac vidi ego summum quendam, summisque de rebus missum virum in collegium Cardinalium post cooptatum, cùm clarissimum regem ex longinqua profectione redeuntem alloqui debuisset, nulla de causa obmutuisse, & nec vnum tantum verbum proferre potuisse. Et vidi Cardinalem alterum, qui vt semel & iterum interpellatus fuisset, animosè recolligentem se, & vsque ad finem summa cum libertate vocis & orationis perorantem. Quod nescio vnde euenerit. Sed vt mihi quidem videtur, duplex eius rei est remedium. Primum, vt id nobis etiam amicissimis euenire posse in animum nostrum inducamus, ac proinde contra eius rei aut exitus periculum, nos fortiter muniamus. Alterum, ne ad ipsa verba, eorumque contextum prorsus nos alligemus, aut si meminerimus, memoriæ sic ea mandemus, vt nequaquam hallucinemur. Sed omnium remedium fuerit illud maximum, ne princeps in legatione vtatur tyrone, sed homine iam maturo, & diu multumque exercitato: inglorie enim discit, qui faciundis erroribus vult videri didicisse. Sæpè sapius accidit, vt eiusmodi legati, muti repentè facti, aut domum vt

edormiant crapulam remittantur, aut non omniū optimam, quod dixi, habere putentur conscientiam; vnde postea multarum rerum in aula insimulentur, & aliquando captiui teneantur. Sigismundus I. Poloniæ Rex Turcicum legatum, tanta illa Regis & senatus, qui verè à senibus est dictus, maiestate in stuporem quendam adductum, & nec vnum verbum proferentem in hospitium remisit, & vt postridiè ad se reuerteretur postulauit. Maximilianus Cæsar, à exposita legatione modicis temporis spatijs Stephanū Bathoreū, post Regem Polonię creatū, captiuū fecit, quod pacificationis loco, cuius tractandæ causa ille fortè à Principe Transyluaniæ venerat, res ad arma interim recidisset. Quod quidem sui æmuli Gaspari Bekeschij arte, magni illius & ingeniosi in Transyluaniæ Satrapæ dicebat Bathoreus euenisse. Multi enim creantur legati, ligati vt videantur. Nam cū nihil magis variam & multiplicem quàm legatio in se recipiat interpretationem, considerandum est, quo modo, & animo illa nobis demandetur. Harum rerum artificio Catharina Medicia Regina Franciæ, præcipitem in aula dedit non neminem: ac in primis memorabile illud est, quod Bellegardio Marsallo, & Pibrachio, regij Sacrationis consilij consiliario, ea authore dicitur euenisse. Occupare illa filios omnes, totumque eorum discupiebat semper dominatum. Quare, si qui fortè reperiiebantur, qui primum gratiæ apud eos locum affectui dicerentur, hos euestigio curabat aliò ablegari: & aut ductandorum exercituum, aut legationum munera ijs mandabat. Erant autem in alijs Henrico Regi, cū ex Polonia reuertisset Bellegardus & Pibrachius charissimi, hic quidem pacis, belli ille artibus satis insignis. Quem cum Liuronium oppugnatum misisset, subtraxit ei ante bello gerendo necessaria; vt hominem nihili, & bello administrando minus aptum, quod & effecit, vulgo ostendisset. Mox ad Pibrachium conuersa, & hunc in legatione ad Regni Poloniæ Ordines voluit mitti; sed ita vt in finibus Germaniæ & Lotaringiæ excuteretur, irritaq; prorsus omnis illa fieret ipsius profectio, qua & Polonicas res, ex intricatis intricatissimas fecit, & tum publica, tum & priuata nonnullorum negotia impediuit. Sic nimirum ludunt rebus, vel in rebus ij, qui plus aliquid alijs habent in aula potestatis. Quàm rectè illi viderint, ego, & principum artes, & inferiorum partes, cum ea quę eruditionis & prudentiæ sit differentia, tacitus mecum ipse recognoui. Pulchrum quidem est, sequi & assequi munera; sed tutissimum caruisse. Ac quemadmodum pro argillæ gleba nihil prorsus datur, vas verò ex ea confectum suo pretio æstimatur; sic sine vsu & tracta-

& tractatione rerum habet se doctrina, parum aut nihil valitura: asini enim libris cooperti, & docti inepti, quid à se distabunt? Quocirca, si qui fortè legati minus intelligentes & experientes fuerint rerum, & aut in itinere tardauerint, aut alias quasque occupationes ineptas habuerint, ineptiue ipsi sint, non omnino videantur tutò in legatione dimittendi: præstat enim domi retinere inertem, quàm ipsius indignitatis habere non neminem foris spectatorem. Paruo enim momento huc atque illuc impelluntur, sententiam facilè mutant, nec interrogati cum dignitate eam explicant, nec imperare sibi familiæque suæ sciunt, & debita facile contrahunt, quæ denique multis mensibus sufficere potuissent, paucis abliguriunt. Iam quas nec ipsi quidem habent, in alijs virtutes desiderant: aliorum studia & mores carpunt: in alienam vitam inquirunt, & asimulatæ cuiusdam probitatis specie, non tam esse boni, quàm videri volunt; & nec tamen vel aliquando sibi, vel alijs, hoc nomine satisfaciunt. Vt enim muli ex equo & asina conflati; sic nunc boni nunc peruersi neutrum dicuntur. Qui si sapiunt (sapere autem alieno, quàm suo damno potius debent) munera publica & legationes per se ipsi refugiant: quid sibi desit videant, suos quàm alienos nãuos potius introspeciant: & si cum perfectis semper viuere volunt, quærant sibi urbem sponte sua, Non vinclo, nec legibus æquam, vt ait Poëta. Nam aliud est in Licæo Platonis, & aliud in fece Romuli viuere: & aliud in ore, aliud in pectore gerere bonitatem. Principes etiam ipsi, non tam ambientibus, quàm refugientibus munera publica & legationes mandent: quatenus progredi vel regredi in ijs debeant, præscribant: simias, quò altius ascēderint, pudenda magis ostentare sua moneant: nihil gratiæ & fauori, omnia virtuti & industriæ tribuant: dandis legato mandatis, quoad eius fieri paucioribus potest, se concredant, & humani ingenij morem esse perpetuò licitari, & iniqua interdum petere, vt æqua obtineantur, recordentur. Multas denique tendi insidias multis, sed inprimis publica negotia tractantibus atque legatis. Vnde videmus quosdam & maximè barbaros principes, cùm externi legati in eorum sententiam non statim descendere voluissent, mandatis eorum scriptis ostensis, facere imperata coëgisse, & vel hoc ipso nomine, legatorum quas vocant instructionibus disquirendis, quàm curiosissimi fuerint, non obscure ostendisse. Fecit id huius nominis alter, & tertius Turcarum dominus Baiazetes Venetis: fecit & olim Galeacius Dux Mediolani Florentinis: fecerunt alij alijs: quàm rectè non disputo, sed tantum ipsum factum profero in
apertum

apertum. Valdè quippè sunt solliciti principes sciendis penitus omnibus mandatis legatorum. Itaque & Maximilianus Cæsar, admirabili princeps ingenio, secretam instructionem, quam Regni Poloniæ proceres, ad Stephanum Regem, legatis in Transyluaniam dederant suis, magno studio quæsitam habuit, & nobis Ratificationem ostendit. Quo magis legationem expedit esse secretissimam, & habere mandata, quæ contineant obscuritatis modicū, & quàm minimum amphibologiarum: vt enim mysticè vel amphibologicè loqui, videatur nescio cuius sapientiæ; tamen regius quidam candor præstat artificijs omnibus simulandi & dissimulandi, vt ille nescio quis, qui nesciret simulare, nescire eum & regnare, dixerit Imperator. Sed multum simulare & dissimulare differunt, ac primum quidem malitiæ, posterius fuerit necessitatis. Vnum verò maximè indubitatum illud est, eum qui ambularet simpliciter, ambulare & confidenter. Est quidem aliquid esse tectum, sed multò plus re-ctum suis in consilijs, cùm malè sibi conscijs oculos deiciant, & latera vulneribus aperiant, recta verò conscientia muri instar habeatur. Interest autem & legati, & principis, ea quæ semel data fuerint mandata, habere perpetua rata; ne si fortè immutata fuerint, in ea pericula legatus incurrat, quæ antè monuimus, siue id legati culpa, siue principis acciderit voluntate. Ac nec quidem est regium, vna manu ostentare panem, & altera ingerere velle scorpionem. Et plerumque vsu venit, vt qui verborum aucupijs, aut literarum tendiculis alios circumueniunt, posteaquam ad apertum venit bellum, cadant eorundem armis, & publico risu exagitentur. Non vult Deus, eos qui impiè & fallaciter agunt, diu successibus augeri. Nec verò & ego soleo insultare cuiusquam vulneribus; nec præceptum esse æstimandis aliarum gentium nationumque moribus, quos scio variè varios interpretari, & nihil non esse plenum in vtramque partem exemplorum; sed vt tamen ad supremum illud offensum numen, reuocentur omnia, quis non legit, quæ fuerit Græcorum aut Græca cum Latinis fides, & quæ nunc sit etiam Moscouitarum. De quibus nihilominus sæpius triumphauit, non nemo barbarorum. Et non temerè id quidem. Nam vbi plurimū caliditatis, ibi minimum sæpè est felicitatis. Quo loco multa equidè possem afferre, quæ de huius gentis versutia etiam citra vllam suspicionem falsi producerentur. Sed vnum illud sufficiat, quando Ioannis Magni Moscouicæ Ducis legati, in tractatione ad Zapolsciū cum rege Stephano pacis, legatos regios, quibusdam arcibus quas in Liuania semel concesserant, ante ipsum edendum iusiurandum,

supposito

supposito falso diplomate, fraudare visi sunt voluisse: sunt enim multa fraudationū genera memorabilia, at in publica tractatione inter reges pacis, memorabilissima. Verūm alteri loco & tempori hæc reseruetur potius narratio. Vnum autem illud hæreat memoria, quæ iustitiæ contraria, ea nec futura quidem felicia: & Anglos tractanda pace imprudentiores, Gallis armis superiores se profiteri, quod olim idem de Crucigeris & maioribus nostris vulgò sermonibus vsurpabatur. Sed non semper vt apparet facilia nodosa, & clara turbida expedit reddidisse: recto enim proposito fine, vt consilium defuerit, numen pro se cuique bono aderit diuinitatis. Quare (quod Apollo Pythius) monuit, quodq; ego paulò antè obseruandum censui, legatus cognoscat semet ipsum; & tam petenda, quàm assumenda legatione, quid iuris iustitiæue fuerit, & quid tam per se præstare possit, quàm aliunde subsidij expectare debeat, ipse secum maturè recognoscat. Vastæ cogitationes sunt nostræ, & quò minus aliquis sapit, eò opinione sapientiæ ditare se magis cōsuevit. Cui morbo occurrendū sanè est tum scienter, tum verò etiā studio: multos enim vinū in prælia inermes, & ineptos ambitio in legationes protrulit insipientes. At verò cū ad tractandas venit res, tuis te pedibus oportet sustineas; & quod antè nō didicisti fortè priuatus, egrè discas factus legatus. Vt enim consiliū tibi aliqui dederint, hic rursus consultore opus, quod & quale consilium fuerit amplectendum: non minus enim errat, qui nullo consilio facit aliquid malè, quàm qui peruerso vititur consultore. Quem ad cognoscendū, non semihorè spatio, sed multo quòd cū eo comedas indigebis sale, & in confessu regū, non vna aut altera occasione & causā verbis (vt fit) faciūdis: auget enim animum publicum & frequens theatrū, & ardor ille dicēdi, teste ipso M. Tullio, angusto debilitatur loco. Qui deniq; non moueat risum, interruptis vocibus, & veluti cum quadam titubatione & hæsitantia habita oratio. Qualem cū nescio quis in purpuratorum apud Turcas confessu fortè habuisset, & interpretari alter verba ipsius debuisset, cursim omnia ea, quæ legatus dixerat exposuit, & quodammodo legato ipso orationem visus est habuisse pulchriorem. Tum verò purpuratorum quendam ridere, & Deos hominesque cœpisse testari; nunquam se qui magis legato abuteretur vidisse tempore, & qui adeò seruo vteretur ipso se prudentiore. Et nisi me animus fallit, haud ita iniuria: Semper enim non quàm multa, sed quàm multum quis dixerit spectatur: nec quàm nobili, sed quàm idoneo legatio demandetur. Humilitas enim generis, neq; offensio adimit scientiā popularis. Sed nimirum, cū

rùm, cùm ad præclarũ ipsum genus, maiorumq; imagines, accesserit eruditio, næ haud legatus & legatio facilè exolefcit. Habet enim non obscurum obscuritas generis despiciat, cùm, vt antè dixi, & principes ipsi despiciatui se haberi putant, cùm aut obscuri, aut externi, aut patre notato, vel notati ipsi ad eos legati dimittuntur. Etenim, si diuinus ille & morum magister Plato, notato patre filios, ad Rempub. non censuit admittendos; quĩ publicas legationes obierint ij, qui alicuius criminis notati ipsi sunt vel fuerunt, nisi fortè flexu ætatis commissum aliquid sit, quod firmata stirpe virtutis, egregiæ compensatum videatur? Tum quidem tantum abesset, vt recordari ea debeant, vt quasi quædam etiam testimonia virtutis sint refulgentis. Rarò enim sunt visi, qui vberes ingenij edituri fruges, vitiorũ prius semina non aliqua iecerint, quod nihil minus quàm vituperio eis vertebatur. Melior quippè culpata est virtus, quàm torpore quodam languēs continuo innocentia. Quid quod nec æquum aliàs fuerit, exprobrare ea vitia mortali, quæ credibile est in obliuionẽ venisse Deo ipsi immortalī. Laurus vel media hyeme viret, & virtutis ingenijq; fama etiã si vel aliquos habueris nõ uos nõquam arefcit. Sed age progrediamur, & certissimũ quidem esto, nec obscuros, neq; sceleribus infames, neq; ab infamibus legatos venire oportere. Verũ adhuc illud certius, dimittendis illis parẽ imò maiorem semper habendam esse rationẽ virtutis, quàm generis, probitatis quàm nobilitatis; & si ad eò proficiscantur plures, animi & consilij spectetur potissimũ in ijs magnitudo. Paruo nãq; est vsui, nautę nasci & appellari filios, si demũ illos omnes videas remiges non naucleros: & sicuti surdo soni, cæco perspicilli, aratrum nauiganti, clauus nauticus ambulanti; sic nobilitas quæ virtute caret, thrasoni fuerit non nemini. Nõ etenim aliena dicas tua, quorũ ipse ostendere non possis te authorẽ. Hinc postea & inter collegas legationis vnus, morum & animorũ nascitur dissimilitudo; cùm hi maiorum imaginibus tument, & alios præ se aspersionantur, & rursus illi contemnunt contemnentem. Quæ omnia apud externos præsertim & citò notantur, & subito vulgantur, & rebus eorum principis dignitatiq; aduersantur: quidquid enim legati intriuerint, id exedendum est eos mittenti. Dixit mihi aliquando Cromerus, vir non quidem genere, sed doctrina & eruditione clarissimus, cùm apud Ferdinandum, Romanorum, Hungariæ, Bohemiæque Regem, cum perillustri quodam procre Sigismundi Augusti Poloniæ regis fuisset legatus, sic ante regem in scamno, quod capiebat duos, collegam sedisse, vt ille excludi non ob-

non obscure videretur. Tum Ferdinandum dixisse : Sedeat inquit vterque, cùm & in legatione vterque contineatur : quod non euenisset, si inter se legati ipsi differentiam non quærerent, & quadam veluti riualitate animo opinioneque non variarent: persuasio enim de seipso magna, alterius contemnendi fax est certa. Quo etiam restringendum semper quàm augendum dicerem numerum legatorum, & vix ipsum ternarium excedendum, ipsis mittendis. Fit enim, vt cùm plures pluribus stipati comitibus veniūt, bellandi causa venisse pauci, tractandorum negotiorum ergò legationis comitatū dicantur excessisse : non tam enim numerus aut comitatus, quàm ipsum pondus & concordia mutua legatorum spectatur : quæ si omninò desideretur (desideratur autem in pluribus sæpius) statim omnes laborant infamia leuitatis. Factiones enim inter se excitant & alunt, & varijs ac multiplicibus nunc harum nunc illarum rerum narrationibus principi causam & occasionem præbent de eorum fide, aut saltem prudentia dubitandi. Non temerè igitur veteres, aut inter discessuros legatos concordiam faciebant, aut verò vtrò ipsi per se legati peregrè profecturi inimicitias deponebant. Pulchrū est Græcorum illud : Relinquamus his in mōtibz inquit inimicitias inter nos veteres ; resumemus si placuerit cum à legatione reuertemur. Qui enim amicitia cum alijs alicui sit fida, si nulla cum collega fuerit ? aut quis bonum testimonium ei dederit, cui itineris comes negauerit ? Et tamen hoc vitio cùm inter alios, tum inter christianorum principum legatos, maxime laboratur, quibus Christus Opt. Max. sui amoris symbolum concordiam dedit, & non adumbrata, sed expressa vestigia reliquit lenitatis. Quod non aliunde prouenit, quàm ab animi quodam tumore & impotentia, & quod nonnulli partim debitorum quæ soluenda essent, nisi legatio obstaret gratia ; partim compendij alicuius, & vt semper quod prætendant habeant causa, ambiunt temerè legationes ; & eorum sibi comparant ad eam rem patrocina, à quibus principū dignitatis ergò deberent potius remoueri. Quo magis ipsi principes viderint, quibus faciem suam ad externos permiserint deportandā : & si non præstiterit, cōciliare inter se & domi retinere profecturos, quàm demùm audire digladiari à se missos fatuos vel ambitiosos. Sumptibus quidē legati prouidēdi sunt necessarijs, ne in medio veluti quodam rerū cursu gradum sistant, & cum vel à portu parū abfuerint, contrarijs ventis subito trahantur. Difficile dictu est, quātus hostis paupertas sit fueritq; semper virtutis, & quàm Reipub. insigni detrimēto naui & industrijs viris, eius fa-

cultates denegantur. Eorum autem loco augentur ij, qui poterant, & haud scio an debebant, facultatibus caruisse: tantum enim abest, ut ijs sint vsui, aut decori alicui, ut quasi quædã etiam instrumenta libidinum videantur, quibus apud externos abutentes, & non iniuria dicti ventosi, passim proculdubio irridetur. Quod ne fiat, senes & maturos, ut antè etiã monui, in legationibus mittere præstiterit, in quibus multa semper dies leniuit, ætas mitigauit; & quos experiundo cõtemplisse, satietate abiecisse, quædã etiam præter opinionem aliquando deprehendas; sed ita, ut & hi nullum vsquam relinquant vestigium auaritiæ, & cupiditatis suæ: senectus enim affert secum morositatem, & habendi sitim. Quæ cum omnibus fuerit turpis, tum legato turpissima: munera enim legati accipere possunt; sed qui quæstus gratia legationes obeunt, his principes nihil debebunt. Sunt enim quædam gratuita, & quæstus gratia aliæ susceptæ legationes. Hæ nullum, illæ habent duplex beneficium: vnũ à lege, alterum ab homine. Vnũ ergo illud tam foedum auaritiæ vitium, quàm longissimè absit à legato eiusque animo, qui maior ferè habetur imperatore ipso. Etenim hic multa officia, quorum ipse imperitus est opera aliorum administrat vicaria: legatum verò propria non aliena, vera non fucata ornamenta commendant. Vnde etiam bel-latorum nescio quis ille, vnus sui legati ore quàm maxima quaq; militum cohorte, arces cepisse se plures gloriabatur. Quo etiam legati ipsius functio, & amatur vehementius, & colitur numinis instar impensius, & illustris ac magnifica semper habetur. Quis enim eò sit charior, qui arma verbis dirimit, gentes & nationes in hostes consociat, aduersarios voce opprimit, socios perpetuò otio atque quiete lætari facit, cum omnium non dicam laude sed plane etiam admiratione? quis illo sanctior, qui Christi & Apostolorum, & ipsius deniq; anunciantis refert personam Gabri-elis? & non tam armis aut satellitibus septus, quàm iure gentium vallatus, quo, & quando, & quomodo vult semper peruadit? quis deniq; legato habeatur illustrior, qui tot honorificētissimis legationibus cū dignitate obitis, tot regijs visis, tot colloquijs & responsionibus regū auditis, quàm vllis lauri folijs citò are scentibus rectius gloriatur? Quo nomine, cum multi nostra ætate alij, tum nimirum Cardinalis Moronus, nescio quid plusculum laudis sibi tribui modestè licet cupiebat: nam Pardi instar, qui ut tertio assultu feram capere; sic & ille negotia conficere consueuisse vulgò dicebatur; cum reuera prudenti legato, nihil sit maius, nec magis necessarium, neque adeò commendabile hominum memoriæ sempiternæ.

Ac memo-

Ac memoria inprimis fuerit dignissimum, quod de Ludouico nescio quo Galliarum rege vulgò circumfertur, qui cùm per legatum suum hominem industrium, Caroli Burgundiæ Ducis animum, à se nonnihil abalienatum, & spe cuiusdam ab eo defectionis subiectorum belli cupidum fortè cognouisset, certa quadam vti arte, & per eundem illum legatum de omnibus pacatè cum eo voluit transegisse: præstat enim legatione, quàm armis omnia terminari. Hoc facto ad suos conuersus, nunc hos capitali affecit supplicio, nunc illos in exilium egit, nunc alios graui ære multauit; Quod non fecisset, si & prudentem legatum, & minimè præcipientem ad vindictam animum non habuisset: non enim nisi lento & bene firmato pede rebellionem aggrediare castigandam: & tantum quidem in mittendis ad exteros nuncijs positum est discriminis; vt pax & bellum, felicitas & infelicitas, contemptus & maiestas principis inde haud dubiè proficisci videatur. Sed meminerimus non omnes peræquè esse qui videri cupiunt, & alios opinione vulgi, alios incorruptè iudicantium iudicio censeri sapientes, aliam denique verbosam, aliam rerum omnium dominam esse sapientiam. Quam vt hic perfectè non discamus, proximè quidem ad eius perfectionem accedere conniti debemus, & opinionem semel de nobis excitatam virtute & constantia tueamur: neque perperam & malitiosè facta, latere diu posse, aut ex latebra impunitatem sperare nos debere arbitremur. Pulchrè enim alicubi Sophocles:

Nihil occulto quando cuncta tuens,

Et cuncta audiens, omnia reuelabit dies.

Quo etià magis turpia quæq; & ignominiosa mandata studiosissimè sunt vitanda, & tam occulta omnia, quàm quæ in aliorum vergunt exitium, nobis non inuitis, nec inuidentibus cuius potius quàm nobis mandentur. Habent enim nescio quam speciem prodicionis quæcunq; aguntur simulatè: non enim illi solùm, qui scelere & maleficio pascuntur, sed qui adeò etiam in aliorum necem cōsiliū præstant, habentur interfectores. Vnde vt varia legationum & mandatorum sunt genera; sic maximè desideranda sunt magis pacata & tranquilla, ne aut malitiosi, aut ingrati, aut etiam leues & temerarij habeamur. Quis enim legatorum futurus est gratus, quem mandata fecerint odiosum? & quem paulò curiosius in Reipub. versantem, non reddiderint tandem suspectum, præsertim tot sectis tam inter se dissectis, & non tantùm animis, verùm etiam castris regibus inter se dissidentibus, quorum aliqui ideo se, legatosque suos, maiorem authoritatem habere putant, quòd superi-

ores non agnoscant, quasi & Deo Opt. Max. non liceat rebellasse, quod tantum abest, ut probari debeat, ut quò grauiori animaduersione dignius sit, tēpori & occasione eò magis referuetur. Nō enim impunitas authoramentū errorum, nec cōspiratio bonis nocuerit improborū. Sed relinquamus querelas, ac vnū illud sequamur, & vtinā quidem assequamur omnes, ut sicuti capitis vnus mēbra Christi, ita & doctrinę consensione vnū in ipso simus, & non tam otiosis syllogismis dogmata, quàm fortibus factis imperium proferendum iudicemus, Legatis, qui & maiorū nostrorum suus honos cōstaret, & eorum autoritate, quibus olim paruerunt omnes, facta testaq; cōseruata, haud scio si quis ita fidenter alienis etiā inhiaret; sed vnus contemptus, generat alterius despicatum. Quanquam & Maximiliani Primi Cæsaris tempore, iam illud etiam moris fuerat, externos legatos longius ab aula tenuisse, & non facile aditum ad eos patuisse. Quod & Comineus in Hispanijs sub Ferdinando Catholico rege accidisse sibi testificatur. Vix enim alia aliqua re explorator ab oratore, quàm vna illa differt impunitate. Qui tantò etiam in suspicionē citius incurrit, quantò non modò regionis, sed illius etiā apud quos versabitur, experserit religionis; inter enim alia multa vincula, hominū animi, à qua & dicitur maximè religione religantur. Neq; tamē in omnes alios legatos fraudis, & iniuriæ subito cadat suspicio, neque vita & dogmatibus legati inquirendis opus est properato. Multi non tam iudicio, quàm errore & contagione quadam seculi, eò ut diuersum à nobis sentiant delati sunt: & multi non tam voluntate, quàm necessitate quadam superiorum iussu in curiositatis suspicionem tandem venerunt, cū ea disquirerent, quæ non videbantur debuisse. Sed & natura ingenita nobis cupiditas est quædam, noui semper aliquid sciendi & sciscitandi: & ut hominis finis non sit scientia, sine tamen ea, in cognitionem rei creatæ & creatoris venire factu est incredibile, quæ nimirum summa nec scio, an vna appellatur sapientia, quam non humanitus datam, sed cælitus fusam antiqui putauerunt. Sed sicuti quidem in omnibus rebus, quæ laudari debent ars occultanda, sic & hæc curiositas, comitate, affabilitate, & omni generis erga indigenitales officio, necessariò est tegenda & regenda. Malū enim est in suspicionē venire curiosi, sed multo adhuc deterius sortiri nomen pariter & morosi: ægrè enim vbiq; tumidos, sed domi nimirum nostrę omnium ægerrimè tolleramus. Quamobrem sit illius dicti legatus vel in primis memor, tales nos debere esse in inferiores, quales velle-mus erga nos inuenire superiores. Arroganter compellandi, scom-

mata in

mata in aliquem iaciendi, temerè res aliorum æstimandi, & nunc huius nunc illius ferendi de hominibus iudicij, absit à legato quàm longissimè consuetudo. *Accidit nescio in qua aula*, quòd legatorum dictum est non nemini: Dominus inquit legatus perpetuò malè; ego contrà loquor de illo benè: viderit, ne nostrum alteruter mentiatur. Sed & sibi quàm alteri magis nocet, qui absenti obtrektatur: vulgo enim ostentat animi sui impotentiam, & minorem se illo cui fortè inuidet testificatur. Deniq; obseruatum est, quod quando aliquis creatum periculum alteri voluit, quod bonus voluerit nemo; creditum est magis rem quasi aliam agenti, quàm ex instituto accusanti. Memorabile est Prosperi illius Columnæ exemplum, qui cum Ferdinando Consaluo, susceptis paruis quibusdam offensionibus, in Hispanias nauigasset, cumque ab Isabella Ferdinandi Catholici Hispaniarum Regis coniuge, de eo, deque rebus ab eo gestis interrogaretur, quo loco Neapoli esset, & quomodo in vulgus eius actiones probarentur: Perbellè, ac vnum illud deesse illi diadema acutè respondit. Quæ demum responsio causa fuit, quæ ab hinc centum annis ex Hispanijs Neapolim profectionis extitit Ferdinandi, qua Consalui administratio & autoritas fuit paulò diminuta: semper enim suspecta regnantibus procerum est virtus & amplitudo; quanquam viderint, ne dum suspicionibus indulgent, erga bene meritos ingrati habeantur: sed ad curriculum reuertamur. Legatis quidem illud vel potissimùm curæ sit, vt quæ nocere grauius eis possint, omni ratione fugiant, amplectantur quibus iuuantur: Vnde & rarò quod dixi conuiuari, non indulgere alexæ, non commestationibus, non alijs id genus voluptatibus multum dare temporis, legati expediet dignitati. Nec verò & primos illos in mensa petere accubitus, non interrompere aliorum in sermone exorsus, in suo non habere morsus; sed & consideratè, & paulatim, & pauca loqui, quod sæpè dictum est, summæ prudentiæ iudicatur. Etenim vel ex minimis de summis aliquando capitur coniectura. Itaq; vt vel ad minutiora etiam descendamus, rarò nisi prorsus habuerit neminem domi suæ, loco se posuerit legatus primo, ac nec secundo; sed præferat sibi pares, præmittat superiores, ac nec eo vsque inferiores demittat; vt cum mensæ suæ hospites adhibuerit, conturbatos quàm recreatos potius dimisisse, & sibi non alijs honorem & auctoritatem ijs quasiisse videatur. Vt enim musci leui cordarum tactu, quàm graui aliquo pulsu, demulcent magis aures; sic ciuili ratione cum comiter aliquem excipimus, placideque & suauiter tractamus, quàm contractione

tractione aliqua frontis, & supercilio graui, omnium nobis conciliamus magis voluntates. Et habet quidem vnusquisque in se legatus naturas, vt ita dicam, duas: Propriam siue naturalem vnā: Principis quæ illi est imposita alteram. Quapropter, sicuti quidem in Comædijs aut Tragœdijs, qui aut Cæsarem aut Pompeiū representant, eorum videri quā simillimi cupiunt, finita autem scæna, relictaque chlamide ad gestus & vestitus proprios reuertuntur: sic quidem & legatos in publicis theatris aut congressibus, sui principis cuius personam referunt par fuerit meminisse; sed reuerti haud ita grauatim ad suam in conuictu familiari. Est enim publicum cum priuato decoro ita miscendum; vt & supra conditionem nostram nunquam nos efferamus, nec nimium demittentes, grauitatis nostræ & principis à quo missi sumus dignitatis, penitus obliuiscamur. Alterum quidem agrestium, alterum superborum nomen & inuidiam facile nobis conflabit: & si aliquibus admirationi, pluribus erimus contemptui: noui quippè mores & numismata respuuntur, & differt vnus gentis ab altera natura, & nunc huius nunc illius aulæ consuetudo. Nam vt illud etiam denuo ipsum quod paulò antè attigeram, breuiter succincteque commemorem; & quisquam dubitabit, quod quibusdam in regnis capiendi pro se cuique loci facultas in mensa datur, alibi verò non nisi arbitrato hospitis hospes collocatur. Quid igitur? An & hoc ei, qui in aulam legatus venit, scitu non fuerit necessarium, tum vt alios apud se discubituos collocare sciat, aut eorum voluntati & iudicio id permittat, tum verò vt & ipse locum sibi eligat, personæ & dignitati suæ congruentem. Minuta hæc sunt fateor, sed turpius est ignorasse illa, quā discere noluisse. Vnum autem quod toties dixi, quodque ipse gentium Doctor alicubi monet, Piè, castè, sobrièque viuere, in legationibus sciamus, & alios ad exhaurienda pocula non tātò opere vrgeamus. Enimuerò nescias, cū aliquando potū volueris effutire vim apud te omnem quā habet secretorum, quod tu ipse in eandem illam, quam alteri struxeris foueam, facilè etiam illaberis. Vna illa ebrietas omnis licentiæ est mater, & infida custos taciturnitatis. Quid quod & refugiunt talè legatum homines, vt cōtra sobrietatis, & taciturnitatis fama inuitātur ad eū quāmplurimi, & legatus quod non scit hodie ab vno, resciscit postridiè ab altero, atq; item tertio humanitate & taciturnitate nostra victis, & quodammodo in legatis sententiam & familiaritatem sensim perductis: compedes enim iniicit, qui credenti se alicui fidem seruauerit: & qui maior existens, facit sibi inferiorem, vel nonnunquam cum grauitate pa-

uitate parem. Omnes enim ferè homines contrarium licèt præseferant, æstimant se magno, & æstimari cupiunt, præsertim ab æstimato. Ac vt nihil magis sit lubricum & incertum, quàm verborum pompa, & externa ista denunciatio voluntatis; tamen mirum est, quot & quanti his rebus etiam capiantur. Non sit tamen taciturnitatis quærenda laude legatus, ligatus celare aliorum crimina, in principem aut suum, aut eum apud què versabitur commissæ, si præcipuè ea de re fuerit requisitus. Quo minus & facilis alijs, præsertim quos aut non diu, aut minus probè nouit regibus commendandis. Nam præter quòd suos sibi ab exteris cõmendari egrè ferunt reges, nō multū in recessu gloriæ & emolumenti subita aliqua habet cõmendatio, cū quos cõmendauerimus, cõmendationi non respondentibus, cū quodā veluti rubore quotidie in aula intuemur, & aliquādo imponimus nobis necessitatē pro sceleribus, si quæ fortè eorū inciderint, respōdendi. Et quoniam memoria plerūq; est labilis, cōsignet quotidie legatus literis, quæ vel ipse loquitur, vel audit ab alijs, notatu præsertim digniora. Fuerunt vsui multa, quæ delituerūt in scrinio diu secreta. Sed hac in parte & princeps & legatus ipsius sint cautissimi, nec illa temerè velint literis cõmittere, quæ aliquādo possent vulgari. Etenim sicuti nulla alia magis re, quàm epistolis cõmunicantur plurima, ita volunt & debent esse secretissimæ illæ, ne in manus aliorum deuolutæ damnum, aut ignominiā pariant nobis sempiternam: omnia enim secreta anxie quæruntur, & occulta inueniūtur. *Seuerus olim Imperator Clodio Albinio occiso*, statim inquiri ipsius literas iussit, & quæ ad alios scripserat, & quæ responsa habuerat, tandem inuenit, quo erat factum, vt multi hostes patriæ à senatu pronunciarentur. Cuius rei vt occurrere quidam potuissent, tabellis ligneis, scriptura desuper cera obducta, hostium consilia suis prodiderunt: & aliqui loris circa baculum complicatis, quæ sciebant secreta perscripserunt: alij è castris & munitiõibus bullas plumbeas, certis notis consignatas è funda miserunt, & denique etiam nonnulli literas sagittis interpositas, sunt eiaculati. Vt epistolas quæ lacte, aut succo capis scribi possunt, non commemorem, quarum characteres ad ignem admoti exeunt, & in apertum veluti ex nihilo proferuntur: & vt literarum notas, quas vulgò vocant ignotas, taceam, quibus secretissima quæque inter se comunicantur. Quæ omnia ad legati & legationis munus pertinent, scienter & cum dignitate obeundum: quo haud scio si quid fuerit illustrius, vtpotè cū vna illa rectè obita legatione, legatus passim & vbique laudetur, suorum & hostium in ore versetur, præsens &

absens, viuens & moriens commendetur; maximè si non tantùm ea, quæ propriè ad legationem, & tam negata quàm obtenta postulata spectant, sed etiam quæ ad regem regnumque, siue prouinciam in qua fuerat pertinent, fideliter explicabit: vt enim singulis ferè decennijs ea mutètur, & perpetuò floreat nihil, tamen his cognoscendis homines imprimis delectantur, & haud scio an iuuàtur. Cuius rei vt maiorem lucem legatus exponendæ & obeundę legationis habeat, breuem quandã seu formam & lineamenta quasi extrema annotabo. Primũ quidem legatus describet sitũ illius in quo fuerat regni aut prouincię, & tã antiquas, quàm recentiores appellationes regionum, vrbium, & oppidorũ apponet. Deinde habebit semper ad manum aliorũ quoq; tam veteres quàm posteriores descriptiones, quibus collatis, de vnaquaq; re facilius eliciat veritatẽ, nimirũ quæ sit illius regni siue prouincię eleuatio poli, quæ orientis & obeutis solis, quæ Austri & Aquilonis partes, quæ longitudo atq; latitudo, quæ circũferentia, quot porrò minores alias prouincias seu municipia, quot Archiepiscopatus & episcopatus, quot nauigabilia flumina, quot excelsos & superatu difficiles mōtes, quot munitiones, & quę adhuc extrui possent sortiatur. Demũ veniet ad eiusdẽ regni siue prouincię vicinitates, cōfinia, confiniorũq; rationes, aëris temperiẽ, bonitatem soli, vbertatem agrorum, riuulos auri, argenti, & aliorũ metallorum, commoditatem venationũ, genera & multitudinẽ ferarum, magnitudinem syluarũ, & similia. Ab his transibit ad mores & ingenia hominũ, ad rationẽ & cultum viuendi indigenitaliũ, ad habitum & habitudinem corporis, ad speciem & quandam veluti proprietatem coloris, & oris denique ipsius ac faciei dignitatem. Nec verò non describet publicas etiam leges atq; sanctiones, pietatem vel superstitionem nationis, peculiare consuetudines omnium, modum & qualitates caremoniarum, terra mariq; militandi vsum, militem domesticum, & quo aliquando vtitur etiam externum, ducum munia, prærogatiuas, præmia, inferioris verò militiæ ordinem, stipendia, procerum vires & magnificentiam, nobilitatis vigorem, frequentia & facultatem plebis, mores & cōsuetudines gentis, & omniũ tam politicorum quàm ecclesiasticorũ statũ & conditiones. Postremò verò accedet ad ipsum ad quem mittetur principem, suis (quod aiunt) coloribus depingendum, ordieturq; primũ à genere, maiorumque incunabulis ipsius, demũ progressu temporum, quibus artibus & occasionibus creuerint, quas domi forisque res gesserint, quale nomen in morte, quale & quantum imperium reliquerint suis demonstrabit.

Ac nimi-

Ac nimirum ad ipsius principis apud quem legatione fungebatur, mores, ingenium, & tam ocij, quàm negotij illius rationes veniet explicandas, & quàm odio habeatur vel ametur à suis, suspiciatur vel contemnatur ab exteris, quantum vectigalium ei sit, quot rursus & quantos sumptus faciat, quantum militiæ foris, quantum domi stipatorum alat, qualem & quantam aulam, quales consiliarios, quales domesticos, quot & quales corporis custodes, quibus cum amicitia aliquid & hostilitatis habeat, & quæ deniq; tã subsidia pacis, quàm præsidia belli, pro re & occasione nancisceretur. His enim sciendis & resciscendis legati ditekscit animus, & lucem haurit principum non nemo, & tota deniq; eiuscemodi legatis condecoratur regio atque religio: sunt enim idonei legati, tanquam quidem flores populi, quibus constat honos omnium, & pax, & tranquillitas, in qua cultus Dei & religio viget regionum. Sua deniq; scire & ignorare aliena, dimidium est scientiæ Repub. gubernanda, & vna sunt illa ad documentum posteritatis obitæ legationes, scripta relicta, & in archium regium, tanquam in quoddam sacrarium importata, quæ seriem & vicissitudinem testantur temporum, memoriam conseruant præteritorum, & industriam ac opera locupletant scriptorum. Sciendum tamen est, non peræquè omnibus scriptis & scriptoribus habendam esse fidem: nam multa dicuntur partim odio, partim inscientia, partim vanitate. Sed vnū illud omnium maximam dat authoritatem eorum monimentis, cum non modò interfuerint, sed & præfuerint ipsi aliquando rebus, & placuerint si non cunctis, saltem sanioribus, & perfuncti postremò legatione, eius rei testimonium ad suos retulerint luculentum: nefas enim est, sine eius ad quæ veneris, & sine illius à quo missus fueris, scitu & volutate ab aula discessisse, ac multo minus decuerit non deposita legatione, apud exteros remansisse. Quod olim Philippum Callimachum Italum à Florétinis, ad Cazimirum III, & Andreã Dudicium Sbardellatum Hungarum, à Maximiliano Cæsare, ad Sigismundum Augustum, & Andreã Lorichium Germanum, à Ioanne III. Sueciæ Rege, ad Stephanum Poloniæ Reges constat fecisse, & in Polonia remansisse. Quod ipsum & Polonici cæli non omnium inclementissimi, & nationis haud ita inciuilis est argumentum. Vix enim aliquis paulò cultior mores suorum, nedum aliorum barbaros, & regionem patitur horridiorem. Quid quod multorum & saniorum est opinio, præstare eius principis apud quem fungere legatione, retulisse literas parum moratas, quàm sine obitæ legationis aliqua saltem nota, ad suos reuertisse. Illud enim principis qui scribit animi tribuitur impotentia, posterius aut legati metui, aut verò leuitati. Cum ta-

mē eiusmodi legatis, qui pro patria aliquid experti difficultatis sint, aut mortem obierint, statuas & trophæa erecta antiquitus memorantur. Curet tamen quantum in ipso fuerit, ut ne tales quidem, quales odio & contemptui essent, legatus domum referat literas, & legatum non tabellarium se esse recordetur. Aut si apud morosum aliquem principem, obtentu id erit incredibile, exemplum literarū earum quæ sibi dabuntur petat, eoq; viso dehortetur eum ab instituto: est enim magna loquendi, sed multò in principe scribendi maior licentiæ turpitudine. Proditionis verò alicuius, simul ac conuictus legatus fuerit, & sine retardatione & gravissimè puniatur, ne qui non modò factò, sed etiam peccare videtur & exemplo, propter authoritatem, & eius cuius personam in se sustinuerit maiestatem principis, impunitus dimissus dicatur. Facilius enim impunita imitatur vitia, quàm quæ in alijs præmijs affici cernimus virtutum exprimimus simulachra. Iam verò nec illud quoq; quod quibusdam placuit, vnquam probauero, principi alicui verbis dandis, prius legato qui ad eum mittitur dari oportere, quo acrius persuadeat, nihil simulationis in mandatis latere suspicatus. Quorsum enim hæc fuerit simulatio, cùm aut bono aut secus viro mandanda sit legatio? & fido quidem verba non expediat dari, infido se committere planè sit fatuitatis. Nec item alterius laudauero sententiam, qui verbis planè ijs vult exponi mandata, quibus ab ipso rege aut principe fuerint pronunciata. Cui enim bono daretur diuinitus eloquentia? si pro re & occasione ea non vteremur? & quasi omnes & singuli principes sint ad persuadendum faciles & uniformes, cùm concitatus vnus & vehemens sit, sedatus & temperatus alter: ille fundat multa ex tempore verba, hic proferat etiam meditato pauca: ille det ambigua, hic clara responsa: ille propositas sibi res in disquisitionē ponat, hic sine cunctatione respondeat: ac vnus non immoretur, alter deliberet diu. Ut enim facies, sic diuersa sunt ingenia hominum, & non nostris principes, sed nos expedit accommodare se nutibus regum, & principum maximorum. Atq; ut medicus cibi & chirurgus balnei, nō nisi eius qui consilium petit, cognita prius necessitate, tempus & rationem præscripserit: sic & legatus non nisi in arena (quod aiunt) quid illi faciendum, obmittendumue fuerit, consilium capere poterit & debet. Deniq; ut corpora nostra, sine alterna quiete & exercitio; sic nec rerū tractatio potest esse tã aliquando felix, quàm etiã diuturna. Nam si is qui negotia tractare debeat, celeritate tantum rationi inimicatur, quæ ipsius est anima expers erit dignitatis; sed oportet ut hoc cum

hoc cum illo misceat, & moram festinationi cupiditatiq̃ue suæ interponat. Cum enim volumus esse diligentes, sæpè aut leues, aut importuni habemur: & tantum quidem abest, ut re quam tam anxie quærimus potiamur, ut vel eò etiam magis eos quibus cum nobis negotia fuerint, principiò erga nos arrogantes, mox obstinatos, postremò etiam cognoscamus furiosos. Itaq̃; ut vel aliquando paulò tardius detur nobis responsio, nò subito præcipitata omnia velimus, aut etiam interpretemur iniquius. Multi magni morbi (inquit Cornelius Celsus) curantur abstinentia & quiete. Hoc item modo magna quæq; negotia, magna rerum humanarum tolerantia ad exitum optatum prouehuntur. Facilis quidè procrastinationis & tarditatis cuiusuis inuenitur explicatus: nam aut alicuius rei, successu temporis veritas disquiritur, aut postulata habentur iniusta, aut despicabiles ij, qui eorum sunt authores. Si non extrahendi temerè temporis causa, sed inuestigandi veri aliquid interponitur moræ; tolerandum est patienter: si iniusta legati videbuntur postulata, ut dissimulanter aliquandiu id feratur, nec illud quidem latuerit diu, si contemnimur, ne adeò plus etiam & periculi & difficultatis fortiamur, seriò & sollicitè prouideamus. Importuna petitio despicatum, iniusta odium, difficilis aliorum animum reddit erga nos alienum. Nos verò contra hæc omnia minimè præcipientes simus, ne si fortè negatum nobis aliquid fuerit, ad arma necessitatem recurrenti, non tam habuisse, quàm ipsi quæsisse videamur: in multis enim bonis, imprimis nominis & famæ, & bonum amemus publicum. Quid quod sæpè sæpius usu venit, ut nec in ipsa quidem desperatione omninò sit desperandum, præsertim cum ratio præest & appetitus ancillatur; & tam is qui petit, quàm & ille à quo petitur, sui non obliuiscitur decoris, status & conditionis. Sic olim & Carthaginenses à Romanis petebant interdum aliqua, quæ nec peti, nedum obtineri videbantur potuisse: & nihilominus tamen postremò facta sunt tandem etiam & facilia ipso obtètu. Nò tam enim petentis, quàm à quo petitur cōsideratur sæpè conditio: nec tam propter alios, quàm propter nos ipsos multa multis elargimur. Vnde illud sermonibus vulgò crebrò vsurpatur prouerbiū, quòd iuuat audaces fortuna. Nam quantumvis licèt auctum immoderatum fateamur esse audaciam; tamen iuari, ut plerumque fit, audaces videmus, & contra omnem rationem & consilium fieri quamplurima, quæ nihilominus sequi quàm secus præstitit, & in consilium non admittere casum, nec velle videri temerarium.

merarium. Semel enim & iterum fortunam, quam rationem magis secuti, & repulsam passi, simul imprudentes impudentesque habemur, & in eorum, quibus cum negotia tractauerimus odium & suspicionem incurrimus, quorum alterum periculi, alterum nostri causa est despiciendus. Nemo enim iis quæ petuntur negatis, facile sibi promittat largiora, & duplex ferè accepti & negati beneficii est ratio, dato ad danda inuitamur plura, negato nos ipsos priuamus voluntate dandi etiam minutiora. Antequam igitur aliquid postules consulto, postquam postulaueris animo opus est magno, postulatis quæ negantur obliuiscendis: ridiculum enim est, ut pomis pueris negatis, sic cruciari prudentiores irritis eorum postulatis. Quo magis in legati cognitione & intelligentia rerum, multum est positum, qui ne quid in eo resideat culpæ, consignabit mea quidem sententia tutius omnia literis, & adeo familiaribus & domesticis suis, cunctorum in legatione, vel minutiorum author erit notandorum: ut enim in urbium irruptionibus, præliisque maioribus, nunc hoc ille, nunc videt ille, nec per quæ in narratione rerum concordant vniuersi: sic se habet & in legationibus, quod plus aliquando quam legatus ipse obseruant eius familiares, præsertim si sagaces fuerint, & in pænitoria ædium intromittantur regiarum, ubi is qui veluti in proscænium prodit, in rem ipsam intentus, parum aut nihil circumstantiarum videt, comites facilius omnia per se ipsi intuentur. Ad eum modum legatus legatione functus, domumque suam reuersus, principi amabilis, omnibus admirabilis, & æmulis suis, qui ut umbra corpus legati comitantur industriam, reddetur formidabilis. Qui tanto etiam alijs communicabit hæc libentius, quanto inde suæ gentis omnes & singulos maior manet honos, & secunda recordatio naufragiorum, affert in tranquillo plus voluptatis. Ut enim ij qui ex magna aliqua portum capiunt tempestate, illis qui portu soluunt præstant se commodè monitores: sic quidem & legationes publicas obituri, aliorum admonitiones nunquam respuunt salutare. Quæ cum ita sint, præclarum sanè legationis censendum est munus, siue sanctitatem, siue utilitatem eius spectes, & siue publica siue priuata commoda intueare. Ac proinde probè nauata Reipub. à legato opera, ornabit princeps eum & munerabit semper, ut alij etiam eius exemplo ad virtutem accendantur: ut enim humana corpora cibo, sic virtus suo alitur præmio, nec libenter feruntur labores, qui nullo prorsus emolumento alleuantur. Quis enim nescit magnos magno semper viuere, & aulam splendorem & magnificentiam postulare? Sic
ut æquissi-

ut æquissimum sit præter illas quæ profecturis dantur pecuniæ, opibus Reipub. legatos præterea augeri: magis enim Respub. idoneis indiget viris, quàm vel illi ipsi Reipub. diuitijs. Ac tantum quidem abest, laudi ut fuerit ineptis idoneorum loco dare, ut solem è mundo tollat, qui virtutem inedia & contemptu labefactat: nemo enim honoratus ipse, habitantem adit sordidè, nemo æstimat viuentē parcè, nemo obseruat cum vno aut altero inambulanti comite, nemo miratur absque currubus, equis, & phaleris, in quodam quasi hærentem pistrino, perpetuæque egestate, & denique non solum hominum vulgus ipsum, qui hoc maximè capitur, sed & prudentiores requirunt in nobis splendorem vitæ externum, in primis autem vel internum. Iam verò ut semel & iterum legatus expectationi non responderit, abstineat princeps uti ipsius opera, nec velit committendis erroribus videre aut reddere solidiorem. Legatio enim requirit maturum hominem, non tyronem, grauem non histrionem. Nam quantulum idcunque fuerit, in quo legatus pedem impegit, augetur verbis vehementius, & hæret memoriæ diu, nec vel vnus lapsus, plurium qui eum subsequuntur emendatur firmitate. Quo etiam eorundem legatorum, qui benè se gesserunt opera, quoad eius fieri potest diutius, apud eosdem illos principes magis expediet uti, ne noui & non peræquè experientes, in errorem aliquem crassum prius illabantur, quàm erudiantur: scopas enim & ministros novos initio laudaueris, sed paulò post plura ferè in ijs quàm veteribus requiras. Sed nec ita princeps, ut vnum & eundem semper mittat, veluti cuidam necessitati alligatum se arbitretur: nã qui identidem & perpetuò operam nauant, deberi sibi omnia existimant, & facilius sibi præfidunt, & denique corrumpuntur. Ac ne multa, tam princeps dimittendis legatis, quàm legatus ipse his rursus rebus negotijsque tractandis, magno delectu, consilio, & rerum usu ipso opus habet: turpius enim cum mandatis reuocatur, quàm ea negantur legato, & quàm rectè factis suum honorem tribuamus, minus alterius commiseremur infirmitati. Interim tamen meminisse pro se quisque principum etiam debet, quòd in hoc mundo immundo, seu vitiorum quorundam versamur omnes Oceano, & montes atque colles stare, homines hominibus obuiam fieri, & tanquam lepores leporibus simillimos nasci. Iudicia quidem sua ferre de nobis vulgò varios varia, sed (ut plerumque fit) sæpius etiam nihili & temeraria. Victus ergo ratione tantum valetudini consulendum, & medicorum turbam negligendam. Obseruatum est, non peræquè tribui laudem & præmium virtuti, quàm

præstari patrociniū sceleri, nec tam suspici doctum & diligentem, quàm cum hoc commisceri rudem & insipientem. Regium verò esse beneficijs obligare sibi multos, fideles licèt experiatur quàm paucissimos: audire vulgo malè, & facere nihilominus benè, vitijs etiam quàm hominibus plus succensere, ingrato aliorū animo non offendi, & quantum Deo Opt. Max. pro tot ac tantis acceptis beneficijs ipse debeas, & quid gratiæ exoluas, tecū ipse reminiscendo recordari, ac tum nimirū futurū te, alijs quoq; quos ingratos dicis æquiores. Vnum autē pro multis relaturū semel beneficio vicem, & Deum Opt. Max. tam esse semperq; fuisse locupletem, vt aliorum inopiam possit & velit supplere. Postremò Ioannis Sepusij Hungariæ Regis dictum illud esse memorabile: Si vel mille quotidie nos fraudarent homines, non admittendos in consuetudinem postridie quadrupedes; verū cum illis ipsis hominibus viuendum & moriendum. Vnus Deus Opt. Max. est perfectissimus, homo homine imbecillior & imperfectior paulò plus vel minus. Vnā interim normā illam vitæ potissimū obseruandā, vt arcana celemus, pauca loquamur, nihil inconsultò aggrediamur: nec modo ordiendæ rei principia, sed finem adeò ac exitum cogitatione collustremus: falsitatem quantum in nobis est habeamus odio: parum aliquid aut nihil temporis otio, plus semper tribuamus negotio: virtutem honore, scelus dignum arbitremur supplicio: cohibeamus iram, seruemus moderationem animi & iustitiam: loco superioribus sine retardatione cedamus: inferioribus de eorum iure nihil prorsus detrahamus: fide & taciturnitate maximè commendari, pauperum misereri, vt & ipsi misericordiam aliquando forciamur velimus: & ante vltima funera, tempestiuè discamus mori, ne illa suprema die, qua multa incommoda simul concurrent, tanto quantus futurus est oneri atque angori, succumbamus. Nostrum istud quidquid est scire & viuere vmbra est simillimum. Nos igitur ipsos quàm alios potius noscamus, ne falsa persuasione de nobis inebriati, cum portum cepisse nos, tum maximè portu soluisse videamur. Deus Opt. Max. honorum author est omnium, qui dat & illuminat intellectū, & qui facit omnia sine errore, & nihil vult fieri vt hic tantū laudemur as simulata probitate. Facile alioqui pedem impingit mortalis, sed qui lapsus non surrexerit, ad interitum ruet ipse voluntarium, quem pro se quisque tum maximè timeat, cum præfidere sibi ipsi cœperit; & morbum, casum, senectutem, quasi quosdam prænuncios mortis, ipsumque adeò se creatam rem, & creatorem noluerit agnouisse. Qui cum vnigenam suum filium, apud nos le-

gatione

gatione fungi, & ipse Apostolos suos quasi quosdam interpretes,
 & nuncios rerum vitæq; nostræ magistros per orbem terrarum pas-
 sim voluerit mitti, nos quoque ad vnam illam æternam ipsius glo-
 riam, legatos & legationes, nostraque dirigamus vniuersa, & non
 magis dici, quàm esse in occasionibus idonei legati, & qui eorum
 mittendorum potestatem habuerint in primis considerati, ac
 quod denique summum est, eritq; perpetuò, om-
 nes omnibus in rebus & actionibus nostris
 non magis nomine, quàm ipsa
 re christiani esse, & haberi
 cupiamus.

Finis ad gloriam vnius Dei Opt. Max.

STANISLAVS MINSCIVS

PALATINVS LENCICIAE,

Christophoro Varseuicio. S.

LEgi epistolam tuam, pronubam libri de legato & legatione tui, &
 quidem ita legi, mibi summæ vt fuerit voluptati: nam & amoris in
 me tui, & ingenij simul velis ita vectus es latissimè, vt horum vtrumq;
 sibi vicissim adiumento fuerit. Quid enim breuius, vel de me honori-
 ficentius, vel de ipsa singulari materia grauius dici potuit? In quo cum
 omnia & doctissimi viri, & amicissimi coniunxisses officia, illud est quod
 vereare, ne dum me parem præceptis fugis, iudicio grauiissimo tuo non-
 nihil præiudicasse videaris. Amaui te, semper mi Varseuici, vt debui,
 cum ob singulare animi tui in me studium, mibi antea iam pridem notum,
 et antiquam familiarum nostrorum in hac prouincia coniunctionem; tum
 ob eas animi dotes, quibus non solum te, sed & patriam exornare sem-
 per studuisti. Nunc verò te etiam atq; etiam diligo, & admiror me her-
 cule, quod inter tot tuas calamitates, & aduersæ fortunæ procellas, non
 modò animum te dignum non remisisti; sed & studia ac literas ita colui-
 sti, vt nunc plurima laborum & lucubrationum tuarum monumenta, ex-
 ternorum manibus summa cum laude tua passim conterantur. Ita senesce-
 re oportet

re oportet virum, qui tot Imperatoribus, tot regibus, tot principibus ser-
uierit, & charissimus fuerit, negotia domi forisq; tractauerit, multas gen-
tes, regiones, moresq; ipsarum viderit, ut & prima vitæ tuæ tempora,
et media, et extrema meliori præmio, non animo, à iudicibus haud inuidis
digna fuisse censeantur. Ad quorum certè consensum, vnus ego licet
paruus magnarum virtutum tuarum & doctrinæ testis, libenter accedo,
& dum ipse ciuili labore liberioris vitæ otium mereri studeo, fauebo si
vnquam potero dignitati tuæ. Interim te valere percipio. Data ex
Minscio vij. Calen. Decembris. Anno M. D. XCIIII.

Corrigenda.

Folij facie 5. pro seu, lege ceu. 6. vicina vicinia. 6. perfidiei perfidiæ. 8. seu ceu. 16. seu ceu. 16. iucumbet incumbet. 22. rationando ratiocinando. 25. cuidantia euidentia 27. Mahometa Mahometana. 28. Turca Turcam. 28. examinata exanimata 29. deprædet depredetur. 39. interitum interitu. 35. rufus rursus. 36. seu ceu. 37. captū capto. 37. bella, vel: bella, & quæ, vel 37. Turcis ipsi Turcis ipsis. 38. Christianorum Christernorum. 38. spoliandorum ergo, spoliandorum sanorum ergo. 39. forzia & forzia. 39. Gaudenum Gandauum. 41. iuruitus intuitus. 48. fluruerūt floruerunt. 49. quorum quarum. 55. quod quo. 76. incenidum incendium. 77. sui suæ. 81. ne non nec non 103. gubernaculis gubernaculis. 104. testificandæ refuticandi. 113. exaduersis exaduersus. 115. seu ceu. 120. religinem religionem. 123. alte. o alteri. 124. habueritis habueris. 124. iuuauerint iuuerint. 126. à quiescas acquiescas. 126. subeundem subeundum. 127. Tarnonius Tarnocius. 129. nstruendæ instruendæ. 130. at omnibus ab omnibus. 132. seu ceu. 140. Christianis Christiani. 141. Christianam Christiana. 145. partem in partem. 149. seu ceu. 151. vi dixi vt dixi. 154. sequi millesimum sesquimillesimum. 157. ingulum iugulum. 157. Mahometana Mahometana. 157. reuerreamus reuereamur. 157. eam mea. 158. seu ceu. 158. stipenda stipendia. 161. postlimio postliminio. 165. exinanimat exanimat. 167. publicum publicam. 173. hæreseos hæreseon. 174. Hinc ille illæ. 176. seu ceu. 178. stimulis stimulus. 179. seu ceu. 179. habere haberi. 181. virida viridia. 183. steffectus est effectus. 184. nimina minima. 184. exhauri exhauriri. 185. sequere sequære. 185. depingenbat depingebat. 185. pecunia pecuniam. 185. impetrata impetratam. 186. vno illo vni illi. 188. & qui denique vno, & quæ denique vni. 188. Pont. Pontifice. 189. Aquilonem ad Aquilonem. 190. de Arabis Arabibus. 192. concupisci concupiscit. 192. quæ iura libertas, si: quæ si. 192. quoque sedes: quoque iura, libertas, sedes.

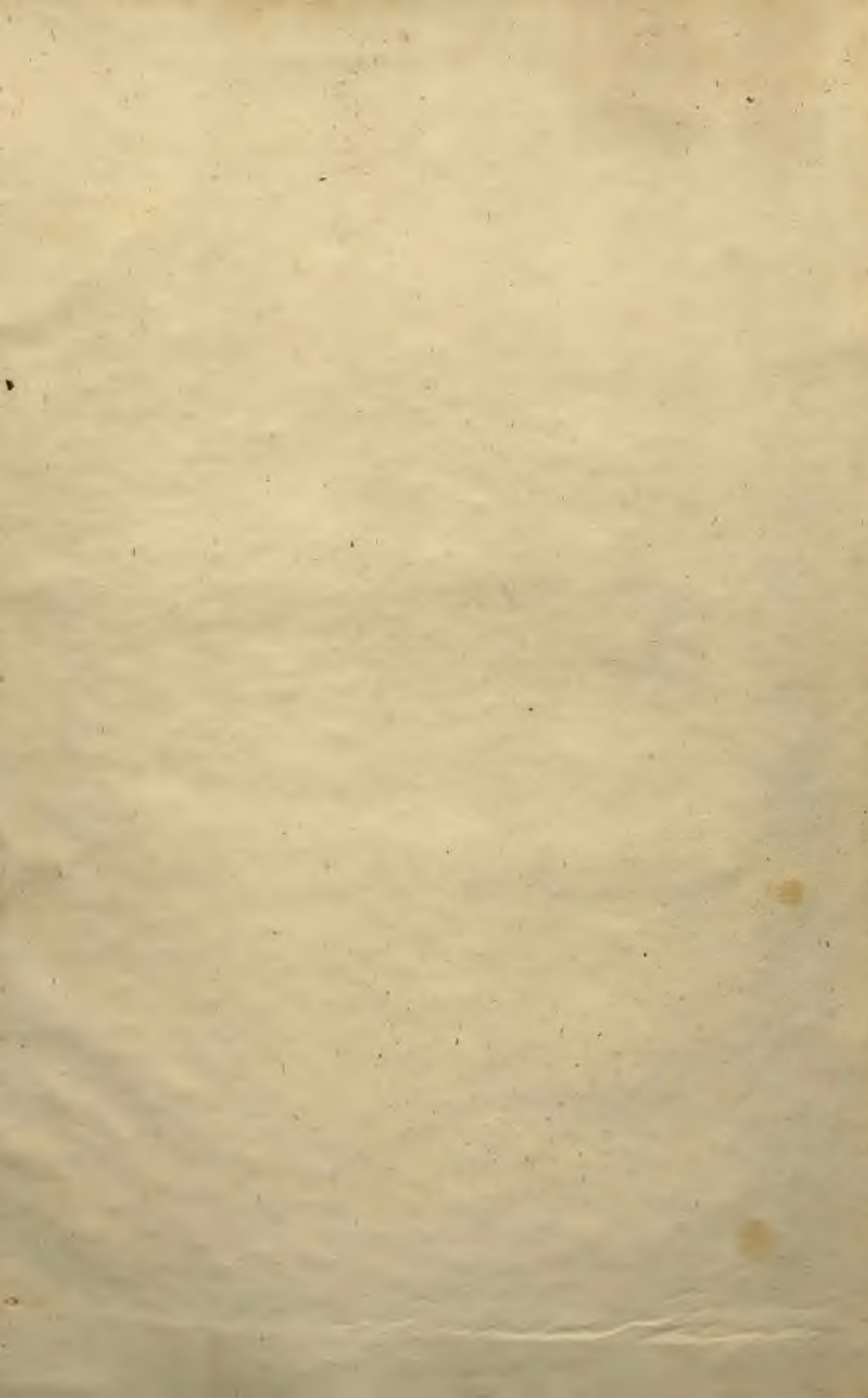
Registrum.

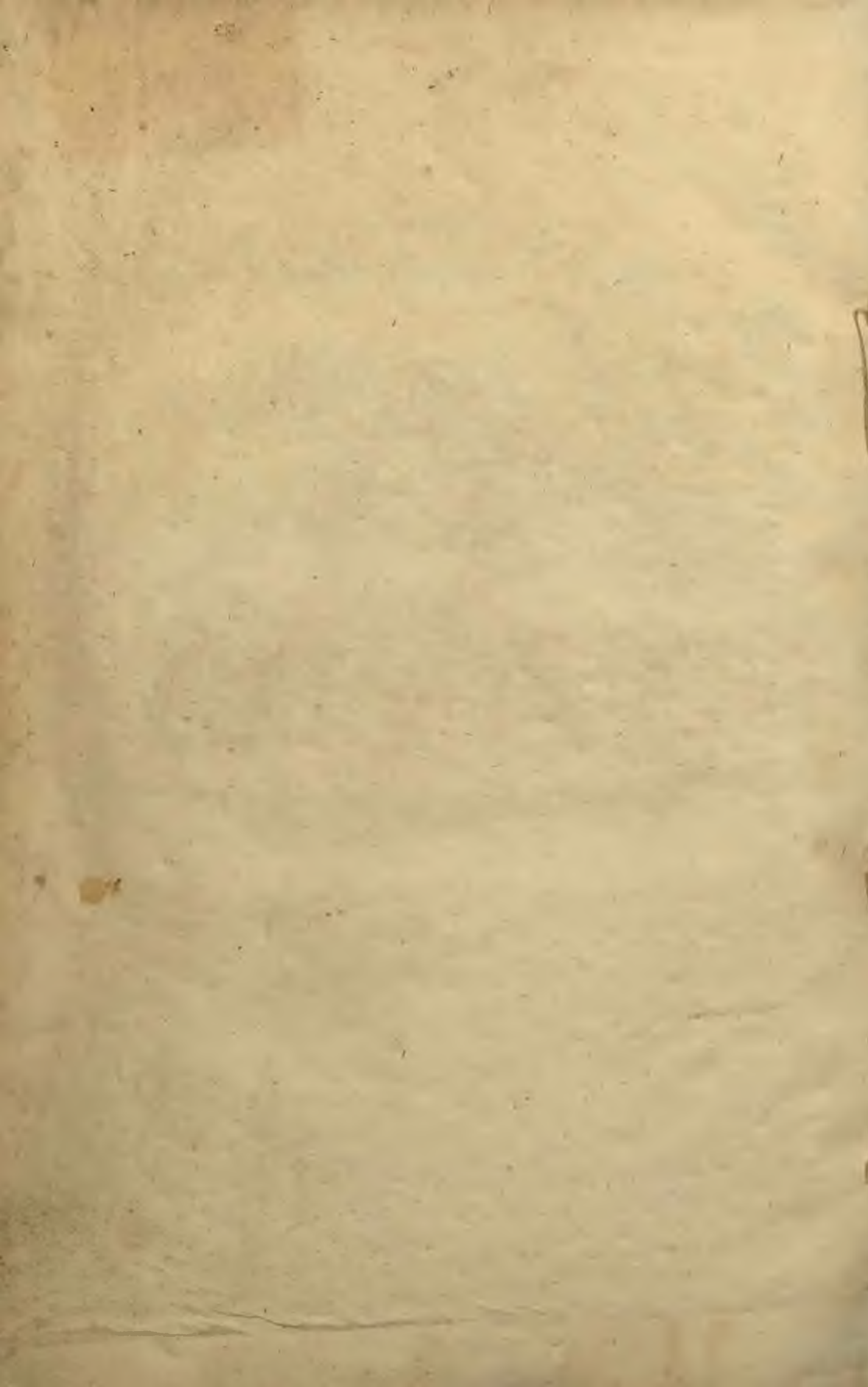
A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq.

Omnes sunt Duerniones, præter Q q Ternio.

Śląska Biblioteka Publiczna

235377

III

GIMELIA

MF

Min. Ośw. 507c — PZWS C852 X. 49

XVII

